

VII
37.807
E.c

Aug. Šenoa:
Zadnja
Kmečka vojska

LJUDSKA
KNJIŽNICA

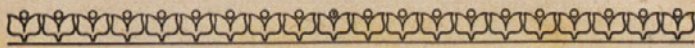
ZADNJA KMEČKA VOJSKA

Trinog se ustraši, roka mu omahne, ljuto
obrne svojega konja in zdirja v grad.

LJUDSKA KNJIŽNICA

PETI ZVEZEK

ZADNJA KMEČKA VOJSKA.

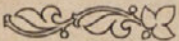

IZ LETA 1573.

1907

ZALOŽILA KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI

TISK KATOLIŠKE TISKARNE

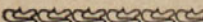

 ZADNJA
KMEČKA VOJSKA.

ZGODOVINSKA POVEST IZ LETA 1573.

.. .. SPISAL
AVGUST ŠENOA
IZ HRV. POSLOV.
- - - - L. J. - - - -

Kvas Urhovich

 1907

ZALOŽILA KATOLIŠKA BUKVARNA V LJUBLJANI

 TISK KATOLIŠKE TISKARNE

III, 637807c

Predgovor.

Ako hodiš samotni popotnik od postaje Zidanmost ob zeleni Savi dol skozi Krško dalje proti Brežicam in Zagrebu, te navdajajo, če si kdaj kaj bral zgodovino slovenskega ljudstva, žalostne misli. Lepa je sicer ravnina, ki se razprostira pred tvojimi očmi od Krškega do Brežic in dalje proti belemu Zagrebu; lepo se svetijo ob jasnem dnevu bele graščine ob vznožju dolenjskih in hrvaških goric — toda žalostno je tvoje srce, ako se spomniš, kako se je na teh tleh prelivala kri kranjskih, štajerskih in hrvaških kmetov, kateri so se bili uprli proti neusmiljenim graščakom, ki so bili skoro vsi nemškega ali pa mažarskega rodu. Najhujši upor je izbruhnil pozimi leta 1573., konec meseca januarja. In ta upor ali „punt“, kakor so ga imenovali (od nemške besede „Bund“, to je zveza), nam popisuje povest, katero poslovenjeno iz hrvaščine prinašamo tukaj kot V. zvezek „Ljudske knjižnice“. Prepričani smo, da bodo mnogi z veseljem prebirali to lepo zgodovinsko povest; videli bodo iz nje, koliko se je moral slovenski in hrvaški kmet bojevati za svoje stare pravice ali za svojo „staro pravdo“, kakor so takrat rekli, pa kako je bilo vse to prizadevanje neusmiljeno zadušeno. Dandanes stanje kmetovo ni boljše; res da neusmiljenih graščakov ni več in ne več tlake; zato tarejo kmeta preveliki davki, dolgovi in druge okoliščine, ki tirajo premnoge — ne k brezuspešnemu uporu — pač pa v daljno Ameriko, katera je bila v onih žalostnih časih našim pradedom še skoro nepoznana.

Povest se godi posebno v krajih med Brežicami in Zagrebom na obeh straneh Save. Če potuješ iz Brežic po veliki cesti v Zagreb, prideš v štirih urah v selo Brdovec: tu je kmetoval Elija (ali Ilija, kakor so mu rekli Hrvatje) Gregorič, Kranjec po rodu, veliki vojskovodja te kmetske vojske. Uro hoda naprej po veliki cesti dospeš v Zaprešič, ki ga tudi omenja naša povest; če iz Zaprešič nočeš v Zagreb, ampak jo kreneš po stranski cesti na levo, prideš v kakih šestih ali sedmih urah v selo Stubico, kjer je bival Matija Gubec, duševni vodja kmečke vojske, ki so ga uporniki hoteli razglasiti za kralja; iz maščevanja, v zasmeh kmetom je gospoda potem, ko je bil upor zadušen, Matijo Gubca z razbeljeno železno krono kronala na trgu pred cerkvijo sv. Marka v Zagrebu, in tudi kraljevi prestol so mu dali: posadili so ga na razbeljen železen stol. Še dandanašnji se poznajo v tleh sledovi, kjer je stal ta prestol. — Če pa v Zaprešiču ne kreneš v stran, ampak greš po veliki cesti kar naprej proti Zagrebu, si v dobri uri v selu Podsusjed; ondi vidiš mogočne razvaline nekdanjega slovitega Susjedgrada (ali, kakor bi slovenski rekli: Sosed-grada). Tukaj je prebivala v začetku naše povesti vdova Heningovica, ki je bila dobra mati svojim podložnikom; toda v njeno veliko nesrečo je imel pravico do polovice gradu in dohodkov še nekdo drugi — mažarski plemenitaš Batori, ki je pa prebival daleč gori na Ogrskem. Zato je pa iskal kupca, da bi mu prodal tisto polovico. In res, kupec se je našel! Kupil jo je mažarski plemenitaš Ferenc (Franc) Tahí, najokrutnejši človek v naši povesti. Z zvijačo so vdovo Heningovico odpravili v graščino Stubico, Susjedgrad pa je zasedel Tahí. Kmalu je prepodil vdovo tudi iz Stubice. Tahí je neusmiljeno ravnal s svojimi podložnimi kmeti: s silo je dal loviti kmečke mladeniče, katere je potreboval za vojake; oskrunjeval je žene in dekleta, zatiral duhovnike in plemenitnike. Ž njim je držal hrvaški ban Peter Erdedi, ki je bil tudi Mažar in po prvi svoji ženi Margareti zet Tahov. Za pravico sta se pa potegovala: poštenjak Ambrož Gregorijanec, takrat podban hrvaški in Nikolaj Zrinjski, slavni junak, ki je branil trdnjavo Siget pred Turki ter ondi padel (1566) — oba Hrvata.

Od Susjedgrada je še poldrugo uro do Zagreba. Tu, pred cerkvijo sv. Marka na griču, odkoder se tako lepo vidi vse Posavje tja do Brežic, je bila zadnja postaja tega križevega pota hrvaških in slovenskih kmetov: tu je bil — kakor smo omenili — z groznimi mukami umorjen „kmečki kralj“ Gubec.

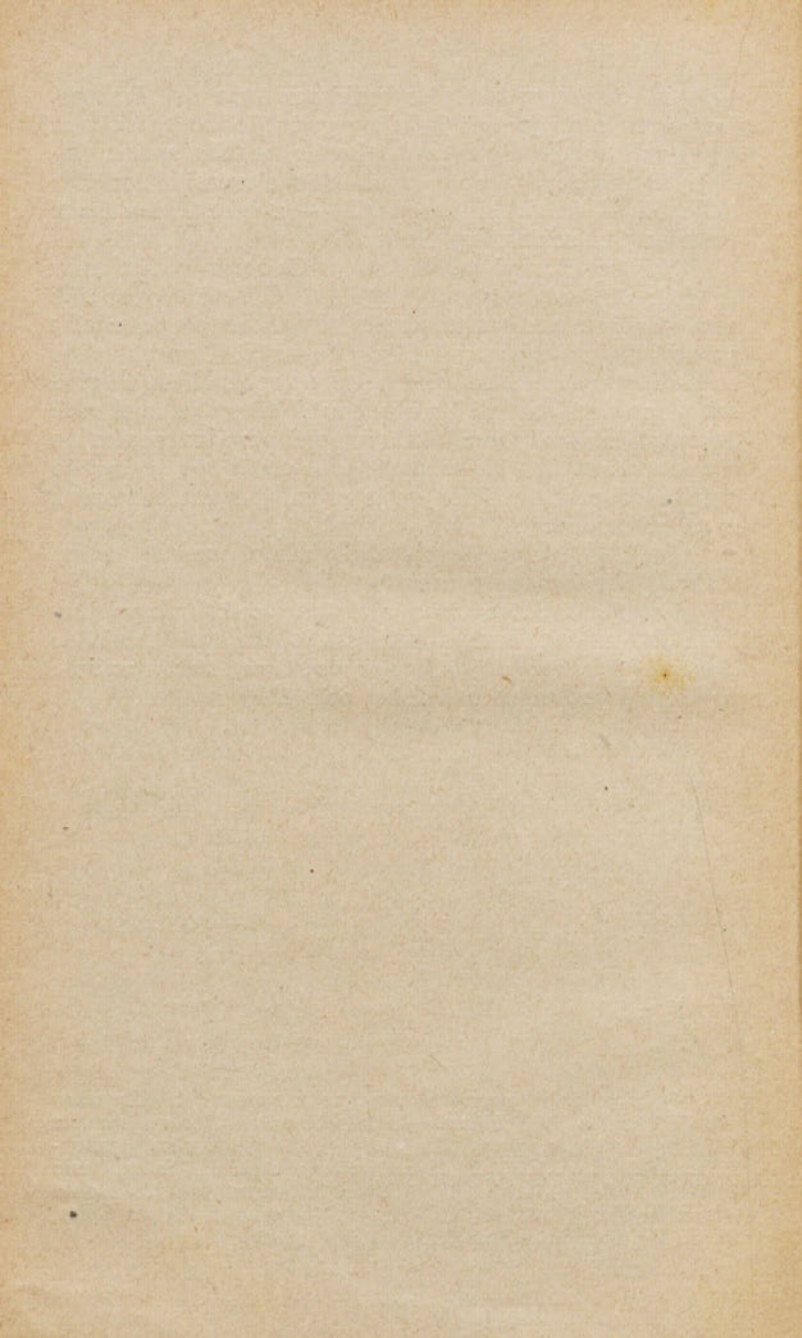
Naj še pristavimo, da sta z Gubcem vodila upor še dva: Andrej Pasanec in Mihael Gušetič, to so bili tisti slavni trimožiči (triumvirat), za vrhovnega poveljnika pa so bili ti trije postavili Elijo Gregoriča. Uporni kmetje so se zavezali med seboj s prisego, spoznali so se med seboj po bršljinu ali „zimzelenu“, ki ga je imel vsak „puntar“ za klobukom, kakor poje narodna pesem „a zimzelen ima za klobukom“; po vaseh pa je krožilo petelinovo pero, in kdor ga je prijel, je s tem pristopil k zvezi ali „bundu“.

— Toliko se nam je potrebno zdelo omeniti, da bo vsakdo lažje razumel povest.*)

Hrvatje in Slovenci so v turških vojskah skupaj prelivali kri za sv. vero; skupaj so jo prelivali hrvaški in slovenski kmetje v zadnji kmečki vojski za „staro pravdo“; naj bi bili tudi z naprej dobri prijatelji!

Uredništvo „Ljudske knjižnice“.

*) Iz te dobe imamo Slovenci te-le povesti: 1. „Za staro pravdo“. Spisal P. Bohinjec. 1903. Godi se na Gorenjskem leta 1515. in nasl., kjer igrata važno vlogo kmet Klander in pa radovljiški „krofasti krojač“. 2. „Sin kmečkega cesarja“. Spisal Josip Jurčič. V „Besedniku“, 1. 1859. 3. „Kmetski triumvirat“. Spisal Anton Koder. V „Kresu“ 1. 1884. 4. „Voditelja kmetov“. Spisal M. Š. V „Dom in Svetu“ 1893.

I.

Bilo je popoldne konec meseca svečana Gospodnjega leta 1564. Sneg se je bil po gorah že precej stajal vsled toplih solnčnih žarkov. Sava je močnejše tekla v svoji strugi vsled navala gorskih vodâ, razliva^o oč se po ravnini pod Susjedgradom.¹⁾ Pri visokem oknu je sedela v mali grajski sobi ženska, postarna, toda krepka, črno oblečena. Ako ne bi bila imela plavih, malo sivih las počesanih na obe strani visokega, oblega čela, ako se ji ne bi bili ovijali dolgi kraji črne kape okoli porumenelega lica, bi bil človek mislil, da sedi tu obrita moška glava. Lice je imela veliko, čeljusti močne, nos podolgast, čez usta zakrivljen, usta široka, ustnice blede in tanke, rjave obrvi goste in vzbočene, a izpod njih je gledalo v svet, ko dve uganki, dvoje bledomodrih, skoro mračnih oči, iz katerih si zastonj poizkušal izvedeti, kakšne želje se bude v tem srcu, kakšne misli se pode po tej glavi. Poteze na obrazu, okoli oči in usten so pričale, da so se bojevale v tem srcu silovite strasti, a sedaj je bila žena mirna kakor iz kamena, in na njenem trdem licu nisi zapazil niti trohice ženske milobe, pač pa trdo, nezlomljivo voljo, jak duh in nepremagljivo srčnost. Krepko, visoko telo je bilo zavito v gubasto haljo iz črnega sukna, obšito s

¹⁾ Grad med Brežicami in Zagrebom, zdaj v razvalinah.

temno svilo. Okoli pasa se ji je ovijala debela srebrna verižica, na kateri je visel šop velikih ključev. Suhi, trdi prsti žene so počivali na srebrni skrinjici, ki je stala pred njo na mizici. Časih se je ozrla na golo šumo, na poplavljeni ravan pod gradom, časih zopet na skrinjico. Piker nasmeh ji je zaigral v časih okrog ustnic in prsti so si je močnejše oprijeli skrinjice; kakor levinji, ki čuva svoje mlade. Sluga, ki je vstopil pri velikih vratih, jo je vzdramil nazadnje iz sna. Žena se je obrnila malo z glavo in vprašala z zamolklim glasom:

»Kaj je, Ivan?«

»Oprostite, plemenita gospa,« je odgovoril sluga pokorno, »ravnokar je prijahal na dvorišče človek, Mažar po govoru, plemič po zunanosti.«

»Kako mu je ime? Odkod prihaja?«

»Tega mi ne pove, rekel je samo, naj ga prijavim vaši milosti. Hoče priti pred vas, ker vam mora poročati o važnih rečeh.«

»Mažar? Plemič? O važnih rečeh da mi ima poročati? Poglejmo, kakšno srečo prinaša ta Mažar. Reci mu, naj pride svobodno k meni. Čuj, pelji mu konja pod streho; daj konju zobanja in sena, da se mož ne bo pritoževal čez hrvaško gospodo. Idi!«

Sluga se prikloni in odide, a čez nekaj časa zarožljajo po kamenitih tleh ostroge nepoznanega gosta. Vstopi človek, visok, suh, drobne, obrite glave, podolgastega in bradatega obraza. Izpod dolgega, rjavega plašča se je videl moder suknen jopič, zapet na prsih s srebrnimi gumbi. Levo roko je imel pod plaščem, a z desno je držal kučmo.

»Hvaljen bodi Jezus in Marija, plemenita gospa,« je pozdravil Mažar kratko in srčno.

Gospa ga je premerila od nog do glave, nato pa je čez nekaj časa rekla mirno:

»Na veke, amen! Kdo ste, gospod? Kaj mi prinašate?«

»Jaz sem na uslugo vaši milosti, Mihajlo Palfi, ogrski plemič in mi je čast, da prinašam od svojega milostljivega gospodarja, mogočnega kneza Andreja Batorija, kraljevega sodnika, njegovi plemeniti sorodnici Uršuli Heningovi pozdrav in poklon.«

»Lej, lej! Hvala mu, hvala,« odvrne Uršula smehljaje. »Glej, kako se me moj mili sorodnik lepo spominja. Sedite, gospod Palfi; odložite plašč in kučmo. Vidim, da ste zelo utrujeni od dolgega pota.«

Prišlec stori, kar mu reče gospa, potem pa izpregovori:

»Najprvo mi je zapovedal moj mogočni gospodar, naj povem vaši milosti, kako ga je srce zabolelo, ko mu je smrt pograbila milega sorodnika, gospoda Andreja Heninga, vrednega vam soproga.«

»Ej, kako je gospod kraljevi sodnik sočuten z menoj, vdovo siroto. Ni pozabil tega vkljub tako važnim opravilom, v tako burnem času. Da, da, lani, osemnajstega listopada je moj premilostljivi gospod Andrej zapustil ta svet in mene — sivo revico — baš v najbolj težavnem času. In mojega milega sorodnika še sedaj boli plemenito srce. Dobra duša, hvala mu! Toda povejte mi, egregie ac nobilis domine¹⁾, ste-li samo zato prehodili toliko pota, da mi prinesete sožalje svojega gospodarja? Vam ni govoril ničesar o drugih rečeh?«

¹⁾ izvrstni in imenitni gospod! Na Ogrskem in na Hrvaškem je višja gospoda rada mešala med domačo govorico tudi latinske besede. V ogrskem državnem zboru so še do leta 1848. govorili latinsko.

»Pač, milostljiva; gospod kraljevi sodnik me je poslal zaradi Susjedgrada in Gornje Stubice,²⁾ če bi se ne moglo namreč skupno gospodarstvo bolje urediti.«

»Zelo ljubo mi je, da se je gospod Andrej enkrat izpametoval, malo kasno sicer, toda tudi to je dobro. Ko sem pokopala svojega ranjkega gospoda, sem poslala takoj pismo Andreju Batoriju, naj mi pomaga, ker nam je nekaj v sorodu, gradova Susjed in Stubica pa sta skupno imetje moje in njegove rodovine; pozneje sem mu pisala desetkrat, a nisem dobila od njega nobenega odgovora. Ni mi pomagal, ampak je naredil ravno nasprotno, poslal mi je v grad kot svojega oskrbnika Jurija Svetiča, ki bi se po pravici moral imenovati Vražič. Ta slivar, ki nima niti dveh jarmov volov, je postal napuhnjen, ker je njegov brat Štefan zagrebški kanonik, napuhnjen tako, kakor da je posestnik Zrinjskega gradov in graščin Frankopanovih. Odkar je padel sem na Susjograd, kakor muha v mleko, se obnaša ta Batorijev oskrbnik kakor kakšen gospodar, meče mi polena pod noge in se mi repenči tu pred nosom, kakor da je vse imetje Batorijevo, in kakor da bi bila jaz s svojo ubogo deco tu samo na hrani in na stanovanju in kakor da bi živela ob tuji milosti.«

»Oprosti mi, vaša milost,« izpregovori nekako nemirno Mažar, ki mu to očitaneje ni bilo po volji.

»Pustite mi, da dokončam, gospod Palfi,« mu seže ostro v besedo gospa Uršula. »Vse morate izvedeti in potem sodite. Gospod Svetič je, povem vam, pravi razbojnik, in pri sebi ima dva vdana mu kmeta,

²⁾ Graščina, kakšnih pet ur od Zagreba, na severu zagrebške gore.

Janka Horvata in Nikolaja Golubiča. Ne mine dan, da ne bi prišel v grad kak ubog kmet pritožit se meni, svoji gospodinji. S puško in sabljo se zaganjajo oskrbnik in pa njegova pomagača na mirne seljake in plenijo brez obzira. Enemu mojih kmetov je razrušil na Krapini mlin, drugemu je odnesel v Jakovlju vse žito in v selu Trgovini tu pod Susjedom je odvedel Svetič županu dve najlepši kravi in si jih prisvojil. Pozvala sem ga na odgovor, žugajoč mu, da bom rabila silo, a on se mi je smejal, češ, da se babe ne boji, a na gradu da so gospodarji Batorijevci. Nato je pobral vse puške, topove in ves smodnik in vse to del pod svoj ključ, dasiravno je to orožje skupna last Batorijeva in moja. Vsi dohodki se morajo enako razdeliti. Toda Svetič me goljufa pri žitu, senu, vinu, če pa kaj ugovarjam, vpije, da zanj ni ne sodnije, ne zakona, ker je njegov gospodar najvišji sodnik, ki mu babja pravda ne more storiti nič hudega.«

»A verujte mi, milostljiva gospa,« ji seže Mažar v besedo, »da se to ne strinja z voljo mojega gospodarja.«

»Ni res, gospod Palfi,« krikne žena, in oči so ji postale bolj plamteče, »ni res! Kaj vam nisem rekla, da sem sorodniku Andreju vse to natanko sporočila, a on se ni nič zmenil, pač pa mi je pokazal ta brezbožnik Svetič od njega pismo, ki ga v njem Batorij hvali in se ne meni za moje prošnje? Kaj pravite na to, plemeniti poslanec moj?« vikne Uršula, se naglo dvigne in ošine s pogledom Mažara, da ta pobesi oči in osupel molči.

»Z menoj,« nadaljuje Uršula z drhtečim glasom, stopivša pred njega, »ni težko jesti črešnje, če

si pošten, toda, če mi kdo zahrbtno plete zanjke, tedaj pozabim, da sem ženska; voljo imam krepko, krepkejšo, ko gospod Batorij, prvi pravičnik ogrske krone. Več ko sto let že bivajo Heningovci na Susjedu in v Štubici, več ko sto let so že tu gospodarji. Poglejte ono žensko sliko, ki visi nad pečjo, — to je nesrečna Dora iz starega hrvaškega rodu Arlandovcev. Vzela je za moža Andreja Heninga prvega ter pridobila svojemu rodu Susjedgrad in Stubico, a njena vnukinja Katarina, mati mojega moža, je vzela gospoda Tajfenbaha, na čigar se je preneslo ime in posestvo Heningovcev. Dosti napora sva prestala in veliko novcev potrošila moj pokojni in jaz, da sva otela Susjed in Stubico iz rok razbojniških velikašev. Dosti muk sva prestala z mojim rajnim, dosti sva izgubila, sedmero otrok sem nosila pod srcem in veliko truda sem prestala, edinega sina sem izgubila, izgubila sem moža, a od šestih hčera so se šele tri omožile, revna vdova sem — a sedaj se šopiri po našem starem gnjezdu kragulj in namerava izgnati mene, ubogo revo, vdovo. Kdo? Moj rojak, prvi sodnik ogrske krone — Andrej Batorij! Gorje zemlji, kjer je pravica v takih rokah! Toda pišite, gospod Palfi, svojemu gospodarju, da njegovi računi stoje na slabi podlagi, pišite mu, da ima stara Heningovica glavo kakor iz kamena, da je Heningovica preštudirala vse svoje pravice, ki so shranjene v oni srebrni škrinjici, da ve za vse vaše latinske zvižaje kakor kak prokurator in da je ne prevarite; recite mu, da so na moji strani moji junaški zetje Mihajlo Konjski, Matej Kerečen in Štefan Gregorijanec, sin podbana Ambroža. Pa če mu ostane od vojevanja s Turki še toliko časa, da se hoče izkušati z žensko v orožju, ej, dobro, tudi Uršula more

zapaliti kakšen top v to krivo sodno tehtnico, ker je hči Mekcinerja, vojvode krajiškega. Toda, čemu se tu prepirava? Že lani sem vložila dve tožbi. Eno je vložil moj zet Mihajlo Konjski na god sv. Martina pri banu Petru Erdediju proti Batorijevcem, drugo sem poslala jaz na svojo roko na dan sv. Elizabete kraljevi svetlosti v Požun proti Juriju Svetiču. Kralj je odredil preiskavo. Naj govori najprej sodnija, potem, če treba, puška.«

Plemenitemu gospodu Palfiju je bilo čudno pri srcu, ko se je vsipala iz vdovinih ust taka ploha na njegovo glavo. Osupel je, strmel v to čudno ženo, ki je korakala žarkega lica in plamtečih oči brzo gori in doli po sobi, v kateri se sedaj ni slišalo drugega, kakor trda hoja gospe po kamenitih tleh in njeno težko dihanje. Čez nekoliko časa je Mažar nekoliko zbral svoje misli.

»Vaša milost,« je začel, »iz srca mi je žal, da sem vam nehote dal povod, da ste se tako razljutili. Vi ste poštenjakinja, vdova, mati. Krivica vas boli, in to je prav. Govorili ste o važnih, težavnih rečeh, naštevali velike krivice in jaz nočem o njih dvomiti, ker razumem vašo jezo. Moj milostivi gospodar mi je natanko dokazal, odkod in čigava je pravica na Susjedu in v Stubici. Dasitudi se krivice, ki ste jih tu doživeli, ne morejo šteti v greh mojemu mogočnemu gospodarju, ampak vednim vojskam in prekučijam, vendar prizna moj kraljevi sodnik in mu je žal, da je morebiti tudi on kaj kriv. Žal mu je in njegova trdna volja je, popraviti vse, kakor je treba. Poslanec miru sem in prosim vas, plemenita gospa, da me nekaj časa mirno poslušate.«

Palfi je umolknil čakaje, kaj bo odgovorila gospa Uršula.

»Govorite tiho in kratko!« odgovori žena, ne ozrši se na poslanca, in prične s prekrižanimi rokami gledati skozi oko na ravnino. Tedaj prične Mažar:

»Posestvo, za katerega se gre, namreč Susjed in Stubica, je veliko in rodovitno. Razteza se od sela Stenjeveca do štajerske meje ob Sotli in od Stupnika pa skoro do Bistrice. Njive, livade, vinogradi, pašniki, pristave, kleti, mlini, dva trdna gradova in veliko število krepkih, delavnih kmetov, vse to je last teh dveh graščin. Ni torej čuda, da so se ga mnogi polakomnili, pa tudi ni dvojbe, na čigavi strani je pravica. Po nasledstvu gre polovica rodovini Heningovi, polovica Batorijevi, ker je bila rajnka mati mojega gospoda kraljevega sodnika po materi v rodu s Heningovci. Toda vsled raznih vojska bi bili ti dve graščini za vaš rod kakor tudi za Batorijevce skoro za zmerom izgubljeni, ako se ne bi bili obrnili do dobrega kralja Ferdinanda. Leta 1559 je iznova potrdil kralj Ferdinand v Lincu rodovini Batorijevi in Heningovi pravice do posestva Susjeda in Stubice.«

»Da,« doda gospa Uršula, malo krenivši z glavo, »vsakemu rodu polovico, in to potomcem moškega in ženskega spola.«

»No, kako se je to zgodilo in kdo je to dosegel pri kralju, plemenita gospa?«

»Oboji, Batorijevci in moj ranjki gospod.«

»Istina,« odgovori Palfi, »oboji, Batorijevci in Andrej Hening so vložili pri kralju prošnjo. Toda to zmago vaše pravice — naj mi oprostí to vaša milost — je najbolj držala pokonci veljava v rhovnega sodnika kraljestva Ogrskega. Moj gospodar želi sedaj, naj

bodo pravice rodovine trdne in stalne, a ne pride mu niti na um, da bi se dotikal one polovice, ki pripada rodu Heningovemu.«

»To se pravi,« se obrne gospa proti njemu, »posestvo je nerazdeljivo, dohodki in užitek naj se pa deli med obe rodovini polovično. Tako govori pismo in tako sta se dogovorila na Stubici moj pokojni gospod in gospod Batorij.«

»Da, da,« odvrne Mažar nekako osuplo.

»Moram vam povedati tudi to,« pristavi gospa Uršula, »da sem leta 1559. posodila svojemu rajnemu gospodu soprogu Andreju od svojega imetja po materi sedem tisoč ogrskih forintov ter sem vknjižila to terjatev na četrtno vsega imetja. Ne zabite tega, da je bil na imetju dolg, ki sva ga prevzela. Upniki baron Klainach, Jakob Sekelj in Ladislav Kerečenj so kruto pritiskali na mojega ranjkega; k sreči se je našel dober človek, gospod podban Ambrož Gregorijanec, ki je izplačal pijavkam dolg v znesku 2033 ogrskih forintov; tudi ta dolg je vknjižen in pravico, terjati ga, ima Ambrožev sin Štefan, zet moje hčerke Marte.«

»Tudi to mi je znano, vaša milost, pa ne morem si vsega tega drugače razlagati, kakor da to breme leži na Heningovi polovici.«

»Molčite mi,« vzklikne gospa Uršula in udari z nogo ob tla, »v tem oziru ni tu nobene polovice. Dolg leži na celem zemljišču. Niti kraljevi sodnik, niti kralj ne bo naše dedovine razdelil z nožem na dvoje, dokler sem jaz živa, četudi se mi zdi to dvojno gospodarstvo na eni zemlji kakor oni čudni dvoglavi orel, ki mu ena glava gleda na desno, druga na levo.«

»E, tako je, vaša milost,« vzklikne Mihajlo, skočivši na noge, in oči so se mu pri tem čudno bliščale. »Res, res! Tako mislim jaz, tako tudi moj mogočni gospodar. Pustiva sumnje in ovadbe! Končajva ta prepir, ki traja že celo uro. Gospod kraljevi sodnik ne vidi rad, da pride stvar pred sodnijo, ker je tudi on sodnik, in take pravde med rodbinami so gotovo prokletstvo.«

»Ah!« se nasmeje gospa Uršula hudomušno, »moj dragi sorodnik se torej boji sodnije? Dobro, da vem. On se slabo razume na zakone. Iz tega se vidi, da stoji njegovo pravo na slabih tleh. Naj slišimo vaše pogoje, gospod Palfij.«

Gospa Uršula prične hoditi po sobi gori in doli z odmerjenimi koraki in s prekrižanimi rokami, upirajoč oči v tla, in z njo je korakal Palfij, klanjajoč se ves čas in mahajoč z rokama.

»Pro primo,«¹⁾ reče Mažar, dvignivši palec, »je treba Jurija Svetiča odpraviti. Mož je morebiti silovit v skrbi za svojega gospodarja in le malo za svoj žep, toda treba ga je odpraviti, ker ni po godu vaši milosti, pa je tudi že precej slab in bolehen. To bo najboljši vzrok, da ga odstranimo.«

»Bene,«²⁾ reče gospa, »govorite dalje.«

»Pro secundo,«³⁾ nadaljuje Mažar, dvignivši kazalec, »za svojega oskrbnika hoče postaviti moj mogočni gospodar pismoučenega Gregorja Dombroja, mirnega in poštenega človeka, ki nima tu blizu nobenih sorodnikov in ni niti oženjen. Temu se bo izročilo, kar je vina, drobnico, žita, sena, pohištva, v

1) Prvič.

2) Dobro.

3) Drugič.

kolikor pripada polovici mojega milostljivega gospodarja.«

»Bene,« reče zopet gospa, »toda onadva hudobneža, Hrvat in Golubič, morata iz hiše, ste-li čuli?«

»Na vsak način! Iztirali ju bomo iz kraja, vaša milost.« pritrди Mažar gospej. »Pro tertio¹⁾ ostane imetje »quoad dominum et posoesiomnia et omnia iura possessionaria«²⁾ nerazdeljivo, samo treba je najti način, kako se bo dvojna uprava temeljito uredila.«

»Dalje,« reče Heningovica in pogleda izpod oči poslanca.

»Stvar ni tako težka, kakor se morebiti zdi na prvi pogled. Vse se mora prej dobro premisliti, da se vsi dohodki razdele pravično na dvoje. No, priznali mi boste, da je zelo mučno, če gospodarita dva gospodarja na istem prostoru. Pravzaprav to še gospodarstvo ni, ker drug sta drugemu na poti, a najmanj se spodobi, da zapovedujejo vaši milosti župani in oskrbniki, kakor na primer Svetič. Jaz bi torej rekel tako: celo premoženje naj se natanko popiše in se ne sme nikoli nič zmanjšati. Potem naj se izračunijo dohodki posameznih zemljišč in kmetov in naj se razdele v dve enaki polovici: eni polovici boste gospodarili vi, milostljiva gospa, drugi pa oskrbnik mojega mogočnega gospodarja. Vsako leto naj se pregleda zapisnik. V boljšem gradu boste stanovali vi, milostljiva gospa, tukaj na Susjedu pa Batorijev oskrbnik.«

»A!« vzklikne gospa Uršula, »torej hočete zopet deliti, gospod Palfij. Kaj naj mi pa zagotovi pravico do posesti na Susjedu? Nikdar, nikoli!«

1) Tretjič.

2) Kar zadeva imetje, posestvo in vse posestne pravice.

»Umirate se, milost,« nadaljuje prostodušno Mažar, »o tem sem tudi jaz že mislil, in čisto prav je, da si v tej stvari zagotovite pravico, četudi so Batorijevci vašega rodu. Sedaj vam ne govorim kot zastopnik kraljevega sodnika, ampak kot vaš prijatelj. Da vam bo posestvo zagotovljeno, predlagam, da naj prebiva v gradu en vaš podoskrbnik, zanesljiv, neoženjen človek, plemič, ki naj ščiti tu vaše pravo. Vse to bomo sestavili v pismu po dogovoru, ki bo vezal to in ono stranko.«

»A zakaj naj ne ostanem na Susjedu?« izpregovori Uršula po kratkem premisleku. »Pravi sedež matere Heningove je tu.«

Po teh besedah začne Uršula motriti z očesom Mažara, ki se je prvi hip nekoliko ustrašil, a se je hitro ohrabil in izpregovoril:

»Na vašem mestu bi jaz tega niti ne vprašal. Vi tako ali tako prebivate časih na Susjedu, časih na Stubici, a stubiški del imetja je vsekakor boljši od susjedskega. Ko bomo sestavljali pismo, ne bomo tehtali vsakega zrnca; moj milostljivi gospodar privoli celo v to, da »in maiorem vim iuris«¹⁾ prebivate vsako leto dva meseca na Susjedu, on pa vam ne bo poslal nobenega svojega oskrbnika v Stubico. Vprašate, zakaj da je gospod kraljevi sodnik izbral Susjed? Ker je bližje Zagrebu, na meji Štajerske, blizu Kranjske. V Zagrebu ima prijatelja, ki bo pazil na gospodarstvo. Vi svojih pridelkov ne boste prodajali daleč, Batorijevci pa bivajo na Ogrskem, v požunski županiji; oni potrebujejo več novcev in bodo lažje prodajali te pridelke v sosednje pokrajine. Menim, da je ta ponudba odkritosrčna in poštena in

¹⁾ Da se okrepi pravica.

morda manjše koristi za mojega gospodarja. Toda on mi je izrečno zapovedal, naj stavim tako ugodne pogoje, da spozna vaša milost, da se Heningovcem ni treba bati od Batorija hudobnega namena in gojlufije, pač pa, da goji v svojem srcu ljubezen do rodbine, čeravno trpi nekaj škode. Sodite sami, plemenita gospa.«

Vdova se ustavi prekrizanih rok in upre svoje blede oči v gospoda Palfija, hoteč spoznati iz njegovega obraza, se li laže ali govori resnico. A poslanec ne pobesi oči. Uršula klone z glavo in prične premišljevati. Ponudba je bila precej koristna, stubiški del mnogo boljši. Vdova prične zase računati. Ponudba je bila zelo povoljna. Bila je reva tudi že miru potrebna. Burna in nemirna so bila prva leta njenega zakona. Dva kralja v kraljevini, dve besni stranki velikašev, dva nasprotna tabora plemstva, zakoni niso imeli skoro nobene veljave, pravico je delala sablja, sodbo je navadno izrekel bat. Ranjki Hening je bil slab človek, in ona s šestimi hčerami je bila plen vsake razbojniške lakomnosti, ki se je skrivala pod krinko kakih izmišljenih kraljevih listin. Ali naj se spusti v novo pravdo?

Naenkrat dvigne Uršula glavo in reče Palfiju mirno:

»Plemeniti gospod! Delo, o katerem sva se do sita nagovorila, je kaj važno in se tiče cele moje rodbine. Poznam nekoliko vaše zakone, toda najprej potrebuje ta stvar razmišljanja in potem dogovora z ostalo rodbino. Vprašati hočem svoje zete in podbana Ambroža. Več oči več vidi. Potrpite torej toliko časa. Ne rečem, da pogoje kratkomalo odbijam, tudi ne, da jih sprejemem. Bodite med tem časom moj

gost, bodite tukaj, kakor da ste doma, kakor da je ves grad vaš. Čez nekaj dni boste že lahko javili mogočnemu gospodu knezu Andreju Batoriju, kaj da smo ukrenili; ker ima moški hladnejšo kri in večjo izvedenost, bom poverila ves dogovor svojemu zetu Mihajlu Konjskemu, ki je lani vložil v mojem imenu pri banu tožbo. On je napravil prepir, naj še on sklene mir, ako je mogoče.«

»Srečen bom,« odvrne laskavo Mažar, smehlja-joč se, »ako bom mogel pritisniti jaz pečat pod mirovno pogodbo dveh tako slavnih rodbin, in dobra slutnja mi pravi, da bom tako srečen.«

»Naj bo, kakor že hoče, gospod Palfij,« konča Uršula resno, »toda zapomnite si to vi in zapomni naj si to vaš gospodar, da Uršula Heningovica ne pozna šale, in če tiči v tej stvari najmanjša goljufija, tedaj bo, prisegam pri ranah božjih, gorje in tekla bo kri brez obzira. A sedaj lahko noč!«

Uršula mahne Palfiju z roko, a ta se prikloni globoko čudni ženi in odide k počitku v svoje stanovanje, ki mu ga je bil pripravil Ivan v stražnem stolpu.

II.

Četrty dan po razgovoru z gospo Uršulo je zajahal gospod Mihajlo Palfij pred Susjedgradom zjutraj zgodaj konja in mahnil z roko v slovo Mihajlu Konjskemu, človeku visoke, debele rasti, ki je bil spremil mažarskega gosta pred vrata.

»Z Bogom, egregie domine!« nasmeje se Batorijev poslanec, »v kratkem se zopet vidimo!«

»Zelo mi bo drago,« odvrne Konjski, priklonivši se običajno.

»Tudi meni je drago, da se prijateljski razideva. Čez dva dni pridem nazaj in pripeljem seboj Gregorija Dombroja. Zelo dobro bi bilo, da se do tedaj sestavi zapisnik.«

»Pobrinite se zanj, tudi jaz hočem gledati nato.«

»No, pa hvala vam in z Bogom!« konča Mažar, priklonivši se in oddirja veselega obraza proti Zagrebu.

Gospod Palfij ni prav nič štedil svojega konja. Nemilo mu je zasajal ostroge v rebra in videlo se mu je, da se mu zelo mudi. Ne ozrši se ne na levo in ne na desno pusti za seboj vasi Stenjevec, Vrabče, Črnomerec in lice se mu je še bolj razvedrilo, ko se je pojavil v jutranjem svitu izza gorskega slemena stolp stolne cerkve zagrebške.

Ljuto je potegnil uzde k sebi in nagnivši se konju na vrat dirjal, da so ga začudeno gledali kmetje, ki so šli po zavrtih Ilice¹⁾ v mesto. Brezobzirno prejaša trg Tridesetnice, jo zavil pod Kapiteljska vrata in se ustavil pred hišo, kjer so stanovali kanoniki, ne daleč od samostana frančiškanov. Ne čakajoč, da bi mu kdo odprl, skoči hitro s konja, odpre mala stranska vratica, skozi katera je vstopil in vodil za seboj konja na uzdi. Priveže ga k steburu, stopi brzih korakov po stopnjicah in odpre prva vrata.

Tu sta sedela pri oknu dva človeka: na klopi trebušen gospod z obilim podbradkom v črni kanoniški halji; majhne sive oči so se veselo iskrile nad debelim, širokim nosom; zraven njega na stolu pa je sedel suh, bled človek, kratkih las in prirezanih brk; gledal je zgrbljen v tla, zaradi gostih obrvi mu ni bilo videti oči.

¹⁾ Ilica je najživahnija ulica v Zagrebu.

»Hvaljen Jezus!« vzklikne veselo Mažar, stopivši skozi vrata, in vrže svojo kučmo na veliko ilovnato peč zraven vhoda.

»Na veke, amen!« odgovori kanonik. »Padli ste mi v hišo, gospod, kakor strela iz jasnega neba.«

»Kakšna strela!« se nasmeje Palfij iz srca; »v resnici admodum reverende¹⁾, fina lisica ste. Zovete se Štefan Svetič, držite se kakor svetnik, a iz vaših oči troje vragov štrli. Niste me pričakovali, kaj? Ha, ha, ha! Vi Hrvatje ste se gotovo naučili hinavščine od Turkov.«

»E, da veste, egregie amice²⁾,« se nasmehne kanonik in pomežikne z očmi, »nekaj smo se naučili od Turkov, nekaj pa od vas, Mažarov. Vi vsaj ste v tem mojster in enako vaš gospodar. No, povejte, kako ste opravili svoje reči in s čim vam lahko pomagam?«

Po teh besedah se kanonik dvigne ter pogleda, zazdehavši, prišleca. Njegov suhi tovariš pa se ni premaknil, ampak je samo izpod obrvi pogledal Mažara.

»Vprašate me za opravke, admodum reverende amice!³⁾ Od vraga so ti opravki. Od Požuna sem nemilo pretresal svoje kosti na konju. Pa, domine kanonik, s kakim veseljem sem prišel. Ko bi imel opraviti s Turčinom, bi že bilo; toda igrati se z zvito babo slepe miši, to je preveč za moža, in ljubše bi mi bilo, da jem travo. Hočem vam pripovedovati v imenu božjem, ako vas je volja, kaj sem opravil.«

»Kakor vas je volja,« odvrne kanonik.

1) prečastiti.

2) dragi prijatelj.

3) prečastiti prijatelj.

»A prosim vas, da nas ne bo motil nepovabljen gost.«

»Bom,« reče Svetič, »naročil bom svojim ljudem, naj ne puste nikogar k meni, niti svetega Petra.«

Kanonik odide iz sobe, a se čez par hipov vrne, rekoč:

»Sedaj smo kakor zakopani v zemljo, egregie ac nobilis domine; sedaj pa le začnimo!«

Palfij prekriža noge, podpre glavo z desnim komolcem in vihajoč brke, prične tako govoriti:

»Vaš brat, admodum reverende amice, Vam je bržkone že oddaleč namignil, za kaj se gre?«

Kanonik prikima z glavo.

»Dobro! Da bo pa bolj držalo, ponovim še enkrat:

Mojemu mogočnemu gospodarju Andreju Batoriju pripada polovica Susjeda in Stubice, ker mu jo je podaril kralj Ferdinand.«

»Vem,« pristavi kanonik.

»Bene,«¹⁾ nadaljuje Mažar; »polovico dohodkov je užival moj gospodar, polovico Heningovci; Batorijevo polovico je oskrboval ta vaš brat Jurij Svetič, ki ga stara Heningovica opravlja, psuje in toži.«

»Vem,« pritrди zopet kanonik.

»Česar pa vi ne veste, dragi moj prijatelj, je tole: Moj gospodar, kraljev sodnik, stanuje v Požunu. Vaša Hrvaška, torej tudi Susjed in Stubica, je za vruga daleč. Tu vam Turki hodijo voščiti »dobro jutro«. Vi se z njimi bijete, toda sreča je opoteča, in zgodi se lahko, da bodo molili turški konji Boga sredi Zagreba, a od Zagreba do Susjeda ni daleč. E, vi ste

1) Dobro.

junaci, toda junaštvo potrebuje denarja, a kraljeva blagajna je prazna; zato se moj gospodar boji za Susjed in Stubico, ker stojita v resnici kakor na britvi. Rad bi se tega iznebil, a vendar pri tem nič ne izgubil. To je vražje težko. Kaj storiti? Proda naj se vse, dobro proda! Kaj? Ampak to ni lahko. Stara Urša ima oster jezik, ostre nohte, brate moj, in je prebrisan odvetnik. Moj gospodar je dolgo o tem premišljal, dokler ni našel kupca, in sicer čisto slučajno.«

Velečastiti gospod Štefan je s pozornostjo poslušal to pripoved Batorijevega poslanca ter začel od začudenosti močno odpirati svoje male oči, rekel ni pa nič.

»Slušajte, kako je bilo,« nadaljuje Palfij. »Ko je lani dne 8. kimavca dal naš kralj Ferdinand v Požunu svojega sina Maksa kronati za ogrskega kralja, je bila vas Hrvatov cela četa pod knezom Nikolajem Zrinjskim ondi navzočih. Prav blizu prestola je držal ogrsko zastavo veliki konjušnik Ferenc Tahí, ki se ima tudi za Hrvata, dasiravno je bil njegov ded čisto mažarske krvi. No, gospod Tahí je pozabil na svoje pokolenje, stopil je popolnoma na vašo stran in se skupno z vami bije s Turki.«

»Dà, da,« pripomni kanonik, »gospod Tahí je vražji človek. Junak je, to je res, a naši ljudje se ga boje ravnotako, kakor Turki, ker ne raste več trava tam, kamor stopi njegova noga.«

»Ko se je tako veliki konjušnik potil na konju, držeč zastavo, in kremžil obraz zaradi trganja po udih, je prijahal na vrancu k njemu moj gospod Andrej Batorij ter rekel gospodu Ferencu: »Da si mi zdrav, brate Ferenc! Za Boga, odkedaj se že nisva videla! Kakor star medved se držiš v svojem brlogu

med Dravo in Savo. Kako je?« — »Slabo, brate, kraljevi sodnik!« — »Pa kaj ti ni prav?« — »Troje nadlog me tlači, brate Andrej: najprvo trganje, ki me nemilo lomi, drugič Turki, ki se nam približajo ob vsaki žetvi; a tretja nadloga je moj svak Nikolaj Zrinjski. Podaril je svoji sestri Heleni Božjakovino, a letos je zapodil i mene i sestro izpod strehe. Lep brat in svak je to, kajne? Slabši je od Turčina.«

»Znana mi je vaša pravda. E, Nikolaj je Nikolaj, ampak kralj se boji teh Zrinjskih. A, kje navadno tičiš?« — »Povsodi, kakor cigan. Imam, hvala Bogu tudi brez Božjakovine dosti, ali nikjer se ne morem prav vgnezditi, in moja žena Helena se jezi brez konca in kraja.« — Tu se Batorij nečesa domisli in reče kakor v šali: »Brate, imaš denar?« — »Hvala Bogu, našel bi se pri meni že kak groš,« odvrne Ferenc Tah. — »Čuj me,« prične Batorij, »imam pravico do polovice dveh zemljišč tam doli na koncu sveta, ki se jima pravi Susjed in Stubica. Susjed stoji ob Savi. Ta kraj je kakor nalašč zate. Zame nima pomena, ker je predaleč. Jaz bi si rad tukaj kupil posestva. Kupi Susjed in Stubico.« — »Koliko zahtevaš za svoj delež?« — »Prav malo, dam ti vse za 50.000 ogrskih forintov.« Tah krene z glavo in hoče nekaj izpregovoriti, toda zadonele so trobente, mladi kralj je stopil na vzvišen prostor in zastavonoše so se pričeli polagoma zbirati. Ko je moj gospodar izprevidel, da se pri tolikem vpitju ne more razgovarjati, zakliče Tahiju na razstanku: »Pridi zvečer k meni, da se pogodiva«. Tako sta se razgovarjala in drugi dan mj je povedal moj gospodar, da je prodal Franju Tahu polovico svojega hrvaškega imetja za 45.000 ogrskih forintov. Kaj pravite na to, gospod kanonik?«

Gospod Štefan je nekako zamišljen drgnil svoj nos.

»Jaz menim,« izpregovori naposled, »da iz tega lahko nastane velika nesreča.«

»Kako to, admodum reverende amice?«

»Ker čepi na pragu grada Susjeda gospa Urša; ta baba ima zobe kakor zmaj. Kako hočeš pripeljati gospoda Ferenca na posestvo? Heningovci smatrajo to posestvo po dedni pravici za rodbinsko imetje, ki mora ostati na vsak način pri rodbini, in svoj delež moreš prodati samo rodbini. Gospa Urša se bo branila z nohti.«

»Magari,« se zasmije porogljivo Mažar, »jaz ne razumem, kakšni čudni svatje ste vi Hrvatje. Kaj je pravica? Vse, samo treba je najti primerne besede. Z besedami lahko po našem zakonu vse opravičiš.«

»Poslušajmo,« reče kanonik.

»Kakšno dedno pravico imajo? Kralj je podelil polovico imetja Heningovcem, polovico Batorijevcem. Torej lahko kralj dovoli, da prenese moj gospodar svojo polovico na družega. Ferdinand je velik prijatelj mojega gospodarja in tudi Tahijev, ker vé, da more samo s pomočjo Batorija postati mlademu Maksu ogrski prestol trden sedež. Napol mu je bil to že obljubil. Kako bom pripeljal Tahija v grad? Sestavil sem z Urško pogodbo, evo je!« Palfij izvleče listino iz nedrij, poda jo kanoniku in doda, smeje se: »Čitajte, kanonik! Modro, kajne? Njeni zet Konjski jo je napisal. Čuden človek je to! Namazal sem mu dolge hrvaške brke z medenimi besedami, in to zagorsko budalo je vse verjelo. O Tahiju mu nisem niti zinil. Vašega brata sem seveda ondi grdil in rekel, da ga hočem takoj odpraviti. To ju je omamilo, to je bilo stari po godu. Uršula pojde znanprej stanovat

v gore, v Stubico. Susjed bo prazen. Dombroja sem podučil, kako mora vladati. Klanjati se mora stari. sem mu rekel, da se ne razjezi — medtem pa pripeljem Ferenca Tahija na posestvo.«

»Toda,« odvrne kanonik, vrnivši pismo, »po zakonu kraljevine Slavonije bi se morala ta izprememba razglasiti pred deželnim zborom, vpričo bana.«

»Pusti to slavonsko pravo,« mahne Mažar z roko, »to oviro bomo lahko premagali. In ban? Bože moj! Kdo je ban? Knez Peter Erdedij. Ni bila li prva banova žena Tahijeva hči? Pa najsi je tudi umrla, naj se je tudi pozneje ban oženil z Ivano Alapičevo; tast in zet ostaneta prijatelja, dobra prijatelja.«

»Dà, dà,« se zamisli kanonik, »toda na strani Heningovice stoji podban Ambrož Gregorijanec, silen človek.«

»Tega se bojimo najmanj. Ambrož je bil oskrbnik pri Nikolaju Zrinjskem. Nikolaj in ban Peter se ne gledata lepo, odkar je Nikolajev sin pustil na cedilu banovo hčer; torej ban Peter mrzi podbana Ambroža, razen tega pa se tudi ne moreta videti. odkar sta se močno sprla zaradi samoborskih mej. Ban bo na strani Tahijevi, Alapiči pa na strani banovi. Razumete sedaj popolnoma, kanonik?«

»Razumem, toda čemu je treba mene pri vsem tem?«

»Da peljete gospoda Ferenca na posestvo.«

»Kaj, jaz?« se umakne kanonik za dva koraka.

»Vi, Vi! Počakajte, da se Uršula preseli v Stubico. Dobili boste od Batorija pogodbo, vzemite si županijskega sodnika, ki ga Vam bom pozneje v pismu označil. Ko bode vse pripravljeno, pride Tahis četo svojih kaniških konjenikov v Zagreb in z njim

nekoliko prijateljev. Ponoči pojdite v Susjed. Pri-
peljite ga, nihče se ne bo ustavljal. Tahí bo zasedel
grad, nabasal topove in zaprl vrata, potem naj pa le
pride gospa Uršula, če ima morda slast do železnih
jabolk. Pravda bo še gotovo, toda naj le bo; medtem
Heningovica že lahko umre, hrvatski ban je Tahíjev
zet, Andrej Batorij pa kraljevi sodnik.«

Kanonik je stal molče pred Pálfijem, ki je ostro
upiral vanj oči, dočim je oskrbnik Jurij Svetič neko-
liko privzdignil glavo ter motril sedaj brata, sedaj
Mihajla Palfija.

»Ne morem,« reče naposled kanonik; »opravek
je nevaren; nikakor ne morem. To bi bilo očitno
teptanje pravice.«

»Ne mislite vendar vedno le na svoje suhe for-
mule,« zavpije Mažar, skočivši kvišku. »Pomnite, da
Vas mogočni ljudje, na katerih strani stojite, ne bodo
nikoli pustili na cedilu. V imenu svojega gospodarja,
kneza Andreja Batorija Vam dajem poroštvo, da Vas
ne bo doletela nobena nesreča. Tu je moja roka!«

»Ni-li to tista roka, ki je podpisala pogodbo z
Uršulo Heningovico?« vpraša resno kanonik.

Pálfij ošine s pogledom duhovnika, začne iz jeze
puliti brke in izpregovori živahneje:

»Govorimo iskreno, kanonik. Ni me poslal moj
mogočni gospodar samo za šalo semkaj. Njegova
trdna volja je, da se ta reč enkrat opravi, bodisi tako
ali tako, in ako nečete Vi, se bo našel drugi, na pri-
mer Franjo Filipovič, ki nima pameti okovane z
jeklom. No, ker poznam Vašega brata, sem hotel
Vam poveriti ta posel. In zakaj? Potrebujete odgo-
vora? Vaš brat ima polno otrok, ima ženo, govorimo
iskreno, zapravlživko.«

»Mažarko,« zamrmra z drhtečim glasom kanonik.

»Vseeno,« odgovori hladno Palfij. »Zadolžen je do vrha glave. Njegova upnika se zoveta knez Andrej Batorij in Ferenc Tahi. Glejte ta čudni slučaj! Jurij Svetič je živel od milosti kraljevega sodnika, in ta milost je velika, morda prevelika. Moj gospodar je vzel vašega brata za upravitelja susjedskega; mastna je ta krava, a vaš brat je ni samo molzel in zase obdržal boljše mleko, on jo je molzel do krvi — on je varal svojega gospodarja.«

Kanonik zadrhti, a njegovi grbasti brat se skloni še nižje in zaječi obupno.

»Dà, varal ga je,« nadaljuje Mažar razdraženo. »Znano mi je to iz pisem gospe Uršule, kako je kradel, vem tudi več. Njegovi tovariši so ga izdali in so pripravljani pričati proti njemu. Vi, domine admodum reverende, ljubite svojega brata, ljubite njegove otroke, zanje Vam živo bije srce; vse to mi je dobro znano. Pomislite, kaj se lahko zgodi z njim, predočite si vso bedo, vse nadloge, vso sramoto, ki ga bo strla, ako kraljevi sodnik le migne s prstom. Njegovo ime-tje se bo prodalo, njegovi otroci bodo ostali v bedi, a plemičevo ime bo pribito na sramotni kamen. Ali boste dovolili, gospod kanonik, da bo vaš rod pred vsem svetom oskrunjen z blatom, bo li moglo vaše srce preboleti jok šibke dece?« Palfij se je naslajal, prekrižavši roke, ob zadregi kanonikovi, ki je nemo stal pred njim, upirajoč oči ob tla. Naposled izpregovori kanonik:

»Gospod Palfij, Vi ste okrutnik brez srca.«

»Glej ga! Da nimam srca? Zares čudna šala! Ali je imel vaš brat srce, ko me je varal. Da nimam

srca! Bože moj! Kadar človek dela pametno, pravite, da nima srca. Moj gospodar hoče na vsak način, da se Tahij vgnjezdi na Susjedu. To mora biti, me razumete, kanonik, to mora biti. A jaz sem povsem pametno preračunal, kako bi se dalo to izvršiti. Roka roko umiva. Hočete pripeljati Tahija v grad ali ne? Če ga uvedete, so odpuščene vašemu bratu pregrehe, še več, odpuščeni so mu dolgovi, a ban in Tahij — ki ima med vašimi stanovi močno stranko — bo skrbel, da ga vaš deželni zbor izbere za sodnika. Če ga pa ne uvedete, potem pa pride vaš brat — v ječo. Ne gre se tu za šalo, ampak za pogodbo. Dà ali ne, kanonik? Govorite!»

Štefan Svetič pobledi kot smrt, na čelo mu stopijo debele kaplje znoja, a z roko se je grabil za prsi. Jurij, brat kanonikov se polagoma dvigne na noge. Lice mu je bilo porumenelo, mišice na obrazu so se mu silno napele od muke; z velikimi belimi očmi je zijal v brata, da sliši iz njegovih ust rešitev ali pa smrt. Kanonik je molčal. Naposled stopi Jurij korak naprej, poklekne pred brata, mu objame kolena in zavpije z glasom, da se je človeku trgalo srce:

»Brate! Brate! Velik grešnik sem. Vem, da nisem vreden pomilovanja, a usmili se moje dece, moje uboge dece, ki si ji ti boter. Ta je čisto nedolžna.« In jokaje spusti Jurij glavo med bratova kolena.

»Moj Bog!« vzdihne kanonik, »ti vidiš to nadlogo in bedo. Ako se pregrešim, ne storim v svojo korist, ampak radi ubogih otrok. Odpusti mi ta greh! Dvigni se, brat Jurij! Umiri se! Tako se je torej izteklo. Pravil sem ti: Pusti lepo črnooko Mažarko, vroče krvi je in kratke pameti; izneverila se ti bo. Prevarila te je, ostavila te je, pustila ti otroke, in ti

bi ostal v bedi in sramoti pred svetom, če bi te tvoj brat ne rešil s svojim poštenjem!« Vroče solze so lile starcu po licu, ko mu je brat, še vedno plakajoč poljubljal roke, ko je Palfij prekrižanih rok gledal skozi okno, hladnega obraza, hladne duše in ledenega srca.

»Gospod Palfij!« zašepeta kanonik s solzami v očeh.

»Kaj je?« vpraša Mažar hladno, krenivši z glavo.

»Kedaj pride gospod Ferenc Tahí v Zagreb?«

»Ne vem. Vam bom že pisal, amice kanonik. Vsekako ne pride pred dvema ali tremi meseci. Tedaj bo treba delati. Ali ste se odločili?«

»Dà,« reče kanonik polglasno in pokima z glavo.

»Bene! Mož beseda! Dajte mi roko!« reče Palfij in poda kanoniku desnico, katero ta s sklonjeno glavo plaho stisne.

»Še danes hočem javiti vašo odločitev svojemu mogočnemu gospodarju,« nadaljuje Mažar, »in nadajam se, da mu bo zelo ljubo. Tu je pogodba med Batorijem in Tahijem; ko se reč opravi, bo vrnil gospod knez Batorij Juriju vsa svoja in Tahijeva dolžna pisma. Treba je dobro paziti, a pred vsem je treba molčati, da stara Heningovica ne izvé, ker bi se potem vse izjalovilo. Vi, admodum reverende amice, ostanite med tem časom tukaj. Vi pa, Jurij, se vrnite zjutraj zgodaj na Susjed. Ne smejo nas videti skupaj. Pojutrišnjem pridem sam z učenim Gregorjem Dombrojem tjakaj. Naredite zapisnik, da se vse lepo za beleži in izroči. Plačo imate isto, kot preje. Bivate lahko v Zagrebu. Počakati hočem, dokler vsega ne izročimo po zapisniku, da se Heningovica zopet ne

premisli. Sedaj pa z Bogom, amice kanonik. Še predno odidem iz Zagreba, se vidimo. Drago mi je, da se je vse dobro izteklo. Z Bogom!« Palfij se prikloni po gosposko in hiti brzo po stopnicah, do katerih ga je bil kanonik molče spremil.

III.

Bila je tretja nedelja po Veliki noči. Vsled toplega pomladanskega solnca je bila ozelenela mlada šuma po holmih hrvaškega Pogorja, iz zelenja pa so štrleli beli plemiški gradovi. Hitro je tekla Sava pod mladim rumenim vrbovjem, bleščeča se od solčnih žarkov. Bilo je popoldne, solnce se je bližalo zatonu. Na višnjem nebu so viseli rjavkasti oblaki, zakrivajoč od časa do časa solnce; izza oblakov so se vzpenjale čez ravnino proti jugovzhodu tupatam svetle proge, tupatam so delali oblaki velike sence. Zrak je čist kakor kristal. Kamor ti seže oko, vidiš mlado žito, živo zelenje bujnih livad in gajev, in sredi te ravnice lahko daleč razločno vidiš, kako hodi po polju belooblečena kmetica, kako hiti po cesti jezdec, kako razprostira vitka, visoka jablana, stoječa samotno sredi ravnega polja, svojo senco po svetlem zelenju. Glej, tam na jugu orjaško grmado. To je Okiška gora. V rebri stoji samotno brdo, a na vrhu štrli v sinje nebo Okiški grad. Pod goro stoje kakor golobice hišice mesta Samobora. Nad Samoborom se lesketa pločevinast zvonik cerkvice sv. Lenarta. Od Okiča proti zapadu se razprostirajo kranjske gore, iz goste šume mole kvišku sivi okrogli stolpi Mokriškega gradu in tiho selo Jesenice,¹⁾ kjer je

¹⁾ Jesenice so zadnje selo na Kranjskem tostran Save; onstran proti Zagrebu je vas Brdovec.

brod gospoda Gregorijanca. Sredi te ravnine stoji selo Brdovec. Komaj ga vidiš. Stare, lesene hiše s starimi slamnatimi strehami so skrite v gostih sadnih vrtovih, ki so posuti z belim cvetjem, marsikateri žarek prodere na dvorišče, kjer se lesketa v mlaki, koder capljajo počasi rumene goske. Samo cerkveni zvonik moli izmed sadnih vrtov s svojo rdečo streho. Za vasjo na livadi je čudno vpitje in kričanje. Pogled to deco! Lase imajo rumene kakor klas, lice polno kakor rdeče jabolko, na sebi nimajo družega kakor srajčico, prepasano s trakom. To ti skače, kriči, ploska z ročicami in suva s palico velike kroglice, da bi človek skoro oglušel; celo drzni vrabec, ki preži na cvetoči glogovi meji na mušice, se preplaši in odfrfota čez spleteno ograjo. Prijetno je in toplo, cvetje diši na vso moč in človeška duša se odpira kakor cvet. Sedaj so umolknile orglje, vaščani gredo od večernic. Med žitom stopajo brzo vaščani in vaščanke. Samo tupatam stoji na brodu kakšna botra, oblečena v belo obleko z rdečo pečo in kramlja s sosedom o mrazu, o preji, o svatih, kakor je ženski jezik sploh navajen.

Na koncu vasi stoji sredi slivnega vrta vaška hiša, zraven nje hlev, sušilnica za grozdje in koruznjak. Čisto bela je, lepo pokrita s svežo slamo. Vrt je gost, samo po slemenu kočice in po vršičkih drevja se blišči solnce, a nižje doli je povsod hladna senca. Zraven lesenega pristrešja stoje pri zemlji velika vrata. To je klet, a pri vratih stoji miza in dve leseni klopi. Pod vrtom se prekucava deca okoli dremajočega kodra. Na pristrešnih stopnicah sedi mačka, umivajoč si s tačico beli gobček, a iz bližnjega hleva moli sivka radovedno svojo glavo. Vidi se, da tu biva božji blagoslov in sreča, a tiha sreča seva najlepše

na rdečih licih lepe krepke žene, ki gleda, upirajoč se na gole polne lakte, s pristreška s svojimi črnimi očmi v ta kotiček domačega blaženstva. Polti je bele kakor srajca, usten polnih in rdečih kakor gosto nanizane koravde, ki ji padajo na bujne prsi, na polnem licu ne vidiš gub, v črnih lasih, urejenih pod glavnikom iz medi, ne zapaziš sivega lasu, na dolgih trepalnicah, na bujnih ustnah ji zatrepeta včasih nasmeh, da se ji pokažejo beli zobje, a iz nasmeha lahko spoznaš, da ji je tudi srce zadrhtelo radosti. Živejše ji zažari oko, ko se ozre na človeka, ki stoji pri mizi pod lopo zraven vesele družčine. Ni več mlad, a krepak in postaven. Velik je, da se mora pripogniti celo pod cerkvenimi vrati. Izpod bele razgaljene srajce se vidijo široke prsi, kakor da so skovane iz železa, na vitkem vratu mu sedi velika okrogla glava. Svetle lase ima ostrižene, brado obrito, po močnih ustnicah navzdol mu padajo dolgi, malo sivi brki. najlepši kras širokega, podolgastega obraza, iz katerega seva dvoje temnomodrih oči. kakor dvoje gorskih kresov. Kolikrat je že pihala burja preko tega lica, kolikrat ga je napajal dež, kolikrat ga je že palilo solnce!

Temno je, kakor vlito iz kovine; toda lepo in krepko kakor junakovo. Na sebi nima nič družega kakor srajco, hlače in nove opanke. Gotovo je hišni gospodar. Z levo lehtjo se naslanja ob hišni zid, desno ima v boku, nogi prekrižani. Tako stoji in gleda z mirnim obrazom troje ljudi, ki kramljajo pri polnem ilovnatem vrču rujnega vina. Malo govori in pazno poslušča, včasih se zamisli, včasih se nasmehne, včasih izpije par požirkov iz vrča.

»A kaj se je izpremenilo tam pri vas na Susjeddu?« vpraša naš junak z jasnim glasom enega izmed

gostov, ki je sedeč pri mizi, zvonil z nogami, da so se mu videli šiljasti čevlji in bele, vezene hlače.

»E,« odgovori tujec, potisnivši si črno čepico na levo stran ter zapodi muho s škrlatnega telovnika, »selimo se, boter Elija, to se pravi, naša stara se seli in gospodične Zofica, Katica in Anastazija; jaz in gospod oskrbnik Franjo Puhakovič pa ostaneva za seme na Susjedu. Tako je zapovedala naša milostljiva gospa Uršula. Sama gre jutri ali pojutrišnjem v Stubice.«

»Čudna stvar,« zamrmlija krmežljiv, majhen tovariš, ki je imel glavo kakor stara grčasta vrba in rdeče lase kakor suho sito, »čudno je to, da se je dala pregnati stara sova iz svojega gnezda.«

»E,« reče prvi tovariš, tlesknivši z jezikom, »niti moja neumna pamet ne more najti vzroka tej stvari. Vendar se mi zdi, da jo je neka mažarska zvijača prepodila iz Susjeda. Nočem biti Andrej Horvat, služabnik milostljive gospe Heningovice, ampak črn cigan, če ni res, kar pravim.«

»A, povej mi dragi Andrej,« vpraša domačin Elija Gregorič, »kaj pravijo k temu gospodje zetje?«

»Bog zna,« skomizgne Andrej z rameni. »ne vem, jim je li to prav ali ne. Gospod Konjski je pozno v noč govoril s tistim Mažarjem, ki ga je poslal Batorij, in lepo sta si podala ob slovesu roke. Drugega zeta, Kerečena ni, tretji, gospod Štefan Gregorijanec pa je nenadoma prišel iz Mokric in je, skočivši s konja, slugo zelo ošvrknil z bičem; zdelo se mi je, da je bil zelo razkačen. Čuli smo pozneje, kako je vpil nad staro Uršo in Konjskim in razbijal po mizi. Vražja kri, to je že njegova navada.«

»Dà, dà,« pritrdi brdovski rihtar Ivan Horvat, sključen starec prirezanih sivih brk, oblečen v mo-

dro obleko, ki je dosedaj mirno sedel in držeč z obema rokama palico, nepremično zrl v dremajočega kodra, »dà, dà, gospod Štefan je vražje krvi. To vé celo Pogorje, to vedo tudi onstran Save Kranjci-Jeseničani. Odkar se je on oženil z našo dospodično Marto. se je gospodi na Susjedu štrena čisto zmešala.«

»Njemu je lahko,« reče nato suhi možiček Matija Gušetič, in pokaže, smeje se, svoje zobe, kakor volk v šumi, »on je gosposki, gospodi je vse dovoljeno.«

»Nekje sem slišal,« izpregovori rihtar, »da je težko služiti dvema gospodoma, in naš tilnik vé najbolje, da je to res. Več ko trideset let sem že za rihtarja, a Bog mi je priča, da večkrat celo na tešče nisem vedel, ali sem moški ali ženska, tako se mi je mešalo v glavi od samih gospodarjev. Ta vleče na to, oni na ono stran, mi pa stojimo na sredi, zmešani. in od dveh strani padajo batine na naša pleča.«

»Ne bojte se, rihtar,« se nasmeje Andrej, »sedaj boste dobivali batine samo od ene strani. Susjedčani in Brdovčani so podložniki Mažarja Batorija, Stubičani pa moje milostljive babe. Jaz in gospod Puhačovič bova samo od strani gledala po naročilu Heningovice, kako gloje mažarska miš našo slanino. Midva bodeva tu samo na straži.«

»A kdo bo gospodaril za Batorija?« vpraša Gušetič.

»Kaj? Ti tega ne veš, moj šepasti Matija,« tleskne Andrej Horvat z rokama. »Ali mari še nisi videl debelega Gregorja, gospoda Gregorja Dombroja, ki je prišel na mesto Jurija Svetiča? To je menda Medmurec, Hrvat ali Mažar, se ne vé, a po trebuhu vidiš, da tehta toliko, kakor pitan vol. Botra

Katarina,« se obrne Andrej Horvat proti ženi, stoječi pod lopo, »pazite na svoje goske, purane in prašiče, da Vam jih ne poje novi Batorijev oskrbnik s perjem in s ščetinami vred. Njegov želodec je prava bisaga. Nisem veroval, dokler ga nisem videl. Ta dobri Gre-ga polovico dneva je in pije, polovico pa spi. Kadar bi moral z gosjim peresom pisati račune, si pa maže rajši brke s smrdljivim lojem. To vam je gospodarstvo, kakor da so prišle kobilice v Brdovec na žegnanje.«

»A kaj je s starim oskrbnikom, gospodom Svetičem?« vpraša Katarina, žena Elije Gregoriča.

»Vrag vedi,« odvrne Andrej Horvat, »čez noč ga je odnesel veter brez sledu. Da je obolel, da mora v Zagreb — in ne vem kaj še vse. Mi že vemo, kakšna je ta čudna bolezen, ko moraš piti zdrav grenko zdravilo. Vsega tega ne razumem. Svetič je, vrag ga vzemi, kradel in plenil kakor martoloz,¹⁾ delal je vedno za Batorija in v škodo Heningovice, ki ga je ljubila kakor hudič blagoslovljeno svečo. Toda glej, sedaj ga preganja Batorij. Čudni računi, preveč zavozlani za naše neumne glave.«

»E, kar je bilo, je bilo,« izpregovori Elija, »vem, da mi kmetje ne bomo dočakali pod našim gospodom raja, ali sreča je, da je odnesel Svetič pete, ker je bil silovit razbojnik, pravi požigalec, ki nam je svojevoljno jemal naše siromašno imetje, on in njegova dva pomagača, Janko in Nikolaj — — —«

»Zares,« vzklikne Andrej, »kmalu bi bil pozabil, tudi ta dva sta morala oboleti in za starim oskrbnikom iti v Zagreb.«

¹⁾ Tako se se zvali v prošlem veku avstrijski obmejni stražarji proti Turški.

»Kaj je boljše? Kakšna sreča?« se nasmeje pikro Gušetič, »od dne do dne nam je slabše. Kar vsadiš, vzame mraz, česar ne vzame mraz, odnese Sava, česar ne odnese Sava, požre gosposki davek, česar ne požre davek, ugrabi oskrbnik, če si pa kaj skrnil pred oskrbnikom, požre ti do zadnje mrvice požunska davkarija. Ko je žito zrelo za žetev, te pokliče, in žeti moraš najprej gosposki klas, ko je čas za oranje, te priganja varmeški rihtar, da pojdi pod Ivanič ali Koprivnico kopat »šance«, ko pride čas trgatve, te žene v vojsko nad Turčina, in ako prineseš domov zdrave kosti, najdeš prazen dom. Pasje, tako življenje.«

»E, ljubi Matija,« se nasmeje Elija in priviše brke. Res je, kar si rekel, težko se živi, in vsak kmet nosi svoje breme, a meni se zdi, da si ti bolj podiral čutare kakor janičarje in ko bi imel, dragi sosed bolj žuljave dlani, ti ne bi sijal mesec skozi streho in solnce ne v opanke.«

»Glejte ga, gospoda,« reče jezno Matija in ošine z očesom gospodarja; »kaj te briga moja raztrgana suknja, saj je nisi ti kupil. Ali si ti boljši, ker imaš svežo slamo nad glavo? Marsikateri kupček si si pri-gospodaril — toda pazi se, boter, ni še tretjič zvonilo k maši, našel se bo za tvojo kost kak gosposki pes. moja mošnja pa je prazna in kjer nič ni, še cesar nič ne dobi. Ne hvali se, po nedelji pride petek.«

»Ne dražite drug družega,« zamrmra rihtar, »da bi vas vrag! Elija ima prav; res je sreča, da je odšel Svetič. Vem, kako je govoril o Eliji on in Nikolaj Golubič. Samo, da bi videl Elijo na vislicah«, tako je rekel večkrat ta oskrbnik.«

»Ni težko pogoditi, zakaj,« se nasmehne Andrej Horvat in pogleda izpod oči ženo, »Svetiča so skelele oči radi Katinih lic, pa je hodil k njej iskat zdravil.«

»Toda Katarina mu je poparila s kropom nečiste roke,« reče žena, zardevši, »ko je silil vanjo.«

»In Elija mu je s cepcem blagoslovil hrbet,« se nasmeje iz srca Gregorič, »ej, vem, da bi me bil gospod Jurij radi tega požrl, ako ne bi bil vojak in krvav pod kožo in ako me gospa Heningovica ne bi bila rada imela in gospod podban Ambrož varoval nesreče.«

»Govorite, kar hočete,« se odreže ravnodušno Gušetič, »obrnite srečo na to ali ono stran, niti zrnja dobrote ne boste iztresli iz nje.«

»Ti si črn prerok, boter Matija,« odvrne Elija mirno, »kdo bi mogel živeti brez upanja, da bo enkrat boljše? Vidiš, na meni so se zlomila že mnoga kola, ali vedno se mi je nekako srečno izteklo.«

»Dobro, dobro,« mahne Gušetič z roko, »ni še vsega konec. Pomni Elija, kar sem ti rekel. Bog daj, da se varam, toda moje srce ne sluti boljših časov.«

Medtem, ko si je družba pred hišo Elije Gregoriča razodevala svoje nadloge in nade, se pojavi nenkrat dvoje zelo neenakih oseb, ki sta šli po poti ob živi meji. Mlada deklica štirinajstih let je vodila za seboj na palici slepega starca. Brzo in prosto je predstavljala deklica svoje boste noge. Bila je polna in jedrnata kakor črešnja, lahka kakor ptica. Rdeče, polno in podolgovato lice, na katerem si bral srčnost in bister um, se je nastavljalo dihu pomladanskega vetra, črne, svetle oči so gledale veselo v cvetoči svet, dve temni kiti sta padali po beli srajci, všiti z rdečo volno, kakor tudi bela suknja, ki se je ovijala

izpod rdečega pasa okoli vitkega dekličinega telesa. Med rdečimi ustnicami je imela bel glogov cvet, na prsih se ji je lesketalo med rumenimi koravdami malo ogledalce. Živahno stopa po poti, da ima peroti, bi zletela, deviške prsi se ji vzdigajo, oči ji žare; da nima v ustih cveta, bi zapela kakor škranček. Za deklico je stopal počasi starec, grbast in suh. Na temnem, upadlem licu si videl sledove bele brade in neki mir, ki je voljan vse prestati, preboleti vsako bol; mir, ki ne vpraša, pozna li razliko med srečo in nesrečo. Starcu je bil široki, raztrgani klo-buk zlezal na vrat, na hrbtu mu je visela kakor breme vreča in ob nogi mu je tolkla pisana torba. Bil je siromak, a poštenjak. Predno sta ta dva izginila izpred oči ljudem pred Gregoričevo kočo, zakliče Katarina glasno izpod lope:

»Ej, Jana! Kam tako letiš ti in tvoj očka, kakor da vaju nese veter?«

»Hvala za vprašanje, botra Kata, domov greva iz vasi,« odvrne deklica, vrteč cvetko med ustnicami in se ustavi, starec pa nekaj zamrmra.

»A kakšna turška sila vas čaka doma?« izpregovori zopet Kata, »zavijta jo malo k nam, vem, da Jurku ne bo škodovala kapljica Goljaka«.

Starec se nasmehne in prikima z glavo, mrmrajoč zopet nekaj besedi.

»No, pa v imenu božjem, nedelja je in botra Kata je dobra duša.«

Oče in hči jo zavijeta na dvorišče.

»Hvaljen Bog in Mati božja!« pozdravi deklica goste in starec zamrmra za njo:

»Hvaljen Bog!«

»Amen!« odzdravi Elija; »sedi Jurko, sedi! Pij, kolikor se ti poljubi!«

Starec krene z glavo na ono stran, odkoder mu je prišel odzdrav, dvigne kvišku obraz, kakor da bi rad videl gospodarja, se nasmehne in hvaležno reče:

»Bog ti povrni, Elija!«

Hčerka mu odmota medtem torbo s hrbta, vzame mu klobuk z glave in posadi starca na klop, rihtar mu pa ponudi vrč. Jurko potegne dvakrat iz njega, tleskne z jezikom, da rihtarju nazaj vrč in si obriše z rokavom brke.

Jana leti skokoma po stopnicah k botri Kati in se prisloni k njej na zid, ne meneč se, da jo je gizdavi Andrej Horvat kar jedel z očmi.

»Kako je Jurko?« vpraša Elija, »od Velike noči te že nisem videl.«

»Kako mi je?« se nasmehne starec, »kakor je travi brez rose, tako je človeku brez oči. Nihče ti ne jemlje prostosti, a zaprt si, pred teboj je pot na konec sveta, a ne moreš nitj za ped naprej, Hudo je, ljubi ljudje, hudo, ko ne vidiš ne solnca, ne meseca in ne belega dne. Dolgo me nisi videl, dà, dà! Ne hodim okoli. In čemu tudi? Če nimaš vida, zakaj bi lazil po svetu in kazal svojo revščino? Toda kljub temu hvalim Boga za to, samo, da je pri meni Jana, moja Jana. Prošlega meseca je bilo deset let, odkar so mi črne koze vzele vid. Moja ranjka je še živela. Jana pa je skakala po dvorišču za piščeti. Srečen sem bil takrat. Videl sem solnice in zeleno travo, videl sem zdrava kmečka lica in Boga na oltarju. Sedaj pa nič, prav nič. Žena mi je umrla, videl nisem niti njenega groba, samo, kadar me privede Jana na pokopališče, otipljem križ na grobu svoje ranjke žene. Da, Jana, to vam je duša, boter Elija. Z njenimi očmi gledam, njene roke me hranijo, po njenem

sledu hodim, Bog jo blagoslovi! Da nimam nje, bi ali umrl, ali pa — Bog mi odpusti greh — znorel.«

»Ali dragi očka,« zakriči deklica in zardi, »čemu vedno pred vsem svetom govorite o meni? Sto drugih stvari je na svetu, in ali mar nisem vaša hči?«

»Toda take, Janica, kakor si ti, nima svet, ni je od Zagreba do Brdovca.«

»Pusti, Jana,« reče Kata in pogladi deklici glavo, »naj govori oče, saj govori resnico. Dobrote se ni treba sramovati, in kdor dela dobro starišem, ta si gradi pot v nebesa. Dal Bog, da bi bili otroci tvojega botra Elije takšni, kakor si ti.«

»Lepo krščenko vam je dal Bog, boter Elija,« se nasmeje Andrej, »a Jurkov zet ne bo dobil trnja za klobuk. Čuj, Jana, ti imaš bistrejše oči, kakor tvoj oče, ali so že katerikrat zadele ob moške brke?«

Deklica pobesi oči in ne odgovori ničesar, a mesto nje reče Kata:

»Ne brusite jezika, Andrej! Kaj Vas brigajo Janine oči! Morda mislite, da so ogledalce za Vaše brezobrazno lice. Ta trava ne raste za Vas, in hvallite Boga, ako Vam da srečo danes ali jutri, da si zataknete koprivo za klobuk. Pozna se Vam, da se vedno mešate med gospodo in da poslušate umazane besede. Sram Vas bodi!«

»No, no, botra Kata,« odvrne Andrej mirneje, »kako, da Vas je moja šala tako zbodla v srce? Post je minul, minule so večernice in jezik lahko prosto govori. A, čuj, Jana, kaj boš začela sedaj? Tvoja gospodinja se seli v Stubico in ž njo tudi gospice Kata, Anastazija in Zofica, tvoja sestra po mleku. H komu boš hodila sedaj v grad, kdo te bo obdaroval?«

Deklica pobledi, pogleda Kato in debele solze ji stopijo v oči.

»Ah!« reče Jana plaho, »Andreju jaz ne verujem, Andrej se zlaže, kadar zine.«

»Res je,« potrdi Gušetič, ki je doslej ves čas mirno gledal pred sé. Deklica stopi za korak nazaj, nepremično motreč s solznimi očmi Katarino.

»Da, da, Jana, to pot se Andrej ni zlagal,« pritrди Katarina. Deklica ne reče ničesar, a z roko se prime za srce.

»Gospa Uršula se res seli?« vpraša Jurko, dvignivši glavo in odprši usta. »Kakšne so te novice? Čemu se seli, in kdo pride mesto nje semkaj? Varuj nas Bog vsakega zla — a meni se nabira kri pred očmi. Tudi jaz sem slišal v vasi od strani, da bodo gospodarili na Susjedu samo Batorijevci, in da stari gospodarji gredo stran. Rečem vam, možje, da bo hudo. Jaz sem star in vem to dobro. Veliko hudih let je že šlo čez mojo sivo glavo, kakor voda čez kamne v potoku, in če bi hotel prešteti vse one temne dneve, ki jih je doživel stari Susjed, bi moral pokupiti vse prste celega sveta. Če le ni tu vmes Dora!«

»Kakšna Dora?« vpraša radovedno Andrej.

»Ti jo pač poznaš, Andrej,« odvrne slepec, »saj služiš v gradu.«

»Jaz poznam samo našo debelo mlekarico Doro iz Jakovlja,« se nasmeje sluga, »huda je, Boga mi, in kar na mestu me je opraskala, ko sem hotel pogledati, če so ji že zrastle obrvi; toda radi te debeluhinje vendar ne bo prišlo nesrečno leto nad ves kraj.«

»Le rogaj se starcu, ti ku'on ti,« reče zlovoljno starec; »kaj neki vé tvoja neizkušena glava, kaj da

se je godilo v onih starih časih. To so babje pravljice, ne res?»

»Ali, oče Jurko, tudi jaz ne vem kdo je ta Dora, a je gotovo že dvajset let, odkar sem se tu naselil in bil sem že gotovo stokrat v gradu,« reče Elija.

»Kaj, tudi ti?« se nasmeje Jurko, »vi ste slepci, vi, a jaz dobro vidim. Sedite bližje, da vam povem,« reče starec potihem.

»Bilo je davno — pred mnogimi dedi in pradedi, če ne preje. Na Susjedu je pomrl ves moški rod, ostala je samo ena deklica — Dora, imenovali so jo »lepo Doro«, ker je bila krasna kakor beli sneg in rdeča jagoda, a srce je imela kačje, kri grešno, in ako je zapazila kje mladeniča — naj si je bil plemič ali kmet — privila ga je k sebi in ga držala z nohtmi. dokler mu ni izsesala krvi, a potem ga je, da bi je ne imela sramota za pričo, na skrivnem zastrupila. Pod Susjedom je živela starka, revna vdova, a imela je podporo, edinega sina. Bil je krepak in lep, da mu ni bil par noben knez po celi kraljevini. Tudi njega je zapazila Dora. Odklenkalo mu je. Lep je bil mladenič, lepa tudi Dora. Pridobila si ga je. Ko kri podivja, se ne vpraša, kaj je plemenito, kaj je kmečko. Smo pač ljudje. Opominjala je mati sina: Čuvaj se kače! Dà! Toda, kako se boš čuval, če si pa slep in gluhi. Enkrat gre sin v grad. Vsaki dan je hodil tjakaj. Mati čaka do poldneva, a sina ni; čaka do mraka, ni ga; čaka do zore, a še vedno ga ni. Zaskrbelo jo je. Vedela je, da je kača gladka in pisana, da ima svetle oči — toda strupene zobe. Poda se v grad; prerine se do Dore. Vpraša jo za račun, za življenje, za sina. Dora se zakrohota. »Neumnica,« reče, »bila sem ga že sita, zlomil si je vrat, išči njegove kosti.« »Gorje!« zakriči mati in reče: »O, sramotna

ženska! Da se ne bi bila nikoli rodila! Ne morem ti storiti ničesar, ker si krepka, jaz pa slabotna starka, toda to more Bog, ki vse vidi in vse sliši. Videl je tvojo pregreho, naj čuje tudi moj blagoslov. Ako boš iskala moža, ga ne boš našla; ako ga najdeš, ne boš imela moških potomcev; ako porodiš moško dete, naj mu usahne zarod v prvem kolenu, a hčere naj se trgajo za dedščino, kakor volkulje za mrhovino. Ženske bodo gospodarile temu gradu, a moški jim ga bodo odvzeli; prokleti naj bodo ti kraljevi dvori, prokleta ti, kruta ubijavka. Naj ti ne dá Bog nebes in ne miru v grobu. Blodila boš po teh nesrečnih dvorih, kakor nočno strašilo, sama vsa zbežana, boš gospodarjem v strah; blodila boš prokleta po teh gosposkih sobah dokler bo kak kamen na kamenu, dokler ga ne raznese božja strela!« Tako je proklela starka Doro, a Dora se je smejala. Dora je imela dva moža in enega sina. Dà, njen sin Ivan se oženi in vzame banovo hčer. No, Dora je postala stara in slabotna. Hudobnost jo mine, kri se ji ohladi, a ostane ji pamet, ki jo spominja minulih grehov, ostane ji v srcu črv, ki te grize, dokler si živ, in te sne, ko umrješ. Dora je plakala, se postila in se bičala do krvi. Dora je znorela in hodila nora po gradu kakor kako strašilo, dokler se ni nekega dne vrgla skozi okno stolpa, skozi katero je vrgla nekđaj starkinega sina. Kakor jo je proklela starka, tako se je tudi zgodilo. Njen sin je imel petero otrok, imel je dva lepa sina, ali še predno jima je zrastle brada, sta umrla, ostale so hčere, a usahnil jim je zarod. Trgale so se za dedščino, prišli so tujci, tekla je kri — rdeča kri. Grabilo se je in ubijalo na gradu — a ubogi kmetje so zaman prosili Boga, da jih reši muk. In kadarkoli se pojavi nov gospodar, kadarkoli prete

nove nesreče, prikaže se ponoči Dora — bleda, nora. in Dora plaka in plaka za svoje grehe, iz srca se ji vije zlata kača in prosi Boga, da naj razsuje grad. Malokdo vé za to prigodbo, vedo pa zanjo stari gospodarji, a ti jo skrivajo pred svetom. Ste-li videli ono staro sliko v gospejini sobi? Lepa ženska je naslikana na starem platnu. Zdi se mi, kakor da jo vidim. Črno je oblečena, kaj ne? Na glavi ima zlato krono, na vratu bisere, v roki pa ima jabolko, vražji dar. Če gledaš v te rjavkaste, sladke oči, te zazebe in stojiš, kakor da bi bil prikovan. Pogledaj si jo, Andrej, pogledaj! A glejte! Nekaj časa je tega, kar se mi je sanjalo o stari Dori. Stokrat sem videl to sliko dokler je došla pokojna žena gospico Zoško, a sedaj se mi je zopet v snu pokazala taka, kakor je na sliki, samo, da se ji je iz srca vila zlata kača. Pozabila je že to moja stara pamet, toda, ko je prišel k naši gospej oni Mažar, in ko so snažili stanovanja, je padla slika s zida. Pazite, Dora se umika. Meni je to povedal Ivan Sabov iz grada, a drugo noč sem sam videl Doro v snu. Povem vam, da pride nesreča.«

Vsi so molčali, kakor bi bili iz mramorja, samo Kata zašepeče: »Obvaruj nas nesreče,« Jana pa se prekriža in odide v hišo.

»Ah!« izpregovori Andrej plaho, »sedaj vem; to je ona starinska slika v sobi gospe Uršule. Boga mi, Sabov je govoril resnico. Pospravljali smo v sobi in slika je padla, gospa se je prestrašila. Zares je padla. Vidiš, nisem vedel, je-li to Mara ali Dora in za vso to dogodbo nisem vedel. Bog nas varuj!«

»Amen,« doda stari rihtar. Vsega tega, kar nam je sedaj pripovedoval Jurko, nisem vedel, ali nekako prokletstvo je v tem gradu. Nikoli ni miru,

nikoli pokoja, večne pravde in prepiri, da bi človek včasih rad videl, da mu položijo njegove stare kosti v črno zemljo. Tu stojimo in štejemo dneve, ali eden je hujši od drugiga. Sin vpraša očeta: Kako je bilo? Oče pravi: Hudo, kakor sedaj. Oče vpraša deda: Ali ti je bila sreča mila? A ded odgovori: Ne! Vprašam: moremo li svoji deci prorokovati kaj boljšega, bodo-li mogli naši otroci praviti našim vnučkom o srečnih dneh? Hej, dozdeva se mi, da je Jurko govoril resnico, ker brez prokletstva to ni. Varuj nas sveti Bog!«

Gušetič je mirno poslušal vse te pogovore. Le včasih mu je zaigral na obrazu porogljiv nasmeh. Naposled seže po vrču, nagne ga, vdari s pestjo po mizi in zavpije:

»Bedaki neumni! Kakšna Dora! Kako strašilo! Kaki vrage! Kaki angelji! Vse to je prazno, Jurko je bil pijan, ko se mu je sanjalo. Nesreče nam ne prinaša nikakšno strašilo, ampak živi ljudje, prinaša jo gospoda. Jaz to vem, ker sem bil po svetu. Gospoda, gospoda, ki jo je rodila žena, kakor nas, ki jo je krstil duhovnik, kakor nas, ki naj jo vzame vrag —«

»Kakor tebe,« reče Jurko srdito.

»Magari,« odvrne Matej jezno, in rjavo lice mu zardi, »slabše mi ne more biti, kakor tukaj, in če bi ne vedel, da me je krstil duhovnik, da smem poslušati orglje in duhovniške vigilije, bi gotovo mislil, da sem živina, da, še celo slabše, ker daje gospoda živini vsaj naročje sena, a mi,« pri tem potegne Gušetič iz vrča, »naj pa glojemo oni goli kamen, ki leži kraj pota. Kaj je Dora, ki nas bije, tolče, gazi in obeša? To je naše robstvo. Da, Kranjci, to so ljudje, ti so koj pregnali svojo Doro. Bil sem tamkaj. Pri povedovali so mi, kako je bilo. Ko jim je začela

nemška gospoda zabijati žeblice za nohte, so se oprijeli svoje »stare pravde« — debele batine, pa udri po gosposkih hrbtih, in ako jih je sreča nanesla na kako zidano kolibo, pa so jo podkurili gospodí, da se je pozimi znojila. To so ljudje.«

»Matej, Matej!« pripomni Andrej, »vino ti je naredilo strašne mehurje v pameti. Brzdaj svoj jezik. ker po vražje skače. Jaz te, bogme, ne bom izdal in tudi ne kdo izmed nas, ali če te sliši kak gosposki sin, kako sanjaš o stari pravdi, boš čutil čemu je konoplja koristna in čemu škodljiva.«

»Kaj za to,« ga prekine Gušetič, »bolje je človeku umreti, kakor da živi ko živina. Rekel sem že, da mi ni dosti mar, ako me vzame vrag. A sedaj z Bogom, možje!«

Po teh besedah skoči Matej na noge, dene si na glavo klobuk in krene, nekoliko opotekajoč se, proti vasi.

Družbi je bilo tesno pri srcu. Vince nikakor ni hotelo po grlu.

»Pojdimo tudi mi,« reče rihtar, »dal Bog, da bi bilo vse dobro. Z Bogom, boter Elija!« To rekši, poda roko gospodarju in krene z Andrejem v vas, a kmalu nato je vodila Jana pevajoč slepega očeta ob palici k počitku.

Otroci so šli v hišo, mačka se je zmuznila v kuhinjo, pes pa je legel pod stopnice. Vse se je umirilo in ko je zadrhtela večerna zarja po belem cvetu sadnega vrta, je zaprl Elija hišna vrata.

IV.

Lepa je noč, majnikova noč, kakor sanje. Ne slišiš v travi črička, ne čutiš na licu vetrička, zvezde migljajo na jasnem nebu; na kraju obzora vidiš črne gomile, mračna brda, a izza dreves gorskih gozdov kuka po malem plaho rumeni mesec, kakor da mu je žal, da moti s svojo svetlobo tajinstveni nočnimir, ki se razgrinja kot orjaška pajčevina nad goro in dolino, nad gradom in kolibo, in če bi se tuptatam ne zalesketala v grmu svetla kresnica, bi rekel: Glej, umrl je svet!

Po cesti od Zagreba proti Susjedu se pelje kmečki voz. Konje vodi kmet, a na vozu sedi krepak, črno oblečen človek s širokim klobukom. Potnik dremlje, a kmet zapoje včasih, včasih tleskne z jezikom in priganja konje, potem pa umolkne in posluša, kako žubori Sava v mraku. Pride na mesto, kjer se pod Susjedom vzpne cesta, pride tudi do klanca. Kmet obstane, da zavre kolo. Človek na vozu se zgane in vpraša:

»Kaj je, Elija? Kje smo?«

»Tu na bregu pod Susjedom, gospod župnik; strm klanec je. Treba je paziti, da nas konja ne zapeljeta v Savo. Mlada sta in plaha, bojita se vsacega grma.«

»Dobro, zavri, Elija, in pazi!«

Elija Gregorič stori, kar mu reče brdovski župnik, sede na voz, nategne vajeti in tako sta se na škripajočih kolesih polagoma spuščala nizdol. Župniku ni bilo več do spanja, in ko je voz hitreje zdrdral pod klancem, prične duhovnik razgovor s kmetom.

»Hvala ti, Elija, da si mi izkazal to uslugo,« reče župnik prijazno kmetu; »imel sem tudi nekaj svojih opravkov v škofijski pisarni, a najvažnejše je bilo, da si nakupim v mestu zdravil. Vse sem že porabil, a v vasi je dosti bolnikov. Prošlo nedeljo sem po večernicah obiskal deset ljudi. Bog ti poplačaj!«

»E, zakaj pa ne bi, gospod župnik,« odvrne kmet veselo, »od gosposke ni prišla nikaka zapoved, svoj posel na polju pa sem itak opravil, kaj bi vam torej ne storil usluge, ker ste prijatelj nas kmetov in nas tešite in obvezujete naše rane.«

»Kako je doma, kako se godi ženi in otrokom?« vpraša brdovski župnik Ivan Babič.

»Kar nas je krščene družine pod streho, vsa je hvala Bogu zdrava, tudi čez nemo živino se ne morem pritoževati. Žito je lepo in tudi trta dobro kaže. Ako ne bo toče ali suše, bo obilo blagoslova, mraza se več ne bojimo. Okoli Stubice pa jih je zadela nesreča. Oni dan se je moj boter Matija Gubec, idoč po gosposkih opravkih v Mokrice¹⁾, ustavil pri meni. Pravil je, da je mraz napravil veliko škode. Vsi vinogradi so črni. Boga mi, gospa Uršula se je na nesrečno preselila. Ali veste, gospod župnik, ne zamerite mi, zakaj se je selila stara iz Susjeda?«

»Ne vem, dragi Elija, ne vprašujem mnogo po gosposkih muhah. Tako se živi mirneje.«

»Res je,« pritrди kmet in požene konje.

Nato prideta skozi selo v Podsusjed. Psi zala'ajo glasno izza ograj, a v hišah nisi zapazil luči.

¹⁾ Selo blizu Stubice, v dolini reke Krapine, v hrvaškem Zagorju.

»Niti ene lučice ni v vsej vasi. To so pravi jazbeci in celo o poletnem času. Po mojem mnenju ni več ura, kakor deset. Tako vsaj kažejo zvezde.«

»In tudi ni,« odvrne župnik.

Elija požene zopet konje, a ko so se oddaljili od vasi Zaprešiča,¹⁾ izpregovori iznova:

»Povejte mi, častiti gospod, kaj pomeni ta prememba? Vi ste dobrotnik siromašnemu kmetu, vi ste učeni, vi morate to vedeti.«

»Če bi vedel, dragi Elija, bi ti rekel, tako je,« odvrne župnik. »Toda meni gospoda ničesar ne pripoveduje; ne vidijo me nič kaj radi — samo tebi to povem — ker sem prijatelj z vami kmeti.«

»Vem,« potrdi kmet, »Bog vam poplača — in njim,« zamrmra tišje.

»Da, vdajmo se v božjo voljo, sinko,« reče stari duhovnik mirno; »ostanimo pri pravi meri, ker je dobro, in ne izgublajmo srca in pameti, ker je to slabo. Srednja pot je najboljša. Tudi na tej so jame, trnje in kamenje — toda katero smrtno življenje je brez nesreče? No, miren človek ve, da ima vse dobro in vse zlo na tem svetu svoje bivališče in da švigajo vsak dan strele. Božji sin je nosil svoj križ, nosimo ga tudi mi.«

»Eh, milost,« zmaje kmet z glavo, »nanosili smo se ga že za dva človeka.«

»Vem,« prikima župnik, »a Bog bo dal, pa bo dobro na svetu. Za trpljenjem pride rešitev.«

¹⁾ Zaprešič, sedaj železniška poštaja proge Zidanmost—Zagreb, tri ure od Zagreba, eno od Podsusjeda, ob veliki cesti, ki vodi iz Zagreba v Brežice; pri Zaprešiču se odcepi cesta na sever v hrvaško Zagorje, proti Krapini.

»A to trpljenje traja že dolgo; en gospodar nas meče drugemu v roke, kakor da smo koruzni storži, a vsakemu ostane v roki nekaj zrnja in tako smo nazadnje kakor obran storž. Heningovci nam ne pijejo ravno krvi, a verujte mi, da so ljudje po vaseh nevoljni.«

Privozila sta do vasi Brdovec, kjer si lahko razločil črni obris zvonika, kar skoči naenkrat kraj ceste človek, ki zakriči, dvignivši roko:

»Stojte, ljudje!«

Elija nategne z eno roko vajeti, z drugo pa seže za pas, kjer je imel pištolo. Voz se ustavi in na njem skoči župnik brzo na noge.

»Kdo si!« zavpije Elija ljuto, »čemu mi tu plašiš konje?«

»Deni roko od pasa,« odvrne človek mirno, »tega ni treba. Nisem neTurčin in ne razbojnik, ampak poštena duša. Pomagaj Bog in sveti Nikolaj, ljudje božji, in ne zamerite, da vam sredi mirne noči zaskočim pot. Odgovorite mi za božjo voljo, kar vas bom vprašal.«

»Govori,« odvrne župnik, še vedno mirno stoječ na vozu. Človek pristopi bližje, in ko se je pokazal mesec iznad gore in padala mesečina na človeka, si lahko videl, kakšen da je. Bil je visok in suh. Dasiravno mu je sijal mesec v obraz, je bilo težko reči kakšne polti da je. Rekel bi skoro, da je ta podolgasti trdi obraz z orlovskim nosom, pod katerim so mu padali dolgi črni brki na prsi, in te prsi take barve, kakor temna orehova skorja. Na glavi je imel črno kapo z rdečim trakom, z ramen mu je visela suknja, in bajno se je odbijala mesečina na njegovih črnih očeh, na srebrnih ploščicah na telovniku, na nožu

in pištolah za pasom in na tanki cevi puške, ki mu je visela na rami.

»Da govorim resnico, ljudje božji,« prične neznan vojnik in položi svojo desno roko na voz, »jaz sem Marko Nožina, uskok, vojnik iz Sošica, in moj gospodar poglavar Jožef Turn iz Kranjske me pošilja s pismom k gospodu banu. Ne vem, kaj mu piše, ali rekel bi, da se na Kranjskem nekaj kuha, čeravno je naš svitli cesar sklenil s Turčinom mir. Vi veste, kakšna je turška mož-beseda in da mora biti puška vedno pripravljena za sprejem. No, naj si že bo, kar hoče, pismo nesem po povelju, in gospod poglavar mi je rekel pri odhodu: »Tu imaš pismo, Marko, nesi ga banu. Vem, da ti ga ne bo odvzel živ vrag, kamo-li Turek. A rečem ti, ne norčuj se, če izgubiš pismo, zapadeš glavo!« In takoj sem se napravil na pot. Toda ljudje božji, še hrta umori tek, kaj šele človeka. Ko sem prišel do te vaše vasi, sem že močno opešal in začel sem premišljevati, če se ne bi morda našla usmiljena duša, ki bi me prenočila in mi dala jesti in piti. Moram vam povedati, da imam v tem kraju po vaseh mnogo starih znancev, ki sem z njimi skupno pod banovo zastavo udrihal po Turkih. Toda tu sedi samo kaka kokoš na drveh, vse je izumrlo, kakor da je bosanski paša tu plenil tri dni in tri noči in iztrebil vse kmečko ljudstvo. Potrkaj tukaj, potrkaj tam, od nikoder ne slišiš domačega odzdrava, samo psi se zaganjajo vate, kakor da bi te bil rodil antikrist. Vlegel bi se bil za trnje, če mi ne bi poslal Bog srečnega srečanja. Nato začujem voz in zagledam vaju in prosim vaju, da ne pustita mene, kristjana, v nočni rosi. Nisem, za Boga, ženska, a dolgo trajna pot me je utrudila, in ker mi to zapoveduje točnost in pogla-

var, pa ne maram — a čemu blebetam brez potrebe? To naj vama zadostuje, vidva pa pokažita, da imata usmiljeno srce.«

Ko je uskok tako govoril in ju prosil za prenočišče, se župnik umiri in sede, Elija pa se skloni in vpraša tujca:

»Ako si ti Marko Nožina iz Sošica, pa mi povej, kje si se vojskoval?«

»Veliko me vprašuješ,« odvrne uskok, »ker namreč družega ne delam. A povem ti, da sem se — sedem let je že od tega — vojeval pri Jelini proti antikristu Ferhatu, in sicer pod Ivanom Alapičem in Ivom Lenkovičem. To je vredno spomina, a tisto malo streljanje po stražarnicah in enake stvari ne pridejo v poštev.«

»A kdo je bil tvoj poveljnik?« vpraša zopet Elija.

»Ognjan Strahinič.«

»Dobro. Si morebiti poznal katerega vojnika, ki ima hišo v tej vasi, a je rodom iz Like?«

»Pač, morda misliš Matijo Gušetiča. To ni sicer krvolok, a njegova sablja ne pozna milosti.«

»Ej, moj prijatelj si,« reče Elija, »vidim, da govoriš resnico. Matija mi je veliko pravil o tebi, da si junak in poštena duša; sedi na voz zraven mene. Vzprejem te za gosta, ker sem tudi jaz doživel marsikateri krvavi dan pod banovo zastavo. Prisedi, Marko!« Nato se obrne Elija k župniku: »Ne zamerite, milostljivi gospod, poznam ga po imenu, da je junak.«

»Le vzprejmi ga, sinko, Bog ti bo povrnil. Božja volja je, da nasitiš lačne, napojiš žejne in vzprejemaš popotnike. Vzprejmi ga.«

Uskok skoči na voz, Elija pa zavozi v vas in reče plaho župniku:

»Vem, gospod župnik, da na vašem dvoru že vsi spé in ni več ognja, ker mislijo, da se boste vrnili šele čez dva dni. Vem, da ste tudi Vi lačni in žejni. A, ko se mi nudi tako lepa prilika, da pogostim hrabrega junaka, ne bodite hudi, ako tudi Vam ponudim svojo siromašno jed. Ne bi smel tega storiti, da niste že večkrat počastili s svojim prihodom moje siromašne hiše.«

»Hočem, dragi Elija,« prikima župnik, »naš Odrešenik ni lomil kruha samo pri bogatinu, ampak tudi v hiši ubožcevi. Jedel bom, ker je tvoj kruh pošten kruh.«

Po teh besedah zavozi Elija na svoje dvorišče. a v tem hipu se pojavi na pragu Katarina. Kmetica se ne začudi malo, ko zagleda tako kasno toliko nepričakovanih in čudnih gostov, a tiho se loti dela ko ji pove Elija, kakšen človek je Marko in kako ga je pobral na cesti žejnega in lačnega. Elija ni živel v zadrugi, ampak sam s svojo ženo in deco, ker nista bila ne on in ne Katarina rodod iz tega kraja. Zaraditega sta imela boljše gospodarstvo in lepšo hišo. Gosta sta se vsedla v prostorni sobi za hrastovo mizo, ki je stala v kotu, dočim je v drugem kotu stala velika glinasta peč. Od peči dalje sta stale dve široki postelji, dve pisani skrinji in tkalske statve; nad mizo je visela slika sv. Elije, puška dvoje turških samokresov in usnjata torba.

»Odloži orožje,« povzame Elija, »dosti dolgo ga že nosiš.«

»Prav praviš,« se nasmeje Marko ter pokaže velike bele zobe in vrže suknjo, torbo in pas na skrinjo in prisloni puško k oknu. Pretegnivši se,

sede zraven župnika, ki se je vsedel mirno v kot. Medtem ko sta se vsedala gosta, se prikaže iz postelje dvoje rumenih glavic, ki sta gledali kakor miški od strani, a ko se je pretegnil uskok, se skrijeta plaho pod odejo, a ne prestraši se tretja glavica ki je gledala iznad peči. Bil je to šestleten črnolas deček, velikih črnih oči, v platneni srajci. Položivši roke na hrbet se postavi dečko pred brkastega Marka in ga začne čisto mirno ogledovati.

»Čigav si, sinko?« vpraša vojniki malega.

»Jaz sem Štipko Gregorič,« odvrne deček moško, ne trenivši z očesom.

»Ej, pa naj te Bog poživi, sinko! Si-li priden? Znaš moliti?«

»Znam,« odgovori deček, »a kdo si ti?«

»Vojnik sem, sinko.«

»A čemu imaš puško?«

»Da streljam Turke.«

»Ej, poglej ono puško,« reče mali in pokaže s prstom na zid, »tudi moj očka je streljal Turke.«

»Pojdi vendar sem, sinko,« reče vojniki, prime dečka z obema rokama in ga posadi na svoje koleno; mali ogleduje molče sedaj dolge brke, sedaj tiplje zopet s prsti svetle ploščice. V tem prinese Katarina večerjo, Elija pa vrč vina.

»Pojdi v posteljo,« ukaže Katarina sinu, »kaj posedevaš tu pri gostih. Ni zate ta večerja, ampak postelja.«

»Pustite ga, botra Kata,« reče Marko in pogladi malega, »naj sedi tu mali junaček. Za Boga, lep je, uvrigel se je čisto po svoji materi.«

»A kaj mu je treba, da sedi tu pri vas, ker ste utrujeni od potovanja,« pripomni botra in zardi vsled Markovega laskanja.

»Pustite ga. Tudi jaz imam doma dečka. Oči ima bodeče ko trn; zdrav je in krepek kakor dren. In kadar naletim, hodeč tako z orožjem po belem svetu, na takega sokoliča, se mi zasmije srce in rad ga imam kakor svojega sina.« V oko mu stopi skrivna solza in junak poljubi dečka na čelu, potem pa doda: »Ej, kaj hočete, ni me mati zato rodila, da gledam mirno, kako mi rastejo potomci, ampak da sečem po svetu turške glave.«

»Pojdite, pojdite, boter Marko!« se pošali Katarina, »pustite pri miru Turke in turško kri, pa se raje lotite mojih žgancev in našega vina.«

Marko se je lotil večerje, pa je jedel in pil kakor pravi junak, pa tudi gospod župnik se je krepčal, kakor da je tudi njega rodila gorska mati. Govoril je malo ter se nekako zadovoljno smejal, a ni imel kaj govoriti, ker je Marku razvezalo vince jezik, pa je začel praviti o svojih junaških dogodbah in govoril je o knezu Juriju Slunskem, o banu Nikolaju, o Lenkoviču in kako se je klal pri Virovitici, kako je branil Vinodol in kako je zadajal Turkom udarce v Liki, kako mu je turška sablja pri Jelini nasekala ramo in kako mu je drugič v Krbavi okinčala sablja lice. Pripovedoval je junak, kakor da govori gorska vila in pil nato, kakor kraljevič Marko, a dečko je zijal in poslušal Marka, kakor da poslušá duhovnika. Naposled reče Marko razvnet:

»Ej, brate Elija, dobro ti je dal Bog. Povej ti, sveti oče,« se obrne k župniku, »ni li dobro Eliji, ne sedi li kakor bučela v polnem panju.«

»Dobro mu je dal Bog, junak,« reče župnik, »ker je Elija dober človek in mukotrpen in se zna rešiti iz vsake nadloge.«

»Da, da, zares,« udari uskok s pestjo po mizi, da se je dečko čisto preplašil, »vidi se mu, da je priden. A čuj me, Elija, po Bogu brat mi, tvoj mali mi je pripovedoval, da si tudi ti streljal Turke. Vse kaže, da mali ne laže, ker visi na zidu puška in s srebrom okovani samokresi. Lepo orožje to, za vruga! To se ne pobira za plugom in s tem se ne streljajo vrane. Stavil bi glavo, da je bil ta srebrokov za pasom kakega Turčina, a moj Elija mu ga je vzel v boju.«

»Tako bo,« pripomni župnik.

»Pa je tudi tako, brate Marko,« pritrди Gregorič, ki je sedel zraven Katarine.

»Pa kako, da si pustil puško in prijel za plug, boter? Daj, pripoveduj mi!«

»Ker me vprašuješ,« odvrne Elija, »ti bom govoril resnico, in ne bo ti žal, če posežem daleč v prošla leta. Rodil se nisem v tej vasi, ampak v Ribniku¹⁾ pod gospodstvom frankopanskim.

Zgodaj sem se začel vojskovati s Turki. Enkrat — bilo je leta 1535. — smo prišli do Obrovca, Turki pa so pritiskali in zgubili smo Obrovec; le malo izmed nas jih je odneslo zdravo kožo, mene pa so vjeli Turki ranjenega. Bil sem postaven in vražji mladič. To se je dopadlo Turkom in vsi so tiščali vame: pomohamedani se, poturči se. Jaz sem po materi dober kristjan in ne prodam duše za denar. Toda suženjstvo je veliko zlo, turško suženjstvo pa

¹⁾ V Ribnik prideš, če greš iz Novega mesta preko Toplic v Črmošnjice na Kočevskem. Elija Gregorič je bil torej Kranjec, Slovenec.

gotova smrt. Denejo te v železje, bijejo te, trpiš žejo in glad in ne veš, si-li človek ali pes. Bilo mi je težko, da veš, zelo težko. Kaj sem hotel? Rekel sem Turčinu: »Hočem, vaš hočem biti.« Budalo mi je verjelo. Osvobodil me je okov, nahranil me in napolnil, dal mi je celo denarja, a neki turški derviš me je učil kako velik svetnik je njihov prerok. Poslušal sem te neumne litanije, kakor da me je rodil sam Mohamed, in prišel je čas, da bi drugi dan molil turško vero in da bi poteptal krščanski križ. Bila je noč, temna noč. Podnevi sem se veselil, častil Turke in sramotil — Bog mi odpusti grehe — krščansko gospodo, pil sem in Turki so mislili, da sem pijan. Zatisnem oči in Turki zopet mislijo, da spim v pijanosti. A ko so oni pospali, odprem oči, vzamem pištolo, nož in možnjo cekinov. Po trebuhu sem se priplazil do reke Zermanje in ob reki sem se privlekel do morja. Našel sem čoln, dal sem mornarju polovico svojih cekinov, in on me je pripeljal do Senja,¹⁾ odkoder sem prišel v svoj kraj. Z Bogom Mohamed! A kljub temu nisem mogel mirovati. Prijem za sulico. Bil sem s svojim očetom v Dubici.²⁾ Bilo je leta 1538., ko je bil ban Peter Keglevič. Zrinska gospoda, Dubica je bila namreč njihova, nam je naročila, naj jo junaško branimo. Bilj smo sami izbrani fantje, a bilo nas je malo, Turkov pa kakor listja in trave, deset na enega. Spominjam se še tega, kakor da bi bilo danes. Nas enoindvajset zrinskih strelcev je določil poglavar, da zasedemo goz-

¹⁾ Senj, hrvaško mesto v Primorju, tri ure niže Reke s parobrodom. Senjani so bili znani junaki. Pregovor je bil: »Čuvaj se senjske roke!« Iz Senja je dva dni hoda do Ribnika.

²⁾ Na levem bregu reke Une; kakih 20 km od Dubice se Una izliva v Savo.

diček nad cesto, kjer bodo moralj Turki mimo. Šli smo pevajoč na griček, dasiravno nismo bili veseli. ker smo nosili glavo v torbi. Vsak se je vstopil za svoj hrast ter nabil puško, zapalil pipo, in tako čakamo, kaj bo. Moralo je biti okoli polnoči. Mesec je stal nad Uno in gledal kako se lesketa v vodi. Nankrat slišimo hrup in v daljavi se je začelo rdečiti nebo. Pogledam, na drugem griču gori cerkev. Kmalu nato se vzdigne nad cesto prah. Ni bilo več dvojbe: Turki gredo. Poklekнем za hrast in položim puško na koleno. Tu se pokaže iz prahu nekoliko jezdecev. Dobro sem razložil turbanę in kopje se je Turkom lesketalo v mesečini. Na čelu je jezdil na vrancu temen mladenič. Od sedla mu visita dve krvavi glavi. Srce mi zadrhti, kri mi vzkipi. Čakaj! Pomerim in sprožim. Vzpne se, zakriči »Aman«¹⁾ in telebne vznak na zemljo, a vranec mu zdivja in prične dirjati, vlačoč s seboj v stremenu mrtvega jezdeca. Strel za strelom se zablisne izza hrastov in vsak je bil turška smrt. Tu pade konj, tam jezdec, pogani se prično mešati, prično kleti in upiti, a mi smo stali na višini, oni so pa bili sami jezdeci. Vedno več Turka se vali proti nam. Postavijo se v red pod gričkom, napno loke in dež puščic prileti v gozd. Čul sem, kako žvižgajo puščice, kako se lomijo veje in kako pada listje. Še enkrat izprožijo strele. Tri se zapičijo v moj hrast, a četrta prebode mojemu sosedu od strani vrat. Izdihnil je dušo na mestu. Naši streli so tudi obsipali Turke kakor toča. Vsak čas se vzpne kak konj, vsak čas pade kak jezdec. Naposled razjahajo konje in s krikom »Alah!« se zažene druhal v hrib. Prve položimo po tleh, a pridejo

1) Turška beseda, ki pomeni po naše „usmiljenje“.

drugi, tretji, vedno več in več, cela truma se navali na cesto proti Dubici. Imel sem še samo štiri kroglice. Zakličem tovarišem naj se vrnemo v mesto. Bilo je prepozno! Presekali so nam pot. Izgubil sem v gozdu tovariše, blodil sem in blodil in čul, kako nas iščejo neverniki po grmovju. Naj-li sramotno poginem? Ne! Skril sem se v grm. Odtod sem razločno videl silno klanje. Naposled pade Dubica. Turki si jo osvoje. Drugi dan zjutraj se spustim na cesto ter jo krenem proti Kostajnici,¹⁾ ker je bilo vse mirno. Kar naenkrat pridirjata za menoj na konjih dva Bošnjaka.

»Stoj, džavr,²⁾ zavpije prvi. Hočem se braniti, ali med tem mi izbije drugi puško iz roke. Že je za mahnil, da mi razbije glavo, a drugi mu reče:

»Pusti, Jusuf, prodala ga bova v suženjstvo.«
Odvzame mi nož, kapo, plašč in kroglice in tako sem korakal peš med obema jezdecema proti Dubici. Težko mi je bilo. Stokrat sem se že bojeval z nožem, s sabljo sem se že meril s Turki, a sedaj me zaslužnjijo, ne da bi bil oddal le en strel. Zakaj nisem imel konja! Naenkrat reče drugi Jusufu:

»Čuj me! Jaz grem doli k Uni, da napojim konja, a ti me počakaj tu in čuvaj džavra.«

»Dobro, Ibrahim,« odvrne Bošnjak, in Ibrahim odide. Sedel sem na štor kraj ceste, Jusuf pa razjaha konja in reče: »Čuj, džavr! Pojdi sem, da ti zvežem roke.« S konja vzame jermen in se mi približa. Premeril sem ga in si rekel sam pri sebi: Elija, ti si močnejši, — in padlo mi je nekaj v glavo.

¹⁾ Kostajnica je veliko selo na levi strani Une, kakih pet ur od Dubice navzgor ob reki.

²⁾ Turški izraz za »nevernika«, vernik se pravi »moslim«.

Ponudil sem mu na videz roke, ali nato se sklonim z glavo in se zaletim Turčinu med noge. Jusuf se zvrne čez me, a jaz se bliskoma zasučem, poklekнем mu na hrbet, potegnem izpod njega nož in mu ga porinem med rebra. Ibrahim je bil precej oddaljen in naju ni mogel videti. Mrtvecu vzamem orožje, suktnjo in turban, vlečem ga za gost grm, potreseм krvavi sled s prahom, zahajam konja in hajdi proti Kostajnici. Naenkrat čujem za seboj vpitje: »Jusuf! Človek! Kje si!« Vidim, kako dirja Ibrahim za mano. Ni mi kazalo, da bi mu kazal hrbet. Obrnem konja in mu grem naproti. Turčin ostrmi. Vidi turban, vidi suktnjo in sulico, a ne vidi džavra. Bila sva še precej oddaljena.

»Kje je džavr?«

»Evo ga,« zakličem in vstrelim s samokresom konja v glavo, da pade in pokrije jezdeca. Dolgo sem še slišal, kako Ibrahim na ves glas jadikuje in psuje, a odrinil sem naglo proti Kostajnici. Ko je čul knez Nikolaj Zrinjski o tem mojem vražjem činu, mi je dal deset cekinov in dva samokresa ter mi ukazal, da moram služiti pri njem. Služil sem mu vdano in lepo je služiti junaku, a Nikolaj, brate, je junak, ki mu ne dobiš enakega med Dravo in Savo. Pod njim sem branil Zrinj, z njim sem šel pod Pešto. Nepopisno smo bili veseli, ako smo imeli priliko, da se zaletimo v janičarje. Moram reči, da so junaki, rajši pade, nego se umakne le za ped. Toda smešni so. Vsak ima zataknjeno za klobukom žlico, a klobuke imajo velike kakor vreče. Vedno mi je šlo vse po sreči, odnesel sem zdravo kožo pred topovi, puščicami, puškami in sabljami. Še marsikaj sem doživel v svojem življenju; bil sem celo turški jetnik

v Carigradu. Toda vselej mi je Bog čudovito pomagal.«

Marko je z občudovanjem gledal na Elijo: »Škoda,« je rekel, »da si vrgel od sebe puško, ker se ne rodi vsak dan tak junak. Daj, vrni se zopet k nam!«

»A kaj nagovarjate tu mojega moža, Marko?« reče Kata hitro in prime Elijo za roko.

»Ne boj se, ljuba Kata,« se nasmehne Elija mirno, »dosti muk sem že pretrpel v svojem življenju, a sedaj hočem, da živim mirno poleg svoje drage.« — Uskok sklone glavo in se zamisli.

»Da, človek je pluto,« reče naposled, »ki plava po vodi. Voda ga meče semtertje. Srečen tisti, ki priplava na obrežje! Ni-li res, sveti oče?«

»Človek obrača, a Bog obrne. Božja milost je velika in ne zapusti dobrega človeka,« odgovori župnik.

»A kako si prišel v ta kraj?« vpraša uskok.

»Prav slučajno. Poznal sem ta kraj že preje. Na svojem domu v Ribniku mi je pomrlo vse razun brata Nikolaja, ki se pa ž njim ne morem posebno pohvaliti. Ban mi je dovolil, da grem, kamor hočem. Prišel sem služiti Heningovcem po priporočitvi gospoda podbana Ambroža — devetnajst let je tega. Najprej mi je dal to naselbino, in ko mi je postalo tu dolgčas, sem rekel pri sebi: oženi se Elija! Skoro se je našla prilika. Po gospodovih opravkih sem šel enkrat v Pišece na Štajersko k nekemu Ozvaldu, ki ju kupoval od gospode vino. Pri Ozvaldu je služila brhka deklica — sedanja moja žena. Zmotila mi je oči in vprašal sem jo: »Bi-li hotela biti moja, Katarina?« Slekla je štajersko črno krilo, obula opanke ter oblekla beli jopič. Tako sva se našla in vzela,

pred pustom je bilo tega devet let in nikoli mi ni bilo žal, da sem iz Štajerke napravil Hrvatico.«

»Lépo je to, Bog naj vama dá srečo, Bog vaju poživi!« dvigne uskok vrč, »dober človek si, Elija, in ako maraš, ljubiva se po junaško, bōdi moj po-bratim!«

»Hočem, Marko,« reče Elija in mu poda roko.

»Na zdravje junaško, na zvestobo junaško. Elija. Evo, polagam roko na glavo tvojega sinka in prisegam pri Bogu in svetem Nikolaju, da hočem biti tvoj brat v sreči in nesreči, brat tvoji ženi, oče tvojim otrokom. Moja desnica ti bode vedno zvesta, moja junaška zvestoba bo tvoja obramba. Če prelomim prisego, naj ne da Bog sreče ne meni in ne mojim potomcem. A ti, sveti oče, blagoslovi!«

»Trdna zvestoba pri Bogu,« odvrne Elija.

»Amen,« konča župnik veselega obraza in blagoslovi stara junaka in novo bratsko zvezo.

V.

Poleg stare mestne hiše stoji nasproti samostanu svete Klare dvor knezov Ededijevcev. Tu sem se je pripeljal dne 1. velikega srpana leta 1564. iz Slavonije s svojega posestva Želina knez Peter. Bržkone zaradi važnih opravkov. Zlovoljen, na hrbtu prekrižanih rok in sklonjene glave hodi Peter gor in dol po prostorni sobi. Z jasnimi, modrimi očmi gleda neprestano na tla, pokrita s kamenitimi ploščami; včasih pogladi z roko dolgo svetlo brado, včasih se pogladi po kratkih laseh, po visokem, stisnjenem čelu, ki se mu včasih nagubanči. Peter Erded je visok človek, širokih pleč in debelušast. Lica ima nekoliko upadla in porumenela, doživel je

že mnogo na svetu. Zamišljen je, tare ga neka skrb. Ne zmeni se za to, da je njegova dolga, višnjeva suknja zaprašena, da so gumbi tupatam odkrušeni, da ima visoke škornje iz surove kože blatne, ne vidi celo svoje žene, ki sedi pri oknu na pisani skrinji, držeč na rokah moško dete, staro od enega do treh let. Žena more imeti kakih sedemindvajset let. Rejena je, polna in rdeča, črnolasa, oči ima kakor črne črešnje, ali v njih ni življenja. Nima finih potez, na čelu se ji ne bere razumnost, a poteze okoli debelih ustnic in okoli kratkega nosu značijo, da je ponošita, celo ohola. Kako tudi ne? Banica je, druga žena Petra Erdeda in hči slavnega junaka Ivana Alapiča. Ni razumna, a morda je zvita, kakor so vse Evine hčere. Pozna se ji, da je banica, velikašinja, dasi ravno je ravnokar došla s potovanja. Na sebi ima plašč iz črnega damaska, obšit z lisičevino; izpod plašča se vije dragoceno svileno krilo; noge soobute v špičaste črevlje iz rumene kože. Pod vratom ima plašč spet z dvema ploščicama. Na eni ploščici vidiš podobo jelena, grb Erdeda, na drugi pa podobo železne roke, ki maha s sabljo protj zvezdi — grb Alapičev. Sklonjene glave gleda banica v svoje dete, ki se odteguje materinemu naročju, in mu gladi z roko zlatolaso glavico. Milo gleda mati sinčka, zasmehlja se časih nalahko, srečna zadovoljnost se ji bere na obrazu. Bržkone vidi v tem detetu vir svoje sreče. Naenkrat dvigne glavo, odpre napol svoja široka usta, vpre oči v bana in mu reče:

»Gospod Peter, moj soprog! Kaj Vam je? Od Želina pa do Zagreba nisem slišala iz vaših ust niti besedice, a sedaj hodite po sobi nem in zamišljen, kakor da ni tu ne Vašega sinka, ne Vaše žene. Kaj Vam je?«

»Gospa Barbara,« odvrne ban pristopivši k nji in pogladivši sinka, »ne vprašuj me. Take skrbi niso za žensko glavo, treba je glave iz železa, moške glave.«

»Lej,« prične Barbara laskavo, »tvoja žena ne ve ničesar, kmečka je, kaj? A sodite napačno, gospod moj! Ne veš, kaj je žena. Žensko srce ne more mirno biti, ako je moško čelo mračno; žensko oko vidi jasno v vašo dušo, četudi je ni razsvetlil sveti Duh.«

»A kaj vidi tvoje oko?« vpraša Peter.

»Naj-li ugibam?«

»Ugani, gospa banica!« se nasmeje ban.

»Vi razmišljate, kakšen bo novi kralj Maksimilijan.«

»Le oddaleč. A kaj dalje?«

»In se srdite na Nikolaja Zrinjskega.«

»Ne govori mi o njem,« jo prekine nevoljen Peter in se obrne naglo proti oknu.

»Evo, uganila sem,« reče Barbara živahneje; »dà, jezite se na Nikolaja Zrinjskega, ki Vam je večna nadlega. In je tudi popolnoma prav. Ta oderuh, ta cigan Vam greni življenje. Kaj Vas ni prevaril, hudo prevaril? Zasnužil je za svojega sina Jurija vašo hčer Anko, in v ta namen ste mu izročili svoje mažarske gradove.«

»To je skovala njegova ranjka žena Katarina Frankopanova in moja ranjka Margareta Tahova, ki jo je k temu pregovorila tetka Elizabeta, sestra Nikolajeva, a jaz sem potreboval novcev.«

»In kaj je nastalo iz tega ženskega kovarstva? Tvoja Anka je ostala na cedilu, Jurij je vzel Nemko za ženo, a Nikolaj ti ni ničesar povrnil, pač pa te zapletel v pravdo z Gregorijanci.«

»Pustiva to, Barbara,« odvrne ban, »to so stare stvari, radi tega me ne boli glava, z Zrinjskim pa sem se že tako ali tako pomiril.«

»Z jezikom, a ne v srcu,« pripomni banica ujedljivo. »A mene boli glava, mene, ker sem jaz, ker sta moja sinova Peter in Tomo oškodovana. Se ni-li lakomni Nikolaj polastil Cesargrada, ki si mi ga bil pred štirimi leti zapisal? A čakaj še kak mesec, da se Nikolaj oženi z gizdavo Čehinjo Evo Rozenbergovo, ki ima, kakor pravijo, praških grošev na mernike, pa boš videl, kako se bo potem bahal ž njo! Ali ti niso sedaj Gregorijanci sovražni?«

»Res je,« odvrne ban, »nikdar ne bom pozabil Nikolaju, da je osramotil mojo kri, in ne verjamem, da se bosta naša dva rodova kedaj iz srca ljubila, toda dosti močan sem, da sem kos Gregorijancem. Zaradi tega me ne tare skrb. Ampak svražim Nikolaja Zrinjskega, ker mi je povsod na poti, časih se pa dela, kakor bi ne bil jaz njegov ban. Bil je ban, a odrekel se je banstvu, bil je glavar kraljevine, a odrekel se je glavarstvu. Kralj Ferdinand se ga je bal. Nikolaj je ubil Kranjca Kacijanarja, a zgodilo se mu ni nič žalega; Turki so sami pravili kralju, da so ga bili podkupili. Jaz tega ne verjamem, ali nadejal sem se, da mu kralj že zaradi sumnje odvzame čast, ali zopet se mu ni zgodilo nič žalega, dà, dobil je celo Medmurje v dar. Prošli mesec je umrl Ferdinand, in njegov sin Maksimilijan je pozval, kakor čujem, v Požun višje državnike, da se dogovori zaradi preteče pogibelji od strani Turkov. Je-li pozval mene, bana? Ne! Nikolaja Zrinjskega je pozval in zopet Nikolaja, ki je »hraber, slaven in dičen«. Ta človek dela in ne dela, zapre se v kak svoj grad, odbija časti, se protivi kralju, a hipoma zopet skoči,

razsiplje denar, bije Turke, a svet ga slavi. Nikolaj se vede proti kralju kakor deklica, ki se kuja in skriva pred dragim, da ga le bolj podraži. Na poti mi je, pravim, on zatemnjuje mojo slavo in mene potiska v senco, a ne morem mu nič, ker je junak, ker je mogotec, ker ima za seboj močno stranko. Zato ga črtim.«

»Toda, ali ni mogoče razbiti to stranko?« vpraša Barbara.

»Težko, morebiti! Bom poskusil.«

»Kako?« reče banica radovedno.

»Nikolaj se je hudo sprl s svojim svakom Tahom. Tahj ima tu mnogo pristašev, ima prijatelje na kraljevem dvoru; stal bo na moji strani, pomagal mi bo. Radi njega sem tudi prišel — —«

»Zaradi njega?« se začudi žena.

Peter je hotel govoriti dalje, a naenkrat se obrne z glavo proti vratom, za katerimi se je slišala glasna govorica. Vstopi sluga in javi, da gospod podban in neka stara gospa želita priti pred bana. Ban nekoliko osupne in odvrne jezno:

»Reci, da nočem — ne, da ne morem, da imam mnogo posla — ne morem, na noben način!«

A v tem trenutku se odpro za slugo vrata. V sobo vstopi visok, lep starec, plešast, z dolgo belo brado, resnega in ponosnega obraza. Odrinivši slugo na stran stopi naprej, a za njim vstopi žena Uršula Heningova, blede, jezna, objokanega obraza. Peter se zdrzne in prebledi.

»Magnifice domine bane!«¹⁾ izpregovori starec mirno in jasno. »Oprostite! Čul sem, da imate mnogo posla. A važnejšega nimate, kakor je ta, ki prihajam jaz ž njim. Dogodil se je nečuven, razbojniški

¹⁾ Velečastni gospod ban.

čin. Ban je v naši domovini namestnik kraljev, ban mora varovati pravice v vsakem času; važnejšega opravka nima, kakor je ta.«

Ban stisne obrvi in pogleda srdito prišleca, a starec dvigne ponosno glavo in zre mirno v Petra, zatakniši si roke za široki srebrni pas, ki se mu je ovijal okoli črne halje.

»Kaj želite, domine Ambrož?« vpraša ban Peter resno starca, dočim se je ozirala banica s plahim očesom sedaj na podbana, sedaj zopet na njegovo tovarišico.

»Zase ne želim ničesar,« odgovori Ambrož Gregorijanec. »A jaz sem zastopnik vaše časti in zato sem pripeljal pod Vas to plemenito gospo, ki ima mnogo terjati.« — — —

»Ki ima terjati vse,« zavpije Uršula, ki je komaj dihala od razburjenosti. »Vse terjam, ban, ker nimam nič. Gotovo veste, kdo da sem.«

Peter prikima z glavo in reče polglasno:

»Govorite, gospa Heningova.«

»Da, govorila bom,« reče Uršula s povzdignjeno glavo in položi roko na razburjene prsi. »Ne vem, kje naj začnem, kaj naj govorim. Kača se mi ovija okoli srca, srd in jeza me grabita za grlo. Oprostite! Greh je to, nehvaležnost do Boga! Toda Vi me hočete poslušati, ne? Vi me morate poslušati, ker ste ban, ker ste plemič, ker ste človek. Morate me poslušati, ker sem ženska, vdova, mati — ker bi lahko postala levinja, Čujte me, prosim Vas! Ako Vas napade v gozdu človek, ako vam iztrga iz vratu zlato verižico, rekli boste: Razbojnik, to je njegovo roko-delstvo, zgrabil ga bom in obesil na vešala. Ako se pozimi zažene v Vas lačen volk, rekli boste: To je nema in besna zver, to mu je prirojeno in poslali

mu boste kroglo v glavo. Ako Vas zaloti sredi polja besen Turčin, boste rekli: To je sovražnik križa in moje svobode; s sabljo mu boste junaško preklali glavo. To je vse naravno, popolnoma naravno. A kaj porečete na to, da krščen človek pahne v nesrečo ubogo rodbino z Judeževim poljubom, da prvi sodnik v državi izvabi s hinavščino vdovi pogodbo, potem pa pogodbo razdere, pogazi in oblati svoj starodavni grb. Kaj? Kaj porečete na to, da velikaš s sivo brado, ki nosi poleg kralja državno zastavo, v temni noči, na skrivnem kakor razbojnik, izžene siroto vdovo in uboge otroke iz davne dedščine na golo zemljo, na trdi kamen, brez vsega? To ni naravno, to ni človeško, to je zversko, to je hudičevo. Kaj porečete na to, gospod ban, kaj?«

Peter Erdedij ni rekel nič.

»Vidim, da me ne razumete,« nadaljuje Uršula, »govoriti hočem priprosto, obširneje. Jezik se mi mota, izgubila sem pamet. — Kako tudi ne? Saj sem skoro izgubila vero v Boga. Zbrati se hočem. Čujte! Tako je. Batorij je naredil z menoj pogodbo, to bržkone veste?«

»Vem,« odvrne ban, mirno gledajoč razjarjeno ženo.

»Po pogodbi sem šla stanovat v Stubico, tudi to veste.«

Ban potrди, da ve.

»In glej, kaj se zgodi. Nekaj časa se je gospodarilo mirno, kakor smo se pogodili. Bila sem srečna, da je enkrat mir, bila sem neumna, ker sem verjela. Teden dni je tega, kar sem šla s svojimi otroci na obisk v Brezovico. Tam stanuje s svojo drugo ženo Doro Mrnjavičevo ta-le gospod Gregorijanec, tast moje hčere. A vrnimo se k svari. Pridem v Za-

greb. Tu me dohiti zet Štefan, bled in prestrašen, in zavpije:

»Tašča, strela božja naj jih ubije, oplenili so Vas. Slišim, da je Batorij na skrivnem prodal Tahu vse imetje, svoj in vaš del. Onega dne je odstranil vaše ljudi z zvijačo iz Stubice. Ponoči sta prišla kanonik Svetič in sodnik Mojzes Humski in izročila Tahu celo posestvo. Vaše stvari je pometal na polje. Nihče si ni upal ugovarjati. Tahu sedi na vaši dedščini. Vse to sem zvedel v mestu v hiši kneza Konjskega.«

»Tako je govoril zet Stepko. Zmračilo se mi je. Zavpila sem: »Zet, znorel si, lažeš!« Zasmejal se mi je na glas. Toda ni bila laž, ampak gola resnica. Vsedla sem se na voz in se peljala proti Susjedu. Vidim: na stolpu se vije zastava, ni Batorijeva, ni Heningova — črn lev v modrem polju, saj jo poznate, zastava vašega prvega tasta. Ko pridem do grada, ko potrkam na vrata, se pojavi na oknu zlodjevi Peter Petričevič in zakliče: »Pojte z Bogom, gospa! Ta grad je last milostljivega gospoda Ferenca Taha, in jaz sem njegov oskrbnik.« Vrata ostanejo zaprta, a pod bregom najdem svojega ranjenega slugo Andreja Horvata, ki ga je bil Tahu iztiral iz grada. Sluga mi potrди, kar mi je povedal Stepko. Vzkipelo mi je srce, a sem molčala. Kaj hoče napraviti žena s tremi deklicami proti trdnemu gradu, polnemu oborožencev? Na noč pridem v Stubico, svojo Stubico. In zopet mi zakliče nekdo iz gradu: »Tahov je!« Vse moje siromašne stvari so ležale pod gradom, pod milim nebom. Nisem imela strehe, ne zavetja, nisem imela niti toliko, kakor moj najbednejši kmet. Omadeževala sem svojo dušo. Proklela sem dan, proklela noč, proklela svet, pro-

klela sem vse! Oh, ne daj Bog, da dožive vaši otroci tako noč. Ne podere me vsaka sapica. A ta nesreča mi je potrla dušo. Gospod Jurij Raškaj me je vzprejel čez noč, pozneje sem šla k zetu Stepku v Mokrice, a danes prihajam k Vam, domine ban, in Vas rotim na glas: Vrnite mi odvzeto dedščino, branite vdovo, pomagajte sirotam, sodite brzo z mečem, dokažite, da še biva na svetu pravica, da lakomna zver ne sme iztrgati iz ust sirotam vsakdanjega kruha. Ban! V imenu te kraljevine Slavonske, dolžim pred vami Taha razbojništva, dajte mi pravico, dajte mi jo!»

Ohripelo grlo je izmučilo ženo. Drhteč od nog do glave, pritiskajoč svoje močne roke na razburjene prsi, tako je stala Uršula pred banom. Lice ji je žarelo, ustne so ji drhtele, oči so se ji od časa do časa lesketale, a zraven nje je stal molče podban Ambrož kakor kamen, rekoč na kratko le:

»Vse to, kar je govorila ta plemenita gospa, je, pri mojem poštenju, gola resnica.«

Molče je gledal ban v tla, naposled izpregovori:

»Mogoče, verjamem, da je vse to res. Gospod Tahi ni ravnal pametno. No, imamo, hvala Bogu, v tej kraljevini sodnije in zakone, a sodnik mesto kralja sem tu jaz. Ali sedaj ni časa za sodbo, in vi, plemenita gospa, morate vse to, kar ste povedali, dokazati. Pravda se mora vložiti pravilnim potom. Razuntega se mora poizvedeti, v koliko je Tahi ravnal prav in v koliko ne. Povem vam tudi to, da Batorija ne morem klicati pred svoj banski sodni stol. Vse to je treba torej razmotriti.«

Uršula se je umaknila za dva, tri korake, izbuljila oči in pogladala bana, stari Ambrož pa je nagrbanchil čelo.

»To naj bo vaša pravica, vaša razsodba? In da vse to dokažem? Treba-li dokazati, da sije solnce na nebu? In v koliko da je imel Batorij prav? Vprašate-li morda ubijavca, v koliko je imel prav, ko je ubil človeka? Lepa pravica to! O, vem, kaj to pomeni. Poznam dobro pota vaše pravice. Kriva so, dolga so, ozka so, a za vsakim korakom preti poguba. Lepa pravica! Povejte mi, ban hrvaški, potrebuje-li razbojnik kaj več, kakor vešala? Imenitna vaša pravda traja lahko sto let, a jaz in moji otroci poginemo od lakote!« zavriskne Uršula in si pokrije z rokama objokani obraz. »A povem Vam,« reče naglo, »da govorite krivo; iz Vas ne govori hrvaški ban, ampak Tahov zet, to ni pravda iuris civilis,¹⁾ to je sila, to je nota infidelitatis,²⁾ to je zločin, katerega sokrivec ste tudi Vi — — —«

»Gospa Heningova,« jo ustavi Peter Erdedi in lice mu zardi s temnim žarom, »brzdajte svoj jezik, pomislite, da stoji pred vami kraljevi namestnik, da ste ž njim razžalili kralja.«

»Ne bojim se Vas, ban,« zavriskne Uršula, dvignivša pest. »Zakrivajte, kolikor hočete, svoje sebične spletke s plaščem kraljevega veličanstva, ne bojim se Vas; odgrnila bom ta vzvišeni zastor, potresti hočem stebre te vaše lažnjive pravice, da se bo videlo, da Vam je tehtnico pravice razjedla rja, da Vam je zakone razjedel črv. Vi bijete Turke v imenu svetega križa, a prisegli ste krivo, sami ste Turki! Čemu se mučite? Ban Peter, vaša krivica bo padla na Vas, na Vašo ženo, na Vašo deco — — —«

V tem hipu se strese banica, pritisnivši močnejše k sebi dete in obledi. V njenih črnih očeh se zabliski besen ogenj.

1) državljanskega prava.

2) pečat nezvestobe.

»Za to željo naj Vam usahne jezik, gospa Heningova,« zakriči proti Uršuli.

»Dosti,« zagrmi Peter in stopi proti Uršuli, »tu ni sodišče. Vložite tožbo, kakor zahteva zakon. Saj imate zagovornika. Gospod Ambrož je vešč pravdar.«

Podbanu vztrepetajo obrvi, lice mu zardi. Izpregovori mirno, a glasno:

»Magnifice domine! Gospa Heningova je govorila resnico. To ni dvomljiva posest, to je zločin. Ban! Ali res ne mislite priskočiti na pomoč tej vdovi?«

»Via iuris!«¹⁾ odvrne ban suhoparno, »to je vse, kar Vam morem reči, gospod zagovornik.«

Ambrož se zdrzne, nosnice se mu razširijo, ustnice se mu stisnejo. Nekaj časa molči, potem pa izpregovori:

»Magnifice domine ban! Dà! Hočem biti njen zagovornik, ker vidim, da vaša revna pravica šepa. Jaz Vam to rečem, podban Vam to reče. Žlahta Vam je zaslepila oči. Gorje domovini, gorje narodu, kjer se sme skrivati goljufija in ljuto razbojstvo pod krinko pravice. Pa naj ste to Vi, Peter Erdedi, pa naj meče vaše žezlo strele, ukloniti ga hočem, zlomiti ga hočem, da ne bo sramotil več plemstva, da ta zemlja, že stokrat zgažena, ne bode plen gosposke lakomnosti.«

»Ha, ha!« se nasmeje ban, prebledevši na smrt, »glej z Medvedgrada se je privlekel stari volk, tovariš Nikolaja Zrinjskega, toda naj se ta volk varuje moje železne pesti!«

1) »Naj gre vse po zakoniti poti!«

»Dà,« reče Ambrož, »v srditem boju bo osvetil stari volk pogaženo pravico.«

»Dà, pri Kristusu,« krikne Uršula, »in Henin-gova se bo postavila na noge. Z Bogom! Pripravi se, ban! Moji zobje so železni.«

»Z Bogom,« zakliče ban, »Peter Erdedi se ne boji babjega vrišča, niti starčeve kletve.«

Ambrož in Uršula sta hitela na dvorišče, a Peter je onemogel rekel Barbari:

»Glej, igra se je začela. Vedel sem, da se napravi ta nevihta. Tahi je moj, dokazati hočem tem strahopetnim slivarjem, da je Peter Erdedi ban, pa najsi pride do boja, naj teče tudi kri!«

VI.

Komaj dva streljaja za cerkvijo vasi Stubica stoji kakor prislonjena k bregu ne prav velika hiša, kmečka ali plemiška, je težko reči. Zidana je iz opeke in pokrita z deščicami. Za njo raste po brdu navzgor vinska trta, ob strani za grmovjem stoji hlev, žitnica in vinska stiskavnica, pred njo pa se spušča polagoma holm nizdol do pota. To strmo dvorišče je ograjeno z latami, ki se po njih ovija slak. Zunaj ograje je zasajena tupatam solnčnica in mak, ob hiši se ovija bršljan, a sredi dvorišča razprostira star oreh svoje veje. Poldne je že davno minilo, solnce se je nagnilo na zapad, po dolinah stubiške gore se polagoma mrači, samo po vrhovih se igrajo še zlati solnčni žarki. Na klopi pod orehom sedi mož, ki teše volovski jarem. Vse kaže, da je to gospodar, toda ne veš, je-li tlačan ali svoboden kmet. Če ga sodiš po obleki, moraš reči, da se tako

ne oblačijo kmetje. Na sebi ima lepe suknene hlače, svetle in špičaste črevlje, srajco ima belo in vezeno, na temnem telovniku je našita gosta vrsta srebrnih gumbov, okoli vratu se mu vije rdeč, svilen robec, a na glavi ima kapo iz kunovine. Naj ga li sodiš po izrazu in obrazu? Še težje. Visok je, telesa je močnega kakor hrast, ramen prav takih, a prsi ima za dva človeka. Vrat ima močan, glavo veliko, zadaj nekoliko vzdignjeno. Lepi rjavi lasje so razčesani nad čelom v lepo prečo, nad močnim nosom mu stoji veliko čelo, spodaj ozko, zgoraj širše in na njem so začrtane dve, tri brazde. Pod čelom se mu vijejo goste obrvi, temne oči mu sevajo čudovito. V njih bereš moško razumnost in žensko otožnost. Obraz ima širok, podolgast in pri bradi zaokrožen. Obrat je gladko, samo nad ustnicami mu stojé prirezani brki. Obraz je miren, na njem ne vidiš strasti, nobena mišica se ne gane, kakor pri človeku, ki mnogo misli, se malo jezi in se ničesar ne boji. Polti ni ne bele in ne temne. Delajoč vztrajno ne spremeni skoro obraza, niti tedaj ne, ko se upira trdi les sekirici. A vendar ga včasih izpremeni. Rekel bi, da razmišlja o nečem. Včasih se nasmehne krotko kakor žena, kakor dete, včasih se mu obraz zresni, oko se mu pomrači, kakor kadar umen človek občuti grenko boleost. In urneje prične tesati, da prežene nevesele misli. Je-li ta človek plemič? Če ni, plemenit je gotovo.

Naenkrat mož preneha z delom in se ozre proti Stubici, odkoder je hitro prihajal mlad, droben kmet. Gotovo se mu je mudilo. Stopil je na dvorišče in se približal gospodarju.

»Hvaljen bodi Jezus Kristus«, pozdravi mladenič.

»Na veke! Jurij! Kaj je? Kaj se ti tako mudi, da komaj dihaš? Prihajaš li k meni?« vpraša starejši.

»Da, dragi ujec,« odvrne mladenič, »počakaj, da se mi vrne duša. Da izveš, kaj se je zgodilo, prokle«

»Sedi, Jurij, zberi se, potem pa pripoveduj!«

»Joj, joj, ujec, sam vrač nam je prinesel novega gospodarja. Bog bi jokal. Čuj! Gotovo poznaš ono ubogo vdovo Katarino Marušičevo iz Zaprešiča.«

»Poznam.«

»Petero otrok ima. Moža so ji gnali v vojsko in tam so ga Turki ubili. Trpi in muči se sirota in vsakdo jo pozna, da je poštena duša.«

»No, in?«

»Pa pride Tahov sluga, Peter Bošnjak, Bog naj ga ubije! Lazil je ta antikrist okoli gospe Tahove in se ji lagal, da Marušičeva hvali staro gospodinjo Heningovico in govori proti novi gospodi. Res je, da sta gospa Marta in gospodična Zofika zahajali često k Marušičevi in stokrat obdarile siroto, ampak da bi bila ta grdila gospo Heleno Tahovo, to ni res; žena se malo briga za to. No, laž je kakor trnje; kamor pade zrno, pokrije trnje čez noč polje. Kaj se zgodi? Pomislite, ujec! Gospa Helena in ta novi gospodar sta verjela prazne marnje Petrove in prišlo je hudo nad Marušičevo. Prišel je Peter s četo v Zaprešič. „Jaz ti bom že pokazal gospo Uršulo“, je zavpil Peter, „videla boš, kdo je tvoj bog, psica!“ in je sunil siroto s pestjo v hrbet, da je padla na obraz. Razbojniki so razbili vrata, odnesli žito, ajdo, koruzo, pitanega vola, ki ga je dobila od prejšnje gospode. Da, še več! Vzeli so ji lep vinograd, razbili klet in odnesli vino; sirota sedi na kamenu pred hišo in joče, tudi otroci plakajo, da ti poka srce.«

»Ali je to res?« reče ujec, Matija Gubec pobledevši, vrže v stran sekuro in skoči na noge.

»Tako gotovo, ujec, kakor se zovem jaz Jurij Mogajič, tako gotovo, kakor gotovo jaz nimam ne očeta ne matere, ki ste mi Vi, moj ujec, od mladih nog hranitelj in varuh. Bil sem danes v Zaprešiču, videl sem revo vdovo in solze so mi stopile v oči. Ali ta gospoda nima Boga? Vprašajte Zaprešičane, Grga Zdelarja, Štefana Jelakoviča in starega Mateja Jabučiča. Ti Vam bodo bolje povedali, ti so videli vse na svoje oči.«

»Na svoje oči so videli?« vpraša Gubec, »a kaj so počeli s svojimi rokami?«

»Kaj so hoteli? Mrmrali so seveda, pa tudi vkup so drli. A kaj jim je to hasnilo? V kratkem času je prišla v vas četa orožnikov z ostrimi sulicami. Vgnezdili so se pri sodniku. Tu so celo noč pili in vse razbili — in sodnik je molčal. Moj Bog! To je razbojništvo!«

Gubec klone z glavo in se vgrizne v spodnjo ustnico.

»Pa taka zla poročila, ujec, prihajajo tudi od drugih krajev,« povzame Jurij. »Stari Tahi je vrag. Kdor ne pride pred zoro na tlako, ta jih dobi z batino pod Susjedom, in ako zamudi župan par minut, ga denejo v klade, kjer se peče celi dan na solncu. Da, tudi Mateju Mandiču so vzeli hišo, polje in vinograd in ga spodili z grunta z batinami kakor psa.«

»Oh!« vzdihne Gubec razjarjen.

»Hudi časi so res, ujec, hudi. Gospoda celo grozi, da bo še hujše in da bo izgubil glavo vsak, kdor le kaj zine. Povprašujejo povsod naokoli pod Susjedom, po Trgovini, Jakovlju in po drugih vaseh, kdo da je udan prejšnji gospodi, in po njegovem

hrbtu bo žvižgal bič. Stari sivobradec Tahij je vrag, a tudi njegova gospa Helena je rogata. Siromak kmet na Pušči je imel edinega prešiča, gospa je morala imeti pečenko, pa so mu odgnali tudi tega edinega na Susjed. Najbesnejši pa je mladi gospod Gabriel. Ta strelja s svojo puško na kmečke krave in konje, pri sebi ima pa vedno celo druhal psov, ki jih ščuva na vaščane. Oni dan je malo manjkalo, da niso odrli starega Jurka iz Brdovca, in bi ga tudi bili, da jih ni moja Jana lopnila z gorjačo po buticah.«

Gubec je stal zamišljen s prekrižanimi rokami. Zamislil se je bil v težke misli, a v njegovih prsih se je bojeval čuden boj.

»Da,« nadaljuje mladenič nekam plaho, »prišel sem, ujec, tudi radi sebe, tudi meni se ne godi dobro, dasiravno nisem tlačan, ampak svoboden človek.«

»Kaj ti je, Jurij? vpraša Gubec, vzdignivši glavo.

»Prosim Vas, ujec, hočete li že enkrat odpraviti moje snubce po Jano?«

»Ne boj se, bom že naredil,« potolaži ga Gubec.

»A, dragi ujec, bom že naredil' to je ciganska beseda. Da jaz ne pustim Jane, veste predobro, a tudi ona se je prirastla na moje srce. Vi se pa tudi ne protivite. Nič slabega še niste čuli ne od mene, ne od nje. Moje gospodarstvo pa tudi ni, hvala Bogu, najslabše. Zgradil sem si lepo izbo. Moji domači ljudje so mi sovražni in nevoščljivi. In tako sem, moj Bog, sam, kakor drevo sredi ravnega polja. Samo da se to enkrat konča, ker že težko čakam.«

»Vidiš ga, dečka,« reče Gubec, »težko čaka! Lej ga! A kje imaš brado? Sedi tu na klop, pa me poslušaj!«

Jurij sede nevoljen in za njim Gubec. Ujec sklone glavo, položi roke na kolena in reče mirno mladeniču:

»Golobrad si še, res je, a prestopil si že osemnajsto leto in nimaš več mleka okoli ust. Ko je bila tvoja pokojna mati, moja sestra, na smrtni postelji, me je pozvala k sebi in mi rekla: ‚Brat! Moji računi se nagibajo h koncu, treba se bo seliti s tega sveta. Na prsih mi leži nekaj kakor kamen, hudo mi je, prehudo; Bogu hvala, če ni mogoče drugače. Pač pa te, ljubi brat, prosim za nekaj. Za menoj ostane moj edinec Jurij; očetove oči so se že davno zatisnile, sedaj se bodo še materine, in nihče ne bo pazil nanj in se zanj brigal. So sicer v hiši domači ljudje, so sorodniki, a ker dobi moj sin polovico vinograda, mislijo slabo zoper njega, slabo govore o njem, in zlo bi prišlo nad njega, če se bo nudila le prilika. Bodi mu ti oče in mati, tj in pa naša stara mati. Pazita mi na tega dečka, ker bi moje kosti ne našle miru v grobu, ako postane to dete hudobno. Prisezi, da boš skrbel in se brigal zanj, obljubi mi, in mirno bom umrla.‘ Prisegel sem ji, čuješ, na smrtni postelji sem ji prisegel na svojo dušo, a ona se je obrnila in mirno zaspala na veke. In kar sem ji obljubil, sem zvesto držal. Redil sem te in varoval pred tujci in sorodniki v tvoji hiši.«

»Dà, ujec, in hvala Vam za to.«

»Torej vidiš, Jurij, da ti hočem dobro. Zato mi pa zaupaj. Vedno skrbiva zate jaz in tvoja stara mati, moja mati. Bil bi te tudi vzel v svojo hišo, a ti si svoboden kmet, a jaz sem tlačan. Lahko bi te bili tudi potlačanili. Bolje je, da si na svoji zemlji, saj sem ti rekel, da so tvoji zadrugarji lakomni tvoje dedščine. Nekaj ti je šinilo v glavo — tvojega srca

se je polastila Jurkova Jana. Siromašna je, toda kaj zato, poštena je in vredna. Zadrugarji ti vsiljujejo bogato, a jaz pravim: Idi svobodno za Jano, ker nekatere deklice hranijo bogastvo v mošnji, druge v srcu. Ali vse o pravem času, sinko moj! Veruj mi, da mi ni zaman zrastle brada. Roditeljica se najde kmalu, a za gospodarstvo je treba krepkih rok, ki tri ogle podpirajo. Premlada sta, otroka sta še, ona petnajst, ti osemnajst, ona bi še pila mleko, a ne, da ga drugi pijo od nje. Počakajta še nekaj časa!»

»Eh, dragi ujec,« se popraska mladenič za ušesom, »vem, da govorite modro, ker Vas celi kraj rajši sluša, kakor duhovnika in sodnika. Ali — hm — jaz se nekoliko bojim, da bo prekasno, kar se Vam zdi prerano. Nisem prišel, da Vam govorim na pamet. Stari gospod Tahí pojde za glavarja v Veliko Kanižo; zato nabira iz vseh krajev sveta četo konjenikov, nekaj z denarjem, nekaj pa z »moraš«. Ni davno tega, kar me je srečal ta stari volk na poti pri Jakovlju. Jahal sem v Zagreb. Tahí me ustavi in vpraša, kdo sem in kaj sem, in jaz sem mu rekel: »Jurij Mogajič, svoboden kmet iz Stubice«. Nato reče svojemu tovarišu Petru Petroviču: »Ta deček je kakor rojen za konjenika, zapomni si njegovo ime, Peter!« In odide dalje. Pomislite, kako mi je bilo pri srcu. Nisem strahopetnik, pri Bogu, sprijel bi se, ako treba tudi o svečnici z volkom, a sedaj — ko mi Jana roji po glavi — da zajaham konja in da nesem svojo glavo Turčinu pod nož? To boli človeka. Recite sami.«

»Ne boj se, sinko,« odvrne Gubec, »ti si svoboden kmet na svoji zemlji. Po postavi te Tahí ne sme vzeti v svojo četo.«

»Vem to,« odvrne nevoljno Jurij, »a zakon ima pred Tahom malo veljave, kakor da za njega ni

pisan. Pred nekoliko dnevi je pozval gospod Tahi vse vaše starešine v grad in jim zapovedal, da povedo njegovemu pisarju imena vseh neoženjenih kmečkih in svobodnih mladeničev, ki bi bili dobri za konjenike, in ko mu reče brdovski rihtar, da svobodni ne spadajo sem, se obrne proti njemu stari Tahi in mu veli, da so kmečki svobodnjaki psi, kakor kmetje, in da bo delal sam postave, a »stari bedak«, t. j. starešina, naj drži jezik za zobmi. Vidite, ujec, da nisem prišel k Vam kar tako za zabavo, ker se bojim, da me čaka nesreča, saj je tudi moje ime dal zapisati naš starešina in pripovedoval mi je pozneje vse, kar se je prigodilo na Susjedu. Oženite me, ujec, in tega strahu bo konec; akoravno sem mlad, nisem neumen, a Vi ste pametni in boste blizu naju. Ne bi rad prodal tam na Mažarskem Turčinu svoje glave.«

»Oženi ga, oženi, našega Jurčka,« se odzove iz hiše slaboten glas. Na pragu se pojavi kmečka starička, nagubanega, velega lica in sivih las. Držeč se z obema rokama za ograjo, je stopala stara Gubčevka počasi proti sinu in vnuku in sedla med njiju na klop. Prijemši mladeniča za roko, reče sinu:

»Daj, Matija, oženi ga! Tudi tvoj oče ni bil stareji, ko me je privedel k tej svoji hiši iz Pušče. Jana je dobra deklica, siromašna sicer, a saj tudi jaz nisem prinesla ničesar k hiši. Tako je pač, ko se najdeta dva, ne gre vse gladko po računu in navadi. Kaj hočeš, ko nas je pa Bog naredil takšne. In ravno sedaj, ko ga hoče siromaka peljati nad Turke. Ne daj tega Bog! Nikakor!«

Gubec naježi obrvi, se pogladi po glavi in se nekam zamisli.

»Dobro, mati,« reče naposled, »pa naj bo po Vašem, ker je taka turška sila. Dobro vem, da go-

spod Tahi ne sme vzeti po postavi Jurija v vojake, a resnico je govoril deček, kaj je danes zakon? Bič, sablja in vešala. Pojdem pred starega Taha. Rad izgubim najlepšo kravo, ker sem prisegel Jurijevi materi, dasiravno ne vem pravzaprav, je-li ta stari silovitež tu gospodar ali ni. No, prosil ga bom, a klanjal se mu ne bom, povedal mu bom samo, kar je prav. Jutri hočem vgrizniti v to kislo jabolko. Ti Jurij, povej domačim, kaj smo ukrenili, in lahko greš jutri v Brdovec in poveš Jurku in Jani, da pride ona k vam in naj se pripravi. Je-li tako dobro, mati?»

»Da, moj sin,« odvrne starka, »delaj kakor veš; vem, da boš ravnal pametno.«

»Eh, hvala Vam, dragi ujec, hvala,« poskoči na noge mladenič. »Sedaj je žalosti konec. Juh, Jana, Janica dušica! Ako Bog dá, bova trgala še letos skupaj grozdje.« Od veselja vrže mladenič kvišku svoj klobuk, a v tem trenutku se začuje od vasi Golubovca sem topot konjskih kopit. Matija pogleda na ono stran in se nekoliko zdrzne, zatem pa reče mladeniču:

»Evo, mrači se že. Vrnj se v vas, Jurij, in stori, kakor sem ti rekel, a vi, draga mati, pojdite, prosim Vas, v hišo, kmalu pridem za Vami.«

»Dobro,« reče Jurij vesel, »z Bogom, ujec, z Bogom, mati, in lahko noč!« Nato krene skakajoč proti vasi, a starka se vrne počasi v hišo.

Gubec stopi po holmu navzdol do ograje. Čez nekaj časa se ustavi pred vrati na vrancu jezdec, ogrnjen z dolgim črnim plaščem, pod črnim, baržunastim klobukom, ki si ga je bil potisnil na uho. Bil je to krepak, črnook mladenič, ki si mu bral iz plamena v očeh in iz trdega, debelega lica, da je to vražji človek.

»Dober večer, Matija!« vzklikne prišlec, skočivši s konja.

»Ali ste Vi, milostljivi gospod?« vpraša začudeno Gubec.

»Da, jaz,« odvrne na kratko mladenič; »čudiš se, kako da prihaja k tebi Stepko Gregorijanec, jeli? Odpri vrata, da zavedem konja notri. Govoriti moram s Teboj par besedi, toda na samem. Sva li sama?«

»Razun moje matere ni nikogar blizu,« odgovori Gubec, gledajoč od strani gospoda, pa odpre ograjna vrata. Konjik in konj stopita na dvorišče. Stepko priveže konja za drevo in se vsede na klop pod oreh.

»Sedi, Matija,« reče, razgrnivši široki plašč, pod katerim se je videla široka sablja in za pasom dva samokresa. Matija se vsede.

»Ne bi rad videl,« prične Stepko, »da me vidijo tu Tahovi ljudje. Zato tudi nisem prišel semkaj mimo Susjeda, ampak prihajam od druge strani.«

»Kaj zapoveduje vaša milost?« vpraša Gubec.

»Prišel sem te vprašat, če vam je vseč novi gospodar?«

»A kdo je naš gospodar?«

»Ali morebiti še niste čutili njegovega biča?« reče ujedljivo Stepko.

»Za Taha vprašate,« odvrne Gubec, »da, čutimo njegov bič; do krvi nas je ranil.«

»In vi ga boste tudi nadalje slušali?«

»Koga naj slušamo, kdo je po postavi naš gospodar?«

»Ti ne veš, čigava je pravica?«

»Kaj naj mi vemo! Kmetje smo. Vaše so postavle, vaše sodišče. Bomo videli, kaj poreče sodišče.«

»Ne delaj se neumnega, Matija,« izpregovori nestrpljivo mladi gospod, naslonivši se s komolcem na koleno in gledajoč v zemljo. »Ti nisi kmet, kakor drugi, ti si pameten človek. Sodišče! Vrag vzemi sodišče, ki je krivično.«

»Pa storite, da bo pravično.«

»To tudi hočemo. Ti si tukajšnji človek, a to vé tukaj vsako dete, da je Stubica last moje tašče.«

»Vem, da je bila.«

»In je tudi pred Bogom in svetom. Tudi to veš, da je Tah i razbojnik, ki je ugrabil Stubico.«

»Vem, da ni bil to pravičen opravek, ker je prišel ponoči in ne pri belem dnevu.«

»Dobro. Ali vas je moja tašča mučila, smo vas mi, njeni zetje, zatirali?«

»Ne.«

»Torej vidiš, Matija, a kaj se godi sedaj, reci sam. Tah i vas guli in dere, jemlje vam blago, zemljo in sedaj hoče gnati vaše sinove v vojake nad Turke. Vse sem čul. Ali vam je to prav?«

»Ne,« odvrne mirno Gubec.

»In vi molčite?«

»Kaj hočemo? Povejte vi,« vpraša Gubec in pogleda mirno velikaša.

»Terjajte pravico!«

»Kdo nam jo bo dal? Čemu vsega tega ne poveste banu, sodišču?«

»Naredili smo že to. A to je slabo zdravilo.«

»Kakšen je ta ban, ki ne mara za pravico? Kar ne zmorete vi, gospoda, kako hočemo doseči to mi, kmetje?«

»Lahko. Vas je mnogo. Imate pesti, kose, puške. Udrite!«

»A vi se boste poravnali s Tahom in nas obešali.«

»Prisegam ti pri živem Bogu, da tega ne storimo. Ne prihajam radi samega sebe, ampak za svojo taščo. Tudi moj oče, podban, je istega mnenja.«

»Tudi Vaš oče? Čast in poštenje mu. Pravičen gospod je, naš mož.«

»Vidiš torej, da prihajam s pošteno mislijo.«

»A povejte mi, milostljivi gospod, kako je to: ban reče tako, podban drugače, kdo ima prav?«

»Ban je Tahov zet.«

»Istina, prav ste rekli,« se nasmehne Gubec iz srca. »Tudi gospoda je včasih na krivih potih. To vé dobro naš hrbet in mnogokrat mi je že vzkipela kri, ker mi kmetje nismo nema živina. A čemu prihajate ravno k meni, k Matiju Gubcu, milostljivi gospod?«

»Pa še vprašaš? Ti to bolje veš. Kmet si, ali po vsem kraju so ti kmetje bolj poslušni, kakor županu in kakor samemu gospodarju posestva. Kar ti rečeš, to je kakor pribito. Kadar se spro kmetje, pridejo k tebi po razsodbo, ker si razumen, ker veš več, kakor pa ostali svet. In, ali se niso že tebi v tej stvari pritoževali?«

»So se.«

»Pomni, da ti je bila prejšnja gospoda naklonjena, da te je ljubila kakor človeka.«

»Kaj naj storim?« vpraša kmet, dvignivši se.

»Dogovori se s svojim botrom Elijo in z ljudmi po drugih vaseh. Tahi pojde za nekaj dni s svojo četo v Kanižo. Grad bo ostal prazen, ker Tahove

žene ni treba upoštevati. Ne dajte se, Bog vam je dal mišjce in vse bo dobro.«

»Vse bo, kakor je bilo prej. Čujte me, milostljivi gospod, imel sem sorodnika župnika. Pri njem sem služil v svoji mladosti. Umrl je prerano; da ni umrl, nosil bi morda tudi jaz črno haljo. Te malenkosti, kar vem, sém se naučil od tega poštenega starčka. ‚Imej pamet, imej srce,‘ tako mi je često rekel starček, in Bog te ne bo zapustil. Jedno brez drugega ne prinaša sreče, in delo se ti ne bo posrečilo, ako imaš preveč pameti ali preveč srca. Vsakega enako mero, to je najbolje? Ta mož me je naučil čitati. Pisati žalibog ne znam. Ko je umrl starček — bil je siromak — mi ni ostalo po njem družega, kakor edina stara knjiga — sveto pismo. To knjigo sem velikrat — velikrat čital v dolgih zimskih večerih, in lahko mi je bilo pri srcu. In še vedno jo berem. Kar stoji v tej knjigi, je nekaj povsem drugačnega, kakor pa to, kar se godi na svetu.«

»A čemu mi pripoveduješ to pridigo?« reče nevoljno Stepko in gleda s čudom v kmeta.

»Počakajte, vaša milost, in zvedeli boste, čemu. Knjiga pravi, da vsi ljudje izhajajo od Adama in Eve, torej plemiči in kmetje da smo vsi ljudje bratje, mi in vi, in ene krvi. In ko je ubil Adamov sin svojega brata, ga je Bog proklet; ni-li rekel naš Odrešenik, naj človek ljubi človeka, kakor samega sebe; ni-li rekel, da bodo tisti, ki se ponižujejo, povišani? Ko sem postal pozneje razumen, sem se prepričal, da sem tudi jaz Adamov otrok, in da je moj rod toliko star, kakor rod vsakega kneza, samo da ima knez napisano na koži, kako so se zvali njegovi pradedje, kar mi kmetje nimamo. Opazoval sem pozneje svet in opazil, kako ubija plemeniti brat

svojega kmečkega brata in ga muči do krvi in sem si mislil: To ni prav, Bog govori drugače; svet hodi po krivih potih. A prišla bo božja sodba in bo poravnala vse.«

»Čemu mi govoriš to?« upre Stepko srepo oči v Gubca in skoči na noge.

»Povedal sem Vam to,« reče kmet mirno, »da izpoznate, kako misli Matija Gubec. Kaj hočete vi, gospoda, od nas, kaj pričakujete od nas? Zakaj nam ne daste, da bomo vsaj na polovico ljudje? Ker pravijo vaša pisma, da ste vi boljši, a mi slabši. Samo kadar je treba pomoči, kadar je treba od hrvaškega kmeta krvi in denarja, takrat je dober — drugače je kmet, drugače je smet. Prihajate, da nas prosite zopet pomoči, velikaš ščuva kmeta proti velikašu — za vaše pravice. Tudi jaz mrzim Taha,« nadaljuje Gubec z zamolklim glasom in oči se mu zaiskre, »mrzim ga, ker ima sebe za boga, nas pa za pse. No, ako bomo prelivali za vaše prepire kri, kakšnih pravic si pridobimo s tem, mi ubogi torbarji?«

»Evo ti, pri moji veri,« povzame Stepko, z nekakim spoštovanjem zroč na kmeta, ki je bil ponosno dvignil glavo, »ko pride gospa tašča na Susjed, postaneš svoboden, postaneš svoboden kmet!«

»Hvala, gospod,« se nasmehne kmet, »mislite morda, da iščem za svojo pomoč plače? Varate se. Kaj sem jaz? Sam sem in hočem ostati sam, a ko vidim, kako plaka in vzdihuje sirota, me zaboli srce.«

»Čuj, Gubec, prisegam ti, da vas bomo ljubili, da vas ne bomo nikdar zapustili, ako dobimo nazaj naše posestvo.«

»Vi prisagate?« vpraša kmet ostro velikaša.

»Pri živem Bogu in pri odrešenju!« odvrne mladenič.

»Dajte mi tri ali štiri dni odloga, da premislim stvar, in tedaj pošljem po katerega izmed vaših ljudi, da mu sporočim, kaj da se zgodi.«

»Dobro! Pošlji po župana Štefana ali po Ivana Sabovega, ki bivata v Brdovcu, odkar ju je Tahi izgnal iz grada. Čez tri dni torej?«

»Čez tri dni,« odvrne kmet, »a sedaj lahko noč, vaša milost!«

»Lahko noč,« odvrne Stepko, poda kmetu roko in odide. Nekaj časa se je čulo v nočni tišini, kako dirja konj proti Golubovcu, kako se topot vedno bolj izgublja med bregovi. Ali Gubec je še dolgo sedel pod orehom, podpirajoč si glavo z dlanjo, in premišljeval sredi temne noči o prihodnjih dnevih. Medtem ko je Matija tako premišljeval, je stopal od Stubice proti Susjedu hitro postaran mož Andrej Mogačič, gospodar in stric Jurijev, ter šel še tisto noč v grad pred gospodarja.

* * *

Ko je prišel drugo jutro okoli devete ure Matija Gubec do Ivanca ob cesti, pove mu znanec, da je prišel Jurij Mogačič pred več ko pol ure tod mimo in krenil na krapinski most, a ko je prišel v vas pod Susjedom, je imel kaj gledati. Bilo je veliko vpitja in hrupa. Okoli lesenih kolov je stalo privezanih dosti konj, po poti in v hišah je vpila čudna druhal — Mažari, Štajerci, Slavonci, Posavci s klobukom v modrih suknjah, čudnih, vražjih obrazov, kakor bi to četo znosile vrane z vsega sveta v to pohlevno vas. Jela Filipičeva, ki se je ravno odpravljala od hiše, je pripovedovala Gubcu, da so to kaniški konjeniki gospoda Taha, prava nesreča, in da v celi vasi ni več nobene goske in nobene kokoši, in da se dekleta

in mlade žene ne smejo prikazati na hišnem pragu; ona da je, hvala Bogu, stara in da se ji ni treba bati teh pesoglavcev. Sreča, mu reče, da pojde ta tolpa z gospodarjem čez tri ali štiri dni na Ogrsko, a da bo preje še dosti joka, ker bo Tahe s silo iz vseh vasi vtaknil neoženjene moške med konjenike, in da naj se Bog usmili siromašnih mater. Gubca je pri tem nekaj zazeblo, a ne meneč se dalje za glasne konjenike, reče stari Jeli »z Bogom« in krene navkreber proti gradu. Zunanja vrata so bila odprta na stežaj; kmetje, sluge, častniki in vojaki so se mešali tu z vikom in krikom; Gubec je torej lahko prišel brez zapreke na prvo dvorišče. Nedaleč od vrat se je naslajal s hrbotom na zid majhen, debel človek v temni halji, napetega obraza z navihanimi črnimi brkami in majhnim šiljastim nosom in je gledal neprestano, kaj se godi po dvorišču.

»Čujete, dragi človeče.« izpregovori Gubec, približavši se slugi.

»Kaj?« zavpije ta, motreč kmeta od nog do glave.

»Kje je milostljivi gospod Tahe?« vpraša Gubec.

»Evo ga!« zavpije zopet sluga in pokaže s prstom na starca sredi dvorišča, potem pa prične zopet dalje gledati v svet.

Sredi prvega grajskega dvorišča je stal postaren človek srednje postave, kratkih nog in kratkih rok, a neobičajno krepak. Med visokima ramama mu je čepela debela, šiljasta glava, nad ozkim čelom je imel dolge, sive in volnate lase. Lice je imel rdeče, surovo, nos koničast, nosnice široke, ustnice debele, brado in brke dolge in sive. Izpod močnih, šestina-stih, sivih obrvi je škililo dvoje majhnih, sivih oči, ki jih je imel vedno nekoliko zaprte. Preko čela mu

je šla rdeča brazgotina, a od nosnic se je vleklo do ust dvoje potez, vsled česar se je držal obraz vedno v zloben nasmeh. No, lice je imel divje, kakor da hoče zadaviti vraga. To je bil Tahí Ferenc baron Stettenberški. Desno roko je bil vtaknil za odpeto zeleno surko, z levo je držal za hrbtom bič, a noge, oblečene v usnjate hlače in obute v visoke škornje, je imel široko razkoračene in je gledal, kako kroti črnolas, vražji mladenič, oblečen v modro suktnjo, s psovkami in kletvicami besnega konja. Mladeniča je gledala iz notranjega grajskega okna še druga oseba — postarna gospa, bele polti, črnih oči in črnih las, ki si je bral na finem nosu in na debelih ustnicah sled Zrinjskega rodu in oholost. Gospa v svetlem zelenem plašču in z belo čepico je bila, sodeč po obrazu, vsekakor mladeničeva mati. Dà, to je bila gospa Helena Zrinjska, omožena Tahova, a njen mladi sin Gabriel je bil bolj deček, kakor mladenič, bolj vrag, nego gospodič. Daleč proč od gospodarja je stalo več kmetov, gologlavi, stala je zraven tudi kmetica, držeč šibko dete in bridko jokajoč.

»No, Gabriel, Gabriel! Pritisni ga, brzdaj ga!« zakriči s hripovim glasom Tahí, ne meneč se za kmete. Belec je bil besen, turške pasme. Kakor vrag se je vzpenjal, stopil na zadnje noge in potresal z grivo, a mladenič ga stiska z nogami, privije se mu na vrat in se prilepi nanj kakor kuščar, kakor kača.

»Dobro,« zakriči oče in ošvrkne konja in sina z bičem.

»Dobro,« zakliče tudi gospa Helena z okna, »le drži ga, drži, ne daj se!«

»Ta konj je tvoj?« se obrne Tahí h kmetu, ki je stal v bližini in plaho gledal, kaj se godi.

»Da, milost,« odgovori kmet.

»A kje si dobil tega konja?«

»Turški je, vzel sem ga bil Turčinu v zadnji vojski.«

»Čemu je tebi tako plemenit konj?« vpraša Tahī, »to ni za kmetavza. A milosten sem. Na tem konju bom jahal v Kanižo. Ta je boljši nego mrkač Nikolaja, mojega svaka. Ta konj je moj, me razumeš?«

»Ali, vaša milost,« odvrne žalostno bivši konjenik banovec.

»Poberi se!« zavpije Tahī. »Hvali Boga, da si živ. Pa le tiho!«

Revni kmet pobesi oči, pogleda še enkrat lepega konjiča in odide sklonjene glave. Sedaj se približa žena z otrokom.

»Vaša milost,« izpregovori med jokom.

»Daj, Gabriel, poženi še enkrat po dvorišču,« zakriči Tahī, kakor da ne sliši žene.

Mladenič zdirja kakor besen, a žena izpregovori iznova:

»Vaša milost«

»Kaj je? Kdo si?« vpraša Tahī.

»Marušičeva sem iz Zaprešiča.«

»No, in?«

»Vaši slugi so mi odvzeli vse moje borno imetje.«

»Imaš pa manj skrbi,« se nasmeje Tahī. »Udri, Gabriel!«

»Ali jaz sem gladna, gola in bosa in vse je bilo moje.«

»Tvoje? Kaj je tvoje! Nič ni tvoje! A, sedaj vem. Terjaj pitanega vola od gospe Uršule.«

V tem trenutku pridirja Gabriel proti mestu, kjer je stala žena, in kmalu bi bil podrl ženo z otrokom,

a nenadoma priskoči Gubec ter prime konja za uzde, žena pa odide jokaje. Konj se ustavi, stari Tahī osupne in pogleda kmeta.

»Kdo si ti?« vpraša Tahī.

»Matija Gubec,« odgovori kmet mirno, a srčno. Gospodar upre svoj pogled v Gubca.

»Gubec? Gubec?« vpraša. »A, res! Iz Gornje Stubice si, kaj ne?«

»Sem, vaša milost!«

»Oni krivi prerok, oni kmečki bog,« pripomni porogljivo gospodar, »moj tlačan.«

»Tlačan gospôde stubiške,« odvrne Gubec mirno.

»Česa prosiš, redki gost, kakšne milosti?« vpraša Tahī, »ohol si, kakor čujem, nisem te še videl.«

»Nisem prišel, da Vas prosim milosti,« odgovori kmet, »ampak pravice.«

»Kmet in pravica?« se začudi Tahī.

»Da, milost, slišal sem, da vaša milost vpisuje naše mladeniče v konjenike.«

»Dà, in kaj potem?«

»Slišal sem, da je vpisan tudi Andrej Mogajič iz Stubice, sin moje sestre.«

»Ah, da! Mogajič! Da, vpisan je!« se spomni Tahī.

»A Jurij je svoboden kmet,« reče Gubec, »on je dolžan iti samo na bansko vojsko, pa sedaj se ženi.«

»Kaj briga to tebe?«

»Njegov ujec sem, namestnik očeta in matere! Brigati se moram torej zanj in prišel sem, da spomnim vašo gnado.«

»Kaj svobodnjak!« zamahne Tahī, »to me nič ne briga. Z menoj pojde na vojsko. Ne sme se ženiti. Sedaj veš. Mora z menoj. Ničvrednež je, nadloga pri hiši.«

»Svoboden človek je,« odvrne Gubec mirno, »ne more na vojsko, ker se ženi.«

»Ferenc!« zakriči z okna gospa Helena, ti vse to mirno poslušáš?«

»Nikakor ne!« plane Tahi in zavihiti bič, »nikdar, kmeči pes!« in zamahne na Gubca.

»Stojte, gospod,« odvrne mirno kmet in pogleda ostro Taha, dvignivši roko. »Nobeden me še ni udaril, kakor turška sablja v kraljevi službi.«

Gospodarju susjedskemu omahne roka. Zamiži, nato pa ošine z očesom kmeta.

Ta pa reče:

»Povejte mi, milostljivi gospod, kaj nameravate z Jurijem?«

»To boš kmalu videl, pes, a med tem ti velim, brzdaj svoj jezik in ne hodi iz hiše, ker drugače te dam vpreči ravno na nedeljo pred stubiško cerkvijo v jarem,« zavpije Tahi in odide z naglimi koraki proti utrjenemu gradu. A kmet stisne zobe, stisne pesti, pogleda proti visokemu gradu in reče:

»Tudi ti boš kmalu videl, ubijavec!« nato pa odide brzo navzdol po bregu v vas.

VII.

Visoko je plaval mesec nad Brdovcem in listje, stoječ nepremično, se je lesketalo v mesečini kakor srebro; vladala je grobna tišina, v oknih v vasi je bilo že povsodi temno, samo v eni hiši je gorela še luč. Za ograjo te hiše je stala Jana, a pred njo mladi Jurij Mogajič. Deklica se je naslanjala z lehtmi na ograjo, a lice je imela obrnjeno protj mesecu. Temne oči so ji čudovito plamtele v nebo, a na obrazu ji je igral nasmeh, kakor da sanja o rajju. Jurij se je na-

slonil na kol in gledal mladenko, pa se je ni mogel nagledati.

»Jana,« reče mladenič z mehkim glasom, »ti je-li prav, da je tako prišlo?«

»Čemu vprašaš, Jurij?« odvrne mladenka smeje se. »Vedela sem in ti verjela, da me ne boš prevaril, ker si poštena duša, a nisem niti sanjala, da bom tako hitro tvoja. Čisto strah me je in ne verujem skoro tej hitri sreči.«

»Kaj te je morda mene strah?« vpraša mladenič.

»Vidiš ga! Misliš, da se te bojim? Kaj še! Jaz se ne bojim nobenega moškega. In čemu tudi? Ali nekaj se mi je zavrtilo v glavi, ko si mi oni dan povedal, da te hoče odgnati med Turke in da se bova v kratkem poročila. Nisem vedela, bi-li jokala ali se smejala. Čisto meša se mi.«

»Ne boj se, Jana, tudi ta skrb ti bo prešla, a čez nekaj dni se boš prepričala, da je gola resnica.«

»Glej,« prične deklica v šali, »prevaril si me! Moj Bog, kako je to nerodno!«

»Kaj je nerodno?« začudi se Jurij.

»Eh, marljivo sem predla, in dosti sem, hvala Bogu, napredla, a malo od tega je stkanega, še manj pa izgotovljenega. Skoro me je sram.«

»Ne ubijaj si s tem glave, Jana, to lahko še pozneje narediš.«

»Da, pozneje, a kaj poreko tvoji domači, ko bodo šteli perilo na prste in mi očitali pri vsaki žlici, da sem prišla prazna pod streho. A ne morem pomagati. Hotela sem vse lepo prirediti in bilo bi izgotovljeno, da mi ni očka govoril: Ne kvari si ponoči oči; ti ne veš, kako velik dar božji so, a na svatbo lahko čakaš še do tretjih konopelj. Tudi jaz sem bila

istega mnenja in dosti sem plakala, a sedaj mi pade svatba pred noge, klopčiči pa še vise na zapečku. Prav žal mi je.«

»Ti je mari žal iti z menoj?«

»Pojdi,« se razsrdi deklica malo in udari ženina z dlanjo po plečih, »kake neumne šale so to? Te ni strah Boga, da preobrneš vsako besedo na slabo? Če bi ti vedel, da mi je žal iti s teboj, bi niti ne šla. A to me boli, da pridem taka v tvojo hišo. Ako sem sirota, nisem beračica.«

»Lej, lej, kako je vzkipel ta piskrček,« se nasmehe Jurij, prime deklico za obe rameni in ji pogleda veselo v obraz. »Ej, Jana, dušica, ne muči se sedaj s prejo. Samo da si moja, moja. Za drugo se ne menim. Naj ti le kdo reče žal besedo, kosti mu bom polomil.«

Deklica se nalahko izvije iz njegovih rok in se umakne za dva koraka, a on reče:

»Za Boga, kaj bova do jutra klepetala? Poglej, kje je mesec, a kje je še Stubica! Čas je, da grem.«

»Ej, pa z Bogom, srce moje, in srečno pot, pa varuj se!« reče deklica žalostno.

»Z Bogom, Jana, lahko noč!« odzdravi mladenič in ji stisne roko, ki mu jo ona sklonjene glave ponudi, in reče po tiho:

»Lahko noč, Jurij!«

Tako sta se razstala. Deklica se je vrnila počasi čez vrt v hišo, a mladenič jo mahne v sijajni mesečini urno protj vasi Zaprešiču, od Zaprešiča do krapinskega mostu in dalje mimo Krapine pod brdom do Ivanca, odtod proti Bistri. Srce mu je bilo veselo, noge lahke, noč jasna in njegova kri ni niti čutila nočnega hladu. Vse je bilo mirno in tiho na svetu, nisi čul ne cvrčanja, ne kapljice, gozd, grmovje, hiše,

vse je stalo, kakor da se je izpremenilo v črn kamen. Za vasjo Ivancem pelje pot pod bregom, a šuma se spušča do ceste. Na daleč se je razločila pot v mesečini, niti črne pike ni bilo videti na njej. Naenkrat se mu zazdi, kakor da je nekaj zašumelo v grmu. Jurij obstoji. Nagne glavo in prisluškuje nekaj časa. Nič ni, niti sapice. Gre dalje. A čuj! Zopet nekaj, kakor mrmrajoč človeški glas. Mladeniču postane tesno pri srcu. Krepkeje stisne drenovko in prične hoditi počasneje, skoro je slišal, kako mu bije srce. A kri mu udari v lice od sramu. Odkašlja se, stopi urneje in pogumniše in prične polglasno peti pesmico. Pride do velikega grma, ki se je nagibal na cesto. Mladenič se prestopi dva koraka, a naenkrat nekaj zažvižga. Prej nego se je mogel obrniti z glavo, se mu zmračí pred očmi in nekdo ga potegne, da pade vznak na zemljo. Čuti, kako mu nekdo vrže suktnjo preko glave in ga potem zavije. Prestrašen se hoče braniti z rokami in nogami. Zastonj. V skrajni togoti izprevidi, da ima opraviti z več ljudmi. Močne pesti mu zvežejo s konopcem roke in noge in mu omotajo suktnjo tesneje okoli glave, da ni mogel ne videti, ne slišati in ne vpiti — slišal je samo zamolklo govorjenje. Nevidni napadavci posade mladeniča na konja ter odlete v tihem diru čez brda in doline. Čez nekaj časa so šli v breg. Jurij je dobro razločil, da so se odprla velika vrata in da so konji vstopili. Razvežejo ga raz konja in ga odneso nekam dalje. Naposled čuti, kako ga posade na trdo zemljo ter mu razvežejo noge. Sedaj mu sname nepoznana roka omotek. Pred očmi mu zaigra plamen baklje, ki jo je visoko držal črnobradat mož, temne polti, z železno čelado na glavi. Ozre se naokoli. Ležal je na goli zemlji v podzemeljski sobi iz kamena brez okna. Zraven njega

sta stala dva moža, oblečena v modro vojaško obleko, eden rjav, suh človek kodraste brade, a drugi debeluhar srednjega stasa, z dolgimi, črnimi brkami. Ta dva sta ga bržkone ugrabila. Mladenič zastoka:

»Pustite me, razbojniki, pustite me! Kaj hočete od mene? Kaj sem vam naredil? Ako poznata Boga, razvežita mi roke! Pustite me, razbojniki!«

»Molči, pes!« zakriči debeli vojak in udari mladeniča s konopcem po glavi, da mu je pritekla kri. Zvezani svobodni kmet skoraj pobesni. Kakor blazen skoči na noge. Ali v tem trenutku ga sune rjavi vojščak z držajem sulice v prsa, da se zvrne mladenič, škripajoč z zobmi, v kot. Sedaj se odpro mala vratica, skozi katera pogleda debela glava s šiljastim nosom in navihanimi brki, glava Petra Bošnjaka.

»Imata-li ptiča?« vpraša Bošnjak.

»Imava ga, Peter, imava,« se nasmeje rjavi orožnik in pokaže s prstom na Jurija; »pred Bistronama je skočil ta mladi piškur v mrežo, a se upira kakor sam vrag, ako ga pomočiš v blagoslovljeno vodo.«

»Ne protivi se, golobček moj,« reče porogljivo Bošnjak, »veseli se rajše. Ne bo lepšega konjenika od tebe. To se bo milostljivi gospod Tahiv veselil, da si se vpisal v njegovo vojsko.«

Mladeniču so se dvigala burno prsa.

»Molči, vrag!« zavpije Jurij. »Ne grem v Tahovo vojsko, ker sem svobodnjak, zatožil ga bom kralju!«

»Le toži, golobček moj,« nadaljuje Peter, »a k nesreči nima tvoja izbica okna, in kralj te ne bo mogel slišati. Vem, kaj te peče; ženil bi se rad, mladenič.«

»Jana, moja Jana!« zaječi mladenič obupno.

»Le počakaj,« reče Bošnjak, »saj si še mlad. Čez pet ali šest let, ko se povrneš, bo imela ptica več perja, takrat se boš ženil, ako ti Turki ne odsečejo glave. Pojdimo, možje, pojdimo, a ti, svobodnjaček moj, lahko, sladko noč!«

Vojaka sta šla za Petrom, ki zaklene vrata, in Jurij ostane sam na goli zemlji v temni ječi Tahovi na Susjedgradu. Zamolklo stokajoč od obupnosti nasloni vročo glavo na hladni kamen, da ne znori, in moli, naj mu Bog obvaruje zdravo pamet za maščevanje.

VIII.

Glasi jok nesrečnih mater se je razlegal po vaseh; grenke solze so močile prsi hrvaških kmetov. Na konopcu je gnala surova četa Tahovih orožnikov v vojake mladeniče, kmečke in svobodne. Stokrat se je izvila iz kmečkih prs kletev proti visokim stolpom Susjeda. Po Juriju Mogajiču rablji niso povpraševali, a povpraševal je Gubec, povpraševala je Jana. A brezvspešno, nikjer ni bilo ne duha ne sluha po Juriju. Ponoči je bil odšel iz Brdovca, a ni došel v Stubico. Ni ga bilo nikjer, kakor da ga je odnesel veter.

Gubec je stal sredi dvorišča, roke je imel v boku in gledal srepro v zemljo.

»Da,« zašepeče polglasno, »rekel mi je: ‚To boš kmalu videl‘. Dà, dà, tu vmes je Tahova roka.«

Pred Gubcem je stala in plakala Jana, na klopi pod orehom pa je sedel s sklonjeno glavo slepi Jurko. Jana je pritiskala roki na prsi in ihtela na ves glas, goste solze so ji lile iz zateklih oči po obrazu.

Naposled poklekne, objame obupno Gubčeva kolena in zaihti, prijemši se z roko za glavo:

»Rotim vas pri živem Bogu, rotim vas pri krvi Jezusovi, pomagajte, boter Matija; ako vi ne pomagate, ne pomorejo mi niti angelnji nebeški.«

»Umiri se, Jana,« reče Gubec, položivši roko na glavo nesrečne mladenke in debela solza mu stopi v oko, »še nekaj bom poskusil.«

In vdrugič gre Matija na Susjed in z njim tudi brdovški župnik Ivan Babič. V gradu in pod gradom so se gnetli konjeniki, še to noč pojde gospod Tahis to četo na Ogrsko. Gospodar Susjedgrajski ju pusti predse. Najprej je prosil Gubec, potem pa duhovnik, naj za božjo izpusti Jurija.

A Tahis odgovori mirno:

»Čudim se vama, kako da zahtevata od mene Jurija, ko bi moral od vaju zahtevati in vprašati kje da je. Nate, Matija, sem se bil grozovito razljutil, a sem se premislil. Istina, Jurij je svobodnjak; ne potrebujem ga. V mojem gradu ga ni. Naj se svobodno ženi. Z Bogom!«

Kmet in duhovnik sta se vrnila z žalostnim srcem v Brdovec.

»Ali se ni gospod zlagal?« vpraša kmet.

»Gotovo, brez dvojbe.«

Tedaj pride mimo njiju mladi Andrej Horvat, izpodeni sluga gospe Uršule.

»Andrej,« ga pokliče Gubec, »pojdi sem, moram ti nekaj povedati. To noč pojde Tahis četo na Ogrsko.«

»No, in?« vpraša Andrej.

»Teci, kar te neso noge, k Susjedu. Skrij se v šumo nad cesto, po kateri mora priti vojska iz vasi.«

»Čemu to?«

»Se hočeš osvetiti Tahu?« vpraša Gubec.

»Stokrat, če je treba,« vzklikne Andrej.

»Dobro; stori, kar sem ti rekel, in ko pride vojska mimo, zakliči iz goščave na vse grlo te-le besede: ‚Mogajič, Jana te kliče!‘ Dobro pazi, ako se bo kdo odzval. Poizvedi, koliko orožnikov je ostalo v gradu. Potem se pa vrni kar najhitreje tu sem in me poišči v hiši Elije Gregoriča.«

Andrej zija in gleda nekaj časa s čudom Gubca, potem pa pokima z glavo in steče po cesti proti Zaprešiču, Gubec pa se posloví od župnika in jo zavije v hišo botra Elije.

Počasi so tekle nočne ure in potihogovoreč sta sedela za mizo Matija in Elija. Otroci so se že davno vlegli k počitku. Že je bila dogorela prva trska, a Katarina zatakne za kol drugo ter si mane zaspane oči. Naenkrat zalaja pes, kmeta vzdigneta glavi in hipoma potrka nekdo na okno. Katarina mu odpre in v sobo stopi Andrej ves zaprašen, s težko sapo in se vrže na klop, kakor kamen, izdahnivši: »Ah!« in si obriše z rokavom znoj po čelu.

»Govori!« reče Matija, dvignivši se napol za mizo.

»Dajte mi vina!« zaječi Andrej, seže po vrču in ga izprazni do dna. »Hvala Bogu, da sem tu. Poslušaj! Pridem do Ivanca. Ondi zapustim cesto in krenem navkreber. Na polovico brda sem ril ob cesti skozi šipek, grmovje in trnje. Pogledajte, roke imam vse krvave. Pri cerkvi svetega Martina se spustim v klanec, a pozneje dospem na drugi breg ravno nad cesto, ki pelje v Zagreb. Zelo strm je in šuma je tam gosta. Na drugi strani je stal na brdu grad Susjed z razsvetljenimi okni, kakor črn, rogat maček z ognjenimi očmi. Dolj v selu so goreli ognji, okoli njih pa

so se gnjetli konjeniki. Čul sem natanko, kako so vpili in kleli in kako so žvenketale sablje. Splezal sem na star, debel gaber. Tu gori sem ležal med vejami na trebuhu, kakor mačka, ko preži na vrabca. Naenkrat zatrobi v gradu trobenta, a za njo deset trobent v vasi. Konjeniki so se zbrali v vrste, sablje in sulice so se lesketale v mesečini. Grajska vrata se odpro in skozi nje pride četa. Na čelu je jezdil debel konjenik z velikim klobukom. Videl sem samo njegov črn obris na obronku brda. To je bil Taht. Bog naj ga ubije! Za njim so jezdili drugi konjeniki v orožju, a bilo je tudi dosti pešcev brez orožja, ki so jih vodili pred seboj na vrvcici. To so bili naši mladenci, ki jih je bil Taht s silo gnal v vojsko. Uh! grlo me peče, dajte mi vina!»

»Pij, potem pa pripoveduj dalje,« zakliče Gubec, ozrši se na Andreja.

»Sedaj krene,« nadaljuje Andrej, potem ko se je pokrepčal, in tleskne z jezikom, »vsa četa in Taht na cesto proti Zagrebu. Že je bila četa skoro pod menoj. Stisnem glavo med gabrove veje in zavpijem na ves glas: ‚Jurij Mogajič, Jana te kliče!‘ Nato se odzove iz čete bolesten glas: ‚Jana, moja Jana!‘ in eden izmed pešcev se zgrudi na zemljo.«

»Ha,« udari Gubec ljuto s pestjo ob mizo, »to je Jurij, moj Jurij!«

»Ne vem, kdo je bil,« odvrne Andrej, »a videl sem, kako so pobrali tega človeka in ga naprtili na konja. Dva ali trije so ustrelili proti moji strani. Kroglje, hvala Bogu, nisem okusil, čul sem samo, kako so odmevali streli med bregovi. Četa ide dalje in se umiri. Nato grem v vas in ondi mi reče Filipčič, da je v gradu šestdeset orožnikov s puškami

in mnogo topov. Nato pa — evo, vidite me tu. Je to tvoja osveta, Gubec?!«

»Čuješ, boter Elija,« vzklikne Gubec in stisne pesti na mizi, »to je bil moj Jurij. Kakor psa so ga odvedli razbojniki. A krvnik Tahī je rekel, da ga nima v gradu, velikaš je to rekel, plemič se je zlagal!«

Elija Gregorič odgovori mirno:

»Ne togoti se, boter Matija. Sedaj vemo zagotovo, kaj je in kaj je treba storiti.«

»Da,« odvrne resno, »v imenu božjem delajmo. Andrej, reci Ivanu Sabovemu, naj pride jutri zjutraj k meni v Stubico. Ti Elija poznaš svoje ljudi, pojdi v Zaprešič, Stupnik, Stenjevec in v Trgovino, jaz bom pa delal tam za goro, a ti Andrej pojdi v Mokrice in reci gospodu Štefanu, da je čez osem dni mlaj in takrat bosta govorila kramp in motika.«

Tako uredi zadevo Gubec, Elija in Andrej sta se strinjala ž njim, in botra Kata spremi botra Gubca do praga in mu želi »Lahko noč«.

* * *

Osem dni je minulo. Tahī je bržkone že na Ogrskem. Pokrajina je bila mirna, nikoder se ni čulo od kmetov protivščine, nikoder ugovorov. Vse se je godilo, kakor običajno, vsi so molčali kakor nemi. »Psi so postali jagnjeta!« reče v šali Peter Bošnjak Petru Petričeviču, susjedskemu oskrbniku. Prišla je noč, mlajeva noč. Vas pod Susjedom je bila kakor mrtva, vse je spalo. Tudi v gradu je vse spalo, razven čuvaja na gradu in gospe Jelene. Ta je sedela v mali, z modrimi tapetami obloženi sobi za veliko mizo. Na mizi je gorela svetilka in njena slaba svet-

loba je drhtela v polmračni sobi in čudno obsevala starinsko sliko Dore Arlandove.

Sedela je gospa Jelena odeta z belo haljo in široko čepico in podpirala svojo glavo ob laket. Njene črne oči so begale po spretno slikani knjigi, kj je ležala pred njo. Molila je večerno molitev sredi te nočne tišine. Naenkrat počí top. Gospa se vzdrami, pobledi in skoči na noge. Sedaj počí vdruđič, vtretjič. V vasi zazvone zvonovi svetega Martina. Jelena se prične tresti, a sedaj se začúje krik in hrum. Prestrašena skoči Jelena k oknu in ga s togoto odpre.

»Gorje!« zavrísne. Strašni prizor razsvetljuje mesec. Celo susjedsko brdo je bilo posuto s sulicami, kosami in puškami. Krik, vpitje in tuljenje se je razlegalo v temni noči. Nato plane v sobo napol oblečen sin Gabriel:

»Mati!« zavpije obupno, »izgubljeni smo. Kmetje so udarili na grad.«

»Naj udarijo,« zakriči Jelena besno in oči ji zažare, »branili se bomo.«

»To je brezupno,« odvrne mladenič, »že razbijejo s sekirami grajska vrata in plezajo po lestvah na zid.«

»Naj sipljejo ogenj iz topov v te pse,« zavrne Jelena.

»Saj tako delata Petričevič in Peter. Kroglja prileti v druhal, deset se jih zvrne, a na njihovo mesto udari sto drugih.«

Močneje zapoje zvonovi, glasneje zavriskajo ljudje; sedaj pokajo samokresi, samo tu pa tam še kak top; sedaj se nekaj strese in do neba zagrmí bobnenje. Vrata so razdejana, besna množica kme-

tov se vsuje kakor hudournik v grad. Bled, krvav prihiti v sobo Petričevič.

»Rešite se,« zavpije, »milostljiva gospa, ako vam je ljubo življenje. Kmetje so nam pobili orožnike. Ivan Gušič načeluje množici. Peter Bošnjak je ranjen, Batakovičevu, voditelju orožnikov, so odsekali s koso glavo, na stolpu vihra zastava Uršule Heningove. Rešite se!«

»Ne,« odvrne Jelena tresoč se od togote, toda ponosno, »naj pridejo ! Ti, moj sin, in ti Petrovič, ostanita tukaj!«

Vedno bolj pojenjuje žvenket, zvonovi utihnejo, tu pa tam še počí puška, tu in tam se še začuje krik, a povsodi je hrumelo ljudstvo kakor morje. Krdelo se bliža bolj in bolj, vrata se odpro, velik orožnik vstopi držeč sekiro in se obrne proti besni tolpi, ki hoče vdreti v sobo. Ljuto maha orožnik okoli sebe. Eden, dva, deset kmetov pade pod njegovimi udarci; zdajci počí samokres in krvav, mrtev se zgrudi zvesti orožnik pred noge Jelenine, ki se je trepetaje oprijela zidu.

»Propal je Tahí, propala Tahovka!« se je razlegalo po grajskih hodnikih in razjarjena četa kmetov se navali noter.

»Stojte!« zavpije nekdo s krepkim glasom. Kmetje se umirijo. V sobo stopi Stepko Gregorijanec, gologlav, s krvavo sabljo v roki, ž njim pa vsa razvnetá Uršula. Blede oči so se ji iskriale, lica so ji žarela, a ustnice so se stiskale.

»Gospa Jelena Tahova,« prične razjarjeno Stepko in obriše krvavo sabljo ob plašč, »pripeljali smo v ta grad pravo gospodarico Uršulo Heningovo. Vaše gospodstvo je minulo.«

»Da, ohola Zrinjska hči!« zavpije Uršula, »strli smo glavo vražji kači. Ti dvori so zopet moji. Zdrava, Dora Arlandova,« se obrne proti sliki, »ali vidiš sedaj, da pripovedka laže? A vi, dobri ljudje,« reče kmetom, »vzemite in pograbite, jaz ne maram niti mrvice tega krvniškega blaga!«

Jelena stoji kakor okamenela, samo oko ji plamti s plamenom besnosti.

»Gospa,« reče Stepko, »prišli so pravi gospodarji, nepravi se morajo seliti. Petričevič naj pelje vas in vaše sinove svobodno v Zagreb, ker je tudi Stubica že naša. V vasi vas čaka voz.«

Jelena vzdigne glavo in reče mirno:

»Gospa Uršula! Razbojnica! Tega vam ne pozabim do groba. Pripovedka o Dori ne laže. Zapomnite si te moje besede: Zob za zob, kri za kri do zadnje kaplje!«

Jelena prime za roko sina in zapusti z oskrbnikom grad, kjer so delili pod zidovjem kmetje ukajoč bogastvo Tahovo, in ko je bila gospa Jelena že daleč proč od Susjeda, je čula še vedno skozi noč vpitje:

»Propal je Tah!«

IX.

V Mokricah je bilo danes kaj veselo. Gospod podban je slavil svoj rotni dan v krogu rodbine in prijateljev, hrvaških velikašev in plemičev. Tu je bil njegov sin Stepko, pravi hribovec, s svojo ženo, nežno, črnooko Marto, bil je tu tudi drugi sin Baltazar, slaboten in medel, tu je bila njegova druga žena Dora Mrnjavičeva. Tudi gospa Heningova je prišla iz Susjedgrada, kjer je stanovala sama, dočim so

bivale njene neomožene hčere Zofija, Anastazija in Kata radi večje varnosti v tem burnem času pri gospodu Stepku Gregorijancu v Mokricah. A bilo je tudi dosti oddaljenih gostov; celo iz Zagorja je prišla na veselje sestre Marte ohola in silovita Anka s svojim možem Mihajlom Konjskim iz Konjščine, bogata Kunigunda in njen zakonski mož Mato Kerečenj iz Turnišča. Poleg tega tudi tuja gospoda, brata Mihajlo in Luka Sekel iz Ormuža, Gašo Družkovič in Fran Mrnjavič, podžupani slavnega županstva zagrebškega, Mijo Turnovič, resen Turropoljec, junaški plemič Tomo Milič, Mihajlo, župnik od Sv. Nedelje, oče Didak, gvardijan samostanskih bratov in še več druge svetne in duhovske gospode — a čudno, sami Hrvatje. Pater Didak se je temu, sedeč pri obedu zraven gospoda Konjskega, nemalo čudil.

»Kako je to, egregie domine,« vpraša gvardijan svojega soseda, »da se nam je danes kranjska gospoda izneverila? Mokrice stoje na kranjski zemlji in gospodi iz Kostanjevice, Turnograda in Krškega prav pred nosom. Ne vidim tu ne Joška in ne Vuka Turna, ne Valvazorja, ne Auersperga, ne Lamberga. Drugače zahaja ta gospoda rada semkaj, zlasti uskoški kapitan, Joško Turn, ki mu je gospod Ambrož posebno naklonjen. Kako je to?«

»Nismo jih povabili,« odvrne gospod Konjski. »Gre se za domače, hrvaške zadeve, a pri tem nimajo kranjski sosedge kaj delati. In prosim vas, častni oče, ti so tako sami Nemci.«

Gvardijan pokima z glavo in si ne upa povpraševati dalje o tej nejasni zadevi; obiral je naprej bedro mastne kokoši.

Obilno gostovanje se nagiba h koncu. Ob gromkem klicanju »Vivat dominus Ambrosius!« zazvene še enkrat polne čaše, družba se vzdigne, gvardijan izmoli molitvico in gostje se razidejo smeje se in šaleč se po dolgih hodnikih, po prostranem dvorišču in po hladnem parku mokriškega gradu. Tudi gospod Ambrož si je zaželel nekaj svežega zraka in gre zato po kamenitih stopnjicah na dvorišče, kjer je cela gruča plemenitih gospâ pričela živo klepetanje, med njimi tudi Marta Gregorijančeva.

»Gospa snaha,« reče podban opazivši Marto, »dobro, da sem te naletel. Pusti žensko govoričenje in pojdi z menoj; povedati ti moram nekaj pametnih besed. Pojdiva sem na moje staro mesto v hlad.«

»Kakor zapovedujete, gospod tast,« se pokloni ponižno Marta in ide za Ambrožem.

Na jedni strani grajskega dvorišča se je ovijal po zidu ogromen bršljan do drugega nadstropja, ovijajoč s temnimi listi tudi stebre obokane lope. Pod hladnim bršljanom je stala miza in trije stoli iz kamena. Tu je gospod podban zelo rad sedel o dnevni vročini, tu sem se vsede tudi sedaj, zraven njega pa gospa Marta. Ambrož se nasloni z jedno roko na mizo, prekriža noge, pogladi s prsti sivo brado in reče Marti:

»Vidiš-li, draga snaha, onega bledega, črnookega mladeniča, ki stoji pri stopnjicah molče med plemičji in se ne meni za vinske dovtipe častitega gvardijana, ampak gleda vedno postrani, kako skačejo po dvorišču mladenke?«

»Imate v mislih Toma Miliča, gospod tast?«

»Da, draga snaha. Kako se ti dopade mladenič? Ni-li lep junak?«

»Gotovo,« odvrne Marta.

»In dober je.«

»Hvalijo ga, gospod tast; jaz vsaj še nisem čula slabega o njem.«

»In je tudi vreden hvale. Kakor vidim, me nekako čudno gledaš, kako da te izprašujem za tega lepega mladeniča; misliš si, kaj me briga ta Milič, jaz sem že dobila svoj del. Vprašam te, ker si pametna, in dasiravno si ženska, lažje govoriš, nego tvoj mož, moj Stepko, ki je vedno kakor nabita puška.«

»Zapovedujte, gospod tast in oče moj,« se nasmehe Marta.

»Dobro. Tomo je sin mojega pokojnega prijatelja Ivana. Milič ima dobre hiše, staro hrvaško kri in pošteno dušo. Niso ravno velikaši, ampak slivarji, toda dobri gospodarji, vrli junaki, pobožni ljudje, nikdo jim ne more kaj reči. Zrinjska gospoda so njihovi veliki prijatelji in zaščitniki. Jaz in Tomov oče sva se v mladosti pobratila. Ko sem se oženil s svojo prvo ženo, Veroniko Stubiško, Bog ji daj dobro, bil mi je Ivan za druga; oba sva služila gospodu Zrinjskemu, oba sva bila skromna plemiča. Ko sem bil Zrinjskemu oskrbnik v Lukavcu, se mi je pripetila velika neprilika. Zgodila se je bila nesreča, a jaz sem že potrosil ves denar. Odkod naj vzamem denarja? Povem to pobratimu. In kaj stori on? Zastavi eno izmed svojih posestev, prinese mi dve vrečici rumenih cekinov in da mi jih brez poročstva, brez obresti na pošteno ime. Rešil me je. Ni bil to pošten človek? Bog mi je pomagal. Postal sem bogat, postal velikaš, plačal sem nazaj cekine — a ostal je dolžnik, ker, to veš sama, tako pošteno srce

se ne poplača z zlatom. Nikdar se mi ni nudila prilika, da poplačam dolg. Ivan je umrl in postavil mene za varuha svojemu edincu. Sveta, presveta je ta dolžnost. Ne mogel bi iti mirno v grob, ako se ne rešim dolga, ako ne osrečim varovanca. Tomo se je vrgel po očetu. Poštenjak, kremenjak je in vreden, da postane srečen. A kje je sreča, vprašam? Mar na zborih in sodiščih, kjer se gospoda trga, kakor psi za kost? Morebiti na krvavem bojišču, kjer ti visi življenje na lasu? Slava cvete tu, dà, a slava ni sreča. Jediní vrt sreče, drga snaha, je dom, kjer te pričakuje zvesta žena; tvoja hiša je kakor božja cerkev, a žena je v nji angelj varuh, seveda če si dobro naletel. Na ženskem srcu minejo vse skrbi in težave, da, in skozi ženine solze ti seva raj božji. Zato tudi vodim moško mladino pod vaš sladki jarem, ako se ji prikažejo brki, da ne živi, kakor divji cigani. Oženil sem tudi Stepka. Ti veš, kakšen je ta nemirnež in da mu včasih ženska vrvica ne škodi. Dobro sem zadel, hvala Bogu, ker ste vi Heningovice dobre deklice. Glej, zdaj sem pri kraju. Umevaš li, snaha?»

»Vaše besede mi niso povsem jasne, dragi oče.«

»Ali se ti nič ne jasni, kaj? Čakaj, da ti posvetim. Naj postane li Tomo tvoj svak?«

»Ali naj vzame Zofko?« vpraša začudeno Marta.

»Katero drugo pa? Ve starejše ste se pomožile, a Stazšika in Katica sta komaj zlezli iz zibke.«

»A kako ste prišli na Zofko?«

»Tako, kakor je Zofka prišla na Toma.«

»Ne razumem vas, gospod tast.«

»O, modra Marta! Kje imaš pamet, kje imaš oči? No, seveda. Omožena si, mati si, oslabel ti je vid. Tomo bi zaklal turškega carja, a pred ženskim krilom je boječ, kakor miš pred mačko. In ako ga kaj prime, bi si prej pregriznil jezik, kakor pa da bi komu le črhnil besedico. Le meni pove vse, kakor duhovniku pri izpovedi. Pove mi vse. Joj, joj! Ko bi bila ti slišala te litanije! Popadlo ga je kakor vročina, prav iz srca sem se mu zasmeljal v njegove mlade brke. Tomo često zahaja v moj grad, semkaj zahaja tudi Zofka, in ti veš, kaj se zgodi, ako se srečata sredi pota moško in žensko bitje, ako sta oba mlada in neizkušena. Kremen in jeklo, snaha moja! Kako da se ne bi kresale iskre? On ni zinil besedice, ona tudi ne, a Tomo mi je povedal, da ga je nekako čudno pogledala in hitro odtegnila pogled od njega, molčala, zardela in govorila nekaj brezmiselnega. Če je tako, Tomo, sem mu rekel, se je zgodila nesreča, ker sta oba znorela, in samo duhovnik vama more ozdraviti pamet. Pričel sem tudi jaz od strani motriti Zofko. Snaha, veruj mi, tvoja sestra je kakor ribica, ki se zviija in se veseli, da jo je ribič vjel. Vidiš, Marta, ko sem opazil to dvoje mladih bitij, se mi je srce smejalo in rekel sem: »Ako Bog da, imel bo tu duhovnik opravka, in ne bom preje miroval, dokler ju ne spravimo pod eno streho. Reci, Marta, kako se ti dopade Milič, bi ga-li hotela za svaka?«

»Iz srca rada,« odgovori Marta, »ker mora biti res zlata vreden, kogar vi zagovarjate. Kakor nalašč je za njega Zofka. Huda sem na porednico, vsako najmanjo stvarco mi zaupa, a o tej stvari mi še ni zinila besedice. Spominjam se, kako se je Miliču dva-, trikrat srčno nasmehnila.«

»No, torej!« se nasmeje Ambrož, »to je prava ženska politika, pa naj reče kdo, da ni Eva v rajū vzela od kače jabolka. Take ste vse.«

Marta zardi nalahko, potem pa nadaljuje:

»Toda tu je velika ovira.«

»Kakšna, za Boga?«

»Ne vem, kaj poreče k temu mati. Saj jo vi najbolje poznate, gospod tast. Zelo gosposka je. Ni okrutna, a skrajno ponosna; noče drugega zeta, kakor velikaševega ali bogataševega sina. To sem slišala stokrat od nje. Ima pa tudi krepko voljo in ne bi odnehala, pa naj se zruši gora na njo. K temu jo napeljuje tudi moja sestra Anka, ki se je prelevila ob gospodu Konjskem v veliko velikašico. Tega se bojim.«

»Ne boj se, hči,« pomiri Ambrož snaho, »te dve ženski vzamem jaz na svoj račun. Dobil sem svoj čas že marsikatero zapleteno pravdo, ugnal bom tudi te dve ženski. Velikaš! Vidiš, to je neumnost! Kaj so bili Heningovici, kaj Gregorijanci? Slivarji, snaha, mali plemiči; pa so se povzpeli z božjo pomočjo do visokega magnatstva. Ravno tako bo storil tudi Tomo. Plemenitaš je tisti, ki ima plemenito srce in poštenje, a pravi velikaš je oni, ki je postal velik po svoji zaslugi, a ne po rojstvu. Ti, snaha, pokliči najprej pred-se Zofko in ji govori na srce prav priprosto. Ne govori po ovinkih, ampak primi jo kar naravnost in trdo. Ako razvidiš, da se je res zaljubila, povej to po ovinkih materi. Ti se na to razumeš in lažje boš pridobila gospo Uršulo s svojo modrostjo, kakor pa Anka s svojo prevzetnostjo. Vem, da bo to tebi raje verjela. To stori, to je moja želja, a Bog mi je priča, da želim tvoji sestri

dobro. Hočeš-li, Marta?» vpraša Ambrož dvignivši se, in pogladi Marto po licu.

»Hočem, gospod tast, vaša želja mi je povelje. Vem, da je vir prave sreče le v srcu in da je ljubezen od Boga. Napela bom vse svoje moči, da se uresniči vaša želja.«

»Hvala ti, dušica,« reče starec in poljubi snaho na čelo, »Bog blagoslovi tebe in tvoje potomce. Sedaj moram iti med gospodo, ker imamo še važne dogovore; ti pa delaj, kakor veš.«

Podban krene naravnost proti gospodi, ki je stala sredi dvorišča in se živahno razgovarjala.

»Gospodje in bratje,« reče, »čas je, da se dogovorimo še pred večerom. Zato vas prosim, da greste z menoj v gornje grajske sobe, vi mladeniči pa se poveselitate z ženskim svetom. Prišel bo čas, ko pridejo tudi na vaše glave skrbi za državo.«

Starejši gospodje in tudi njih sinovi krenejo za podbanom po stopnjicah, mladeniči pa se razprše po vrtu. Marta pogleduje okoli sebe, a na dvorišču ni bilo več Miliča, ni bilo več deklic. Mlada gospa ide torej iz grada, da poišče Zofko na velikem vrtu. Iskala je tu, iskala je tam pod velikimi drevesi, pod senco ogromnih jelk in smrek, za cvetočim grmovjem, a o Zofki ni bilo nikjer sledu. Včasih so je ustavile klepetave gospe, ki so se izprehajale po vrtu ter se smejale veselim šalam očeta Didaka. Naposled — bilo je že precej pod večer — pride na konec vrta, kjer se spušča vrt proti cesti. Od daleč začuje neko glasno govorjenje in tudi Zofijin glas, stopi v gabrovo senco, odkoder je lahko razločila vse, ne da bi jo kdo videl. Pod senco je stala Zofija, prekrižanih rok in s sklonjeno glavo, nežna mla-

denka, polnih lic, ki so se ji sipali lepi zlati lasje na ramena svetlomodre halje. V črnih očeh ji je igrala solza, a drobne rdeče ustnice so se držale na sladek nasmeh. Poleg nje je videla Marta mladega Miliča, ki ponižno govori Zofki, pred njo pa je jokala molče Jana, hči slepca Jurka iz Brdovca. Milič izpregovori:

»Oprostite mi, gospodična, da vas tu ustavljam. Ko je odšla gospoda na dogovor, sem šel iz grada na cesto. Tu srečam to deklico solznih oči, ki je hodila semtertja in gledala plaho v grad. Po obleki sem spoznal, da je Hrvatica in vprašal sem jo, kaj da išče tod. Odvrne mi, da išče vas, a da se boji iti v grad, kjer je danes mnogo gospode. Ponudil sem se ji, da jo privedem k vam in evo je!«

»Hvala vam zato, Bog naj vam poplača, mladi gospod,« izpregovori Jana s solzami, »sedaj se ne bojim več, sedaj sem pri svoji sest—, pri gospodični Zofiji.«

»Pri svoji sestri, da, draga Jana,« reče plemkinja z mehkim glasom in stisne roko deklici. »Dobro mi došla in srečo našla. Dolgo se nisva videle, sirotica. Vidiš, hudobni ljudje ne puste, da stanujem mirno s svojo gospo materjo na Susjedu, pa moram bivati tu pri svoji sestri Marti. Govori, Janica, zakaj me iščeš, kakšna sreča te je prinesla k nam?«

»Ah, ne sreča,« odmajе kmetska deklica z glavo, »ampak velika, velika nesreča.«

»Nesreča? Za Boga! Kakšna nesreča, sirotica moja,« vpraša živo Zofija, pristopi k Jani in ji položi roko na ramo.

»Še niste ničesar slišali, prav ničesar?« je pogleda deklica plaho.

»Ničesar, dušica, govori.«

Jana pobesi oči, a ne reče ničesar. Lice ji zardi, goste solze se ji prikažejo v očeh in z drhtečo roko gladeč predpasnik, se ozira na Miliča.

»Govori,« ponovi Zofija, »ne boj se, to je dober gospod.«

Jana dvigne oči in pogleda Zofijo s tako žalostnim pogledom, kakor da ji poka srce.

»Moram vam povedati, gospodična,« izpregovori ihteča, »zato sem tudi prišla. Imela sem se omožiti — —«

»Omožiti? S kom?«

»Z Jurijem Mogajičem, svobodnim kmetom iz Stubice.«

»No, in?«

»In — in — oh — vse je propalo. Gospod Tahiga je vtaknil ponoči v vojake. Nobenega glasu ni od njega. Morda so ga ranili, morda je, moj Bog, mrtev, mrtev,« in deklica si pokrije z rokama obraz in zahteti na glas.

»Ali ti je mladenič drag?«

»Ali mi je drag? Oh! Za Bogom najdražji na svetu. Vi tega ne veste, vaše srce še ni našlo dragega — — —«

Zofija nalahko zadrhti in zardi.

»Tega ne vé nihče, komur ni prišlo v srce. Tudi jaz nisem vedela; vedno sem mislila, da se ljudje ženijo iz navade. Ali sedaj, ko sem ga izgubila, sedaj vem, kako je, ako priraste k tvojemu srcu moška glava, da ne moreš ne jesti, ne piti, ne delati, ne spati in ne moliti, ne da bi mislila na njega. Moj Bog, moj Bog! Kaj sem li zagrešila, da je ravno mene zadela mesto sreče tolika nesreča. Oh, sestra mo-

ja,« zaječi Jana, spozabivši se popolnoma in prime Zofko za roko, »ako veruješ v Boga, pomagaj mi! Sestra si mi po mleku, gosposka hči. Iskala sem te na Susjedu — a nisem vas našla, plemenita gospodična. K vaši materi si nisem upala iti, ker je gospa stroga, a jaz sem sirota. Nobenega drugega iz gosposkega rodu nimam razen vas. Prišla sem torej semkaj. Rotim te, osvobodi mi ga. Stori to onemu mleku na ljubo, ki si ga pila. Pomagaj mi, ker me drugače uniči žalost. Kadar enkrat občuti tvoje srce, kar je srcu drago, tedaj boš izpoznala, kako zelo je moje srce nesrečno in revno.«

Jokaje nasloni Jana glavo na prsi Zofki, in ta jo privije sebi. Solza stopi v oko mladi plemkinji in gladeč z roko Janino čelo, jo prične tolažiti:

»Ne jokaj, sestra, umiri se! Lahko si predstavljam, kako se ti je kruto trnje zabodlo v srce, kako te to boli. Težko je, ko te moram pomilovati. Storila bom, kar je v mojih močeh. Idi, pojdiva v grad. Povedati hočem to gospodu podbanu, on ti najlažje pomaga. Ali ni res, da lahko pomaga, gospod Milič?« se obrne proti mladeniču, ki je ganjenega srca gledal ves ta prizor.

»Lahko pomaga,« odvrne plemič, »in mora. Janinemu ženinu se je zgodila krivica. Verujte mi, pri mojem poštenju, tudi jaz se hočem pobriniti za to siroto.«

»Hvala vam, gospod Milič,« reče mladenka, in iz solznih oči ji seva vsa miloba deviške duše.

»Ne vsprejemem te hvale, gospodična,« odvrne mladenič vznemirjeno plaho, »hudo je na svetu, da se rodé take grdobe kakor je Tah, grdobe, ki jim nesreča drugih dela največje veselje. A sreča je, da

se dobé tudi poštena srca, ki se zavedajo svojih dolžnosti, da lajšajo nesrečo drugih, služeč samo božjemu zakonu, zakonu ljubezni. Ostanite zdrava, gospodična!»

»Ne greste z nama v grad?« vpraša bojzljivo Zofija.

»Ne morem,« odvrne mladenič, »doli v vasi me čaka siuga s konjem. Jutri zjutraj zgodaj moram biti v Zagrebu, a moram še marsikaj urediti na svojem posestvu.«

»Pa z Bogom, gospod Tomo,« reče gospica s tihim glasom in poda obotavlja se mladeniču roko. Tomo jo stisne, prvič v svojem življenju. Zadrhti, kakor da se ga je dotaknila strela. Vroč kri mu zavre, mravljinici mu zagomaze po telesu. Tu je stal nepremičen, kakor da ima noge zakopane v zemljo, in stoječ je gledal v te dekličine oči, stoječ je stiskal to malo, mehko ročico, kakor da drži z rokama pismo svojega zveličanja.

Mala roka je drhtela, drhtela je tudi Zofija s sklonjeno, v stran obrnjeno glavo. V očeh ji je sevala neka neobičajna, tajinstvena svetloba, kakor zvezda danica skozi temno meglo, na licu ji zardi žar, kakor pomladanska roža, a ustnice se ji premikajo, kakor da šepeče molitev.

»Z Bogom!« zašepeče deliča, a ne odide.

»Z Bogom!« se izviije glas iz prs mladeničevih.

Polagoma vzdigne deklica oko, punčica ji čudno zabljšči, na obrazu se ji menjava radost in žalost, pa reče tiho, zelo tiho:

»Z Bogom! Pridite skoro, pridite — jutri!« reče in mu odtegne roko, prime Jano in pohiti brzo proti

gradu. Vse se je vrtelo pred njo, nebo in zemlja sta se strnila in ihteč je rekla Jani:

»Sestrica, čutim, čutim, kako zelo si nesrečna.«

Ravno hoče zaviti v drevored, kar stopi pred njo iznenada gospa Marta.

»Odkod prihajaš, sestra?« vpraša Marta, »že dolgo te iščem po vrtu.«

»Pripeljala sem,« odvrne Zofija zmedeno, »Jano — siroto — —«

»Jana,« reče Marta, »idi naprej proti gradu, kmalu prideva za teboj.«

Ko se je bila kmetska deklica nekoliko oddaljila, vpraša Marta resno:

»Zofija, kaj je s teboj?«

»Ni — ni — nič,« jeclja Zofija.

A Marta reče ostro in kratko:

»Ti ljubiš mladega Miliča?«

Zofija ne reče ničesar, ampak razprostre roke, se vrže sestri na prsi in zaječi z glasnim jokom:

»Sestra, draga moja sestra!«

Marta prime prepadeno deklico za roko ter jo pelje molče v grad.

* * *

Bilo je že precej pod večer. Dnevna svetloba je slabo razsvetljevala dvorano mokriškega gradu, kjer se je posvetovala pri dolgi mizi družba hrvaške gospode, starci in zreli možje. Živi, ognjevit ljudje, izkušeni junaki, včasih siloviti, toda dobrega srca. Na koncu mize je sedel na visokem stolu Ambrož, miren in pazljiv. Brado je imel belo, kakor iz kamena, roke so mu počivale na mizi. Za njim je stal njegov sin Stepko, ognjevit, divji. Oči so mu blodile

nemirno po dvorani. Bil je kakor nabita puška, vsak trenutek bi planil. Poleg njega je sanjaril s sklonjeno glavo njegov mlajši sin Baltazar; nedorasel, bled, zaspan, malo je mislil, govoril nič. Turopoljski gospod Vurnovič je gledal, vihajoč si brke, mirno pred-se. Kadar je kdo izpregovoril, pogledal ga je samo z malimi, boječimi očmi, ki so mu gledale izpod čela kakor krtu, a ko je govoril sam, je sekal s svojim bistrim umom kakor z damaščanko. Župnik iz Sv. Nedelje, mož debelega, rdečega obraza in črnih las, se je stiskal v kotu in švigal z očmi kakor ris. Gospod Konjski se je stegoval na svojem stolu, govoril je hladno in lahko, podpirajoč svoje razloge s kazalcem, dočim so se njegovemu svaku, gospodu Kerečnju, možu čveterovoglate zagorske glave, stisnjenega obraza, bleščale njegove mačje oči ter je bolj tolkel s pestjo po mizi, kakor pa umeval stvar. Plešasti starček Fran Mrnjavčič, kratkih brk in dolgega nosa, je potrjeval in pobijal misli drugih samo s tem, da je kimal in odmajeval z glavo, dočim je njegov krepki, bradati tovariš Druškovič kar iz rokava stresal saborske paragrafe. Najbolj besna sta bila krapinjska brata Seklja, oba rjavkasta, oba ljuta risa, ki sta pri govoru mahala z rokama po zraku. Za temi osebami so bili v krogu drugi plemiči, ki so ali stali, ali sedeli, se razvnemali, premišljali, molčali ali vpili.

Naposled konča gospod Ambrož burni pogovor in reče z zvonkim, mirnim glasom:

»Da, plemeniti bratje in gospodje! Jokati bi morali, ako pogledamo ostanke tužnih nam kraljestev. Vse se prepira v njih. Kos za kosom nam trgajo z živega telesa. Kaj smo bili nekoč, kaj smo sedaj?

Ni-li največjega junaka, kneza Nikolaja Zrinjskega, nesreča pripravila v obup, se ni-li odrekel že večkrat svoji časti? Evo, preti nam nova nesreča. Turčin se giblje, krši mir. Proklete zapoljske rane se še niso zacelile. A mi se koljemo med seboj kakor volkovi. Čemu? Radi grde sebičnosti. O domovina, kaj si doživela! Peter Erdedj je junak, a ni ban, pravica se ne pridobiva s sabljo. Privlekel se je semkaj tudi gospod Tahī. Naj vam li naštevam njegova razbojništva?«

»Poznamo jih, poznamo!« se odzovejo glasovi.

»Tahī hoče biti,« nadaljuje podban, »s pomočjo bana gospodar naše kraljevine, išče si prijateljev in podkupuje slabotne. Naj zavlada Tahī in njegova stranka, pa izgine zakon, izgine pravica, izgine poštenje. Ni-li že teptal zakone? Kmetje nam ginejo, obupavajo. Recite, kar hočete, tudi kmet je ustvarjen po podobi božji, ima dušo in srce. Tare ga turška sablja, bije ga gosposki bič, mori ga glad. Ako se on upre, kje imamo vojsko, kje plug, kje denar, kdo nam otme našo dično domovino? Kaj nas čaka? Turško robstvo. Tahī bi si nič ne storil iz tega, šel bi med Turke in se poturčil; toda mi? Hočemo-li mi izdati domovino v svojo korist?«

»Nikdar!« zagrmijo gostje. Fran Mrnjavčič pa odmaje z glavo.

»Dobro! Naj se začne igra! Zatecimo se do najvišjega sodišča, do deželnega zbora. Pojdite vsak v svoj kraj, poučujte ljudi, recite jim, da so na naši strani Zrinjski in Frankopani, a ko nas pozove ban, prihitimo v Zagreb na zbor, da prisilimo Taha, da se vrne v svojo šomodsko puščavo. Vam je to po volji, kar sem rekel?«

»Da! Vivat dominus Ambrosius!« zabučí plemstvo.

»Dobro,« reče Ambrož, »jaz hočem — — —«

V tem trenutku se odpro vrata na stežaj. V dvorano plane potan, zaprašen in brez sape plemič Ivan Gušič. Vsi ostrme.

»Čujte me, gospodje,« izpregovori došlec s težko sapo. »Z'utraj sem šel s Susjeda v Zagreb. Imel sem oprávkov pri sodišču. Opravil sem bil vse in zavil v krčmo. Bilo je tu za čudo veliko oboroženih ljudi — skoro vsi pijani. Niso me poznali in niso vedeli, da služim gospej Heningovi. Stisnem se v kot. Poslušam, kako kolnejo in pretijo. Napijem pijanemu sosedu in ga vprašam, kaj da je. On mi reče: »Eh, brate, mi smo banovci. Čez dva dni nas popelje ban zoper tisto staro Heningovo na Susjedu. S seboj vzamemo tudi topove!« — Izmuznem se iz sobe, zajaham konja in evo, javljam vam, da se pripravite, dokler je čas.«

»Ha! Izdajstvo!« se razjari plemstvo. Po dvorani nastane hrup.

»Gospodje!« zakliče podban Ambrož drhteč, »pred malo dnevi mi je rekel ban, da se ne bo lotil moje tašče, naj gre pravica svojo pot. Poteptal je dano besedo. Na noge, da pozdravimo bana na pol pota.«

»Na noge,« zakliče plemstvo in se razide iz dvorane.

»Stepko,« reče Ambrož, »reci tašči, da pojdem ž njo na Susjed, naj se pripravi; ti pa pripravi mladeniče v tem kraju, drugi gredo z menoj. Sporoči Miliču, naj pride — — —«

Dvorana se je kmalu izpraznila. Noter plane Marta, vsa blede.

»Kaj je, za Boga?« vpraša.

»Boj, snaha,« odgovori podban; »si-li opomnila materi zastran Miliča?«

»Sem.«

»In kaj je rekla?«

»Rekla mi je: Svojo hčer da bi dala slivarju? Nikoli!«

Ambrož se strese.

»Bomo videli!« reče in poljubi snaho na čelo.
»Z Bogom, hči! Treba je iti na delo.«

X.

Do onega kota, kjer se reka Krapina, tekoča s severa, izliva v Savo, sega zagrebška gora. Ondi, kjer se steza to gorovje do Save, stoji Susjegrad, ki ga je bil dal postaviti kralj Karol Robert že okoli leta 1316. kot »ibljatarski« stolp in v obrambo tega kraja.

Od one noči, ko je gospa Uršula pregnala iz grada Jeleno in Tahove sinove, je bilo precej mirno, slišati je bilo le malo pritožb in ugovorov, vsakdo si je pač mislil, da bo tudi tako ostalo in je hvalil Boga, da je odnesla čez noč voda Tahovo nadlogo. A stara Heningova je bila modra glava in se ni prav nič zanašala na ta gluhi mir. »Ban Peter bo miroval?!« reče stara, »ej stari volk zbira v jami pamet in orožje! Dobro, da vem!« Zaradi tega je pustila Uršula svoje neomožene hčere v Mokricah pri gospej Marti, pregledala je sama vse grajsko zidovje od vrha do temelja, si izposodila od gospoda Ambroža štiri nove topove, kupila trideset plošč svinca, štiri

sode strelnega prahu in cel kup sulic iz zrinjske orožarne. Za oskrbnika je postavila plemiča Gušiča, kateremu je dala kot pomočnika Frana Puhakoviča in Ivana Sabova.

Bilo je že pozno ponoči, ko je prebudila glasna trobenta iz okroglega stolpa vratarja Andreja Horvata, ki je smrčal v mali stražarnici pri velikih vratih. Koj potem se je slišal hrup in vpitje. Andrej je skočil na noge, ogrnil suktnjo, prižgal luč, šel iz stražarnice, a predno je spustil most, je odprl okence v vratih in zaklical:

»Kdo je?«

»Domačini,« se odzove od zunaj Uršuljin glas.

Most na verigah je zarožijal in Andrej, držeč v roki luč, je bil popolnoma osupnjen, ko je videl, da krdelo na konjih prihaja na dvorišče; najprej Heningovica, potem gospod podban, gospoda Kerečenj in Konjski, oskrbnik Gušič, enoindvajset plemičev in okoli štirideset konjenikov z bakljami.

»Andrej!« mu reče gospa in ustavi konja, »zbudi hitro Puhakoviča in Sabova, in tudi župani naj pridejo. Skrbi za te konjenike, kakor najbolje veš. Osedlaj štiri konje. A hitro, fant, potem pa pridi v grad.«

Andrej gleda začudeno z zaspanimi očmi, a se istočasno prikloni. Zvest sluga ne vprašuje, ampak sluša. Zapre vrata in stori vse, kar mu je bila zapovedala gospa. Dolgo, skoro do jutra so bila razsvetljena okna na Susjedu. Sence, ki so se premikale semtertja, so značile, da bdi v gornjih prostorih gospoda pri opravkih. Spustili so včasih ponoči most na verigah in vsakikrat sta pohitela iz gradu po dva konjenika v razne kraje. Eni čez Krapino proti Zaprešiču, drugi na sever proti Stubici, tretji proti Ste-

njevcu, Andrej v Zagreb po dolgem razgovoru z gospodom Ambrožem.

Drugi dan je napačil mirno, prešel je tudi mirno. Ali čudno, velika grajska vrata so ostala zaprta, samo gospo Uršulo si videl, kako pregleduje zidove. Že se je pričelo mračiti, mesec je stal nad Savo. Tedaj se vsuje po vseh belih potih nekaj kakor mravlje — a bili so to ljudje, ki so prihajali proti Susjedu. Krdelo za krdelom, sami kmetje, oboroženi in brez orožja, na konju in peš — vse je hitelo po cesti; malo so govorili, a tem bolj hiteli. Tudi gospod Stepko pride s štirimi konjeniki, a brzo je prišel in tudi brzo odšel. Sredi dvorišča je gorel velik ogenj; nad njem so viseli na verigi kotli, dalje so stali trije velikj sodi. Rdeči svit ognja in bleda svetloba meseca je razsvetljevala dolge železne topove, postavljene naokoli po zidu, sivo streho stolpa, grajsko zastavo, ki je plapolala v nočnem zraku raz grad, razsvetljevala tudi pisane gruče kmetov, ki so stali — na stotine in stotine jih je bilo — sedeli ali ležali po dvorišču. Gospa Uršula sama je hodila med njimi. Silila jih je, naj jedo in pijejo. Sluge so nosile iz grada polne koše ročnih pušk, samokresov in sulic, Puhakovič in Sabov pa sta jih delila med kmete. Gušič leta sem in tja, tu šteje pred hlevom osedlane konje, tam stavi v vrste oborožene kmete. Zbog te gnječe se je čulo malo hrupa, šumelo je le, kakor morje v daljavi. Proti jutru se odpro vrata. V jutranjem mraku se je začela spuščati z gradu navzdol po rebri četa za četo. Prvo je vodil na konju Ambrož, obstoječo iz sto konjenikov, petdeset strelcev in dvesto suličarjev-pešcev. Četa jo zavije v gorski klanec. Kmalu potem pelje gospod Kerečenj petdeset

ljudi na zapadno pobočje grajskega brega. Četa se poskrije po grmovju. Ljudje zataknejo v zemljo po dvoje železnih vil, na nje pa postavijo težke dvocevke in jih naravnajo proti cesti na severu. Okoli poveljnika se suče človek in pregleduje vsako puško — Elija Gregorič. Solnce vzide. Pri oknu je stala nemirno Uršula. Naenkrat ploskne z rokama in zakliče zetu Konjskemu:

»Hvala Bogu, tudi ti prihajajo!«

Od samoborske strani sem se pomika proti Savi močna četa. Pred njo jahata dva jezdeca: Tomo Milič in korenjaški župnik od Sv. Nedelje. Ob boku mu visi sablja, za pasom se mu bliščita dva samokresa, v roki drži palico, na njej pa moder robec. Četo prenese brod čez Savo na drugo stran, kjer jo čaka gospod Konjski. Tudi ta četa krene s hitrimi koraki v klanec. Zatem se vse umiri, mirno je minil dan, samo popoldne pridirja na konju ves potan Andrej Horvat in gre naravnost do gospe Uršule.

Pride večer. Okiška gora in kranjski vrhovi potemné, a nad gorskimi grebeni se je žarila večerna zarja in se spremenila v rumeno svetlobo, ki se je polagoma zgubila v nebesno modrino. Po vrbah v dolini se je vlačila tenka bela megla, izpod katere se je včasih zablščala Sava, a dalje proti Posavini je bila pokrajina zagrnjena v siv, nejasen polmrak. Mirno je vihrala Heningovska zastava vrh Susjeda, tu pa tam se je po stolpih in zidovih videla postava kakšnega stražarja. Gospa Uršula je stala pri oknu svoje sobe in podpirala z rokama svoj blede obraz. Nobena žilica ni zadrhtela na njenem obrazu. Kakor da je mrtva, le njene blede oči so žarele kakor žrjavica in zrle neprestano v zvonik vasi Stenjevec, ki

je molel kakor črn steber iz sivega polmraka. Glej! Na stenjevskem zvoniku se posveti. Žena skoči kakor zver, ko jo zadene kroglja. Obraz ji zardi. Zapije, da je odmevalo po vsem kraju:

»Na noge, evo jih!«

Na gradu počí top. Odmevalo je od gore. V kratkem času pride v vas gospod Konjski s petdesetimi konjeniki. Mesec je stal visoko na nebu. Od Zagreba sem se je čulo zamolklo šumenje. To je bil ban, to je bila banova vojska. Težko dihajoč nasloni Uršula uho k oknu, zatem se pa obrne k sliki in zakliče jezno:

»Čuješ-li, Dora Arlandova! Prihajajo, da nam vzamejo grad. Čuješ-li? Ne dopusti tega! Pomagaj!«

Četa Konjskega stopi za mejo. Sedaj se začuje topot. V vas pridirjata dva banska huzarja; v desni držita sabljo, v levi samokres. Sredi vasi obstaneta in se ogledata naokoli. Izza meje počí strel, eden huzar se zvali mrtev na tla, drugi zbeži nazaj. Čez nekaj časa pride konjenik z belo zastavo, zraven njega pa trobentač. Vse je mirno. Moža prideta na breg do grajskih vrat. Trobentač zatrobi. Na hodniku nad vrati se prikaže Uršula.

»Kdo sta? Kaj iščeta?« vpraša žena.

»Jaz sem Ivan Petričevič iz Miketinca,« reče mož z zastavo, »gospod ban me pošilja in vam zapoveduje, da mi, plemenita gospa, izročite ta grad, ki ste se ga razbojniško polastili, in vse imetje in orožje sub poena notae infidelitatis.¹⁾ Ako ga ne

1) Če ne se bo ravnalo z vami kot z nevernico.

izročite, ga napade ban s sabljo in sulico, s puško in topovi, cum brachio regni.«¹⁾

»Plemeniti gospod iz Meketinca,« odvrne Uršula porogljivo, »povejte vi svojemu banu, naj le pride sam po grad. Pričakujem ga pri dobri večerji, i njega i njegov brachium.«²⁾

Poslanec se vrne. Četrť ure preteče. Naenkrat zatrobijo trobente in zaropotajo bobni. Banova vojska se približa vasi. Iz daljave so se bliščale v mesečini dolge vrste sulic in pušk in od vseh strani so se čula kratka povelja četovodij. Čez nekaj časa posede vojska ravni prostor med Savo in grajskim bregom. Zagrebčani vdero v selo z zastavo banskih huzarjev, a njim nasproti zdirja Konjski s svojo četo. Sablje se krešejo, počí nekoliko samokresov, začuje se nekoliko krikov. — Konjski se umakne na cesto za grad. V trenutku se navalijo v brzemu diru tri trume huzarjev pod Gašperjem Alapičem in četo bakaških svobodnih kmetov na konjih, ter zasedejo cesto na severu in dno klanca pri Savi. Ivanjski bombardirji postavijo na bregu Save štiri topove in jih namerijo proti gradu. Štiri čete razbojnikov in dve stotniji nemških mušketirjev se razvrste pod brdom nasproti grajskemu vhodu, proti zapadnemu rebbru divnega grajskega brega pa leti z brzimi korakj četa Uskokov. Za razbojniki je stal na konju ban Peter s čelado na glavi, zraven njega pa Ivan Alapič z bansko zastavo. Ban zamahne s sabljo, Alapič dvigne zastavo in zapove:

»Palite topove!«

1) V imenu kralja samega.

2) Oboroženo desnico.

Sedaj počí en top, sedaj drugi, tretji, četrti, strel za strelom se bliska, grom zagrmi za gromom, od gore odmeva, beli dim se dviga med hrastovimi vejami in se vlega v črno globino klanca. Kroglja za kroglo prasne ob grajski zid, da se drobi kameenje kakor toča. In zopet zamahne ban s sabljo in zakliče z močnim glasom:

»Dve četi razbojnikov naprej! Naskok! Na grajska vrata! Mušketirji na levo!«

Bobni zaropočejo. Četa zavriska, da je kar bobnelo. Z brzim korakom stopata prvi dve četi v breg. Mahaje s sabljo ju vodi kapitan Vlašič. Sedaj so na pol brega. Nič. »Naprej!« zakliče kapitan. In šli so dalje, Nič. »Naprej!« Sedaj so pod zidom. Obstoje. Sedaj — šest strelov zagrmi iz grada, grozen krik zadrhti po zraku, in pod belim dimom se zvali petdeset krvavih trupel. A med gromom in krikom zakriči iz grada ženski glas:

»Ej, banski junaki, so jabolka sladka?«

Prvi naskok je bil odbit. Vlašič se umakne s svojimi ostanki k banu.

»Tristo gromov!« zaškriplje ban Peter in potegne za uždo konja. »Gospod Petričevič, pohitite brzo na cesto proti zapadu. Ko zatrobi trobenta, naj naskočijo Uskoki, svobodni kmetje naj razjahajo konje in naj skušajo priti na severno stran brega.« Častnik brzo odhiti s poveljem.

»Kapitan!« zakliče ban vodji mušketirjev, »vi se priplazite na jugu po bregu do zidu in streljajte iz mušket!« Kapitan odide na mesto. Mine nekaj minut. Ban zamahne s sabljo, trobentač zraven njega zatrobi, da odmeva od gore.

»Naskok od vseh strani!« zagrmi ban, »topovi naj streljajo! Pešci naprej! Udri v imenu božjem!«

Grmi, bobni, nastane krik, treska, prasketa, bliska se. Razbojniki letajo, skačejo, plezajo kakor vragi.

»Vivat banus!¹⁾ Naprej!« V dolini ropoče boben, trobenta poje. »Naprej, junaki,« kriči Vlašič, a z druge strani kriče Uskoki: »Oj! Oj! Oj! Udri!« Žrela topov sipajo peklenski dež, mušketirji pogodijo kleče v soteski vsako glavo na zidu.

»Udri, razbojnik!« zagrmi glas, a z grada se bliska, poka in bobni. Grom, blisk, krik, škripanie, Jezus, Marija! Naprej! Kletev, strel, vzdih — a naprej preko kupa ranjenih bratov, preko krvavih grmov, udri, udri! Vzkipela je kri, pobesnel mozeg, a sredi belega dima, sredi ognjenih bliskov stoji ban kakor črn, mramornat kip. Glej, zopet so razbojniki pod zidom! Kroglje trgajo, puščice žvižgajo. »Ne dajmo se!« zakriči hripav ženski glas. Vrste padajo kakor snopje. Glej, ta se ranjen oprijema hrastovega debla, oni kriči in se zviija vznak leže, ta se sklone in poklekne, oni se zagradi za srce, se zasuče na peti in telebi z obrazom na zemljo. Kaj zato! Naprej! Živio ban! Topovi pokajo veselo, muškete prasketajo, zidovje poka! Glej, glej! Sedaj so prislonili lestvo, vzpenjajo se na zid, na čelu Vlašič. Ravno hoče vsaditi zastavo. Nad njim se zabliška sekira. Gorje! Sabov zamahne in mu razkolje glavo. Celi kupi kamenja se vsujejo z zidu, vrela voda šumi. A tu! Iz vratice se navali četa na mušketirje. Zasajajo jim sulice med rebra, zemlje jim zmanjka

¹⁾ Živijo ban!

pod nogami, mušketir za mušketirjem se zvali po strmini v Savo.

In Uskoki? Po trebuhu se plazijo z nožem med zobmi in samokresom v roki. Grom in peklo! Izza grma jih vgrizne kača, izza grmovja prične paliti Elija Gregorič dvocevke.

Polovica razbojnikov pade, a še se bijejo vragi. Kri vdari banu v glavo. Iztrga trobentaču trobento, zatrobi, da mu hočejo počiti prsa, iztrga Alapiču zastavo in zakriči:

»Naskok! Naskok! Udri! Topovi!« Kaj je to? Topovi molče.

Na konju pridirja Gašper ranjen.

»Strela božja!« zakliče. »Z gore so nam pobili iz zasede bombardirje, izgubili smo topove.«

»Naskok!« zakriči ban brez zavesti.

«Vivat banus!» zaori še enkrat vojska.

»Vivat Hening!« se oglasi krik iz gorskega klanca. »Pomoč, pomoč!« Iz črne soteske se vali neznana vojska.

»Alapič!« zadrihti ban, »glej! Kdo so ti vragi?«

»Prokleti Ambrož! zajel nas je,« zakliče Petričevič, ki prileti brez sape.

Sablje žvenkečejo, ljudje vpijejo, Ambrož seka. Banovci se umikajo. Tudi Uskoki beže. Za njimi lete štajerski konjeniki — vodi jih Stepko — mlatijo, bijejo, mrcvarijo in pometajo pred seboj. Uskoki se umaknejo v mline pri Savi, odkoder sipajo smrt na moštvo, a mlini se vnamejo.

»Vivat Hening!« zavpije junaški glas za vasjo. Milič in njegov tovariš župnik sta obšla pod klancem goro in peljeta novo četo od Stenjevca.

»Nazaj!« zakliče ban, »v Zagreb,« in spodbode konja. Zastonj. Odrezan je povratek. Od vseh strani ga objemlja smrtni pas. Njegova vojska je stisnjena v gručo pod klancem, ne moreš se ganiti, ne moreš sekati, roka je pri roki, konj pri konju, človek pri človeku, konj potepta s kopitom pešca, besen pešec prebode konja, nad teboj je nemilostno nebo, okoli tebe smrt, pod teboj krvava zemlja, a z grada se siplje svinec v gnečo, da glava poka, da se krešejo kosti, da se peni kri. In ban? Če ga vjamejo! Zazebe ga okoli srca. V njihovih rokah, njim v zasmeh! In osveta? Samo v svobodi je mogoča osveta. Pa zapazi na gričku cerkvico svetega Martina. Dà. Razjaha neopažen konja, zviije zastavo in se zmuzne proti cerkvi. A za seboj začuje konjsko kopito. Obrne se nazaj. Pregarja ga stari konjenik — Ambrož. Ban potegne sabljo, a v trenutku mu jo izbije Ambrož iz roke.

»Stoj domine ban, ujel sem te,« reče Ambrož mirno.

»Podban bana?«

»Poštenjak razbojnika.«

Razjaše konja. V tem trenutku se začuje, kakor da se bliža krdelo vojakov.

»Pojdiva v cerkev,« reče Ambrož, »zasužnjili vas bodo.« Prime bana za rame in ga vede v cerkev. Pod razpelom je brlela slaba svetilka.

Peter je stal bled in nem.

»Evo,« prične Ambrož; »advokat je dobil pravdo proti banu, ki je pogazil pravo, zakon, pogazil svojo dano besedo. Glej to zastavo,« krikne in iztrga Petru zastavo, »omadeževana, blatna je; ta znak

nezvestobe in krivice, ki je vodil kri proti lastni krvi, naj ne vihra več pred slavno hrvaško vojsko.«

Prime zastavo na obeh koncih, prelomi drog na kolenu, odtrga rumeno svilo in jo vrže pred oltar.

Ban zarohni od togote:

»Prokleti, daj mi meč, da se spoprimeva.«

»Ti nisi meča vreden.«

»Zabliskal se bo še moj meč nad tvojo glavo,« reče ban ponosno.

»Tako mi govori Peter Erdedi sedaj,« reče starac, »ko ga imam v svojih pesteh, ko mi ni treba storiti družega, kakor migniti, in moje besne čete ga raztrgajo. A nečem tega. Moja roka se ne dotakne človeka brez orožja, se ne dotakne hrvaškega bana. Obvaroval sem svoj rod pred krivico, in to mi je zadosti. Družega ne potrebujem. Idi, beži! Pred cerkvijo stoji moj konj. Oddirjaj po tem klancu proti Zagrebu. Tu ti ne preti pogin.«

Peter stopi proti vratom.

»Ban Peter,« ga ustavi Ambrož, »še nekaj. Čuj me !«

»Kaj želite, gospod Gregorijanec?« vpraša ban hladno.

»Evo, sama sva tu, ban, dva krepka moža pred razpetim Bogom. Se ti ne zdi, da iz ran božjih teče iznova kri? Oh, meni se zdi. Pod temi bregovi teče kri našega naroda, dragocena kri, ki bi jo moral štediti za našo mater — za našo domovino, ki preži nanjo od vseh strani divja zverjad. Ah, brat je ubil brata. Ban! Se ne pozna na bledih obrazih krvavih mrtvecev, da smo Kajnovno pleme, da nismo zaslužili te lepe domovine? Se ti ne zdi, da smo zaslužili bič, ki ga nam plete usoda? Sužnji smo, večni tuji suž-

nji, ker smo sužnji svoje strasti, svoje lakomnosti. Listal sem po starodavnih knjigah — gledal zgodovino našega naroda, pisana je s krvjo, nadahnjena s sovraštvom; hodil med svojim narodom in poslušal udarce njegovega srca. Strast, sovraštvo! Imeli smo krono, sami smo jo strgali z glave, ker ni mógel biti vsak kralj. Plakal sem, srce mi je krvavelo pri teh spominih, srce krvavi tudi sedaj, ker, povejte mi, smo li dandanes boljši? Smo li vredni, da nas ščiti sreča in mir s svojimi krili? Čut imam za pravico; če vidim, da jo kdo gazi, pobesnim tudi jaz. S sabljo, s silo so postali narodi silni, slavni, a niso postali srečni. Ban,« nadaljuje starec, »vi ste bogat, umen, dičnega pokolenja, železne volje, vi ste Erdedi, vi ste knez, ban — a pozabite nekaj časa vse to, pozabite sebe, pomnite, da ste sin nesrečne matere — Hrvaške. To si zapomnite tu pred Odrešenikom sveta, sredi krvave noči vas rotim jaz, siv starec, krenite na drugo pot, pozabite rodbinsko korist, dvignite zastavo pravice, zberite okoli sebe vsa plemenita srca hrvaška, končajte grozno, krvavo zgodovino in peljite nas v boj za svobodo in srečo naše dedovine. Rotim vas!« reče starec Ambrož ganjen, prime bana za roko in solza mu zatrepeta na sivi trepalnici.

A Peter mu odmakne roko in odvrne hladno:

»Da, jaz sem Erdedi, jaz sem ban! Čitajte vi stare knjige, domine Ambrosi, jaz pišem novo knjigo s svojo sabljo, a v nji bo tudi en list, kjer bo čitalo potomstvo krvave črke »Osveta Ambrožu Gregorijancu«.

»Le pišite,« reče Ambrož mirno, »zvršite svojo osveto; a zapomnite si, pride nov rod, vaše pero, ta

junška sablja, bo rjavela nad vašim pepelom, in kmetske noge bodo gazile po vašem grobu. Veličanstvo pada v prah, oblast mine, a spomine devajo vnuki na tehtnico. Kdo vé, bo li več tehtal Peter ali Ambrož! Slušajte me — — —«

»Nočem,« se obrne ban oholo, »nikoli! Z Bogom! Do svidenja — — «

»Na bojišču pravice! Bežite ban! Čas je že.«

Ban gre iz cerkve in zdirja na konju po klancu, Ambrož pa krene peš v grad.

* * *

Na gradu Susjedu žvenketajo zlate čaše. Vojskovodje slave zmago, vino se peni, rdeče, kakor kmečka kri.

V gradu stoji Uršula pred Dorino sliko, razgaljena prsa se ji dvigajo burno, kruta lica ji gore.

»Dora, Dora,« vzklikne, »hvala ti, svetnica moja!«

Vrata se odpro. Vstopi Ambrož. Uršula pohiti k njemu in mu stisne roko.

»Hvala vam, domine Ambrosi,« reče, »stokrat hvala. Svoja sem. Tega vam ne bom nikdar pozabila. Terjajte od mene, kar vam je drago, pripravljena sem storiti vse po vaši volji.«

»Resnica?« vpraša Ambrož resno.

»Pri Bogu!« reče žena in dvigne tri prste.

»Dobro — —« pripomni podban, a v tem vstopijo Uršulini zetje.

* * *

Po temnem klancu dirja na konju ban, na konju svojega sovražnika, premagan, brez meča, brez zastave. Po klancu žubori potok: Sramota!

In ban dirja dalje. Kraj pota štrli temna skala kakor kak velikan; zdi se mu, da se mu roga: Sramota!

Ban se zavije tesneje v plašč in leti dalje.

V dolini se zibljejo v mesečini srebroliste vrbe kakor nočni duhovi in šepečejo: Sramota!

A ban drvi dalje, dalje.

Z neba se ozira nanj blede, grozni mesec in v nepremičnih črtah bereš: Sramota!

Sramota! Sramota! se oglašča svet, a v banovo srce se vgnezdi kača osvete.

* * *

Na gričku kraj Susjeda sedi človek, sam sredi tihe noči in zre v dolino na krvavo bojno polje — Matija Gubec. Srpo zre in se vprašuje:

»Čigava je ta kri, ki se blišči na travi kakor nočna rosa? Naša.«

»Čigava so ona blede trupla, ki se igra nočni veter z njih krvavimi lasmi, ki se jim lesketa mesečina v steklenih očeh? Naša.«

»Čigavo je ono črno pogorišče, kjer je zakopana pod pepelom sreča enega celega življenja? Naše.«

»Čigav je oni krvavi meč, ki se blišči v travi? Naš.«

»A čigavo je vse to prokletstvo? Naše.«

In zaplaka človek z grenkimi solzami, krene z glavo kakor blazen in nasloni lice na svoje pesti, stisne jih in ne vidi nič, ne čuti nič, a ko zakroka krokar, leteč čez njegovo glavo, se mož vzdrami,

skoči na noge kakor divji, pobere iz trave krvavi meč, zamahne ž njim proti mesecu in krikne s krototom:

»Ej, črni krokar! Tudi srce tirjaš od nas? Nikoli! Nikdar!«

XI.

Kakor strela z jasnega neba je zadel srca vsega hrvaškega plemstva glas, da je bil ban Peter pod zidovjem Susjeda poražen od podbana, da leži banska zastava, to znamenje hrvaškega junaštva proti nekristjanom, raztrgana, zlomljena v blatu in luži. V prvem hipu ogorčen nad to nečuveno sramoto je vsakdo pozabil, naj si je bil že velikaš ali plemič, ga-li veže rodbinstvo ali korist na bana ali na podbana. V prvem hipu je vprašal vsakdo le: Kdo ima prav? Kaj bo iz tega? Nikdo ni vedel odgovora, niti sam modri knez Juriј Draškovič, najumnejši Hrvat svojega časa, ki je bil zasedel po smrti Matije Brumana starodavno stolico zagrebške škofije. Temna slutnja je prevzela vsako srce, skrit strah je napolnjeval dušo vsakogar. Dà, vsakdo je vedel s strahom in trepetom, da bo krvavi dan meseca rožnika leta 1565, ko si je nakopal ban pod starim Susjedom vso sramoto na svojo glavo, da bo ta usodepolni dan začetek dolgoštevlnih krvavih dni, po katerih se bodo rodili po starem prokletstvu novi grehi. Nad domovino je visel črn oblak, pripravljen, da siplje na to nesrečno hrvaško zemljo pokončevanje in pogubo — strahota turške vojske, strahotna tem bolj sedaj, ko se je prikazala na vzhodu krvava zvezda, veliki vezir, iz našega rodu, poguba našemu rodu, Mehmed Sokolovič. Kakor grom iz daljave so se čuli

Črni glasovi: Turčin se giblje. Vsakdo zadrhti ob misli, kako se bo napajala zemlja zopet s krvjo, kako bo zopet zadavila neizprosna smrt tisoče novih žrtev. V tem odločilnem trenutku, ko je bila v teh »tužnih ostankih«
slavne kraljevine Hrvaške vsaka junaška desnica dragocena, ko je bila vsaka kapljica junaške krvi vredna zlata, v tem trenutku, ko bi se morala združiti vsa srca junaškega naroda v eno samo orjaško srce, ko bi morale vse plemenite duše dihati z enim samim dihom — z navdušenostjo za svobodo svojega oltarja in ognjišča — v tem trenutku — oj sramota! — pade zastava banska, a ne na junaškem bojišču stare hrvaške slave, ampak v sebičnem prepiru zasebne lakomnosti, v tem trenutku sta se trgala dva glavarja kraljevine za plen, in sta — že sama na sebi vrage — izpustila iznova iz pekla vse vrage, ki so skozi stoletja zatirali to nesrečno domovino našo.

»Kaj je Turčin? Kaj Nemeč? Kaj Sokolovič? Kaj zakon? Kaj pravo? Kaj svoboda? Kaj domovina? Kaj je vse to? Nič — nič! Plen, grabežljivost, zavist, lakomnost, vrag proti vragu, kri proti krvi, grozota, globoka mržnja, strup za ono ljudsko dušo, ki ne štedi ne brata, ne očeta, ne matere, niti samega Boga!

Vse je bilo mirno, vse tiho po zemlji, šepetalo se je samo polglasno, a ta gluhi mir je dušil vsakogar, kakor peče v oči soparica pred nevihto. Na Hrvaškem je zazijal prepad, tako globok, da se mu ne vidi dna. Samo kri, samo domača kri ga more napolniti. Vse plemstvo, ločivši se po prvem udarcu, je razdvojeno v dve stranki. Na eni strani stoji Peter, ki mu besni v srcu ognjenik, z njimi pa so Taht,

Kegleviči, Alapiči, Bedekoviči, Poglediči, Petričevići, Bukovački in vsa plemenita turopoljska četa, na drugi strani pa Ambrož, sivi velikan, za njim pa Zrinjski, Konjski, Sekelji, Mrnjavčiči, Kerečenji, Crnkoviči, Zakmardi, Zabski in cela vojska zagorskih slivarjev, enako razžaljeni, enako mogočni, njih sablje enako ostre, lev proti levu, ris proti risu — dà, zmaj proti zmaju. Na obeh straneh nabita puška. Eno veliko in slavno srce je bilo v tem času v prsih Nikolaja Zrinjskega. Toda on vsega tega ni videl in ne čutil. Njegov duh se je vzdigoval višje, njegovo oko se je upiralo na vzhod, odkoder je imelo priti krvavo solnce, njegove ustnice so šepetale noč in dan: »Med nami in med Turki ne more biti pravega miru.« Nikolaj je ljubil Ambroža, a bolj je moral ljubiti domovino in človeštvo. Kako sta si stali nasproti obe plemiški stranki? Na kateri strani je bila pravica? Morda na bana Petra, ki je kot zastopnik pravice pogazil pravico samo zaradi sorodstva in vrgel sabljo na tehtnico svete pravice? Ali na strani Ambroža, ki ga je napravila navdušenost za svetost pravice besnega, ki je potolkel oborožene branitelje domovine in z nogo pogazil znak najvišje časti? Na kateri strani? Vsaka stranka je vpila: Na moji strani je pravica, ker imajo to sveto besedo na ustnicah najbolj oni, ki je nimajo v srcu. Vsakdo je čakal. Vedelo se je, da poči puška, a ni se vedelo, na kateri strani; vedelo se je, da sta stranki enako močni po številu in po moči, a ni se vedelo, koliko src šteje vsaka, koliko pa bojazljivih vetrnjakov.

Nekega popoldne v začetku meseca malega srpana stopi Peter s svojim svakom, grbastim Gašperjem Alapičem, v sobo svoje žene gospe Barbare, ki

je ravno, sedeč na skrinji, marljivo predla in se živo razgovarjala z gospo Heleno Tahovo. Redko kedaj je letal ban po Zagrebu, toda to pot mu niso dopuščali važni posli, da bi se vdajal lenobi.

»Da ste mi zdrava, draga gostinja,« pozdravi ban Heleno; »upam da ste zdravi na mojem domu?«

»Da, gospod Peter, ker sem našla na Vašem dvoru pribežališče, a moja draga posestrima gospa Barbara je učinila, da sem pozabila na ljute rane, ki so mi jih zadali hudobni ljudje.«

»Vaše rane, moje rane,« odvrne ban, Gašper pa pristavi veselo:

»Ravno prihajava, da vprašava, ako je gospod že skuhal zdravilo za to vašo boleost. Vi bodete hitro ozdraveli, gospa Helena, ker ste Zrinjske krvi in jake narave, a moj dragi svak se je zeletel z glavo v to prokleta Susjedsko zidovje, da se mu še sedaj vidi na čelu sraga krvi, kakor meni na hrbtu.«

»Brat!« zakliče Barbara in zardi, »čemu te šale?«

»Pusti ga,« reče ban mirno, »tega jezika ne boš nikdar ugladila.«

»Res je, gospod svak,« se nasmeje Alapič, »kakor mojega hrbta ne. Grbast sem, je vun.«

»No, pustimo šalo,« prične ban; »prišla sva, gospa Helena, v istini k Vam zaradi zadeve, ki jo je bil že prej omenil v šali Gašper. Povejte nama, ali Vam je gospod Taho že kaj sporočil, ali je bil pri kralju, da se pritoži, ali je že kaj pisal o naših rečeh?«

»Nič, prav nič,« odvrne Helena, no, menim, da se skoro vrne, ker mi je pisal z Ogrskega, da pojde pred kralja in ako do 8. malega srpana ne dobim

pisma, naj ga vsekakor pričakujem v Zagrebu, in glejte, danes smo desetega.«

»Dobro,« reče Peter, »vse kaže, da pride kmalu; prinese-li dobrih ali slabih vesti, to Bog ve, ker je, kakor vem, tudi Ambrož vložil tožbo proti nam pri kraljevi svetlosti.«

»Eh, tega se ne bojim,« reče Gašper in zamahne z roko, »veš, ljubi svak, Tahi je čudna prikazen: hraber ko lev, pa tudi zvit kakor kača. Zanj ni nikjer nobene zapreke. Vrag je vrag. Segel bo samemu kralju pod grlo. Ima pa tudi prijatelja Batorja. Kralj Maksimilijan je v velikih škripcih. Zmeni se pač on, kaj je prav, to ali ono! Njemu je to prav, kar mu koristi. Torej mislim, da prinese gospod Ferko v torbi grozne strele zoper naše protivnike. Toda, dragi ban in svak, idiva. Imava za deželni zbor še poln koš opravkov in dogovorov.«

»Dà, z Bogom Barbara, z Bogom gospa Helena,« reče ban, »in ako pride Ferko, naj pride nemudoma k meni.«

»Stoj, gospod Peter,« ustavi Barbara odhajajočega bana, »Helena bi rada govorila s teboj nekaj besed.«

Ban se ustavi in Helena odpre, dvignivši se, veliko skrinjo in vzame iz nje zastavo iz rdeče svile z zlatom vezeno. Na eni strani je bil grb Erdeda, na drugi trije mali grbi, znaki kraljevine Dalmacije, Hrvaške in Slavonije.

»Ban,« prične Helena s solznimi očmi, »ko me je izgnala vražja volkulja Uršula iz mojega domovja ste me vsprejeli v zavetje kakor lastno sestro. Kako naj Vam poplačam Vašo dobroto? Razžalili so Vas, storili so izdajstvo, raztrgali so Vam bansko zasta-

vo. Tu imate drugo! Naredila sem jo z lastno roko. Pomnite, da je vsak biser na njej moja solza, da se mi je pri vsakem zbodljaju z iglo zdelo, da porivam nož v srce sovražnikov in da mi je žarelo od pravičnega gnjeva lice, kakor se žari ta zastava. Vsprejmite jo kot dar od Helene, nosite jo slavno in strite pod njo naše skupne sovražnike.«

Ban vzame zastavo in reče, poljubivši Heleni roko:

»Hvala tej nežni roki, ki mi je napravila sama od sebe tako lep dar in obetam Vam, plemenita gospa, da mi bo vedno znak slave.«

»Mož! Stoj!« plane kvišku Barbara in oči ji jezno vzplamte, »na to novo znamenje tvojega veličanstva se mi zakolni, da se osvetiš Gregorijancem — — —«

»Zaklinjam se ti,« odvrne ban in položi roko na svoj grb.

»Da jih boš preganjal zaradi veleizdaje, Peter,« nadaljuje Barbara, »katere so krivi s tem, da so pogazili bansko zastavo.«

»Zaklinjam se,« reče zopet ban.

»Da ne boš miroval tako dolgo, dokler ne streš glave ti kači Uršuli, dokler moja posestrima Helena ne pride zopet kot gospodarica na Susjed.«

»Zaklinjam se pri živem Bogu,« zakliče ban.

»Hvala Bogu,« vzdihne Helena in položi roko na srce.

»Amen,« kihne Gašper in se zasuče na peti; »pojdiva, ban, ne smeva izgubljati časa.«

Oba moža odideta iz sobe.

Dolgo je bil Gašper v sobi gospoda bana Petra, dolgo sta govorila ta dva svaka potihem, premetavala došla jima pisma, štela glasove poslancev deželnega zbora, sestavljala kratke dopise velikašem in plemičem; precej kesno je že bilo, ko se je poslovil Gašper Alapič od bana Petra. Pri slovesu reče grbec:

»Ena skrb mi leži še na srcu, in sicer je to gospôda Turopoljska. Mnogo jih je Kosturašev in vsak ima svoj glas. To ti je edini antidotum¹⁾ proti tvojim plemenitim sosedom Draganičancem, ki so jih Gregorijanci in Samoborci naščuvali proti tvojemu gospodarstvu. Ko sem bil kmalu po nesrečni bitki pri Susjedu, iz katere sem komaj odnesel živo glavo, na svojem gradu v Vukovini, sem zbral okoli sebe turopoljsk gospôdo, in sem jih napajal in jim govoril, kakor lucifer grešni duši. Župan je naš, pa tudi Poglediči, in mislil sem si: Kadar ti kihnejo, da bo želela cela občina: Na zdravje! Toda zmotil sem se. Gospod Vurnovič, ta zvita buča, je prodal dušo našemu sovražniku Gregorijancu in podira na skrivnem, kar sem jaz s težavo sezidal. Plemenitaši ne poslušajo več župana. To me skeli. Moram jih na kak način vpreči v svoj jarem in vzeti Vurnoviču izpred nosa mastno pečenko.«

»Kako?« vpraša Peter.

»Ej, ne skrbi! Najel sem svata, ki bo šel k njim snubit; in ko se nekoliko omehčajo te plemenite buče, pridem jaz in jih popolnoma omehčam in obdelam.«

1) Protistrup.

»Veliko sreče, Gašper, in lahko noč,« odvrne ban in svaka se razideta.

* * *

Ko je grbavi gospod Gašper stopil iz banove hiše v Gosposki ulici, zapoje ravno »lopovski zvo- nec« kraj »Vratec« in naznani mirnim meščanom, da je odbila deveta ura in da mora ležati že vsak poš- ten človek v svoji postelji. No, Gašper ni iskal svojega prenočišča, ki ga mu je ban pripravil v svoji drugi hiši, ampak je krenil čez Markov trg v Kame- nito ulico. In njemu tega tudi nihče ni štel v greh; gospodar vukovinski je hodil namreč kakor netopir najrajše ponoči iz hiše. Bil je neoženjen, grbast, majhen, grd, nekako proklet od narave.

Najljubša pot mu je bila v krčmo botre Agate precej na voglu Kamenite ulice. Agatin mož je bil nekdanj konjar pri Gašperjevem očetu, žena pa dekla.

Dasiravno plemenitaš, je presedel Gašper rajši celi večer v posebni sobici krčme, kakor pa v kakem bogatem stanovanju velikaške gospode. V to sobico zavije tudi sedaj. V krčmi je kričalo nekaj pijancev, bivši konjar je smrčal v kotu. Gašper vstopi, a pri vratih ga že pričakuje debela, črnooka gostilničarka z zavihanimi rokavi. Imeti je morala kakih trideset let, a sledovi brk pod nosom so pričali, da je hotela biti moškega spola.

»Ej, vaša milost, kje ste hodili toliko časa,« ga pozdravi žena, »vse kaže, da hodite po stranskih potih, ki jih ima Zagreb žalibog dosti. Čuvajte se.«

»Molči baba,« se razsrdi Gašper, »drži jezik za zobmi, ne klepetaj! Prinesi večerjō in vina. Ne po-

slušam rad tvojih litanij. Me je iskal Tahov sluga, Peter Bošnjak z nekim človekom?»

»Dà,« odvrne krčmarica, »zunaj pijeta. Poklicati ju hočem.«

Žena odide, a se brzo vrne in postavi pred Gašperja pečeno piško, hlebec kruha in vrč vina.

»Pojdi, Agata,« migne Gašper, zataknavši vilice v piško, »in pokliči ona potepuha, a ti ostani v krčmi, dokler te ne pokličem.«

Žena uboga in v kratkem vstopita dva človeka v Agatino sobico, kjer se je krepčal vukovinski gospodar z jedjo in pijačo.

Prvi človek, Peter Bošnjak s Susjeda, reče, priklonivši se globoko, z nasmehom:

»Náte, vaša milost, tu je človek, o katerem sem vam govoril.«

Gašper, držeč na vilicah kos piščeta, privzdigne glavo in pogleda prišleca. Bil je to krepek človek majhne postave. Na tenkem vratu se mu je gibala debela plešasta glava, poraščena tupatam s kosmičem las. Sredi širokega, pegastega obraza mu je sedel rdeč, grbast nos, ki so mu bile pod kožico popokale vse žilice. Pod nosom so mu štrleli rdeči, metlasti brki, a zaspane, rumene oči so gledale vedno v eno točko. Na sabljicastih nogah je imel obute raztrgane čevlje, zelena, z vrstico prevezana suknja je bila že porumenela, nekdanj črni klobuk je bil postal zelen. Prišlec je stal nem, vrteč svoj klobuk. Vse njegovo obnašanje je bilo tako neumno, da si lako izpoznal, da ni v resnici neumen.

»Kje si pobral to raztrgano strašilo, Peter?« vpraša Alapič.

»Kožo imam raztrgano,« reče tujec, »a pamet celo; koža se lahko zakrpa, pamet pa se ne dá.«

»Kako se zoveš, čigav si, kaj si?« vpraša zopet Gašper.

»Simon Drmačič se zovem. Čigav? Ej, to naj vam pove, milost, moja mati, ki je ne poznam. Vsekakor sem padel na svet nekako okoli Sotle, ker sem ondi kradel prvokrat kokoši. Kaj sem? Marsikaj, nekaj in nič, pa brez zamere, vaša milost!«

»S čim se hraniš, malopridnež, sem hotel reči,« izpregovori začudeno Alapič.

»S kruhom in žganjem.«

»A kdo ti daje denarja?«

»Moja pamet, pa drugih neumnost.«

»Kje si hodil v šolo?«

»To je cela historija. Kot deček sem vodil na palici slepca; ta mi je dajal trikrat na dan batine po hrbtu. Pustil sem slepca v jarku. Klanjski frančiškani so me vzeli za pastirja. Ko sem dovršil pastirsko šolo, so me začeli učiti latinščine. Malo je manjkalo, pa bi bil postal pošten človek. Imel bi jesti in piti dosti, opravila pa malo. Toda klostersko zelje mi je preveč smrdelo, in ko je skrtil brat kletar tudi ključke od kleti, ukradem gvardijanu zimske čevlje in jih prodam za žganje. Jojmine! Fratři so mi prišli na sled. Pravil sem jim, da je tudi sveti Krišpin kradel kakor jaz. Zastonj. Slekli so mi kuto, in jaz sem stal na svetu kakor rak, ko pade raz njega skorja, in slabo bi se mi bilo godilo, ako se ne bi bil naučil brati, pisati in nekaj latinščine. To me je rešilo — postal sem dohtar.«

»Ti malopridnež — dohtar?« se nasmeje Gašper.

»Ako se brivec sme imenovati dohtar, zakaj bi se pa jaz ne? Strgan dohtar sem. Hodim od vasi do vasi in nosim v svoji votli palici s seboj pero, črnilo in papir. Pravda stane groš ali čašo žganja; tako se preživim kakor vrabec na sifetišču.«

»Lepe historije,« reče Alapič in potegne iz vrča

»Da,« odvrne Drmačič, »odkril sem vaši milosti ves svoj curriculum vitae,¹ da si naklonim vaše zupanje.«

»Ali veš, potepuh, zakaj sem te pozval?«

»Naj grem za agitatorja med turopolske plemenitaše? Ali ne?«

»Poznaš li Turovo Polje?«

»Vsak grm, vsako krčmo od turških šanc, pa do Lekeniškega stolpa, od Rakitovca pa do zadnje Dobranske kleti, razun tega pa še tudi slavni »visoki breg«, ki ga lahko preskoči vsak zajec.«

»Ej, pa stopi, ti nepočesani domine Krišpin s svojimi kopiti na »visoki breg« in naščuvaj Turopoljce proti gospodu Vurnoviču.«

»Ad servitia paratissimus! A nimam podkovanih kopit.«

»To se pravi, vaša gnada,« reče Alapič, »trka na mo' o mošnjo. Kaj ne, lopov?«

»Seveda,« pokima Šimon, »boljši prva zamera, ko druga. Ves svet vé, da Turopoljci radi vidijo zlate in srebrne vablence. A pogledjte me. V privatni praksi se ne zmenim za luknjaste čevlje in raztrgane komolce, a v gosposki službi mora biti človek umit in počesan.«

»Na,« se nasmeje Alapič in porine Šimonu veliko mošnjo, »umij se in počeši se. Zjutraj zgodaj

¹ Življenjepis.

pojdi s Petrom v Turopolje. A, da mi ne zaspiš v kaki krčmi, ker te drugače nataknem na raženj.«

»Ne bojte se te suhe pečenke, magnifice,¹⁾ preveč dober kupec ste.«

»Idi!«

»Servus humilimus dominationis vestrae,«²⁾ se pokloni Simon, vtaknivši mošnjo v žep in odide za Petrom iz sobe, v katero vstopi takoj Agata.

Tišina je vladala nad mestom, vse je spavalo, le stražar je zaklical vsako uro »gospodarjem in gospodinjam, naj se varujejo ognja in naj pokrijejo ognjišče, da jim ne odnese mačka iskre na repu«.

XII.

Na dan svetega Jakoba, to je 25. malega srpana 1565, je pozval ban Peter Erdedi plemstvo k dežel-nemu saboru v svobodno mesto Zagreb. Kakor stre-la je zadel ta glas plemiče. Sedaj bo počilo. Raznesel se je glas, da je dobil Tahi od kralja važnih pisem, a niso vedeli, kaj stoji v njih. Ugibalo se je s strahom marsikaj, kako je dobil Tahi pisma, a ljudje, nestanovitni, kakor so bili, so pričeli majati z glavami.

Dan pred svetim Jakobom — bila je nedelja — se je peljal gospod Ambrož iz Brezovjice v Zagreb. Nedaleč od Kraljevega Broda ob Savi sreča veliko četo turopolskih plemičev, opasanih s sabljami, ko so šli proti Zagrebu pod zastavo, pred njimi pa stajahala na konjih brata Jakob in Blaž Pogledič iz Kurilovca. Ko zapazi Blaž podbana, mahne z roko,

1) Veličastni.

2) Najponižnejši sluga vašega gospodstva.

in cela četa prične klicati: »Vivat Ambrosius!« Nato prijahaja Blaž k Ambroževemu vozu, se prikloni in reče:

»Egregie domine, vse je dobro! Vaši smo. Jutri nam bo dal ban račun.«

Ambrož se zahvali in Blaž se vrne k svoji četi, rekoč, da se bodo njegovi ljudje odpočili v bližnji vasi, predno gredo čez Savo.

Prišedši v Zagreb gre podban takoj v hišo gospoda Konjskega pri Kamenitih vratih. Vstopivši v palačo, najde za mizo celo družbo, v prvi vrsti gospodinjo Anko, gospo Uršulo in njene tri zete.

Vsi se vzdignejo, da pozdravijo podbana.

»Hvaljen Jezus!« reče Ambrož; »kakor vidim, brusite jezike za jutrnji dan. Celó ženske, ki nimate glasu v zboru. Ka je novega? Ste-li prešteli naše glasove?«

»Ta dva gospoda že cela dva dni ne delata nič družega,« reče Anka Konjska; »ej, da sem jaz možak!«

»Kako stojimo?« vpraša Ambrož in se vsede na visok stol.

»Dobro, oče!« povzame živahno Stepko; »Turropoljce je pridobil gospod Vunovič, ti imajo večino glasov.«

»Spectabilis domine!«¹⁾ povzame Konjski; »dasiravno se nadejam, da bo večina naša, vas prosim, da ne greste jutri na zbor. Govorili bomo mi za vas.«

Družba osupne, a podban skoči pokonci in vpraša začudeno:

»Zakaj?«

1) Ugledni gospod.

»Govorilo se bo o vas,« odvrne Konjski plaho, »prosim vas, ne hodite.«

»Si-li znorel, svak,« zakriči jezno Stepko in vdari s pestjo ob mizo. »ničesar nama ne poveš o tem. Treba bo strgati malopridnežem krinko z obraza.«

»A zakaj gre ban lahko? Ni-li on začetnik sile?« seže Uršula živo v besedo.

»Ban je glava zbora,« odvrne Konjski mirno, »mi vas hočemo braniti, javili vam bomo vse, domine Ambrož. A rotim vaš, ne hodite.«

Podban pogleda ostro Konjskega, zatem pa reče, mahnivši z roko:

»Odidite za nekaj časa! Samo Konjski naj ostane.« Vsi gredo vun.

»Gospod Konjski,« nadaljuje Ambrož, »vi ste nekaj izvedeli. Govorite.«

»Bom,« odvrne gospodar. »Škof Jurij Dražkovič vam svetuje, da ne hodite na zbor. Važne razloge ima za to. Lahko bi nastal hrup in boj. Domovina je v nevarnosti, sedaj je treba sloge in priprave za vojsko. Zato vas prosi škof. Ni mi hotel povedati ničesar več, a slutim, da je pridobil Tahi kralja zase proti vam. V imenu božjem, ne hodite!«

Za nekaj časa se podban zamisli, potem pa vpraša:

»A kje je škof?«

»Odšel je iz mesta vun na svoje posestvo, da se izogne viharju v zboru.«

»Pokličite gospe in gospode noter,« reče podban. Konjski stori to.

»Gospodje in bratje,« reče podban vstopivšim, »jaz ne grem jutri na zbor.«

»Za pet ran božjih!« krikne Uršula vsa iz sebe, in prime starca za roko, »vi nas pehate v prepad. Ne storite tega, ako verujete v Boga.«

»Oče!« zavpije Stepko, pokleknivši pred Ambroža, »rotim vas pri sinovski ljubezni, ne storite tega, eden las vaše sive brade več velja kakor sto besedi onih.«

A podban odmaje z glavo in reče resno: »Ne pojdem.«

Tedaj priskoči Konjski, poklekne in poljubi starcu roko:

»Hvala vam, vzvišeni mož! Branil vas bom do zadnjega dihleja. A vi ostali se umirite! Prišlo bo na dan, kako plemenito je srce Ambroža Gregorijanca.«

* * *

Bilo je dopoldan na dan svetega Jakoba — dan deželnega zbora. V hiši gospoda Konjskega šeta po sobi starec Ambrož, s sklonjeno glavo, na hrbtu prekrižane roke. Mračen, nemiren je. Kakor zaprt lev hodi gori in doli po sobi. Gleda, kako hodijo poslanci skozi Kamenita Vrata na zbor. Nekateri hitro, živahno govoreč, da ne zamude, drugi polagoma in molče, kakor da gredo neradi. Pešci, konjeniki, velikaši, slivarji, kanoniki, plemeniti kmetje iz Kalnika, Draganiča, iz Turopolja v modri suknji pod plaščem. A Ambrož ne more, ne sme. Mračen je naježil obrvi, iz očesa mu je kanila debela solza. Moški iz hiše pojdejo na zbor. Anka je v svoji sobi pri materi Uršuli, ki jo kuha vročina. Sam je s svojimi sivimi lasmi, s poštenim srcem, ki mu je bilo prekipelo vsled tujega nepoštenja. Močnejše mu bije srce. Kaj bo iz tega?

Ure lezejo počasi kakor polž, vse je tiho, le včasih se začuje vzklik od Markovega trga. To je zbor, ki zboruje na dvorišču mestne hiše. Mine poldne, ena je ura. Tedaj se začuje ropot, šum in vpitje na ulici. Podban stopi k oknu. Besni, razjarjeni, rdečega lica, togotni, veseli gredo poslanci od zbora. Sedaj se začujejo koraki na hodniku. Vrata se odpro, v sobo plane Stepko in pokleknivši pred očeta, zakliče:

»Oče! Moj oče! Sramota do Boga!« A pride tudi Baltazar, Kerečenj, Konjski, Družkovič in Vurnovič, vse blede, drhtč, obupani, in ko se Stepku izvije iz prs vzklik, plane v sobo Uršula, kuhajoča se v vročini in plamtečih oči, za njo pa Anka.

»Kaj je, v imenu božjem?« vzklikne Heningovica in leti k Stepku.

»Molčite, ženske!« zapove Ambrož mirno, »slišale boste. Gospod Konjski naj govori.« Nato se vsede, in Konjski prične z zamolklim glasom:

»Z dobrimi nadami smo šli zjutraj na zbor. Presteli smo glasove. Večina je naša, večina lahko odvrne nevihto od naše glave, pa naj pride tudi s prestola. Markov trg je bil poln zbornskih ljudi, a ni se slišalo ropota in vpitja, ampak je samo brenčalo, šumelo, in gledali smo se izpod oči. Videlo se je, da se pripravlja nevihta. Ko so zapazili nas, mene, Stepka in Kerečenja, so pričeli šepetati, in pogled vseh se je obračal k nam. Toda, nismo se ustavili. Pozdravili smo le malokaterega ter šli naravnost proti mestni hiši, da si poiščemo pripraven prostor. Tako smo se bili dogovorili sinoči. Na dvorišču je bilo veliko število plemstva, njihovega in našega, a našega je bilo več, kakor sem mogel izpoznati na prvi pogled. Pozneje jih je prišlo od Markovega trga

še več. Dvorišče je majhno, bila je prava pisana gnječa. Stopili smo na desno stran, za nama pa so stali bratje Sekelji, Zabski, Družkoviči, Urnjavčiči, opat Pavlinski, poslanec mesta Zagreba Tomo Mikulič, meščanje Križevški, Varaždinski in kmečki plemiči iz Kalnika, osobito pa Samoborci.

Nasproti nam sta stala in se smejala nekako škodoželjno gospod Matej in Šimen Keglevič, s sklonjeno glavo Jurij Svetič in njegov brat kanonik Štefan, ki se je sladko in ponižno zvijal pred medvedom Šimonom Keglevičem; Ladislav Bukovaški je, držeč roke na trebuhu, srpo zrl predse, Ivan Petričević je skakal mahajoč z rokama od enega do drugega in kazal s prstom na nas, dočim je odpihaval Ivan Ferčič, ponosno držeč visoko svoj pijani nos, vsak prašek od svoje suknje. Pridružilo se je njihovi strani dosti nižjega plemstva, a Petričević je brez konca in kraja kimal z glavo v pozdrav in molil vseh deset prstov v zrak. Sedaj se zasliši klicanje in vpitje. Lejte jih Draganičance z zastavo! Vsi do zadnjega se priklopijo k nam. Molče smo gledali predse, a jaz sem se čudil, da ni bilo tu ne Poglediča, ne Vurnoviča, niti enega Turopoljca. Vsi ti so se nam izneverili. Zapoje trobenta, pride ban, vse plemstvo se vzdrami, sto glav se je stegovalo kviško. V klobuku iz soboljevine in v višnjevi baržunasti obleki vstopi ban, za njim Alapič, noseč novo svileno zastavo, potem grbasti Gašper, smeje se in majaje z glavo, zraven njega pa — Tahi. Špičasta kučma je nihala na njegovi glavi, z desnico pa je držal nožnico široke sablje. Visoko je nosil glavo, obrvi je povešal, spodnja ustnica mu je štrlela naprej. Ban se vsede za mizo sredi dvorišča, zraven

njega veliki notar, a en stol je ostal prazen — za vas. Nastane tišina. Pogledam na nasprotno stran. Tu stoji Tah; nemirno ovija svojo dolgo brado okoli prsta in nas pogleduje z vražjim nasmehom, a izza debelih ustnic se mu kažejo beli zobje. Erdedi izpregovori. Glas mu je drhtel, a govoril je odločno. Pozdravi stanove in reče: Kako je drago njegovemu srcu, da se je zbralo toliko plemstva v tako resnem času, ko se pripravlja sovražnik krščanstva, da napade vnovič domovino. On vé, da bodo stanovi prinesli vsako potrebno žrtev in se skazali zvezte kroni in domovini. A da izvršimo to vzvišeno nalogo — tu je govoril Erdedi glasneje, in vsi njegovi pristasi so vprli oči v nas — je potrebno, da se spoštuje oblast in zakon in da se naj, če treba tudi z mečem, izruje oni plevel, ki preti zadušiti pravico. To je volja kraljeve svetlosti, ki je pripravljena streti vsakega nasilneža, ban pa da bo izpolnil vladarjevo voljo, ker je »iustitia fundamentum regnorum«¹⁾ —

»Iustitia!« se nasmehne Ambrož, »govorite dalje.«

»Soparica od tolike gnječe,« nadaljuje Konjski, »je bila taka, da so zavreli možgani; nestrpno je kipela kri vsakogar. Štefan Svetič je odobral banove besede, kimajoč z glavo, a drzni Tah zakliče pri zadnjih besedah? ,Tako je! Živijo kralj!' in ž njimi nekoliko plemičev, a na naši strani je šumelo in vrelo, in Luka Sekelj pokaže na Taha: ,Glejte, angel pravice!' Hrup poneha, a vrelo je natihem. Kašljajoč prečita veliki notar kraljevo pismo, v katerem kralj potrjuje sklepe zadnjega zbora. Kmetje so zdehali pri teh dolgih latinskih litanijah. Plemstvo

1) Pravica podlaga kraljestev.

je šepetaje gledalo kvišku, kjer je pod obokom prvega nadstropja gledala banica v bogatem oblačilu na skupščino, in zraven nje Helena Tahova — — —«

»Helena!« zamrmra togotno Uršula, »govorite hitreje, zet.«

»Ban je,« nadaljuje Konjski, »venomer gledal proti vhodu in zavláčeval važne zadeve; tudi jaz sem pričakoval nestrpno Turopoljcev. Skupščina je sprejela nekaj manj važnih predlogov, izvolila člane za bansko sodišče in začelo se je govoriti o utrdbi Koprivnice. — Kar prihrumi četa turopoljskega plemstva, njim na čelu Vurnovič, brata Poglediča in župan Arbanas. Četa se postavi v sredo med desno in levo stran in Jakob se postavi pred njo tako, da ga je mogel vsakdo videti. Meni od radosti zadrhti srce, tudi Stepko si pomane roke in pogleda besno Taha, ki mu pa mirno vrne pogled. Tudi ban se prav nič ne vznemiri, Gašper Alapič, ki je doslej sedel in gledal v tla, pa privzdigne glavo in zamiži kakor maček, tako da sem se prav čudil. Zavlada grobna tišina. Ban se vzdigne tiho, potegne izza pasa pismo z velikim pečatom in ga izroči Damjanu. Ta razreže ovoj. Nihče si ne upa dihati. »Nos Maximilianus secundus . . .«¹⁾ prične čitati notar, »s težkim srcem smo izvedeli od svojih zvestih svetovavcev, kaka sila da je zavládala sedaj v Slavoniji, da nekateri velikaši in plemiči teptajo z nogami zakon in pravico in dvigajo hudobno roko zoper kraljevega namestnika, — — bana, a pred vsem —«

»Podban Ambrož Gregorijanec, kaj ne?« zakliče Ambrož ter skoči na noge in oči se mu čudno zablišče.

¹⁾ Mi, Maksimiljan drugi. Ta je vladal od leta 1564. do leta 1576.; bil je natihem naklonjen liberalcem.

»Da, Ambrož Gregorijanec,« reče Konjski, »in v tem trenutku nastane hrup in s pretečim pogledom se spogledajo oči plemstva. Kralj, nadaljuje notar, da se je odločil, da kaznuje ta zločin, da vzame podbanu čast — —«

»Gorje!« zakriči Uršula in se udari z roko ob čelo, »vse je izgubljeno. To je torej ta vzvišena pravica! Fej!«

Stepko je stal v kotu, škripajoč z zobmi, in stiskal sabljo, v oko mu stopi solza; Ambrož se vznemiri, a se brzo vsede, mahne z roko Konjskemu in podprši se z roko reče:

»Dalje! Dalje!«

»Nastal je hrup in vpitje v skupščini; šumelo je, hrumelo, ploskalo se je, žvenketalo s sabljami, grozilo s pestmi. Ban prebledi, notar obmolkne. Ban zamahne z roko. Umirilo se je in notar čita, da je kralj odredil, naj se zaradi zločina kaznuje podban in vsi tovariši, a komaj da je izustil te besede, se je vzdignil ban in zaklical glasno: »Ker je podban po kraljevi volji odstavljen, si izberimo novega! Hočete?« »Volimo!« je zagrmel Tahi. »Volimo!« so vpili njegovi sošedje. »Ne!« zakričim jaz, da so mi skoro počila prsa, napraviti smo hoteli hrup — a Jakob Pogledič dvigne klobuk in zakriči: »Volimo! Vivat banus!«

»Proč z Gregorijancem!« In vsa druhal njegovih kmetov je zagrmela naenkrat: »Vivat banus! Proč z Gregorijancem!« V meni je zastala kri, Stepko je hotel potegniti sabljo, Vurnovič je pobledelel na smrt in prijel Poglediča za prsa. Izdali so nas, propadli smo in kakor nevihta je zatulilo nad našimi glavami besno kričanje, in v tem tesnem vrenju se

je obrnil proti nam oni vražji obraz susjedskega trinoga in uprlo se je v nas z višine s peklenkim pogledom ono črno kačje oko Helene Tahove. Skočim na klop in hočem govoriti. Pogledič mahne z roko in »Doli!« zatuli druhal. Kerečenj skoči pred bana, dvigajoč pesti, a ta zakliče: »Hočete Ivana Forčiča za podbana?« »Hočemo!« zatuli skupščina, in Kegleviči vzdignejo Forčiča na ramena. »Vivat Forčič!« zagrme kmetje na znamenje Pogledičevo, in Forčič je sedel na Vaše mesto. — — »Mir!« se zaslisi v tem trenutku glas, ki je vsakomur segel do srca; bled, drhteč je stopil ta moj pristaš Vurnovič pred bana, bled, kakor da je ležal v grobu; oči se mu razširijo kakor dva razbeljena obroča in udaril je s sabljo po mizi. »Mir, velim jaz, hrvaški plemič, katerega svobodni glas se ne trese zaradi Vaše besnosti. Vi ste nalagali kralja, izsilili od njega pismo zamolčali ste mu razbojništvo, s katerim je oropal Tahu ubogo vdovo, prevarili ste neuko plemstvo, podkupili ste jih, onečastili ste zlati venec pravice z rjo, Vi zločinci zakrivajte svoja zlodejstva s škrlatim plaščem, a jaz, prosti plemič, ugovarjam proti temu nasilstvu in proti tej zlobi, proti goljufiji in hudobnosti. Ne bojte se, ne bo zamahnila sedaj ta sablja na vas, ker sem jo nabrusil za Turčina, ker sedaj kliče domovina; a gorje vam, kadar potolčemo Turčina! Uničili ste plemenito srce starega Hrvata, uničili družinsko srečo, oropali vdovo! Gorje vam!« Tako je govoril Vurnovič. A ban se je vzdignil, napol opirajoč se z rokama ob mizo in zrl srpo v junaškega plemiča; tresel se je po vsem životu, od jeze mu je zastala beseda. Tahu zardi do vrh glave, beli lasje so se mu pletli kakor griva, besen je skočil

na stol in zavpil: »Dol z Vurnovičem! Mi smo gospodarji! Jaz sem zmagal! Vaši Uršuli bom dal v roke beraško palico!« »Bog te bo sodil, trinog!« odvrne naš prijatelj. V tem trenutku se zablišče nad njegovo glavo sablje, on pa se je umaknil k nam in naša četa je odšla, mahajoč okoli sebe s sabljami iz skupščine in — tukaj smo! Oh, plemeniti gospod! Zakaj Vam moram to pripovedovati, zakaj sem moral doživeti ta dan — — —«

Vsi molče. Na klopi sedi Uršula. Glavo je prislonila na zid, prsi se ji vzdigajo, usta ima napol odprta, oči se ji kar vrte od nemira. Anka se opira s sklonjeno glavo z eno roko ob mizo, z drugo pa se gtabi za srce, Kerečenj grize molče brke, ostali stojé, kakor da so okameneli; samo Ambrož je miren. Pristopi k Vurnoviču, poda mu roko in reče:

»Hvala ti, prijatelj!«

»Oprosti,« se vrže Vurnovič plakajoč Ambrožu na prsa, »prevarila sta tudi mene moja brata. Tajno podkupovanje Alapičevo je zapeljalo neuki narod; odpusti meni in narodu.«

V tem trenutku se odpro vrata. V sobo stopi novi podnotar kraljevine, Ivan Petričevič, se prikloni hladno in izroči Ambrožu in tudi Uršuli pismo.

»Te dvoje pisem pošilja kraljeva svetlost podbanu,« in poklonivši se odide.

Vsi so gledali začudeno. Ambrož odpre pisma in začne čitati drhteč: »Nos Maximilianus — — Čujte!« se nasmehne s krohotom, »kralj kliče mene, Uršulo in njene zete pred sodbo zaradi zločina veleizdaje in razžaljenja Veličanstva; vi, gospa Uršula, pa morate po njegovi zapovedi vrniti Tahu celo posestvo.«

»Nikdar!« skoči žena na noge.

»Morate — — za sedaj,« reče Ambrož, »kralj to zapoveduje.«

»Veleizdajice!« zavpijejo vsi s strahom in se vstopijo okoli starca. A kakor skala sredi razburkanega morja vzdigne Ambrož glavo ter drži v pesti zmečkano pismo proti solncu, ki je sijalo skozi okno, in reče svečano:

»Oj solnce, ki siješ na pravične in krivične, preberi to pismo, poglej v moje srce in mrkni! Umirite se, otroci! Nehal sem biti podban, sedaj sem advokat, brat postavodajavca Pavla Gregorijanca. Na mojo vero, kralj sam bo raztrgal to svoje pismo!«

* * *

Tretji dan po sv. Jakobu je zasel Tahi posestvi Susjed in Stubico; od strahu in groze je zatrepetal celi kraj, ker je grozovitež vzkliknil: »Ej, sedaj sem jaz vaš gospodar!«

XIII.

Na svečnico leta 1566. je bil strahovit mraz. Graščak Ferenc Tahi se zaradi svoje medvedje narave, ki jo je utrdil v tolikih ljutih bojih, prav nič ni bal ne ledu ne snega, toda prejšnje leto je bilo jako kruto zanj in za celo deželo, Turčin jim je bil ugrabil Kostajnico in Krupo, in zato je Tahi želel pozimi počitka svojim kostem, katere mu je začel trgati pomalem protin; dobro je namreč vedel, da ga pozove zopet bojna trobenta, kakor hitro skopni sneg, ker se je kralj Maks branil plačati Turčinu davek, in ker

se je govorilo, da pripelje sultan sam vojsko nad Dunaj. Ta zimski počitek je porabil tudi v to, da ukrepi v tem okraju svojo moč in da ukloni trdovratne kmečke tilnike, ki so prizadeli — kakor je mislil — njemu in njegovi zakonski ženi toliko gorja, skratka, da se osveti vsem, ki so se drznili oporekati njegovemu krutemu gospodstvu. Zato je gospod Ferenc sedel dobre volje pri plamtečem ognjišču, nasproti njemu pa gospa Helena, ki je vezla svilen pas za svojega sina Gabrijela. Oba sta se pogovarjala kaj živahno.

»Torej, da veš, Helena,« reče Tahti, »hči banova se moži.«

»Je-li mogoče?« vpraša radovedno gospa in položi šivanje na krilo.

»Tudi jaz sem se čudil. Mislil sem, da bo ostala stara devica, ko jo je pustil tvoj nečak Jurij na cedilu — a sedaj je iztaknil ban Mažara, nekega Štefana Držfy-ja, poveljnika podonavskih konjenikov; zaroka se je že izvršila, a v jeseni bo, ako bomo živi, svatba. Dobil sem pismo z Ogrskega, v katerem mi to potrjujejo Batorji.«

»Ali ti ne pišejo ničesar o naši pravdi, o preiskavi radi veleizdaje proti Uršuli in Ambrožu?«

»Pišejo, da pravda spi,« se nasmeje Tahti, »in kako tudi ne bi? Ambrož vsekakor vodi na vse krip-lje pravdo proti meni, a kralj ima sedaj veliko pravdo s Turčinom, prosi v Avgsburgu nemško gospôdo denarja in nima časa za sodbe. Preiskava bo prav gotovo zaspala.«

»Kako to?«

»E, tu je vmes zopet tvoj dragi brat Nikolaj, ki mu poleg poveljništva v Sigetu preostaja še dosti

časa, da je napisal po svoji navadi Maksimilijanu debelo pismo za svojega varovanca Ambroža. In tako bo stvar zaspala. Raditega tudi nisem šel na požunski zbor, ker se preveč togotim in imam dosti posla na svojem domu, da uredim gospodarstvo in ukrotim kmečko živino. Odbiti jim hočem rogove. Pa tudi ne povprašujem dosti za veleizdajo, samo da imam svoje imetje; starega lisjaka Ambroža pa sem tako ali tako udaril, da me bo pomnil do groba.«

»Dà,« povzame Helena, »ker ravno omenjaš kmečko živino, kaj nameravaš s Štefanom, županom Heningovice, ki ste ga oni dan vjeli na cesti pri Brdovcu?«

»Kaj naj bo ž njim?« se nasmeje Ferenc, »vprašaj rajši, kaj se je zgodilo ž njim. Requiescat in pace!«¹⁾ Tu vzame Ferenc nožič svoje žene, prereže nit in reče: »Tako je bilo. Pokazal bom tem prokletim slivarjem, kaj se pravi igrati se sodnika.«

»Daj, pripoveduj mi!«

»Skoro ni vredno veliko govoriti o taki ničevi stvari. Tako je bilo. Simon Drmačič mi je naznanil, da Štefan gosposko živi v Brdovcu in žuga, da pridejo stari gospodarji. Pove mi tudi to, da je hujskal proti tebi kmečke pse; razun tega da ima precejšnje imetje. Hotel sem ga soditi, ali podžupan Jurij Raškaj reče, da je Štefan plemenit in da spada pred plemiško sodišče. Dobro, sem rekel, jaz ga tožim, vi ga sodite. Da vidimo! Zbrali so se k sodbi v Brdovcu in dognali, da je Štefan pošten in nedolžen. Vedel sem, da bo tako. Zato sem počakal po sodbi z Bošnjakom in z Antonom Gerecyjem. Ko se je Štefan vračal domu, smo ga zgrabili, privedli ga sem-

¹⁾ Naj počiva v miru!

kaj in sporočil sem Raškaju, da bom sedaj sam izrekel sodbo. Sodili smo hitro. Ti si še spala. Moj Anton prinese sekiro, zamahne in tresk! glava je odletela. Hišo njegovo sem podaril Gerecyju, zato ker mu je mojstrski odbil bučo. Pokazati jim hočem, kaj sem, in pomesti hočem te plemenite in neplemenite smeti, da bo vse čisto, kakor ta tla,« konča Ferenc in udari s peto ob kameniti tlak.

»Kaj pa, ako te zatožijo?« reče plaho Helena.

»Kdo?« vzdigne Tahi glavo, »bana imam v torbi, moja stranka je močna, kralj nas potrebuje, se nam torej ne sme zameriti, gospodar Hrvaške sem pa jaz. Kdo naj me torej toži? Komu?«

»Oče, oče!« prileti v sobo Gabrijel, »ravno je prignal Petričevič v grad bosega, vklenjenega človeka.«

Tahi se hitro vzdigne in gre v vežo, da vidi, kaj je. Sredi dvorišča je stal v snegu človek, gologlav in bos, na sebi je imel samo srajco in hlače in ukovan v težke verige. Tresel se je od mraza kakor šiba, črni lasje so mu viseli čez blede obraz, a iz ust mu je tekla kri. Zraven njega je stal na konju Peter Petričevič z dvema orožnikoma in pisar Simon Drmačič, oblečen v kožuh, dočim je imel noge povite s slamo.

»Kdo je to?« zakliče Tahi od zgoraj.

»Latrunculus pravissimus!«¹⁾ odgovori Drmačič, dvignivši glavo, »ta prečastiti gospod, vaša milost, se zove Ivan Sabov, ki ga mati ni rodila za družega kakor za vešala. Gotovo ga pozante!«

»Ho, ho! Ivan Sabov!« se nasmeje gospodar susjedski, »torej ste ga vjeli!«

1) Najhudobnejši razbojnik.

»Uti figura docet,¹⁾ Vaša milost«, klepeta Simon dalje, a smo si zaslužili pri tem krvavo svoj kruhek.«

Tahi gre na dvorišče in se vstopi pred tresočega se reveža, ki je še vedno gledal v tla.

»Ti si Ivan Sabov?« ga vpraša Tahi.

Človek dvigne ponosno svojo glavo, pogleda velikaša z bistrim pogledom in reče:

»Dà, Ivan plemeniti Sabov!«

»Glej,« se vmeša v besedo Drmačič, »nisem vedel, da si plemenit. Torej je mogoče, da se tudi plemenita koža ježi? Rekel bi, da ti ni toplo?«

Sabov pogleda prezirljivo Tahovega pisarja, ne reče pa ničesar.

»Ti si,« reče Tahi, »ščuval za Heningovico kmete proti meni, ti si prišel z oboroženo roko nad Susjed?«

»Dà,« odgovori jetnik.

»Ti si z mečem branil grad proti banu in ubil poveljnika Vlašiča?«

»Dà !«

»In zakaj si to storil, dragi moj?«

»Ker sem služil Heningovici, ker sem ji to obljubil pri svojem plemiškem poštenju, ker vem, da je Susjed njena dedščina, katero ste ji vi po krivici vzeli.«

»A, tako,« reče Tahi, kimajoč z glavo, »ti si, brate, streljal iz svojega okna moje ljudi in ubil konja, ki mi je trikrat dražji, kakor pa ti, duša lopovska!«

»Dà,« odvrne Sabov, »ker so vaši orožniki proti božjemu in človeškem zakonu napadli moj plemiški

¹⁾ Kakor vidite.

dom, da bi mi ugrabili moje imetje. Plemič sem, svoj človek.«

»Pa zakaj si pobegnil?«

»Ker ste poslali nad-me silno četo. Hotel sem se umakinti na varno mesto, da se pred plemenitim sodiščem pritožim čez vas.«

»Aha! Tako, tako!« se nasmehne Tahi, »a kje ste ga vjeli, dragi moji?« se obrne Ferenc k Petričeviču.

»V kleti blizu Stubice,« odvrne Petričevič.

»Da,« nadaljuje pisar, »ko sem se splazil ponoči v njegovo hišo, sem našel par njegovih čizmov in vzel po njih mero. Našel sem sledove vstinjene v sneg in tako sva šla po sledu vedno dalje in dalje. Pustil sem oborožene ljudi v zavetju in s Petričevičem sva šla vedno dalje proti kleti. Ustrašil se je, a takoj se je umiril, ko sem mu rekel, da grem iz Stubice k gospodu Gregorijancu in da ga prosim prenočišča. Govorila sva marsikaj o službi in on mi je rekel, da raje pogine, kakor pa da vzame od rablja Taha — tako je rekel — le drobtinico kruha ali kapljico vode. Storila se je noč, za menoj je prišel Petričevič in vjela sva miš ter jo slekla, da se ne bo siromak med potoma potil. Sedaj ga imate!«

»Ej,« reče Tahi in si priviha brke, »vidiš, moj dragi, prišel si mi v goste, ne morem te pustiti v tem mrazu zunaj hiše, ker ne daj Bog, da zmrzneš po moji krivdi! Dal ti bom stanovanje in posteljo; a ker nečeš od mene ne drobtinice ne kapljice, naj bo po tvoji volji. Ne maram te siliti, škodovalo bi ti lahko.«

Sabov dvigne glavo in upre v Taha svoje otrple oči, ne vedoč, kaj da misli narediti ž njim. Naposled se vzdrami in reče:

»Gospod Franjo Tah! Ugovarjam proti temu nasilstvu. Pustite me! Plemič sem.«

»Bog ve,« odmajje Tah! z glavo, »treba je poiskati prej tvoj rojstni list. Do tedaj moraš potrpeti.«

»To bo pač težko, vaša milost,« se nasmehne Drmačič, »ko je pobegnil in ko smo iztirali njegovo ženo in otroke, smo prenočili v njegovi hiši. Tu sem zakuril peč s papirji, med katerimi je bila tudi popisana oslovska koža.«

Jetnik otrpne od groze in se zagrabi obupno z rokama za prsa, da zarožljajo verige, in zamolklo zastoka od bolesti, gnjeva in groze: »Bog! Moj Bog! Ali še živiš?«

»Petričevič!« zapove Tah!, »pelji mi mojega gosta v doljnjo ječo, čuvaj ga dobro in razumeš: Ivan noče od mene niti kapljice niti drobtinice, torej mu ni treba dati ničesar.«

»Lahko noč, nobilis domine!«¹⁾ se zakrohota pisar.

Jetnik pade na kolena in pogleda proti nebu, a orožniki ga odvedo siloma, in gospod Tah! gre dobre volje nazaj po stopnjicah v toplo sobo in se razgovarja dalje z gospo Heleno, ki mu pove, da je bil zjutraj pri njej župnik Babič in je vprašal, kje da je mladi Jurij Mogajič, ker namreč vsi za gotovo vedo, da je odšel v Kanižo.

»Reci mu, Helena,« odgovori Tah!, »prvič, da so Mogajiča vjeli Turki in ga gotovo izkopili; drugič naj se ogiblje vražji pop moje hiše, ker ga drugače ošvrkam po sveti tonzuri. Lopov je, kmečkega rodu, pes, kakor vsa ta ostala kmečka druhal.«

* * *

1) Plemeniti gospod.

Pet dni je minulo po Svečnici. Gospod Ferenc se je bil zelo opijanil z zlato vinsko kapljico, ki so jo njegovi ljudje zaplenili v kleti Ivana Sabovega v Brdovcu. Lica so mu gorela, oči so mu plamtele. Veselo skoči na noge, bil je vražje volje. Potisne si kapo na levo uho, gre po stopnicah in zakliče glasno:

»Peter! Oj! Peter! Kje si, pes?«

Čez nekaj časa se prikaže Peter Bošnjak in se prikloni globoko.

»Prinesi mi ključe od kamenite ječe, da vidim, kako se veseli naš gost Ivan Sabov. Dà, prinesi tudi hlebec svežega kruha!«

Sluga uboga gospodarja in kmalu stopa po zavitih stopnjicah Peter, noseč svetilko, hlebec in ključke podzemeljske ječe, za njim pa gospodar Tahi. Prideta po temnem hodniku pod zemljo do železnih vrat. Peter jih odpre in vstopi, za njim Tahi. Ko Peter dvigne svetilko, si lahko pregledal to grozno sobo. Iz te kamenite luknje je udaril na vrata vlažen, smradljiv zrak. Tupatam so bile gole kamenite stene pokrite z mahom in plesnobo, tupatam mokre od vode. V kotu na gnili slami se je premikal nekak klopčič, gotovo živa stvar, morda človek. Dà, dà, to bo človek. Izpod raztrganih cunj vidiš človeško polt, noge rdeče in modre, zatekle in ozeble. Tudi roke vidiš, suhe, bele, ki se krčevito kopljejo v slamo, okoli rok in nog se mu ovija mrzlo železje. Morda je to zver? Živo bitje je, ker včasih zadrhti, včasih zatuli. Skoro gotovo je to človek, ker vidiš pod črnimi krvavimi lasmi, ki so se mu prilepili na čelo, suh, bled obraz. Kakor da so ga izpile kače. Modre, suhe ustnice so odprte, a izza njih gledajo zobje kakor tigru. Temne oči mu žaré kakor steklemu psu

in se nemirno vrte. Včasih ta klopčič vzdihne, včasih zatuli. A kakor da je prikovan na zemljo. Kako tudi ne? Že pet dni ni nič jedel in nič pil. Tahī se upre z rokami ob bok in se vstopi, pred klopčič, kakor pes pred mrtvo divjačino. Oči mu zažare z žarom mržnje, preziranja in zverstva.

»Oj, dragi gost! Oj, Ivan! Kako je, se ti dobro godi?« vpraša porogljivo Tahī.

»Vode,« zastoka človek in izbulji oči.

»Glej vruga, pozabila sva jo,« odvrne Tahī, »a tu imaš svež hleb; bel je, jej, boter! Lačen si že.«

In vrže hlebec jetniku. Ta se vzdrami in kakor da se ga je dotaknila čarobna moč, se vsede, pograbi z obema rokama hlebec kakor opica in prične momljajoč zvečiti kruh in poje ga do zadnje drobtinice. Jetnik prične težko dihati, vzdigne glavo in zacvili jokajoč:

»Prosim, prosim, dajte mi papir — testament — za ženo — za otroke — oh! oh! dajte!«

Tahī ne odgovori ničesar.

»Prosim, prosim,« dvigne jetnik roke in razširi suhe prste, »duhovnika, duhovnika mi dajte, za pet ran božjih, duhovnika!«

»Daj, oče, pokliči duhovnika,« se oglasi za Tahom Gabrijel, ki se je bil iz radovednosti priplazil za njima.

»Odkod pa ti, nori dečko?« se obrne Tahī k sinu, »misliš-li, da bodo duhovnikove čarovnije odprle temu vražjemu psu nebeška vrata? Nikoli!«

Jetnik se je stresel, začel se je zvijati vedno bolj in bolj, ustnice mu zazijajo, na ustih se mu pokažejo pene, opotekajoč se postavi na noge in zatuli:

»Vode — vode — drob mi gori — kruh gori — vode — vo— — — —« in kakor kamen pade na tla. Za nekaj časa vlada tišina. Peter nasloni uho na prsi jetnikove.

»Po njem je,« reče Peter.

»No,« se nasmeje Tahī, »ta me bo še v peklu pomnil!«

A ko pogleda mrtveca, katerega otrple oči so zijale iz jamic vanj, ga zazebe pri srcu in odide.

Kaj je pač Tahī sanjal to noč?

XIV.

Mračen je bil 15. dan kimovca leta 1566. Nebo je bilo zastrto z bledimi, sivimi oblaki, iz katerih je včasih pršel jesenski dež, a po rumenih in rdečih listih šume se je vlačila lena megla, v oblake so bili zaviti gorski vrhovi. V tem pustem vremenu se je premikala leno majhna četa konjenikov proti Susjedu, daleč pred njo pa gospod Tahī in Gašper Alapič. Oba sta bila odeta s temnimi plašči, oba sta gledala molče predse izpod mokrih kap, ki sta jih imela potisnjene na čelo. Na obrazih gospode, ki je bila drugače ljuta, si opazil neki tih mir, neko žalost, osobito lice grbastega Gašperja je bilo nenavadno blede. S stolpa se zasliši trobenta, grajska vrata se odpro in molče vsfopi nevesela četa v grad. Jata lovskih psov prične skakati okoli gospodarja, sluge snamejo ponižno kučme in naposled prileti na dvorišče gospa Helena, črno oblečena, in ž njo njeni sinovi Gabrijel, Štefan in njeni hčeri Klara Gruber iz Samobora in Marjeta Oršiška iz Slavetiča. Gospa Helena je bila zelo blede in upadla, njeni temni lasje

so bili že močno posiveli, iz črnih oči ji je sevala žalost, strah in nepokoj. Tahí mahne z roko ženi in otrokom, razjaše konja in poljubi molče celo rodino, za njim pa pozdravi gospo tudi Gašper. Neka plahost, neka groza se je lotila src vseh, dokler ni stopila cela družba v grajsko dvorano. Tu odvzame ta očetu in gostu sinova orožje in plašče. Tahí se ozre po starinskih slikah, ki so visele po temnih stenah palače, zavzdihne, pogladi z roko kodravo brado in reče:

»Hvala Bogu, da sem zopet na svojem domu,« in stisnivši obe roki svoje žene nadaljuje: »Pozdravljena žena, pozdravljeni otroci moji! Dolgo me ni bilo in mislil sem že, da se ne bomo nikdar več videli, ker nas je zadela prav nemilo zla usoda in si še nismo opomogli. Si-li prejela moje pismo iz Kaniže?« konča Tahí in sede na klop.

»Sem, gospod moj,« odvrne Helena in solze ji stopijo v oči.

»Napisal sem ti ondi vse o krvavem dnevu sedmega kimovca, o sigetski¹⁾ nesreči in o junaški smrti tvojega bratā Nikolaja. Nikolaj poslednja leta ni bil moj prijatelj, škodoval je mnogo meni in tebi, a zdaj je že v večnosti; branil se je junaško, junaško je umrl in vreden je hvale, a oni, ki so ga zapustili v svoji neumnosti, ki me niso hoteli poslušati, naj — — toda ne maram govoriti dalje o tem, boli me glava — ako hočete vedeti natančneje, vam več pove naš gost, gospod Alapič; ta je vse videl na svoje lastne oči in komaj odnesel zdravo kožo, ker je bil že v turških krempljih.«

1) Siget je bila trdnjava na Ogrskem, severno od Drave; junaško jo je leta 1566. branil največji hrvaški junak Nikolaj Zrinjski.

»Dà, bil sem,« vzdihne nekako čmerno Alapič, »pripovedoval vam bom, plemenita gospa, vse natančno, ko si malo poravnam polomljena rebra. Prišel sem namreč, da veste, k tem prokletim nevernikom proti svoji volji na hrano in stanovanje, ki so mi samo zato dali svobodo, ker sem se bil preoblekel v navadnega vojaka. Ako bi bili vedeli, da sem jaz tisti človek, ki jim je pri Šiklošu tako kruto razbijal po bučah, bi mi na mojo vero ne stala več glava na ramenih. Vse vam bom pripovedoval, a sedaj, za Boga, ne morem. Jezen sem, da vse poka v meni, po kak' neumnosti smo izgubili Siget in vašega brata — a tam okoli Jurija¹⁾ pa se je mešala in gnjetla kraljeva vojska. A zastonj je sedaj vse tarnanje, Bog je tako hotel. Upajmo boljših časov.«

Gospa Helena je poslušala vse to z mirnim očesom, toda debele solze so ji kapale iz oči, pri zadnjih besedah Alapičevih pa ji zalijejo solze obraz, da zaječi:

»Brat mi je bil — brat! Recite in naštevajte, kar vam drago, on je bil Zrinjski, večji, slavnejši, kakor vsi drugi — on ni zaslužil tako grozne smrti. Naj upamo boljših časov? Čemu? Bratu so odsekali neverniki glavo, ker je bil junak, a mojega sina Mihajla so zaslužnjili Turki v Krajini, in Bog ve, kaj se bo godilo ž njim. Franjo! Franjo! Si se spomnil svojega sina, svoje krvi? Franjo! Glej, izgubila sem brata, ne dopusti, da izgubim tudi sina.«

»Ne skrbi za sina,« reče Taht mirno, »vem, kje je — v Banjaluki. V svoji kanižki ječi imam vjeta dve turški paši, in ako mi pridejo pisma o zameni, osvobodim kmalu sina. Pripravi se na potovanje za

¹⁾ Raab, trdnjava na Ogrskem blizu Komorna.

nekaj dni. Pisal sem že Nikolajevi vdovi in sinovom. Prišla bo v Čakovec. Tam bo ležala nekaj časa na mrtvaškem odru glava tvojega brata Nikolaja; Turki so jo namreč vrnil generalu Salmu. Blagoslovili jo bodo v cerkvi sv. Jurija, a mi jo bomo položili v družinsko rakev pri sv. Heleni.«

Gospod Alapič se pokloni gospej in se napoti v svojo sobo, a tudi Tahi gre, da se odpočije od naporenega pota, a še bolj od onih krvavih dni, ki so videli padeč sigetske trdnjave in smrt junaka Nikolaja Zrinjskega. Težke so bile njegove sanje; Tahi je upal, da bodo sladke — toda ves ta napor, vse prestale muke niso zamorile v njem krvavih spominov. Sanjal je in videl v snu prikazen — Arlandovo Doro, kako vodi za roko bledega mrtveca; iz ust mu teče rdeča kri, srepo zre z otrplimi očmi v Taha in šepetaje obupno: »Vode! Vode! Duhovnika! Duhovnika!«

Molče so potekali dnevi na Susjedu. Gospa Helena se je pripravljala plakajoč na pot, Tahi je ni hotel vznemirjati. Sedeč z Gašperjem pri vrču rujnega vinca je skušal odgnati vse neljube skrbi preteklosti, vse temne slutnje bodočnosti. Nekega dne reče:

»Gospod Gašper, veruj mi, da sem sit solzâ; samo, da še opravimo ceremonije za Nikolajevo glavo in da prevdarimo, kako bo na našem domu. Sreča mi dobro kaže. Ko sem bil v kraljevem taboru v Rabu, sem dobil s pomočjo Batorja in drugih prijateljev z zvijačo od cesarja Maksa darovno listino, potem sem izmaknil advokatu Ambrožu važne listine; zaradi teh bi me bil lahko prijel pred sodiščem. In, govoriva resnico, Nikolajeva smrt mi je

dobro došla. Bil je moj nasprotnik, na njegovi strani so stali vse moji sovražniki. Zrinjski je bil slaven in bogat, imel je prijatelje na dvoru in je lahko mešal banu račune. Nikolaj je padel, ban ima zvezane roke, jaz imam listine, naša stranka je močnejša, ko sploh kedaj prej, moja družina uglednejša, in sicer — čudno — ravno radi tega, ker je moja žena sestra sigetskega junaka, ki ga slavi ves svet, a Nikolajevi sinovi so še otroci. Zato, gospod Alapič, željno pričakujem bana Petra. Se-li kmalu vrne?»

»Ne vem dobro,« odvrne Gašper. »Ako bo kralj odločil, da se razpusti vojska, bo izročil ban poveljstvo knezu Franju Slunjskemu, sam bo pa pohitel s svojo sestro in hčerko Anko na Ogrsko, da obhajajo poroko z Držfyjem. Vem, da bo preteklo še mesec dni, predno se povrnejo, a vsekakor mi bo v pismu naznanil svoj prihod v Zagreb. Lahko torej pričakujemo ondi mojega svaka, ker je čas kritičen in se nudi priložnost, da uredimo posestvo popolnoma po svoji volji in želji.«

Deset dni po tem pogovoru so odšli gospodarji susjegradski v Čakovec, gospodar vukovinski pa se je napotil v sobico Agate, brkate krčmarice zagrebške, da si ondi ozdravi rane, ki mu jih je prizadajalo turško robstvo.

* * *

Gospod Gašper je slabo štel dneve in ni zapazil, da jih je minulo že trideset in da je že popadalo listje z drevja. Nekega popoldne mu prinese banov sel pismo, v katerem mu naznanja sestra, da se ban vrača od hčerinoga ženitovanja in da dojde v štirih

dneh v Zagreb. Gospod Gašper napiše na ovoj pisma: »Na znanje plemenitemu gospodu Ferencu Tahu«, in odpravi sela dalje na Susjed. Čez nekaj dni pride gospod Tahu z gospo Heleno v Zagreb in se nastani v banovi hiši. Mine nedelja, a o banu Petru še ni nobenega glasu. Taha zaskrbi nekoliko, a Gašper ga potolaži:

»Ne ubijajte si glave, mogočni gospod, na poti v Zagreb se nahaja polno velikaških postaj in moj gospod svak se je malo pozabaval kje v gostih. Saj veste, kako je to pri nas v navadi.«

Tahu se po tej tolažbi nekoliko umiri in obišče drugega dne s svojo ženo vinograd gospoda kanonika Štefana Svetiča v Bukovcu, kjer se je radoval v družbi odličnih gostov do pozne noči. Tudi gospod Gašper je bil povabljen na to veselico, a se je opravičil, da ni danes za družčino, ker ga silno boli glava, ter je rajši zdravil svojo bolezen v prijazni sobici krčmarice Agate. Zunaj se je bilo že stemnilo, toda Gašper ni dosti povpraševal, je-li svetlo ali temno, ampak se brigal samo za sijaj starega vina in zgovornost krčmarice Agate. Ravno je pričel pripovedovati, kako so kruto ravnali ž njim Turki v vjetništvu, kar pomoli nenadoma banov vratar glavo skozi okno in zakliče:

»Pridite v imenu božjem hitro domov, plemeniti gospod!«

Zapazivši blede lice slugino, se Gašper prestraši, prevrne vrč na mizi, a ne meneč se za to pohiti z brzimi koraki v banovo hišo. Hišna vrata so bila odprta na stežaj. Na dvorišču sta stala dva vozova, a nikjer ni bilo žive duše. Gašper hiti po stopnjicah. Na hodniku je bila zbrana cela truma

poslov, ki so plakali in žalovali. S komolci se pre-rine Gašper skozi nje, stopi v sobo, pogleda — in ostrmi. Sredi velike dvorane je stala na sredi mrtvaška krsta, čez katero se je nagibala črnooblečena žena — banica. Roke je imela sklenjene, čelo ji je počivalo na krsti, in med zamolklim ječanjem se je slišal včasih obupen vzklik:

»Joj! Joj! Peter, moj soprog!«

»Barbara! Kaj je, za Boga?« vzklikne Alapič, priskočivši k sestri.

Na bratov glas se banica vzdrami, skoči kvišku, vrže se Gašperju na prsi in zavpije:

»Brat! Brat! Mrtev je, mrtev! A jaz sem vdova, uboga vdova!«

Gašper pelje sestro k stolu, kjer se je plakajoč vsedla in z objokanimi očmi gledala predse. Molče je stal poleg nje brat in gledal v slabi plamen voščene sveče, ki je brlela na mizi in obsevala z rumeno svetlobo mrtvaško krsto. Na dvorišču zaropče voz. Čez nekaj minut se pojavi na pragu Tahi in gospa Helena.

»Je-li mogoče?« zavpije Helena in poleti k prijateljici. Tahi obstane na pragu, pobledivši na smrt, in klone z glavo.

»Ako je mogoče?« vzdihne banica in dvigne glavo, »ako je mogoče? Resnica je, grozna, strašna resnica. Ná, v tej krsti leži ban Peter mrtev, moj mož mrtev, moj mož! Gorje!« In vdova si pokrije obraz z rokama.

»A kako se je to zgodilo?« vpraša Tahi prestrašen.

Banica položi roki na mizo, dvigne glavo in prične s stokajočim glasom:

»Svatbo smo bili srečno končali. Prišel je čas, da bi se vrnili. Ko se peljemo po ravnini, nas zaloti ljuta, nemila nevihta. Peter zmeče name vso obleko, kar sva jo imela seboj, a on je sedel na vozu v suknji. Karala sem ga radi te lahkomiselnosti, a on se mi nasmeje. Pozno ponoči prispemo do Čakovca. Gremo v prenočišče. Napisala sem pismo Gašperju, nato pa začne Peter tožiti, da ga bôde. Vleže se. Glava mu je bila vroča kakor razbeljeno železo. Prične se mu blesti. Prestrašena pošljem po zdravnika Zrinjskega. A bilo je prepozno. Čez tri ure je izdihnil in evo ga tu — evo! Mrtev! Gorje, mrtev! Oh, ali sem zaslužila to od njega?«

»Gospod Tahí,« reče polglasno Gašper, pristopivši h gospodarju susjegradskemu, »prosim vas, stojte nam v tem strašnem času ob strani.«

»Jaz?« zamrmra Tahí, »jaz moram sam iskati pomoči. Ban Peter Erdedi je mrtev, moji računi so prekrižani. Kaj bo sedaj?«

Gašper odvede banico v spalnico. Tahí in Helena sta ostala sama pri krsti. Tedaj pristopi Helena in položi roko na ramo svojega moža.

»Gospod Franjo,« reče tiho, »ni-li ta krsta za naju prst božji?«

A Tahí se ljuto raztogoti in odgovori:

»Gospa Helena, zdi se mi, da govori iz vas zopet oni prokleti brdovski pop.«

»Memento mori!«¹⁾ se zasliši v tem hipu od vrat vzvišen glas. Vstopi duhovnik majhne postave, z dolgo črno brado — škof Jurij Draškovič. »Do mojih ušes je prišla žalostna vest, da je dopadlo Vsemogočnemu vzeti v tem usodepolnem času življenje

1) Spominjaj se, da boš umrl!

poglavarju kraljevine. Prišel sem, da obiščem te dvore žalosti in da pomolim za dušo pokojnikovo.«

Draškovič poklekne pred krsto in prične glasno moliti, in ko izusti razločno in glasno besedico »Amen«, zgrabi Ferenca Taha nekaj za srce.

XV.

Medtém ko se je razlegal nad mestom Zagrebom žalostni glas zvonov, ki so naznanjali, da je kraljevina izgubila bana, sta sedela v brdovskem župnišču dva človeka, domači župnik Ivan Babič in sveten človek, visok, lepe rasti, bistrih, rjavih oči, iskrenega, zdravega lica in dolgih brk. To je bil gospod Štefan Grdak iz Filetinca, plemič križevški, poslan od kraljeve svetlosti.

»Hvala vam, častiti gospod,« reče plemič duhovniku, »za pojasnila, ki ste mi jih dali. Kraljeva svetlost me je poslala nalašč, da oskrbujem v imenu kraljeve blagajne Heningovičino polovico posestva, dokler se ne konča pravda. Prav nič ne dvomim, da gospa Uršula zmaga vsaj polovico, ker je naposled to njena dedščina in se je Tahi polastil tega po krivici. Tudi na dvoru vedo, da je ta gospod vrhovni konjar divjak brez para in bojim se še tudi sedaj zla, dasiravno je kralj nekoliko pravičnejši od svojih lakomnih svetovalcev, ki jih je znal gospod Tahi podkupiti. Da govorim resnico, pravzaprav niso niti marali, da bi država začasno oskrbovala Heningovičino polovico, češ, da se je bati krvi. Mogoče, ali cesarska blagajna rada pobira zlate dohodke in rada kaj oskrbuje, ker nima v svoji mošnji nikoli denarja. Nobenega znanca nisem imel v tem kraju, razun

vas, ki vas poznam že od mladih nog kot poštenjaka. Zato sem prišel k vam po pojasnila; prosim vas, da mi pomagate pri tem težavnem poslu, ker imam nalogo, da napravim v tem morebiti kratkem času svojega bivanja zopet red, ki, kakor čujem, pod Tahom ne cvete.«

»Žalibog da ne,« potrdi župnik, »Bog mi je priča, da vam, gospod Štefan, nisem govoril več, kakor je res, in hvala Bogu, da ste prišli, ker bo Tahi moral kraljevega človeka poslušati.«

»Ne vem, če ga bo,« odmajje Grdak z glavo; »ko sem prišel zjutraj na Susjed ter se izkazal s kraljevim pismom, mi prično Tahovi posli že prvi hip metati polena pod noge; Peter Petričevič mi ni dal ključev, vsi so se me ogibali, a jaz sem stal, Bog mi odpusti, kakor grešnik pod vešali. A gospôda se je zmotila. Grdak se ne pusti od gospôde voditi za nos. Jaz ne odjenjam in hodim po ravni poti.«

»Tako je tudi prav, gospod Štefan, in to je edini pot, da si pridobite ugleda. Priporočam vam posebno ta siromašni narod, ki poti pod Tahom krvavi pot. Pri svojem poštenju in prisegi vam povem, da take grozovitosti še ni videl človek, kakršno uganja Tahi s kmeti. Naposled so sicer malone vsi velikaši nasilni, to jim je menda v krvi, toda Tahi je tak, kakor da se ga ni prijel sveti križ, kakor da ima v svojih prsih kamen mesto srca. Kaj sem jaz vse skusil! Mrzi me, ker se vmešavam v njegove posle, toda duhovnik sem, moram, kdo naj brani čredo pred volkom, ako ne pastir? Ponižal sem se radi ljudstva ne samo enkrat. Jaz sem izpovednik gospe Helene Tahove in sem ji večkrat govoril in jo tudi grajal; Helena ima, dasiravno je tudi ona

cela divjakinja, srce in zdi se mi, da se moje grajanje prijemlje pomalem njenega srca, ali Ferenc Tahij je zver in celi kraj ga proklinja. Kar sem živ, še nisem videl takega grozoviteža, ki mu je največja slast, da muči do smrti ubogi narod. Pravil sem vam o Mogajiču, o Štefanu, o Sabovem in o drugih zločinih, a to še ni niti polovica. Kmet je vedno v skrbeh za svojo ubogo lastnino, ker Tahij prežene kar polovico vasi od posestva in obdrži zemljo zase ali pa jo daruje svojim hudobnim slugam. Davek je proti postavi povišal za polovico; na vsakem posestvu je postavil vešala in pravi, da mu ne tekne obed, ako ne vidi, da se guga kak »kmečki pes« na vešalih. Skratka, tu ni sodišča, ni zakona, ni duše, ni Boga! Naš narod nima hudobnega srca, a ima kipečo kri, naš narod je nezaupljiv, ker vidi, da so gospodje, ki so mu postavljeni za poglavarje, volkovi in hujši ko Turki, da oni, ki bi morali biti vzor narodu in ga ljubiti, gazijo vse, kar je svetega. Je-li potem čudno, ako postane narod zver in bojim se, da bo katerega izmed teh bolela glava, ako se tleča mržnja ne pogasi z blagohotnim postopanjem.«

»Tudi jaz sem plemič,« odvrne Grdak, »toda moja zibel ni tekla v visoki, zidani dvorani, ampak pod leseno plemiško streho. Zaklinjam se vam, častiti gospod, da bom branil ta bedni narod, ki je ustvarjen po podobi božji, kakor mi.«

»Bog vam povrni,« reče Babič.

»Povejte mi, kakšni so Gregorijanci?« vpraša Grdak.

»Gregorijanci? Ej, Ambrož je pošten človek, stara hrvaška kri. Toda Stepku ne verujem. Tudi on se prilizuje kmetom, toda, ako nadvlada, bo tudi on

obešal kmete, kakor Tahī. To je besen človek, ki bo spravil tudi svojo dobro ženo v grob.«

»Zaupajte mi,« konča Grdak, »kar sem rekel, bom držal. Ukrotil bom gospoda Ferenca, jaz ali on.«

»Bog daj!« konča župnik.

XVI.

Gospod Tahī je počastil danes gospoda podbana Ivana Forčiča, ki je rad zahajal v goste pod gospo-ski krov, kar si lahko opazil na prvi pogled na velikem trebuhu in rdečem nosu. Podban se je silno potil za obilno mizo ter si neprestano otirál z nosa znoj. Za mizo sta sedela oba gospoda in se menila o državnih poslih, a gospa Helena ju je poslušala, sedeč zraven ognjišča, odeta z mehkim plaščem, Lice je imela blede in upadlo; stiskajoč ustnice je gledala pred-se s sklonjeno glavo, a v punčici očesa ji je vzplamtel včasih oni mrzlični plamen, ki je znamenje skorajšnje smrti.

»Naj lajajo,« vzklikne Tahī po končanem obedu s smehom, »naj vpijejo, jaz bom delal, kar je meni drago. Zemljo morajo poljubiti pred menoj ti kmečki psi in mir bo. Ako jih je Heningovica krotila z bičem, jih bom jaz s škorpijoni. Vem, da so besni, vem, da po celem okraju vre, toda, ali nisem vrhovni kon-jar? Se bom pač razumel na to in ukrotil to beraško živino?«

»Optime, spectabilis domine,«¹⁾ se nasmehne podban in male pijane oči se mu zasvetijo kakor jaz-

1) Prav dobro, spoštovani gospod.

becu. »Dà, ško—škorpijoni! Tega jim je treba, tega! Ali nismo mi gospôda?«

»Iz kraljevske kancelije so mi poslali na vrat tega lopova Grdaka, ki mi hodi po hiši kakor jež. Le naj! Bom že podkuril temu ogleduhu, da bo pobegnul od same glavoboli in pobrigati se hočem, da me reši moj požunski prijatelj te kuge.«

»Optime dixisti!«¹⁾ se nasmeje pijani podban.

»No, amicissime frater,«²⁾ vpraša Tahi »si-li čul, kdo postane ban?«

»Ni — nič,« zajeclja Forčič.

»Vsak dan se čujejo drugi glasovi. Sedaj se govori o tem, sedaj o onem; ti novi bani rastejo čez noč kakor gobe. Zvedel sem v Požunu, da so kraljevi svetovavci tega mnenja, da bo imenovan ali stari Alapič ali pa Matej Keglevič, in tako bo tudi.«

»In to bi bilo tudi dobro. Ta dva sta naša.«

»Vsak dan,« nadaljuje Tahi, »pričakujem pisma od gospoda Batorja, ki mi bo vsekakor naznanil, kaj da imamo upati.«

V tem trenutku javi sluga, da želi priti pred gospoda Taha kraljevi oskrbnik Štefan Grdak.

»Grdak?« zavpije Tahi ljuto, »kaj hoče ta stena zopet od mene? Da mi pokvari obed! Naj le pride, boš vsaj videl, prijatelj podban, s kako vrsto ljudi moram deliti tu gospodstvo.«

V sobo stopi Grdak, pokloni se gospodoma in tudi gospej Heleni. Tahi premeri prišleca prezirno od nog do glave in reče porogljivo:

»Kaj je zopet, domine Grdak? Kje vas boli? Nekako kisló gledate. Vem, da bom zopet čul kako uradno pridigo.«

1) Prav dobro si povedal.

2) Predragi brat.

»Govoriti moram z vami o resnih poslih, magnifice domine,¹⁾ in to po naročilu kraljeve kancelije.«

»Govorite svobodno,« reče Tahī, izpraznivši čašo, »glejte, tu je samo moja žena in moj pobratim podban.«

»Dà, dà, govorite!« zamrmra Forčič.

»Oprostite, da vas motim, magnifice, a že štirikrat sem hotel priti pred vas. Vsakokrat ste se izognili snidenju, a jaz prihajam v kraljevi službi.«

»Da, čujemo,« zamrmra Tahī in pomeri zopet upravitelja, ki je stal pred njim.

»Znano vam je,« prične Grdak mirno, »čemu sem poslan semkaj, ker ste prejeli pismo od kraljeve milosti še okoli Božiča. Da upravljam namreč v imenu državne blagajne polovico vsega imetja, dokler se ne konča pravda z gospo Uršulo Heningovo. No, oprostite, vi ali morebiti vaše sluge so pozabili na to kraljevo pismo, in da vi tukaj niste edini gospodar.«

»Dalje, dalje!« se zareži Tahī, dočim se je Forčič stisnil v kot in izpod oči gledal drznega upravitelja.

»Zemlja ni samo vaša, ampak za sedaj tudi kraljeva, kmetje niso samo vaši sužnji, ampak tudi kraljevi podaniki. Prišel sem pred nekoliko meseci, a vi nočete še vedno izročiti polovice, niti sestaviti popisa imetja. Zatekel sem se k vašemu oskrbniku Juriju, da poizvem, kako stoje dohodki, a plemenita gospa Helena mu je zabranila, da bi mi črhnil le besedico.«

»Dà,« zavpije Helena.

¹⁾ Velečastni gospod.

»In prav ste storili, gospa,« pokima Taht, »a naprej!«

»Mesto, da mi izročite polovico gradu, ste stisnili mene in moje ljudi v dve mali sobici pred gradom.«

»Jaz imam, amice, veliko družino, grad je pa majhen,« se nasmeje Taht.

»Jaz za svojo osebo bi vse to prenesel,« pozvame zopet Grdak, »a ne morem zamolčati, kar se tu godi. Za časa svojega bivanja tukaj sem slišal in videl dosti strahote. Ne vprašujem po preteklosti, po Štefanu, po Ivanu Sabovem, radi tega se boste zagovarjali pred Bogom, ali zgražam se na tem, kar sem videl na svoje oči. Vi ste, magnifice, vpeljali tukaj proti postavi sedem novih davkov.«

»Dà!«

»Vi ste od kmetov pobrali desetino za kanonike, a jo potrošili, in reveži jo morajo sedaj plačati drugim potom.«

»Dà, ker so moji sužnji.«

»Vi ste si z mogočno roko prisvojili od kmetov vse mline na Krapini kot svojo lastnino in jemljete kralju vsak dohodek.«

»Dà.«

»Vi trumoma izganjate kmete iz hiš in z zemlje, jemljete jim vinograde, polje, živino, kakor da bi bilo vse vaše. Kar je boljšega, obdržite zase, slabejše pa dajete svojim zlobnim slugam, zlasti oskrbniku Ivanu Loliču. Niste-li do kože oropali Mateja Belniča izpod Susjeda, da hodi siromak z beraško palico od vasi do vasi? Niste-li ugrabili vsega imetja do zadnje mrvice kmetom Vojvodi, Mateju Majdiču, Ivanu Čačkoviču iz Brdovca, Petru Bederliču iz

Otoka in Martinu Filipiču, tako, da lazijo po svetu brez strehe in zavetja, gladni, bosí in revni?«

»Dà,« zavpije Ferenc, poskoči na noge ter udari s pestjo ob mizo, »tudi sto drugim kmetom sem ugrabil vse, ker so bili uporniki, ker so pomagali Heningovici.«

»Ali je bila vdova Marušičeva, ki umira s svojimi otroki lakote. tudi upornica? Niso-li, recite mi, vaši sluge razbili in izpraznili do zadnje kapljice vse kmečke kleti? A čemu vam to pripovedujem? Vi ste tudi milostljiv, in kadar potrebujete denarja, love vaši ljudje po cesti bedne kmete ter jih puščate samo v Zagreb, da si v imenu božjem vzamejo od meščanov novcev, da se od vas odkupijo. Pojdite med zagrebške meščane, omenite jim Susjedgrad, in vsaka krščena duša bo zatrepetala. Ne morem, ne smem molčati. Kadar bi morali delati ljudje na kraljevem polju, zahtevate, da vam stavijo na pogorišču pogorelih kmečkih hiš nov gosposki dvorec, zemlja ostane neobdelana, vasi so prazne, narod oropan in nima, kar bi moral dati kralju. Idite v vas med narod, poslušajte, kaj govore na vsa usta. To vre, to se kuha, da me je strah, kaj bo iz tega. Zato prihajam sem, ker jaz, kraljevski upravitelj, ne smem trpeti, da se kratijo kralju dohodki, da se do smrti mučijo kraljevi ljudje. In ako nastane iz tega zlo, pade odgovornost na vašo glavo.«

»Ferenc! Ferenc! Ti to poslušáš? Ti molčiš?« zakriči Helena, bleda ko smrt.

Med tem govorom se je tresel Tahi kakor šiba. Ko je končal Grdak, se je vgriznil trinog v spodnjo ustnico, vtaknil roke v žepe, postavil se tik pred upravitelja in izpregovoril mirno:

»Ste-li končali? Dà. Vrag vam je dal jezičnost, da niti kača ne sika bolje. Da niste kraljevi častnik, bi vas dal obesiti, kakor bom vsakega kmeta, ki mi le kaj zine. A sedaj vam velim, da se zovem jaz Franjo plemeniti Tahì, vrhovni konjar, cesarski komornik, gospodar na Susjedu in Stubici, baron Stettenberški, glavar kanižki in velikaš — a kako se zovete vi, revček?«

»Ne zovem se, hvala Bogu, Tahì.«

»Vi iščete prepira, amice Grdak?«

»Pravice.«

»Pazite, da vam ne polomi pravica reber, ako boste togotili možake.«

»Jaz vam govorim v imenu kraljevske kancelije.«

»A jaz vam velim: Poberi se, slivar!«

»Dobro,« reče Grdak odhajajoč, »pomnite, da ste razžalili plemiča. Baron Stettenberški bo odgovoril bolj pokorno kraljevemu komisarju.«

»Ta je skočil vragu iz torbe,« reče Forčič, ko je odšel Grdak iz sobe.

»Ne boj se, Ivan,« se nasmeje s krohotom Tahì, bled od togote, »ta zajec se bo nabodel še na moj raženj.«

Gospo Heleno je kuhala vročina, komaj se je priplazila do svoje spalnice. Ko je pomagal Tahì na dvorišču svojemu pijanemu gostu na konja, je rekel:

»Moja gospa Helena, amice, se suši kakor stara vrba, in svetniki ji roje po glavi kakor muhe. Počasi gine, in Bog vé —« a ne dokonča stavka, kar prileti v tem trenutku na konju debelo, napihnjeno človeče kratkih nog in koničastega nosu — oskrbnik Ivan Lolič.

»Vaša milost, prinašam važno pismo za vas. Dobil sem ga v Zagrebu od vdove banice, kamor je došlo.«

Tahi razpečati pismo, Forčič se skloni rado-vedno z glavo.

»Od Batorja,« zamrmra Tahi čitajoč.

»Kdo je ban?« vpraša Forčič.

»Vraga!« zadrhti Tahi, »mesto enega bana imamo dva.«

»Kdo pa sta ta dva?« vpraša podban.

»Duhovnik Jurij Draškovič in vojak Franjo Frankopan Slunjski sta naša bana. Tristo vragov! Naši kandidatje so propadli.«

»A tudi njihovi,« konča podban.

»Hvala Bogu,« reče Tahi, »tretji se smeje.«

»Za katero stranko se bo zavzel?«

»Za tisto, ki ga prej pridobi. Draškovič je moder, gladek in sladek. A pogodil ga bom. Slavohlepen, častilakomen je. Tu ga primem, pa je naš, Franjo Slunjski bije samo Turke in se presneto malo briga za politiko. Jutri grem v Zagreb, da se poklonim Draškoviču. Z Bogom!«

Težko oddirja podban navzdol po bregu, a Tahi zakliče za njim:

»Stoj, brat! Lolič naj te spremi v Zagreb, da se ne izgubiš med potom. Si me li čul, Lolič? Jutri lahko vzameš Zukaličev mlin na Krapini. Si me razumel?«

»Dà. Lahko noč vaša milost,« reče debeluhar in jo ubere za majajočim se podbanom, ki je zrl opotekajoč se v zahajajoče solnce.

Gospod Tahi se vrne v grad in potrka na vrata oskrbnikovega stanovanja, nedaleč od vhoda. Vstopi.

Sredi sobe je stala mlada, črnooka žena, majhnega nosu, debelih usten in polnih prs. Podprla se je z rokami ob bok, naježila goste obrvi, pomežikala z enim očesom in se pričela smejati.

»Kaj lepo ste odpravili mojega bedastega Loliča. Videla sem vse skozi okno.«

»Pa on vendar ničesar ne sluti, dušica?« vpraša Tahī.

»Bedak bo kaj slutil!« se zakrohota žena in si pokrije na videz sramežljivo z rokama obraz. »Mi-slim, da vé vse. Toda, dajajte mu cekine in mline, pa ne bo vpraševal, če mu žena moli rožni venec. Ampak vaša gospa Helena?« vpraša Loličevka in pogleda izpod oči norega starca.

»Ta spi ali pa moli,« odvrne Tahī.

»No, dobro!« se nasmeje Loličevka, »naj pa moli.«

In pri teh besedah se Loličevka hudobno nasmeje. —

XVII.

Gospod Ambrož Gregorijanec je sedel za mizo v stolpu mokriškega gradu, kamor je bil prišel zgodaj spomladi leta 1567. za dolgo časa na obisk. Ne zavoljo zabave in veselic, ampak ravno zaradi svoje in susjedske pravde. Ko je čul o zločinih Tahovih, si je hotel vse od blizu ogledati in slišati vse od oči-vidca. Nagnil se je bil nad debelo knjigo, na katero mu je padala dolga brada, a oči so se mu brzo podile po črno tiskanih besedah. Belil si je glavo ter študiral slavonsko in ogrsko dedinsko pravo, ker je po tem nalašč povpraševala kraljeva sodnija. Ravno je

prijel za papir, da bi si zabeležil nekoliko besed, kar stopi v sobo Mihajlo Konjski, oblečen v potno obleko. Starec vzdigne glavo, poda prišlecu obe roki in vzklikne:

»Da ste mi zdrav, dragi moj prijatelj! S kako srečno novico prihajate na Mokrice?«

»Bog vas živi, domine Ambrož,« reče Konjski. »Ne vem, je li moja novica srečna ali nesrečna, toda vsekakor važna.«

»Da jo slišim,« odvrne Ambrož in sede zopet na stol.

»Dobili smo bana, ali bolje rečeno, imamo dva bana.«

»Dva? Katera dva?« vpraša Ambrož živahno.

»Škofa Draškoviča in kneza Franja Frankopana Slunjskega.«

»Je to istina?« vpraša Ambrož, »moj Stepko prihaja iz Zagreba vsak dan z drugim banom. Veliko se je govorilo o Matiju Kegleviču.«

»Živa resnica,« odvrne Konjski, »povedal mi je to gospod škof, moj znanec, in sicer včeraj, a jaz sem pohitel s svojo ženo semkaj, da vam povem to novico.«

»Draškovič torej!« se zamisli Ambrož in si prične gladiti brado. »Nihče ni mislil na tega. Škof ne pripada nobeni stranki, slavni govornik s tridentinskega cerkvenega zbora se ni vmešaval v posvetne stvari. Moder je, vljuden in ljubeznjiv, ni pa pristranski ali zagrizen. E, to ni slabo. A čemu dva bana?«

»Draškovič je za meščanske stvari, Frankopan pa za vojaške.«

»Knez Slunjski je mlad, toda velik junak in poštenjak,« nadaljuje Ambrož, »toda, ste li govorili s škofom o naših zadevah?«

»Seveda.«

»No, in kaj je rekel?«

»Saj ga poznate. Fin je in moder; govori oprežno, kakor bi hodil po ledu, in kadar hoče kaj zatajiti, navede besede iz svetega pisma ali iz kakega latinskega klasika. Pravil sem mu o naši zadevi. Poslušal me je mirno in ni rekel ne bev ne mev. Ko sem končal, mi reče: ‚Radi veleizdaje se ne bojte. Ta kapitalna pravda bo zaspala v arhivu. Kar ste mi povedali o Tahu, vem sam. No, Tahi ima, verujte mi, na kraljevem dvoru veliko mogočnih prijateljev, ima za seboj veliko stranko, a kraljevi svetlosti manjka denarja. Iz tega izprevidite, da se ta gordijski voz¹⁾ ne dá presekat, ampak ga je treba fino in spretno razvozljati. Ne prenažite se, za Boga! Potrpajte. Pravda naj teče pred banovim sodiščem. Saj jaz nisem Peter Erdedi, Tahov zet.‘ Nato je razmišljial škof dolgo časa, igrajoč se s svojo brado. Naenkrat dvigne glavo, kakor da se je nečesa domislil, in reče: ‚Kaj dela vaša gospa Anka? Že dolgo je nisem videl. Ali je pozabila, da sem njen krstni boter? Recite ji, da naj pride k meni, še danes naj pride. A vi se čuvajte, povejte to tudi gospodu Ambrožu Gregorijancu. Ne pozabite povedati to Anki, kar sem vam rekel,‘ konča škof, dvignivši kazalec in me odslovi.«

¹⁾ V mestu Gordiju so v prastarih časih kazali voz, čegar oje je bilo zvezano z jermenom z umetnim vozlom; prerokovano je bilo: Kdor ga bo razvozlal, ta bo gospodar vse Azije. L. 333. pr. Kr. je prišel Aleksander Veliki ter vozal meničtebinič presekal z mečem.

»Dà, dà,« se nasmeje Ambrož, »to je njegova navada. Razvozljati! A kaj je rekel Anki?«

»Rekel ji je, da je bil pri njem Tahì, da se mu je ponižno poklonil in hvalil kraljevo modrost, da je postavila za bana najmodrejšega Hrvata.«

»Ah, glej,« reče Ambrož, »volk se zna pretvoriti v lisico.«

»Dà,« nadaljuje Konjski, »in Tahì se, kakor čujem, hvali po Zagrebu, da je bil ban zelo prijazen, da bo sodišče pravično in da bo strogo ščitil vsako pravico.«

»Draškovič je na vse strani vljuden. No, ravnajmo se po njegovem nasvetu, ker nam bo koristil. Pojdiva javit te novice gospej Uršuli, da se dogovorimo. Recite ji tudi vi, naj se modro premaguje.«

»Uršula je bržkone že vse izvedela,« reče Konjski; »moja žena je šla naravnost do nje.«

* * *

V grajskem vrtu je šetala gospa Uršula, živahno se pogovarjajoč z gospo Konjsko.

»Škofova misel je kaj modra,« reče Konjska, »a treba se je pri tem zelo čuvati. Niti svojemu možu nisem črhnila o tem besedice, ker vem, da je Ambrožev prijatelj, ki namerava Zofko poročiti z Miličem, a za mladega slivarja deluje tudi Marta, naša molčeča Marta. Naravnost torej ne smemo, torej po ovinkih, ker ne smemo razžaliti Ambroža.«

»Ne, ne, duša se mi protivi,« reče Uršula odmajujoč z glavo. »Jaz sem nasprotna tej poroki s slivarjem ravno tako kakor misli, pomiriti se s svojim zakletim sovražnikom.«

»Ne mislite, mati, na osveto,« reče Konjska hladno, »skrbite mirno za svojo korist.« —

Uršula se zamisli.

»Resnica,« reče Uršula, »korist je velika.«

»Ne obotavljajte se torej. Marta mi je pripovedovala celo povest o Mogajiču, ki hira v turškem vjetništvu. Pripravimo Miliča do tega, da pojde reševat jetnika, pa se ga iznebimo.

»Milič je tu,« reče Uršula, »bil je radi opravkov pri Ambrožu, a sedaj je pri Marti.«

»Ravno prav,« prime Anka mater za roko, »pojdiva k njemu in izvršiva ta posel, da nama Ambrož ne zapre poti.«

»Pa naj bode,« reče odločna Uršula. »Henin govci so plemenitaši in se ne možé in ženijo s sli varji.«

* * *

Medtem, ko je pripovedoval gospod Konjski Ambrožu važne zagrebške novice, se je zabavala na drugem koncu gradu v sobi gospe Marte mala družbica. Stepkova mlada žena je metala kraj mize prejo, deklica Zofka je marljivo šivala, gospod Tomo Milič pa je stal pri oknu in upiral oči v devico, ki je postajala z vsakim dnevom lepša.

»Evo, gospod Tomo,« se nasmeje Marta, razpletajoč niti, »škoda, da ni noč.«

»Zakaj, plemenita gospa?« vpraša mladenič.

»Ker bi koj pričeli šteti zvezde.«

»A kaj naj govorim?«

»Zlasti, ko vidite Zofijo, kaj ne?« pogleda Marta ostro mladeniča. Zofija zrdi, a Milič odvrne:

»Dà, če jo le zagledam, pa se mi zavozla jezik. Kaj ne, gospodična?«

»Žalibog,« se ojunači deklica in privzdigne glavo, »zagotovo mislim, da sem strašilo, ker se me gospod Milič tako boji. Klepetam in klepetam o solncu in mesecu, a on gleda molčé predse, kakor da išče nečesa po tleh.«

»Ne jezi se, sestra, saj išče tebe in ne vidi drugega kakor tebe. To ti je takozvani močni spol, taki so vsi junaki, toda bodita mirna, otroka!« nadaljuje Marta, »jaz sem izpovednica vajine ljubezni, potrpi, privedla vaju bom do odrešenja.«

»Ah, stoterna hvala vam,« reče Milič, »toda vi veste, plemenita gospa, da je čakati zelo mučno.«

»Za trpljenjem pride veselje, mladi gospod,« ga pouči Marta. »Ljubezen je kakor oreh, zunaj grenka lupina, znotraj pa sladko jedro. Ko sem zapazila, da vi in Zofka pleteta ljubezensko mrežo za mojim hrbtom, sem se razsrdila in hvalita Boga, da je tudi gospod Ambrož na vajini strani. Nato sta pridobila tudi mene, ker sem se uverila, da je vitez gotovo znorel, gospodična pa izgubila pamet. Tu torej ni druge pomoči, kakor: Vzemita se! Toda moja gospa mati ni tako mehka. Najprej mi je rekla: »Ne!«, a ko sem jo nagovorila po susjegradski bitki, mi ni odgovorila ničesar, pozneje pa mi je rekla: »E, bomo že videli!« Torej pomalem! Kaplja za kapljo izvotli celo skalo. Mati bo postala bolj popustljiva, ker je nesrečna.«

Tomo poljubi Marti roko, a Zofija se ji ovije s smehom in jokom okoli vratu in vzklikne:

»Sestra, zlata sestra! Zmerjaj me, kakor hočeš. Zastonj. Hotela sem izruvat iz srca tega človeka, a on je močnejši, pa se ne dá.«

»Izruvati?« vpraša z nežnim očitanjem Milič. Deklica obrne glavico, pokaže pri nasmehu bele zobke, pogleda mladeniča s solznim očesom in stisniviši mu roko, reče z mehkim glasom:

»To je bila le šala. Šala!«

»Izruvati?« ploskne z rokama Marta. »Stavim za ves svet, da ji ne uidete. To sem slišala, ko je govorila v sanjah.«

»Sestra!« vzklikne Zofka in zardi do vrh glave. Ravno se hoče posloviti mladi junak, ko vstopi jasnega obraza gospa Uršula, ž njo pa Anka.

»Anka!« poskočita sestri, »odkod prihajaš?«

»Otroci,« prične svečano stara Heningovica, »Anka nam je prinesla veselo vest. Gospod škof, knez Jurij Draškovič, Ankin boter, je postal ban, in ako Bog dá, dobimo v kratkem svojo dedščino nazaj.«

»Hvala Bogu!« zakličeta Marta in Zofija.

»No, otroci,« ta veseli dan hočem proslaviti s svečanim dejanjem. »Vi, gospod Milič,« se obrne k mladeniču, »ljubite mojo hči Zofijo in Marta je snubila za vas. Dobro, dam vam jo —«

Vsi se vzradosté, in Zofija poklekne in poljubi s solzami materino roko, ki jo pa ta hitro odmakne.

»Toda, dam vam jo le pod enim pogojem. Ko je enkrat moj ranjki mož nevarno zbolel, se je zaobljubil Bogu, da bo moj sin osvobodil eno krščansko dušo iz turškega suženjstva. Sin mi je umrl še kot deček, ni torej izvršil obljube. Vi hočete biti moj sin, vi, preprost plemič, želite postati mož velikaške hčere. Izpolnite vi to obljubo, proslavite se. Slišala sem, da ste obetali Zofiji, da osvobodite mladega Mogajiča, ženina Zofijine sestre po mleku, ki so ga

Turki zaslužnili. Dobro, osvobodite tega človeka, in ko mi ga privedete, bo Zofija vaša. Tako mi pomagaj Bog!»

Vsi stoje, kakor okameneli, a Zofija vzklikne, pobledi kakor smrt in pade brez zavesti v naročje svoje sestre Marte. Milič pa stopi bled in miren pred Uršulo in reče:

»Hvala vam, plemenita gospa! Gospodično ljubim bolj kakor svoje življenje in z veseljem hočem tvegati za njenò roko svoje življenje — t — —«

»Tomo! Tomo! — Kaj delaš!« zakliče Ambrož, ki je slišal pri vratih poslednje besede, a ne zmeneč se za ta klic, dvigne mladenič roko in konča:

»Prisegam pri živem Bogu, da pojdem in osvobodim Mogajiča, prisegam pri Bogu in svoji l'ubezni, da pridem sam ž njim, ali pa me sploh ne bo.«

»Kdo je to storil?« vpraša obupno Ambrož.

»To je tvoje delo,« šepne Marta gospej Konjski. »Bog naj ti odpusti ta greh!«

»Dà. Nikdar se ne bom kesala radi tega,« odvrne potihò Anka z mirnim obrazom.

»Z Bogom, Zofija!« zakliče mladenič in poklekne pred napol mrtvo devico, »povrnem se k tebi — svoji zlati izvoljenki. Z Bogom!« In z iskrenimi poljubi pokrije mladenič nevestino roko.

XVIII.

Napočil je veliki teden, oni sveti čas, ko počiva izmučeno telo Odrešenikovo v hladnem, kamenitem grobu, ko krščansko ljudstvo verno in skesano zre v črno rakev, iz katere se bo čez malo dni vzdignilo kakor zlat golobček v sinje nebo posvečeno srce

božjega Sina, ki bije z enakim usmiljenjem za pravičnika in grešnika, ker iz tega srca izvira prvi — najvišji zakon celega sveta — ljubezen. Veliki teden je, nebo je jasno kakor ribje oko, ozračje je toplo in mirno, po njem letajo lastavice, oznanjevavke pomladi. Veselo skačejo potočki kakor majhni otroci, iz zemlje pogleduje murček, da vidi, je li že pravi čas, — gaj zeleni, cvetje rdi — a ljudstvo? Ljudstvo kleči pri božjem grobu s sklonjeno glavo in šepeče s solzami v očeh k božjemu Sinu: »Jezus, nisi li odrešil tudi nas? Niso li Tvoje svete rane premagale peklenške sile?«

Velika sreda je. Na klečalniku v svoji spalnici kleči gospa Helena, sklepa svoje suhe, blede roke in priklanja svoje uvelo lice pred razpetim Bogom, moli in joka, moli z ustnicami in preklinja v srcu začetnico vsega gorja — Uršulo Heningovico.

Velika sreda je, svet čas je, a v oskrbnikovi hiši pod Susjedom sedi gospod Ferenc Tahi. Oči mu plamte, lica mu žare, ker ga razveseljuje mlada oskrbnikova žena. Tudi nji žari rdeče, okroglo lice, tudi nji plamti črno, poželjivo oko.

»Je li tvoj mož ugrabil Zukaliču mlin?« vpraša Tahi.

»Dà,« pokima oskrbnica.

»Se kmet ni upiral?«

»Se je, gospod, toda moj mož ga je lopnil po glavi in sedaj se ne upira več,« se nasmehne žena. »Toda ti, gospodar, daješ samo Loliču, meni pa ničesar. Ali mar nisem nič vredna? Ha, ha! Saj veš, da sem več vredna kakor pa gospa Helena. Daj, daj mi cekinov,« pomoli oskrbnica malo roko in priliznjeno pogleda Taha. »Vidiš, jutri pojdem v Zagreb.

da si kupim svilenih trakov za veliko noč, pa nimam groša. Lolič je skop, ima vse pod ključem, samo zadere se mi včasih: ‚Naj ti dá stari Tahí!‘«

»Dal ti bo Tahí, dušica, dal,« reče starec in jej položi na ročico pet cekinov; »na vzemi, pa mi bodi hvaležna!«

»Ej,« vzklikne žena vsa vesela, »imela bom o veliki noči lep nakit, in vsemu svetu bom povedala, da je to od tebe, gospod. A glej! Glej! Kakšno je to strašilo na konju!« se zasmije Loličevka na ves glas in pokaže s prstom skozi odprto okno. »Duhoven jaha konja. Lep konjiček, škoda, da ga ima stari plešec iz Pušče!«

»Zares škoda,« potrdi Tahí, »čakaj! Napravimo mu šalo! Na tega vražjega popa imam že dolgo piko, ker me vedno toži. Pojdi z menoj!«

Na lepem konju je jezdil suh starec, črno oblečen. Bil je to župnik Anton Knežič iz Pušče, ki je šel ravno v Zagreb po sveto olje. Starec je gledal brezskrbno v ta lepi svet in njegove dolge noge so mu segale skoro do zemlje. Naenkrat stoji pred njim trebušnik Lolič, a nekoliko dalje proč sta stala gospod Tahí in Loličeva žena.

»Bonum mane, reverende amice,«¹⁾ zakašlja Lolič in prime konja za uzdo, »kam ste namenjeni?«

»Hvaljen bodi Jezus Kristus,« odvrne duhovnik plaho, »v Zagreb grem po sveto olje. Saj veste, da je jutri veliki četrtek.«

»A čemu vam je konj?« se pošali oskrbnik, »saj vendar veste, da so hodili apostoli peš po svetu in tudi sam božji Sin je jezdil na oslici. Ste-li vi morebiti več?«

¹⁾ Dobro jutro, častiti gospod prijatelj!

»Slab sem in star,« odvrne župnik z drhtečim glasom.

»A, kaj! Le potrpite! Čemu je duhovnu konj? Dol, reverende amice!«

Duhovnik se ustraši in se prime konju za vrat, a hitro priskoči Lolič in sune starca v rebra, da se zvrne čez glavo na tla.

»Sèm, žena! Na konjiča!« se nasmeje oskrbnik. Žena priskaklja, zajaše konja kakor moški in zdirja z njim po ravnini ob poti. Besno je skakal konjič, ljuto ga je stiskala žena z nogama in kričala s smehom: »Hop, konjiček, hop, s tebe je padel pop!« Stari župnik se dvigne in stoji s sklenjenimi rokami, gledajoč s solznim očesom l'uto ženo.

»Prosim, dajte mi konja nazaj,« prosi župnik, »ne mučite uboge živali.«

»Seveda pop!« reče Lolička in se ustavi pred starcem. »Ta konjiček mi dopade, moj bo. Hop, konjiček, hop! S tebe je padel pop! Brusi pete, starec!«

»Kaj nimate duše?« vpraša starček, »ste li razbojniki, da mi jemljete na cesti to, kar je moje? Se ne bojite Boga?«

»Čemu?« se nasmeje žena in pokaže zobe. »Kje stoji v svetem pismu, da moraš imeti konja? Sem prav povedala, milostljivi gospod?« se obne k Tahu, ki se je bil medtem približal in gledal porogljivo župnika.

»Prav, prav! Maži si svoje kremplje s svetim oljem, pa ti bodo zrastle peroti!« odvrne Tahi.

»No, veste kaj, župnik?« se pošali Lolička, »konja ne potrebujem, ker jih imam dosti na Susjedu. A potrebujem novcev za velikonočni kolač. Koliko mi daste za mojega konja?«

»Jaz naj kupim svojega konja?« se začudi Knežič.

»Ej, ni drugače,« izpregovori Tahī, »žena ima svojo glavo, sezi v. mošnjo! Vem, da je polna.«

S tresočo roko seže starec v nedrije ter izvleče svileno mošnjico s petimi tolarji in jo dá besni ženi:

»Na, vzemi Belijalova hči! To je vse moje siromašno premoženje, ki sem ga prištedil za veliko noč.«

»Suha mošnja je to, kakor ti,« se poroga Lolička in skoči raz konja. »Naj te odnese voda. Samo, če ni svinec? So li pravi tolarji? Cin! Cin! Cin! Pač! E, za kolače bo dosti.«

Žalosten zajaše starček konja in zavije proti Zagrebu, a Tahī, oskrbnik in njegova žena kličejo za njim s krohotom:

»Hop, hop, hop! Prazen je odšel pop!«

V tem hipu je pristopil h gospodarju Peter Bošnjak in naznanil:

»Milostljivi gospodar! Stubičani se upirajo, nečejo izročiti ključev od svojih kleti.«

»Bomo videli,« dvigne Tahī glavo, »ali mi bodo pokorni ti psi ali ne. Peter, veliko noč bomo praznovali na Stubici!«

* * *

Napočil je velikonočni dan, veselje nedolžnega Jagnjeta, vstajenje Sina božjega, vstajenje cele prirode. Po hribih se je razlegal jasni glas zvonov Gornje-Stubiške cerkve, ki stoji na trgu sredi mesta pod vtrjenim stubiškim gradom. Med mladim zelenjem se sveti bela obleka hrvaškega ljudstva, žare se rdeči robci in rumene koravde. Staro in mlado,

moški in ženske, vse hiti v cerkev, iz katere se razlega vesela »Aleluja!« Ali je vesela? Oh, te glasno bučeče orglje ne pojo danes kakor nebeška glasba, ampak kakor strašna nevihta, in zvonček iz medi ne poje kakor angelski glas, ampak kakor da zvoni k smrti. Ko mine služba božja, tako je zapovedal gosod Tahí, naj se zbero vsi hišni gospodarji in naj izročé ključé od svojih vinskih kleti. Susjed in Brdovec je oplenjen, sedaj je na vrsti Stubica. Upravitelj Grdak veli, naj ne izročé ključev, a Tahí veli: Kdor ne dá, izgubi glavo. Stubičan pa je neizprosen; vzdigne glavo pokonci in pravi: Ne dam! Tudi Tahí je neizprosen, sedi v svojem gradu, vzdigne glavo in veli: Moraš! Sila ljudstva se zbira, moški gledajo mračno predse, a žene molijo, vzdihujejo in jokajo. V kotu kleči zraven stare matere tudi Matija Gubec. Polagoma se porazgubi zadnja »Aleluja!«, duhovnik blagoslovi ljudstvo, orglje utihnejo. Božja služba je končana, a narod ostane klečeč in se ne gane iz cerkve. Pred cerkvijo sedi na konju Tahí in si nestrpljivo puli brado. Nemirno prestavlja konj noge, nemirno bije Tahu srce. Na trgu se razvrsti četa štajerskih mušketirjev iz Stettenberga.

»No, bo li že enkrat konec teh popovskih litanij?« se zadere Tahí, a Peter Bošnjak mu reče, da ljudje ne gredo iz cerkve.

»Tudi dobro! Mušketirji naprej! Izženite pse iz te svete luknje!« Mušketirji se navale proti cerkvenim vratom. Težki koraki orožnikov so odmevali po cerkvi, klicanje in stokanje je odmevalo od visokega oboka.

»Pomagaj Bog! Jezus, reši nas!« so vpile žene in otroci, a moški so škripali z zobmi. Bled je stal

pred oltarjem duhovnik in dvigal sklenjene roke proti nebu. Nastane hrup, s kopiti, s pestmi, s psovkami in kletvijo tirajo mušketirji moške — neoborožene moške, kakor živino iz božjega hrama vun, za moškimi se stiskajo plakajoč in vpijoč blede, prestrašene žene, a župnik se vrže pred oltar božji, solze mu teko na hladni kamen. Pred cerkvena vrata se vstopi straža, na trgu stoji cela vrsta vojakov, a pred njimi se meša obupano, prestrašeno ljudstvo. Visoko dvigne baron Stettenberški glavo in zakliče:

»Hoj, psi! Veste li za zapoved? Izročite mi ključe! Ti, Lolič, piši imena tistih, ki jih izročé.«

Tedaj stopi pred Taha visok, beloglav starček, širokega obraza, živih oči — starejšina Miha iz vasi Golubovca in reče mirno, položivši roko na srce:

»Kralju dajemo, kar je kraljevega, gospodu, kar je gospodovega, ali kar je naše, ne damo!«

»Vi ne daste ključa?« zavpije Tahí.

»Ne damo, pri Bogu!« zavpije Gubec, dvignivši roko, medtem ko ga je mati hotela prijeti za ramo.

»Ne damo! Ne damo!« zavpije enoglasno vse ljudstvo.

»Oj!« zagrmí Tahí in požene svojega konja za svojo četo, »streljajte, tolčite po psih!«

Ljudstvo zadrhti, puške počijo. Dim, plamen in grom! »Gorje! Jezus!« zaori grozen glas do neba. Razpraši se gruča. Tu pade mladenič, tu kleči žena, grabeč se za srce, tam se opoteka starec, tu se zvija od smrtne rane otrok. Kri teče, nedolžna kri po črni zemlji, kri pred licem božjim na velikonočni dan. Vojaki so besni, zadrve se med narod, razbijajo, tolčejo in plenijo. Puškino kopito razdrobi glavo starčku Mihajlu, ranjen se vrže Gubec v materino

naročje. A Taši se dvigne v stremenih, od radosti mu drhte goste obrvi, ustnice se mu razširijo v zloben nasmeh, a oči se mu svetijo kakor zmaju. Veselelo gleda na to razbojništvo, kjer plaka žena nad mrtvim možem, kjer pobira mati ostanke zaklanega otroka, kjer si pulijo ljudje lase in se tolčejo po prsiah, toda on ne sliši nič, ne čuti nič. Zakadi se med tropo, zdirja k cerkvenim vratom, kamor je zavlekla Gubčevka sina in zamahne s sabljo, toda kakor levinja se postavi starica pred njega in vpirajoč svoje veliko solzno oko vanj mu reče:

»Udári!«

»Strani baba!« zagrmí Taši in zamahne vnovič — — a v tem trenutku stopi pred cerkev duhovnik in zakliče, držeč srebrno razpelo:

»Na to skalo bom zidal cerkev in peklena vrata je ne bodo premagala!«

Trinog se ustraši, roka mu omahne, l'uto obrne svojega konja in zdirja v grad. Tedaj se prikaže podžupan Juriš Raškaj, ki je prišel iz Zagreba na poziv Štefana Grdaka in zapove v banovem imenu, da se niti roka ne sme dotakniti kmetov.

Velika noč je, spomin krvave daritve Jezusove, tužno plaka mrtvaški zvon, v stubiški cerkvi leže telesa mrtvih kmetov, ob njih kleči duhovnik in moli za nedolžne duše, a po brdih se sliši tarnanje vdov in jok otrok-sirot.

* * *

Tretji dan po veliki noči kleče pred oltarjem brdovskim trije kmetje, eden iz Stubice, drugi iz Susjeda in tretji iz Brdovca.

»Sinovi!« reče župnik Babič, blagoslovivši može, »Bog naj vas blagoslovi, Bog naj vaš vodi! Vaše

rane sem zapisal v to pismo. Nesite ga pred svetlo lice kraljeve milosti, odkrijte mu svoje srce. Kralj vam bo pomagal, to naj vam bo edini up. Ti pa, o Bog, razsvetli srce vladarjevo!«

XIX.

Lepo je poletje, pokrajina mirna, mirna kakor v grobu. Poizgubila se je mučeniška kri pred stubiško cerkvijo, kmečki poslanci so se vrnili od kraljevega doma, kjer se jim je reklo, da bo krona odredila, kar bo potrebno. Kmetje so potrti, molče, ne upajo si skoro dihati. Tahí je gospodar, Tahí je silen. Čudni so ti dnevi na Susjedu. Gospo Heleno razjeda črv. Na svoji postelji pod sliko Arlandove Dore se zvija bolna. Lica ji žare od smrtne vročine, oči se ji vrte, stiska zobe, da ji ne uide duša, da se osveti svojemu nezvestemu možu. Vse je izvedela, vse. Smrt jo drži prikovano na postelj, mrzli smrtni znoj ji stopa na čelo, Tahí pa se veseli v družbi oskrbnice nečistnice. »Oh, naj živim, živim!« vzdihuje Helena. Zastonj! Smrt jo tira v grob, ljubosumnost jo vleče proč od groba. Obupno se zvija, moli, kolne, joka in vzdihuje: »Naj živim! Živim!« A Tahí se ne meni zanjo. Draškovič se mu je prijazno nasmejal, Bator ga ščiti, cesar je daleč, nebo visoko. Smeje se Tahí in pije, smeje se, ker ga, norega starca, odlikuje lepa grešnica, smeje se, ker se guga na vešalih kmet. Bleda mesečina sije skozi odprto okno. Ej, mesec! Vidiš-li belo, polno roko oskrbnice? Kakor kača se ovija okoli starčevega tilnika. Kakor kače padajo črni, razpuščeni lasje mlade oskrbnice na starčevo sivo glavo; njegovo oko umira od strasti, dih njenih

ust žge in pai. Starec, pijan od naslade, se zakrohoče in pokaže s prstom skozi okno na griček.

»Vidiš-li, dušica,« zavpije, »kako se guga nekaj tam na drevesu? To je kmečki pes. Rekel ti je, da si nečistnica. Sedaj visi. Ha, ha, ha! Glej, obletavajo ga krokarji! Na vaše zdravje, črni tovariši!« zakliče Tahī, skoči kvišku in izprazni vrč vina. Grešnica se smeje, krokarji pa krakajo! — — — Bleda mesečina obseva obraz gospe Helene, odseva Dorino sliko. Privzdigne glavo in obrne blede lice proti mesecu! Čuj, Helena! Čuj! Krokarji krakajo! Smrt gre, smrt! In Tahī! Kje je on? — Prešestnik! — Groza! — Tahī se razveseljuje — Helena umira.

V grad prihaja na konju tujec iz Zagreba.

»Kje je gospodar?« vpraša slugo.

»Ne vem,« odgovori Peter Bošnjak, ki je prišel pred vrata.

»Hm, bržkone nadomestuje oskrbnika Loliča,« se nasmehne Drmačić, ki je igral s Petrom kocke.

»Peljite me k njemu! V imenu kraljevem!« reče tujec.

Peter prižge luč. Pelje tujca do oskrbnikove hiše in potrka na vrata. Iz hiše prileti Tahī.

»Kateri predrzneš me vznemirja tako pozno po noči?« zavpije Tahī in pomeri tujca od nog do glave.

»Homo regius!«¹⁾ odvrne tujec. »Ste vi mogočni Franjo Tahī, vrhovni kraljevi konjar?«

»Dà,« reče Tahī začudeno.

»Tu imate pismo z velikim pečatom od kraljevega odvetnika Blaža Hazafyja.«

»Od kraljevega odvetnika? Kaj hoče od mene?«

»Berite sami! Z Bogom!« reče tujec in odide.

1) Kraljev človek.

Tahi iztrga slugi luč, se vrne hitro v sobo, razmota pismo in prične čitati, bledeti, drhteti.

»V imenu božjem, kaj je?« zavrisne Lolička.

»Kaj je?« vzkipi Tahi. »Vidiš-li onega na vešalih? Ta me je tožil. Kmet me toži. Čuješ-li krokarje? Moje glave iščejo — moje glave!«

»Ste-li znoreli, gospodar?« se prestraši Lolička.

»Jaz?« se nasmeje starec s krohotom. »Zdrav sem in zdrave pameti. Kralj me kliče pred sodbo, kjer se sodi kri za kri. Oh, iz zasede pošiljate vi svoje strele, bojazljivci! Pridite na polje! Tukaj sem! Vaša črviva pravda se bo odbila od moje duše, kakor turška kroglja od mojih železnih prsi!«

Z brzim korakom pohiti Tahi v zgornje stanovanje. Na pragu ga pričaka sluga, bled, prestrašen.

»Se je mladi gospod Gabrijel že vrnil iz Zagreba?« vpraša gospodar mračno.

»Še ne, milost,« odvrne sluga, »ali gospa — —«

»Pusti me, idi!« mahne Tahi z roko. Nehote stopi v spalnico svoje žene. Skozi okno je prodirala mesečina. Tahi se ustavi na pragu. Helena se vzdrami, plane kvišku in obrne svoj napol mrtvi obraz proti možu. A on otrpne in pobesi oči. Helena upre svoje grozne oči v Taha, sname svoj poročni prstan in zakriči:

»Proklet bodi, nečistnik! Zadavi naj te Arlandova Dora!« in vrže prstan možu pred noge. Prstan zazveni po kamenitih tleh, žena se zagrabi z obema rokama za prsi, zakriči, zazija, dahne in pade mrtva nazaj. Zazebe ga — — — Čudna svetloba obseva mrtvo lice; zdi se mu, da se Arlandova Dora na sliki smeje peklensko-zlobno. Zunaj pa krokotajo krokarji: »Kri za kri! Kri za kri!«

Vsa kraljevina ostrmi od čuda. Tahi, ta vse-mogočni Tahi je bil pozvan radi zločinstva pred kraljevo sodišče. Namestnik kraljevega nadzornika Mihajlo Mérey je pozval v pismu kanonike stolne cerkve zagrebške, da pošljejo svojega kanonika kot zastopnika in izberó kraljevega človeka, da se preiščejo vsa zločinstva, razbojništva, umori, vsa nasilja, ki jih je storil grajščak Franjo Tahi, vrhovni kraljevi konjar. Kanoniki, pokorni kraljevi zapovedi, so določili za kraljevega človeka podžupana Gašperja Druškoviča iz Druškovca in mu pridružili še drugega, svojega kanonika Franjo Filipoviča, da odkrije kraljevi svetlosti vse pregrehe trinogove. Velikaši so se vznemirili, nižje plemstvo se je potihoma smejalo, kmetje so se oddahnili, ban Draškovič je skomigal z rameni, ves svet se je čudil, da še biva na svetu pravica in v tem občnem začudenju je rekel Fran Frankopan svojemu tovarišu banu Draškoviču:

»Vi se čudite, reverendissime collega,¹⁾ odkod ta nenavadni grom. Dobro! Čujte me! Hoteli ste za sedaj Taha čuvati radi politike, dasiravno vem, da vam presedajo njegova zlodejstva. Glejte, pravica je pravica, a krivica je prokleta. To je moja politika! Jaz sem podkuril na dvoru temu susjedskemu volku. Vem za vse, kar je počenjal. Upravitelj Grdak je pošten človek, a ko mi je pričel naštevati Tahova zločinstva, je vzkipela v meni kri. Videl sem na svoje oči, kako pleni Turčin zemljo, kako zatira narod, a verujte mi, da nekrščeni pogani niso slabši od Taha. Kako naj brani ljudstvo zajedno z nami to našo domovino, če pa vidi, kako ga ubija nasilstvo pod pravico krščanske gospode, kako naj ne želi ljudstvo

1) Prečastiti tovariš.

priti brez krvi pod oblast Turčina, ko ve, da ga ondi ne čaka hujše suženjstvo. Vojščak sem, in moje srce ne prenese tega tiranstva, zato sem pripravil po svojih prijateljih kralja do tega, da je uvedel preiskavo.«

»Ej, imenitni moj tovariš,« se nasmehne škof, »mislite-li, da se ne bi tudi jaz rešil rad te kuge, tega nepoboljšljivega človeka, ki mu niso svete niti božje svetinje? Nikoli ne bom pozabil, kako grdo je ravnal s starim župnikom, kako je vdrl z oboroženo roko v božji hram. Pri mojem odrešenju, tudi mene boli srce zaradi naroda. Toda ljudi na dvoru poznam pre-dobro. Danes so takšni, jutri drugačni. Tahi ima na kraljevem dvoru mogočne prijatelje, v deželnem zboru stoji večina plemstva na njegovi strani, pred vrati čaka že zopet turška nesreča, a v prvi vrsti moramo skrbeti, da otmemo zemljo od sovražnika krščanstva. Tudi jaz bom skrbel, da razbijem močne zveze Tahove z dvorom in da odvrnem od njega domače plemstvo. A pri tem je treba opreznosti, treba je čakati priložnosti. Vi hodite ravnim potom. Dobro! Toda pazite, da se vam ne prelomi razjarjeni meč na kameniti lobanji Tahovi, na ščitu njegovih mogočnih zaščitnikov.«

»Bom videl!« reče Slunjski, »toda ako ne opravi ničesar s pravdo, grom in pekel, naj pa — — —« in knez zaškriplje togotno z zobmi.

Dne 2. malega srpana so pričeli kraljevi ljudje hoditi od kraja do kraja, da zbero vse črne pregrehe zverskega plemenitaša, vse krvave muke ubogega ljudstva, najprej v Zagrebu, potem na susjedskem gradu, v Stubici in v Stenjevcu. Vzdignili so se kakor en mož pošteni, spoštovani možje: Krištof Velikinič, kanonik bravec, Ivan Dombrin, kanonik pevec, Mirko Velikimič, arhidijakon, Jurij Herešinec,

kanonik čuvaj, sodnik plemenitega mesta na Grški Gorici, Anton Knežič, župnik iz Pušče, Ivan Babič, župnik iz Brdovca, Jurij Raškaj in Fran Mrnjavčič, podžupana zagrebška, Matej Crnkovič iz Crnkovca in vsi so položili roko na sveto razpelo, vsi so zaklicali: »Tahi je rabelj, Tahi je kriv!« In vzdignil se je celi kraj, tristo kmetov je prišlo pred kraljeve ljudi in povedalo za vse svoje rane, za vse solze, za vse nesreče, in izreklo jasno vse, naj se čuje do Boga, vpijoč: »Pravdo! Pravdo nam dajte! Ljudje smo! A glej, ubija nas gosposka zver!«

In ko se je zbralo v Stubici ljudstvo na dan sodbe in pravice, je vzdignil pred kraljevim človekom ponosno svojo glavo kmet Matija Gubec, položil roko na srce in rekel:

»Gospodje! Hvala svetli kroni, da je uslišala uboge siromake. Ljudje smo, imamo srce in dušo! Dajte nam pravdo, da moremo dihati, živeti. Idite po kraju in vprašajte vsakega berača: Zakaj si berač? Odgovoril vam bo plakajoč: Tahi me je pripravil do beraške palice! Vprašajte po kraju vsaka vešala: Kdo vas je postavil? Odgovorila vam bodo: Tahi za svoje veselje. Vprašajte rane na našem telesu: Čigava znamenja ste? Odgovorile vam bodo rane: Me smo znaki Tahovega biča, Tahovega meča. Pravice želimo! To nam bo zdravilo! Ne dopustite, da zopet priteče kri iz starih ran, ker kri rodi kri, po krvi ostane krščen človek, divja zver. Te besede položite na kraljevi plašč, naj nam sodi pravico, saj on je od Boga!«

Druškovič je zapisal skrbno vsako solzo, vsako muko, zapisal tri vatle Tahovih grehov in jih poslal kralju.

Pri vratih župnišča je stal pod večer župnik Ba-
bič in držal za roko upravitelja Grdaka.

»Prijetelj,« reče starec s solznimi očmi, »hvala, vi ste prava hrvaška duša. Da ni bilo vas in vašega srca, ne bi bil napočil za Taha sodni dan. Oh, koliko solza in krvi ste prihranili ubogemu narodu. Ako bi vi ne bili dvignili glasu pred kraljevim licem, ne bi bilo nobenega upanja, da se ljudstvo reši iz krep-
ljev živega satana. Blagoslovi naj vas Bog, kakor vas blagoslavljam jaz in ves bedni, zapuščeni narod.«

»Sveti oče,« poljubi Grdak starčku roko, »dà, v meni bije staro hrvatsko srce, ki ga mi je dal moj pošteni oče. Sprejemam vaš blagoslov, naj me krepča v svetem boju za pravico, in ako Bog da, zdrobim glavo tej razbojniški grdobi na Susjedu. Z Bogom, oče moj!«

Poln svetega navdušenja je korakal plemič proti svojemu domu, a izpod lesene strehe župnikove se je dvignil proti nebu vzklik starega duhovnika:

»Hvala Ti, odrešenik sveta, ki Te slave vsi narodi sveta. Ljubi Bog, reši moj narod!«

XX.

Simon Drmačić je dobre volje. Suknjena kapa s kokošjim peresom mu sedi na levem ušesu, rdeči nos mu žari kakor roža v jutranji rosi, bradica mu drhti neprestano, v meglenih očeh se mu krešejo iskre. Vrnil se je z žegnanja in stoji opotekajoč se pred susjedsko krčmo ob cesti in vleče za seboj z levo roko Petra Bošnjaka.

»Simon,« reče Peter, »ti si pijan.«

»Oh! Oh! Oh!« se nasmeje pisar, »jaz pa pijan, Simon Drmačič pijan! Takega soda nima susjedska klet, v katerem bi se utopila moja pamet. Ko umrem, ti zapustim svoje vinske tropine, da jih prodaš Kranjcem. Obogatel boš, amice! Glej me, še stojim na nogah — pa sem, nota bene,¹⁾ žejen.«

»Žejen?« se zasmee Peter, »ali nimaš dna?«

»Tako mi Bog pomagaj, grlo imam suho, kakor sod, predno pride vanj mošt. Pojdi, idiva noter. Jaz plačam. Če ne greš, si bom mislil, da si pravi osel.«

»Pa naj bo po tvoji volji,« reče Peter in vstopi za pijancem v krčmo. Soba je bila mračna, dolge lesene mize so bile prazne, v kotu pa je dremala debela krčmarica.

»Prinesi nam, mati,« zakliče Simon, »dva vrča poganškega, ker ne maram za krščenega, dasiravno sem dober kristjan, in ti ga znaš krstiti, zlasti, ako je človek pijan.«

»Ne bojte se, boter,« se pošali prisiljeno debela ženska, »saj ste trezni.«

»Kaj ne, da sem? Vidiš, Peter, da si osel?« se nasmeje pisar in sede za mizo, za katero se je vse del tudi njegov tovariš.

Krčmarica postavi pred gosta dva vrča in gre iz sobe. Pisar pogleda naokoli po sobi, pogleda v vrč in dvignivši nos reče svojemu debelemu tovarišu:

»O čem pa modruješ?«

»O vsem, brat Peter! Exempli gratia,²⁾ o našem starem volku na Susjedu. Ni-li, povej mi, ta človek

1) Zapomni si!

2) Na primer.

prodal vragu svoje duše? Še cesar mu ne more ničesar. Glej, preteklo je že leto, odkar so bili tu komisarji. To je bilo vika in krika! Že sem mislil, da bodo našega milostljivega odrli na meh. Cele vatle pritožb so napisali zoper njega. In kaj se mu je zgodilo? Nič! Nič pa nič! Tahi sedi mirno, si gladi svoje brke, odira kmetom kožo in se niti ne zmeni ne, ko zalaja nad njim oni kancelijski hrt Grdak. Ni-li to čudno modrovanje? Naju bi bili že desetkrat obesili.«

»Naju,« se nasmehne Peter in se loti drugega vrča. »Na vsak način! A to so drugi računi z najinim gospodarjem. Gospôda ima vruga za botra. Ko je prišla nad najinega gospodarja ona velika nevihta, in ko mu je umrla gospa Helena, je škripal z zobmi, pil vodo in ženske mu niso kvarile posta. Šel je v Požun. Pogledal sem ga izpod oči, ko se je vrnil. Vihal si je brke, smejal se, pil vino za dva človeka in snubil ženske na petek in svetek. Dobro je, sem si mislil. Kopriva ne pozebe in midva tu živiva prav veselo.«

»Za vruga, veselo!« zamrmra pisar in si potisne kapo na čelo. »Ko sem služil za grbastega Gašperja v Turovem polju — juh, bilo je zlata kakor gnoja! A tu? Brrr! Toliko, da se ne moreš oddahnuti, in pri vsakem tvegaš življenje. Pa kaj imaš od tega, kaj? Ta vsakdanji kruhek in nekoliko stolčenih krajcarjev. Vedno se vrtiš na enem mestu. Meni je že tesno, po vražje tesno tukaj pri tem skopem vragu,« puhnil je pred se pijani Simon in izpraznil tretjič vrč, nato pa nadaljeval med smehom: »Ako me ne bi držala nazaj žena, bi pobegnil.«

»Žena?« vpraša začuden Peter. »Od kedaj si pa oženjen? Katera ženska bo neki tebe vzela?«

»Lolička! Lolička!« zašepeče Simon.

»Lolička?« se ustraši Peter, »saj ona — — —«

»Skube najinega gospodarja!«

»Ha, ha, ha! Seveda!« udari pijanec s pestjo ob mizo in se prične krohotati, da mu stopijo solze v oči. »Dà, dà! Ferenc Tahì daje denarja njej, ona pa meni. Ji še nisi nikdar pogledal v obraz? To ti je ženski Turčin, amice, žena za tri ljudi. Ej, pijva ga!« udari zopet Simon s pestjo ob mizo, dočim je Peter vse to oprezno poslušal.

»Vidiš, to me veže na Susjed,« nadaljuje Simon, »napravil si bom kapital. Tahì bo segel globoko v mošnjo.«

»Kako to?« nastavi Peter uho.

Simon stopi na noge, se nagne preko mize in zašepeče Petru v uho:

»To, to je ve—velika tajnost, Dà, dà! Kmečka mrhovina se zopet upira. Toda, kdo ve, kje imajo glavo, kje korenino, kdo? Jaz to vem,« se razkorači pisar in se udari ponosno na svoje prsi, »jaz, Simon Drmačič. In komur jaz to povem, ta lahko stre glavo, lahko izpuli korenino uporov. Tako! Rsk! A jaz bom povedal to samo tistemu, ki me dobro plača.«

»A kje si za vraga izvedel to? Ti si res pravi filozof. No, kar se tiče Loličke, pa ti vendar ne verjamem?«

»Ne verjameš, bedak?« zakliče Simon in vrže na mizo vezeno mošnjico, »nà, naglej se je. To mošnjico je dala Helena Tahu, Tahì Lolički, Lolička meni, jaz pa tebi, svojemu pobratimu. Verjameš sedaj?«

»Verjamem, Simon,« reče Peter in vtakne možnjico hitro za nedrije.

»Toda, per amore dei,¹⁾ čemu se ti ne ženiš, Peter? Saj si sin šepave kobile.« Tako modruje pisar.

»Ej, saj se! Tu je neka devojka v Brdovcu, Jurkova Jana,« odgovori Peter.

»A, a!« položi pisar kazalec na čelo. »Dà, spominjam se, lepo pišče. No, in?«

»Ne mara zame. Že nekolikokrat mi je osmodila brke.«

»Fu!« se nasmeje Simon, »tu je lahko pomagati. Pokaži jo Tahu, ta se razume na to. Ta jo bo snubil za-te.«

»Ne bi bilo slabo.«

»Kaj bo slabo? Saj to pravim jaz, jaz, Simon Drmačič. Oh, jaz — jaz — jaz —« se udari pisar na prsi in se zvrne nezavesten za mizo. Peter pusti pijanca in odide z brzimi koraki v grad. Tu poišče Petra Petričeviča.

»Gospod Petričevič,« mu reče, »vem, da mrzite Loliča, ki vam pojé vsako kost izpred ust.«

»Dà!«

»Ki se je kakor mogočnej povspel do gosposke službe in vlada kakor gospodar, ker je njegova žena premotila našega gospodarja. Gospod Peter! Jaz vem za kadilo, s katerim lahko preženeva tega dolgina s Susjeda. Oskrbnik postanete potem vi. Hočete?«

»Dà, toda — —«

»Dajte mi roko! Dalje ne vprašujte. Moja puška ne izgreši cilja.«

¹⁾ Pri ljubezni božji.

»Pa dobro!« konča Petričevič in poda Bošnjaku roko.

Na dvorišču susjedskem je bilo drugo jutro veliko vpitje. Sredi dvorišča je stal gospodič Gabrijel ves jezen, držeč v roki debelo palico. Lica so mu plamtela in črne oči so se mu iskriale od togote. Ves se je tresel. Pred njim je stal postaren človek, držeč se z obema rokama za glavo, po kateri mu je tekla s curkom kri, po dvorišču pa so divje skakali neosedlani konji.

»Lopov!« zakriči Gabrijel, »jaz ti bom pokazal dotikati se mojih plemenitih konj, na katerih je ena dlaka več vredna, kakor cela tvoja neumna butica.«

»Ta udarec vas bo drago veljal,« zaškriplje od bolečine človek in pogleda z jeznim pogledom mladeniča; »tako delajo razbojniki, a ne baroni.«

Mladenič prebledi, se zaleti besno v človeka in zamahne s palico, a železna roka ga prime od zadaj za pest. Mladenič se obrne z glavo in zapazi pred seboj upravitelja Grdaka, ki je bil priskočil o pravem času na pomoč.

»Sramujte se, mladi gospod,« reče upravitelj mirno, »ali je to gosposko, raniti človeka do krvi, ko opravlja svojo dolžnost?«

»Kaj pa je?« zakliče s hripavim glasom gospod Taht, prišedši s Petričevičem in z Bošnjakom na dvorišče.

»Oče, branite me pred tem človekom,« reče ves drhteč mladenič.

»Kaj se je zgodilo?« reče Taht in pogleda jezno Grdaka.

»Ta kukavica, ta nesnaga,« zakriči mladenič, »je izgnal moje konje iz hleva.«

»In prav je storil,« reče Grdak mirno, »ker ste vi, mladi gospod, izgnali kraljeve konje iz kraljevega hleva, ki ni vaš. vi imate zase dosti hlevov. Jaz sem mu rekel, naj stori to, a vi ste udarili kraljevega slugo, da mu teče kri, in da ni bilo mene, bi ga bili ubili.«

»Podi v grad, sinko, in se ne meni za te suroveže,« reče jezno Tahí, nato se pa obrne k upravitelju: »Ej, kakor vidim, čuvate zelo pazljivo, kar je kraljevega. A bilo bi dobro, ako bi manj trosili kraljevo vino in jedi med svoje goste, ki se goste pri vas prav po gosposko; dobro bi bilo, ako ne bi razsipavali toliko kraljevega žita med hudobne kmete.«

»Jaz nisem nikogar sprejel v goste razun svojega brata Žige in svojega sorodnika notarja Mihajla iz Zagreba. A žito sem razdelil med one kmete, ki ste jih vi do golega oropali, da nimajo niti skorjice kruha.«

»Bene, bene,« se nasmeje hudomušno Tahí; »tožili me boste zopet radi te razbite buče, kakor ste me tožili lani, a jaz vas bom tožil, da kradete in trošite kraljevo blago.«

»Gospod Tahí,« plane Grdak in skrči pesti, »to je nepošteno!«

»Bene, bene,« odvrne Tahí mirno, »vašega rovanja imam zadosti. Stavim svojo glavo, ako midva umreva pod eno streho. Pojdimó!« se obrne Ferenc k svojima služabnikoma, »imamo važnejših poslov.«

Grdak je peljal ranjenca pod streho, a Tahí jo je mahní, z rokama v žepu, dalje.

»Petrovič,« reče, »pripelji mi Simona!«

Čez nekaj časa se privleče pijanega, brezbrížnega obraza mali pisar in se prikloni globoko:

»Vaša milost,« reče Simon, »imate opravila za-me?«

»Imam,« odvrne Tahi prijazno, »toda o tem kasneje. A povej mi, dragi Simon, kako ti gre? Imaš kakšnih novic?«

»Ej,« se nasmehne Simon, mežikaje z očmi, »in še kakšnih! Toda to, vaša milost, ne spada med najin običajni račun. Za to je treba posebne plače.«

»Bene, carissime,«¹⁾ pokima Tahi, »hočeš-li morda are?«

»Pa jo dajte, milost,« reče Simon, pomoli roko in nagne glavo, jaz sprejemem vse, kar se mi da.«

Tahu zadrhte obrvi, punčici v očeh se mu razširita, kri mu udari v lice.

»Daj aro!« zarjove in namigne Petričeviču.

Simon se umakne plaho, a v tem trenutku ga pograbi Petričevič od zadaj za ramena, ga vrže na obraz in mu sede na glavo, za noge ga prime Bošnjak, a druga dvojica prične z debelo, namočeno vrvjo neusmiljeno mahati po hrbtu pisarjevem, ki se je zvijal in zasajal rjoveč zobe in nohte v zemljo.

»Ti je dobro, Simon?« se nasmeje hudobno Tahi. »Le pritisnite!«

In udarijo ga.

»Te-li drži žena v moji službi? Le dajte!«

In zopet se vsuje toča na Simonov hrbet.

»Hočeš-li povedati tajnost? Pritisnite!«

In na vso moč zamahneta slugi petdesetkrat z vrvjo.

»Ho—ho—hočem!« zarjove pisar. »Milost!«

1) Dobro, predragi.

Tahi mahne z roko in slugi odskočita od reveža, ki se je zvijal kleče in višnjevoga obraza in krvavih oči kričal kakor ranjena zver.

»Govôri!« zagrmi Tahi, »ali si snubil oskrbnico?«

Simon pokima z glavo.

»Govôri, kar veš o zaroti kmetov!«

»Bom,« zašepeče Simon, majaje z glavo in mahajoč z rokama — »vode — vode, umrl bom — vod — — —« in zgrudi se brez zavesti na zemljo.

»Nesita ga tjakaj k zidu, dajta mu vode,« zapove Tahi. »Ko opravimo drugo delo, ga bom izprašal.«

Sluge polože na pol mrtvega pisarja k zidu in Tahi se napoti z družbo v stanovanje Loličke, ki je še sanjala sladke jutranje sanje.

»Ostanite pred vrati, dokler vas ne pokličem, ti, Bošnjak, pa pripelji osla!« reče gospodar.

Skozi okno je sijalo jutranje solnce, igrajoč se na rdečem licu mlade žene, ki je snivala s polodprtimi usti in z roko pod glavo; dve debeli črni kiti sta ji padali po ramenih. Tahi stopi k postelji in zapíči svoje oči v ženo. Oko se mu zaiskri, lice mu zardi, a hipoma se ustraši in prebledi. Starec seže v nedrije, izvleče dragocen nožič in v trenutku odreže ženi črni kiti. Žena zaječi v snu:

»Kdo je? Kdo je?« A ko opazi gospodarja, nagne glavo in prekriža beli roki na prsih.

»Golobica,« reče Tahi s pritajenim glasom, »hočem te razveseliti, kupil sem ti novo mošnjico, vrni mi ono staro.«

Žena prebledi.

»Mošnjo daj!« zarjove Tahi in zapiči železne prste v mehki rami grešnice.

Žena se prične tresti.

»Ali je ta? Komu si jo dala?« se zareži Tahi, držeč z drhtečo roko staro Helenino mošnjo, ki jo je bil izvlekel iz nedrija.

Ženi se izbulijo oči, kakor da hočejo skočiti iz jamic, bleda se stisne z glavo in rokama k zidu ob

»Fej!« pljune Tahi. »Izmeček ženski! Čakaj! Oh, čakaj! — — Petričevič!«

V sobo stopijo sluge z vrvicami. Žena zakriči in prijemši se z obema rokama za glavo, poklekne na postelji.

»Naprej!« zatuli Tahi. — — — Grozni kriki pretresajo ozračje v oskrbnikovi sobi, da je kmetom pod brdom zastala kri, grozoviti kriki, divje stokanje in odmerjeni težki udarci, med temi pa pomešan Tahov krohot.

* * *

Ves razbit je pisar privzdignil glavo. Grozno kričanje ga je prebudilo. Še mu je drhtelo telo. Po dvorišču so hodili semtertja konji z zvezanimi prednjimi nogami, a pred oskrbnikovimi vrati je bil privezan osel. Samo en sluga je hodil po dvorišču. Pisar se upre na komolca in zakliče s slabim glasom:

»Luka, prinesi mi vode!«

»Tako!«, odvrne sluga in gre v drugi konec dvorišča.

Pisar pogleda naokoli kakor maček. Nikogar ni. Prične se plaziti po trebuhu. Obstoji. »Ne, nočem, osel je prelen!« Polagoma se privleče do prvega konja, izvleče nožič, prereže vrvico in kakor da ga

je dvignila vražja roka, zajaha konja, objame ga okoli vratu, zagradi za grivo in zdirja navzdol proti odprtim vratom.

»Držite ga!« zakliče Luka, noseč vedro vode.

»Držite ga!« zakliče Gabrijel z okna gornjega grada, kamor ga je prignalo kričanje žene. Na ta klic prilete iz sobe Taši in njegovi tovariši.

»Simon beži!« zakliče Gabrijel.

»Zgrabi puško, Gabrijel, puško!« zavpije Taši, »streljaj za njim!«

»Žal mi je konja,« odvrne mladenič.

»Streljaj za vruga!«

Gabrijel izgine od okna, a se hipoma vrne s puško. Simonov konj se spodtakne ob štor. Gabrijel pomeri. Pok!

»Ha, ha, ha!« se zakrohota pisar, »slabo roko imaš, golobradček! Čakaj, še te obiščem!« Kakor strela oddirja brez sledu.

Kmalu nato prilete susjedski kmetje pred svoja vrata, da se nagledajo čuda: vihteč visoke brezove metle sta tirala dva orožnika z grada v vas osla, na katerem se je zvijala mlada oskrbnikova žena, obrnjena proti repu. Lase ima odrezane, roke zvezane, gola je do srajce, krvava od sto ran. Šibe žvižgajo, žena kriči, da se sliši do neba. Tako tirajo sluge Loličko iz kraja susjedgradskega, iztirajo tudi njenega moža, ki mu je vzel Taši vse imetje. A kmetje stojijo s sklonjeno glavo, kmetje šepečejo plamtečih oči:

»Moj Bog, moj Bog! To bodi naša gospôda!«

XXI.

Nekako sredi velikega travna leta 1569. je hodil nekega popoldne ban in škof Jurij Draškovič slabe volje gori in doli po svoji sobi, a pred njim je

stal Gašper Alapič, pozorno motreč škofa, ki je bil potisnil kapo na svoje mračno čelo.

»Poklicali ste me, velečastiti,« povzame grbec, »a prišel sem o nepravem času, vidim, da ste slabe volje.«

»Sem,« odvrne drugače mirni škof, »kako bi tudi ne bil? Turčin grozi, uskoki kradejo, davkarji nalagajo globe, kmetje se puntajo, stanovi kriče v deželnem zboru, kjer sem pretrpel dosti muk, in ko so se mi vse te rane zacelile vsaj za nekaj časa in sem se oddahnil, mi pripelje dragi podban Forčič deputacijo gornjega mesta Križevca proti spodnjemu mestu, češ, da je davek krivičen razdeljen med gornje in spodnje mesto. Celu uro mi je po obedu vrtal podban, za kar so ga Križevčani bržkone plačali, luknjo v trebuh, govoreč strašno dolg govor, dokazujoč, da je prepir radi teh piškavih krajcarjev križevskih nevarnejši, kakor pa nevarnost od strani Turške. Lepega človeka ste si izbrali. Ta Forčič je, sit venia verbo,¹⁾ osel.«

»Vem,« se nasmehne Gašper, »da goreči jezik svetega duha ne plava nad njegovo glavo.«

»A pustiva to! Ad rem!²⁾ Sedite! Poklical sem vas, ker ste pameten človek. Stanovi, domine Alapič, so vpili čez nasilstvo davkarjev.«

»S popolno pravico, reverendissime, davek je strahovit, a davkarji derejo kožo z ljudstva in meščanstva.«

»Istina, nobilis amice, davek je krivičen, zemlja izžeta, davkar i so pijavke, a tudi zemeljska gospoda

1) Odпустite mi ta izraz!

2) K stvari!

so pijavke. Kmet že nima več krvi; je-li torej čudno, ako povsodi naokoli vzdiguje oburno svojo glavo?»

Gašper ne reče ničesar.

»Poglejte Taha,« nadaljuje škof. »Da se prikupi dvoru in zakrije grehe, se repenči na zboru, daje za vojsko denarja, žita, sena, gradivo, delavce, a skube kakor razbojnik kmete, da jim pokajo rebra. Kmetje so se vnovič pritožili kralju. In vi, gospodje v deželnem zboru? Sklenili ste, da se bodo povsodi po kraljevini ostro kaznovali uporniki. To je predlagal Tahi in skoro vsi ste bili za njegov predlog, on je gospodar in vladar v saboru; no, ste-li odredili kazen za rabeljsko gospôdo?«

»Vem, da je Tahi silovitež,« odvrne Gašper, »prenaglili smo se pred nekoliko leti, zlasti ranjki ban. Toda Tahi je zaveznik one mogočne dvorne stranke, ki je nasprotna nadvojvodi Karolu in ki bi rada uničila svoboščine naše kraljevine. Raditega smo za sedaj še na njegovi strani.«

»Svoboščine?« se nasmeje bridko škof. »Svoboščine, da smete pleniti in globiti, kaj ne? A red, a pravica, a zakon? Jaz hočem red in mir, veste-li to, gospod Alapič? Zato sem vas poklical.«

»Na uslugo sem, reverendissime,« se prikloni grbec.

»Najprej pojdite k svoji sestri, vdovi banici. Slišim, da mučijo njeni častniki v Cesargradu ljudstvo, kakor Babilonci žide, in da žive v Jastrebarskem, kjer prebiva gospa Barbara, kakor v peklu. Opomnite jo v mojem imenu, naj ima vendar srce. Saj je ženska. Recite ji, naj bo krotkejša.«

»Bom, reverendissime,« reče Gašper.

»Drugi opravek je važnejši: Obljubite mi, da ne izdaste mojih namenov.«

»Obljubim, ne bom.«

»Pregnati moram Taha s Susjeda. Kmetje so izjavili pred kraljem, da mu nočejo več služiti, da raje poginejo. Pravda z Uršulo teče počasi, zavleče se lahko po stari navadi še deset let. Razpor med plemstvom se bo poostril, kmetje bodo zgrabili za orožje, in Turčin bo pritisnil. Želite-li doživeti to strahoto?«

»Bog nas varuj!« reče Alapič.

»Ta voz je treba razvozljati tiho, mirno in oprezno, a glavna naloga zadene vašo roko, gospod Gašper. Dediče ranjkega Nikolaja Zrinjskega sem pripravil do tega, da vrnejo Tahu v vžitek Božjakovino, ki mu jo je bil Nikolaj odvzel pred šestimi leti. Stari Tahi naj bi šel tja stanovat. Tahov sin Gabrijel naj vzame Zofijo, hčerko Uršule Heningove, ki bi stanovala z novoporočencema na Susjedu in v Stubi, a vdova naj vrne Ferencu 20.000 forintov. Na ta način bi odpravili Taha s Susjeda in pomirili dvoje družin, ki sta pripravili celo kraljevino do krvavega razpora. Kaj mislite vi o tem?«

»Reverendissime,« se prikloni Gašper z začudenimi očmi, »divim se vaši državniški modrosti. Stvar je dobro premišljena. Toda v kolikor poznam strastno naravo gospe Uršule — — —«

»S tem si ne belite glave,« se nasmehne škof. »Uršula je privolila.«

»Privolila?« se začudi Gašper.

»Dà,« pokima Draškovič, »vaša naloga je ukloniti Taha, ki ga dobro poznate. Toda delajte hitro, prej, predno se vrne Ambrož Gregorijanec od požunškega zbora. Priporočam vam zlasti, da se v tej

stvari dogovorite z gospo Konjsko, ki je pridobila svojo mater za ta načrt. Hočete?»

»Hočem, gospod ban, pri moji veri, delal bom po vaši zapovedi,« reče Gašper.

»Bog naj vas blagoslovi, gospod Alapič,« dvigne škof roko in odslovi plemiča.

Čez nekoliko časa vstopi v sobo drugi ban, knez Franjo Frankopan.

»Ravno o pravem času prihajate, domine collega,«¹⁾ reče škof, »ravno danes sem prejel pismo iz Požuna; čitajte! Prišlo je name. Velika preiskava proti Tahu se je razpršila v peno, počakajte še mesec, pa bodete začudeno strmeli. Susjegradskemu silovitežu ne moremo ravnim potom odvzeti kraljeve podpore, ampak po ovinkih.«

Frankopan prebere pismo, stisne ustne in reče, položivši list na mizo:

»Prav ste rekli, reverendissime, vojaki smo, a v državnih poslih otroci, ker mislimo, da večna pravica nikoli ne dremlje.«

XXII.

Na dan svete Marjete popoldne — bil je krasen dan v mesecu malem srpanu — zavije lepa kočija skozi vrata susjegradska. Gospod Tah gre, kakor da je pričakoval goste, iz sobe, sprejme zelo prijazno prišleca in jih pelje v svoje stanovanje. Bila sta v kolikor se je moglo soditi po navihanih brkih in čudni latinščini, tujca. Eden izmed njiju, debel človek cve-točega lica in nosa, se je zval Jurij Hoszú, drugi, suh, majhne postave, venomer kašljajoč in rumen, pa se je imenoval Andrej Majtényi; oba sta bila Mažara,

¹⁾ Gospod tovariš!

oba carinarja iz Nedelišča. Poslala ju je kraljeva kancelija kot pooblaščenca, da preiskujeta in poravnata razpor med kraljevimi ljudmi in med Tahom. Toliko se je izvedelo iz pripovedovanja kočijaža Medmurca. Mažarska gospoda si malo ogledata grad, in ko pride drugo jutro v grad Štefan Grdak, da se jima pokloni, izve, da sta šla pooblaščenca s Tahom zjutraj zgodaj na lov proti Stubici, in da se vrnejo težko pred osmimi dnevi. Desetega dne se zasliši pred gradom velik hrup. Cela jata psov se navali na dvorišče, a za njimi na konju komisarja in Tahu s svojim sinom Gabrijelom, ki zakliče Bošnjaku, naj pride popoldne Grdak v grad k gospodi in naj prinese račune in vse ključe.

Po obedu so sedeli na Susjedu za mizo gospod Hozsú, ki je srpo zrl predse in si trebil zobe, Majtényi, ki je ril s svojim krivim nosom v pisma, in gospod Tahu, vedrega obraza, polneč komisarijema čaše.

»Ergo, magnifice,« prične Majtényi počasi s hreščečim glasom, »kupna pogodba je podpisana, naše delo dokončano. Sedaj pozovemo še Grdaka na račun.«

»Hvala vama, plemenita gospoda, za vašo dobroto in pravičnost,« reče Tahu, »nazadnje se zahvalim tudi kraljevi svetlosti. Ta mali dar, ki sem ga bil vama predal, je samo del moje dolžne zahvale, a skrbel bom, da vama obilneje povrnem.«

Majtényi se zahvali s priklonom in Hozsú pripomni:

»Lepe lovske pse imate, magnifice; jaz se na to razumem, jaz sem lovec.«

»Izbral bom za vas par angleških psov, domine Hoszú,« odvrne Tahí, »jaz se ne pečam toliko ž njimi. ti so glavna zabava mojega Gabriela.«

»Gratias, 1) magnífice,« pokima Hoszú, »vaš sin je izvrsten gospodič!«

V tem trenutku stopi v sobo Grdak in se prikloni. Hoszú ga pogleda prezirljivo od nog do glave in upravitelj zardi.

»Ste vi Grdak?« vpraša Majtéyi.

»Da, gospod.«

»Ste prinesli ključe od vseh gradov?« vpraša zopet mali Mažar.

»Tu so,« reče Grdak, položivši sveženj ključev na mizo.

»In račune?« dvigne Majtéyi svoj nos.

»Kako sem mogel, gospoda, napraviti v nekoliko dneh račune od treh let? Nihče mi ni tega zapovedal, a zato je treba treh mesecev. Uvažujte tudi to, da je sedaj največ dela pri gospodarstvu.«

»Ej, carissime,« nadaljuje mali Mažar, sklepajoč roki, »nimamo časa čakati tri mesece. Čujte naš odlok. Pregledala sva posestvi Susjed in Stubico.«

»Kedaj, gospod?« se začudi Grdak.

»In Stubico,« nadaljuje zategnjeno Majtjnyi, »in videla sva, da vi slabo pazite na korist kraljeve kancelije.«

»Da, slabo gospodarite,« pristavi Hoszú.

»Jaz?« prebledi Grdak.

»Da delate gostije, da gledate na svoj žep in da nimate računov v redu,« nadaljuje Hoszú.

»Gospoda,« vzklikne obupno Grdak, »bodita pravična, poslušajta me — — —«

1) Hvala.

»In raditega,« nadaljuje Majtényi, ne meneč se za besede upraviteljeve, »sva sklenila prodati v imenu kancelije kraljevo polovico tega posestva v zakup mogočnemu gospodu Tahu za letnih 2400 ogrskih forintov ter mu tu svečano izročiva ključe.«

»Gospodu Tahu?« osupne Grdak, pogledavši Ferenca, ki je nepremično sedeč vpiral svoje plamteče oči v upravitelja, »gospodu Tahu? Veste li, kaj delate? Je-li kancelija pozabila na moja pisma in na predlansko preiskavo? Se ne meni ona za ubogo ljudstvo?«

»Kraljevska svetlost je preiskala vse,« reče Hoszú, in vé razlikovati sumnjo od dokaza.«

»Sumnjo?« zaškriplje Grdak in klone z glavo, »je-li sumnja, da solnce sije na nebu? A kaj se zgodi z menoj?«

»Idite, kamor vam drago!« odgovori suhoparno Majtényi.

»In moja plača, moja krvavo zaslužena plača?« vpraša Grdak z drhtečim glasom in se prime za glavo. »Od leta 1566. se pötim tukaj, pa nisem prejel niti votlega vinarja.«

»Ako kaj dobite,« reče Hoszú, »dobite o pravem času, potem ko se pregledajo računi, ker Bog vé —«

»Dà, Bog vé, da sem poštenjak,« dvigne Grdak glavo, »da nisem ogoljufal kralja niti za bobovo zrno. Razumem vse te spletke, gospoda, to je obreko- vanje gospoda Taha, njegovo peklensko obreko- vanje. Grem, z vama se nočem pravdati, ker je vaše uho gluho; grem, vama bo prištet greh, ako v tem krvavem dvoru izbruhne požar in uniči kraljevino. Toda kralj mora izvedeti vse, ker hrvaški plemič se ne boji mažarskega carinarja.«

Mažara pokimata z glavo, a Tahi skoči na noge in zakriči:

»Ničvrednež, poberi se iz grada. Tu sem jaz gospodar.«

»In tu te zaloti strela božje pravice, rabelj!« odvrne Grdak, dvignivši roko. Razžaljen, razljučen zapusti bivši upravitelj grad, a ko je prišel do grajskih vrat, se zakrohota gospodič Gabriel za njim:

»Ha! Ha! Ha! Lahko noč, amice! Veš sedaj, kaj je baron?«

Grdak krene na konju proti Brdovcu. Pred župniščem vpraša za gospodarja. Povedo mu, da je pri Eliji Gregoriču.

Napoti se tja in zavije naravnost na dvorišče. Pred hišo so sedeli župnik, Elija Gregorič in sodnik Ivan Horvat.

»Pomagaj Bog!« ga pozdravi stari Babič, »kakšna sreča vas nosi v Brdovec, gospod Grdak?«

»Nesreča, oče!« odvrne s solzami v očeh upravitelj. »Berač sem brez zavetja, brez vsega.«

»Kaj je, za Boga?« se ustraši duhovnik.

»Kaj?« se nasmeje bridko Grdak, »mažarska carinarja sta me za moje zvesto službovanje izgnala kakor psa in prodala vse posestvo susjedskemu rablju.« Vsi trije preblede kakor smrt.

»Vse posestvo Tahu?« skoči na noge Elija. »To se imenuje torej pravica!«

»Bog se nas usmili!« sklene župnik roke.

»Srce mi pravi,« povzame Elija z drhtečim glasom, »da bo tekla kri, kakor gotovo je Bog.«

Horvat je zgrabil svojo sodniško palico, jo prelomil na kolenu in jo vrgel daleč od sebe, rekoč:

»Naj te vzame zlodej! Ako sodijo vragi, je sramota za krščenega človeka, da se imenuje sodnik.«

»A kaj je z vami, ubogi prijatelj moj?« vpraša Babič Grdaka.

»Kaj vem? Ničesar, ničesar nimam. Tisto malo posestvice na Ogrskem, ki sem ga dobil po materi, mi je vzel siloma Bator. Moj brat ima kup otrok, a košček zemlje, toda k njemu pojdem, dokler ne dobim službe.«

Tedaj reče Gregorič:

»Ne zamerite mi, plemeniti gospod, mojih besed. Vi ste plemič, jaz sem kmet, a vendar sem človek. Vi ste, tako mi Bog pomagaj, velik poštenjak in dober kakor kruh. Ves kraj prosi Boga za vašo srečo, toda zadela vas je nesreča. Le naj! To naše srce vé, koliko dobrega ste storili za nas; globoko smo si zapisali to v svoje srce, tega vam ne more izbrisati sam vrag. Koliko nesreč ste odvrnili od naših ubogih glav, to vé vsak otrok, in tudi moja hišo bi bila zadela nesreča, ako bi ne bilo vas. Naj vas ne bo sram moje ponudbe. Ti meni, jaz tebi in Bog blagoslovi, pravi star pregovor. Blizu Toplic na Kranjskem imam zemljo in hišo. Napotite se tja, tu bi ne bili varni. Tahi je nema zver. Ondi gospodarite, kakor hočete, dokler se ne najde boljša sreča. Oprostite mi, gospod, toda prišlo mi je iz srca. Tu — tu,« nadaljuje kmet, »tu se bo, kakor vidim pripetilo še marsikaj.« Grdak stisne kmetu debelo roko in reče z ginjenim glasom:

»Hočem! Sprejemem, poštenjak, da te ne razžalim. Ti si človek, pravi človek. Plemič bo kmetoval kmetu, dokler ne pride pravica od kralja.«

Nem, s sklonjeno glavo je gledal župnik ta prizor. Dvigne glavo, dvigne roke proti nebu in reče:

»Povzdignite, ubogi prijatelj, srce k Bogu! Žalostna so pota življenja, težke poskušnje, ki nam jih pošilja Gospod. Toda nosite vdano svoj križ, ker bodo povišani tisti, ki se ponižujejo, toda gorje onemu človeškemu sinu, ki je izbrisal iz srca najlepše besede Odrešenikove: »Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe«; gorje njemu, ker sojeni bodo pravični in krivični. Dà, vidim: prišla bo sodba, grozna sodba, ker je omahnila roka človeške pravice, ker je greh poplavlil svet. Pravični Bog naj vam poplača vse dobrote, s katerimi ste olajšali bednemu ljudstvu njegovo suženjstvo!«

XXIII.

»Ljubo mi je, gospa mati,« izpregovori Anka Konjska proti Uršuli Heningovi, »da ste prišli z Zofijo za nekaj časa k meni v Zagreb. Vi poznate Marto, ki čudno sanjari; skoro nam je popolnoma pokvarila Zofijo. Deklica se je povsem izpremenila. Nevoljna je, molčeča in razdražljiva, a pričakuje še vedno svojega Miliča, ki se gotovo nikdar več ne vrne.«

»Ne vrne se?« vpraša hitro Uršula.

»Zagotovo ne. Poslušajte me, mati. Razgovarjala sem se mnogo o naši zadevi z Alapičem. Pravil mi je, kako pregovarja in pregovarja Taha in koliko truda ga stane, jaz pa sem mu potožila o naši nadlogi, kako da še nismo smeli ničesar omeniti tega Zofiji in kako vas veže obljuba do Miliča, in da bi bilo vsekakor treba poizvedeti, kje je ta mladenič in ako je sploh še živ. Alapič je nekaj časa premišljal, nato mi pa reče, da se temu morebiti lahko pomaga. Poznam, mi reče, prebrisanega človeka, po imenu Drmačiča, zakotnega pisarja, ki ga je izpodil Tahi iz službe. Ta člo-

vek se ne boji niti samega vruga. Pošljem ga kot ogleduha za Miličem, ki po njem gospod Ambrož povsodi povprašuje. In Alapič je poslal tega človeka.«

»No, in ta človek?« vpraša Uršula.

»Se je včeraj vrnil, mati.«

»In Milič?«

»Je živ, toda suženj.«

»Kje?«

»Vse vam povem. Alapičev ogleduh se je napotil najprej v kraje, ki so bili nekdanj naši, a jih imajo sedaj v posesti Turki, in je pričel povpraševati, kje da se nahajajo sužnji, ki so bili pred več leti zaslužnjeni okrog Kaniže. Iztuhtal jo je prav pametno. Najprej je treba poiskati Mogajiča, blizu njega bo gotovo Milič, ako ni poginil. Rekli so mu, naj gre v Kostajnico, odtod v Dubico in nazadnje v Banjaluko. Drmačič je pričel povpraševati pri frančiškanih, ki gotovo vedo za krščanske sužnje. Pogodil jo je. Frančiškani so mu povedali, da služi v hiši nekega bega pri Banjaluki že pet let mlad človek, po imenu Mogajič. Pred tremi leti pa je prišel čez Savo drug človek in dal begu odkupnino za Mogajiča, toda zviti Turčin je pridržal tudi Miliča. Toliko vam povem nakratko, da se potolažite. Vse kaže, da se naš vitez ne bo povrnil, ker je njegovo posestvo, ki mu ga upravlja Ambrož, prezadolženo, kajti revež je najel posojilo za Mogajičevo odkupnino. Vaše srce je torej lahko mirno in upam, da bomo tudi nit, ki jo že predem tri leta, dopredli do konca. Taha je, kakor slišim, prestrašila pravda, ki ste jo vnovič vložili pri banu in v katero se ne morejo vtikati njegovi požunski prijatelji.«

»In Ambrož?«

»Ne bojim se ga,« se nasmehne Anka. »Zdi se mi, da tudi sam dvomi o svojem ljubljencu, ker je vse njegovo iskanje brezvspešno. Vendar moramo biti oprezni. S te strani nas bo branil Stepko, ki je za poroko Zofije s Tahovim sinom. Tako je, gospa mati, vse pripravljeno. Dosti dolgo ste čakali, toda čaka nas najtežavnejša naloga, da zlomimo Zofijin odpor. Ste jo že na kak način pregovorili?«

»Govorila sem ji o možitvi sploh, toda Tahovega sina ji nisem omenila.«

»In ona?«

»Spustila se je v jok, obrnila obraz in rekla: ‚Mati, rotim vas, ne govorite mi o tem. Strogo se držim vaše dane besede; prisegli ste Miliču, da postane moj mož, in jaz sem mu prisegla, da postanem njegova žena. Držim se svoje in vaše prisege, ker mi je Bog priča, da ljubim tega človeka, tako, da noč in dan mislim samo nanj. Tri leta ga že nosim v srcu in nositi ga hočem še tri leta, nositi ga hočem večno!‘ Hči! sem ji odgovorila, glej, toliko časa je že minulo, a nisi še slišala o njem glasu in vse kaže, da se ne vrne, da je poginil. ‚Ni, mati,‘ zaplaka ona, ‚srce mi pravi, da ni.‘ — Toda ako je mrtev? ji rečem. Prisegla sem mu, da te mu dam, če se vrne; a nisem mu prisegla, da te ne dam nikomur, ako se ne vrne. Nočem, da ostaneš stara devica, da postaneš nuna. Tega še ni doživela nobena Heningovica. Nekaj časa še počakam, a potem se boš morala ukloniti materini volji, kakor zapoveduje Bog. — Zofija je prebledela, si pokrila z rokama obraz in šla iz sobe. Vidiš, takšna je.«

»Vsemu temu je kriva naša Marta,« mahne z roko Ana. »toda, počakajte, mati, ko bo par tednov v moji šoli, postane mehkejša.«

»Dal Bog!« konča Uršula.

»Grem po njo, peljati jo moram najprej v družbo, na zabavo, da se malo raztrese.«

Ana se dvigne in gre proti vratom, a se hitro umakne, vrata se odpro in pred njiju stopi gospod Ambrož. Ženski se prestrašita.

»Hvaljen Jezus!« pozdravi Ambrož z začudenjem ženski, »zdi se mi, da sta se me ustrašili. Nenadoma sem stopil v hišo. Prišel sem prej, kakor sta me pričakovali. Kaj ne? Ej, to je tako, požunski zbor se je razšel, in evo me tukaj! Bil sem že doma v Brezovici, obiskal sem svoje posestvo pri Brežcu, vrnil sem se tudi v Mokrice, da vam povem kaj o vaši pravdi, in nazadnje sem prišel semkaj za vami. Kje je Zofija?«

»V hiši je,« odvrne Anka zmedeno, »gotovo je pri kakem opravilu.«

»Poiščite jo, gospa Anka.« Gospa Konjska pogleda za hip svojo mater in gre nato iz sobe, Ambrož pa se vsede na stol.

»Gospa Uršula,« izpregovori in upre ostro svoj pogled v ženo, »vi možite Zofijo?«

»Kdo vam to pravi?« ostrmi Uršula.

»Vaša rdečica, gospa, in Marta v Mokricah, ki se je nji pritožila Zofija.«

»Jaz mislim,« zajecjla vdova, »da je že zrela za možitev.«

»A Milič, ubogi Milič, katerega bo vaša naglica uničila, ki čaka, Bog vé kje, v trpljenju in ki ste mu prisegli? Kje imate srce?«

»Ne grajajte me po krivici, gospod Ambrož,« reče Uršula, »tri leta so že minula, a o Miliču ni ne

duha ne sluha in se gotovo več ne vrne. Žal mi je. A čas hiti in hči je že zrela. Želim, da se deklica omoži, nočem, da mi vene neljubljena. Ni li to pametno?»

»Dà, pamet brez srca, gospa. Srce mi poka, ko pomislim, kaka nesreča je zadela tega dobrega mladeniča, srce mi poka, ko vidim, kako vene Zofija za njim. Njegov zaščitnik sem, iskal sem ga povsodi. Vse brez vspeha in ne bom mogel iti z mirno vestjo v grob. Toda morda še živi, morda!«

»Morda? Da vene Zofija še tri leta?» vpraša vjedljivo Heningovica.

Starec jo ošine z očesom in dvignivši se, reče svečano:

»Gospa Uršula! Se spominjate onega dneva na Susjedgradu, ko sem se zaradi vas dvignil nad bana. ko sem za vas tvegäl svojo čast, imetje, dà, celo glavo? Se-li spominjate?»

»Spominjam se,« reče Uršula in prebledi.

»Tistega dne ste mi prisegli, da ste pripravljeni storiti vse, za kar vas prosim. Ni res?»

»Dà,« zašepeče žena začudeno.

»Dobro torej! Danes tirjam svojo plačo. Vi morate, kakor ste rekli sami, čakati tri leta na Miliča, a jaz se bom pobrigal za svojega nesrečnega junaka. Pozneje naj se pa zgodi vaša volja. Prisezite mi!«

Uršula zadrhti. Komaj dihajoč izusti s togoto:

»Prisegam.«

»Hvalite Boga, da je prišel Ambrož o pravem času,« ker bi sicer postali krivoprisežnica pred Bogom in pred svetom.«

XXIV.

»Jaz sem gospodar na Susjedu!« je bil izgovoril Tahi z vsem srdom svoje duše. In bil je gospodar, bil je vse: zakon, oblast in pravo, ali bolje rečeno: niti zakon, niti pravica. Vsaka solza je padla na trdi kamen, vsak vzdih so raznesli vetrovi. Mažarja sta mu izročila vse posestvo; dve leti sta minili nad tem nesrečnim krajem, kakor dve ljuti kači, ki puščata za seboj zastrupljeno sled. Dà, dà, zdelo se je, da je Bog izbrisal ta kraj iz svojega spomina. Tahi je sedel sam na Susjedu. Žena mu je umrla, sinovi so bili na vojski, Gabriel v šolah, plemstvo ga je pomalem zapuščalo, Draškovič ga je tožil kralju, Ambrož ga je držal v škripcih s pravdo, ljudstvo je dvigalo zoper njega obupano pest, nečistnica se mu je izneverila, protin ga je trpinčil. Sam je, sam v starem prokletem zidovju, sam s svojo samoto, s svojo muko, s svojim strahom, s svojim gnjevom. In pričel je besneti od muke, besneti od zabave, besneti od dolgega časa, besneti, ker mu je pobesnela narava. S polnimi Pestmi je sipal v zboru denar za vojsko, da bi preslepil kraljevo milost, a doma je gazil s svojo železno nogo po kmečkih glavah, da je brizgala kri do neba. In ljudstvo? Ljudstvo se je smejalo porogljivo svoji nesreči, rogalo se je svetu, ki ni vreden, da bi nosil človek po njem svoje nesrečne kosti. A ta smeh je bil grozen, tako se smeje zver! Srce je ljudem postalo kruto, vest se jim je zadušila, roka je odložila plug, le oddaleč so se odkrivali cerkvi in zakrohotali so se, ako si jim omenil Boga. In prišla je lakota, grozna, neutešljiva lakota. Hudournik je odnesel pomladansko setev, mraz je vzel vino in želod, solnce je izpilo

potoke in uničilo letino. In prišla je lakota, ki človeku žene kri v možgane, ki ga trese z ledeno mrzlico, ki kakor vsejano železo rije po človekovem drobu. Nebo je jasno kakor gladka steklena plošča, v kateri se zrcali strahota ljudske bede. Vrhovi hribov so čisti, drevesa stoje nepremično kakor okamenela, listje je ovenelo, porumenelo, v potokovi strugi leži suho kamenje, po polju je blato, trdo ko kamen, izpod ožgane, rjave trave se prikazuje žejna zemlja in poka, vinska trta je črna — nikjer oblaka, nikjer pomoči, nikjer Boga! Po vasi Brdovcu je prazno. Suhi psi hodijo s sklonjenimi glavami po potu, živina muka v hlevih, ker nima krme, ker nima paše, a solnce žge, da človeku jemlje sapo. Katarina Gregoričeva je stala bledega lica, motnih oči pred svojo hišo in gledala za Elijo, ki se je bil napotil z botrom Gubcem k župnišču, a otroci so jo vlekli za suknjo in klicali jokaje:

»Mama, mama! Kruha daj, kruha! Lačni smo.«
Solze so stopile ženi v oči.

»Počakajte!« zaječi Katarina, »dala sem ga v peč.«

»Oho!« se prikaže izza meje spačen obraz Gušetičev, »vi imate kruha v peči? Ej, vidi se, kaj je gospoda. Pazite, da vam kmetje ne podero peči.«

»Kruha, dà,« odvrne s solzami v očeh kmetica, »iz otrobov in iz hrastove skorje. Je-li to, Bog mi odpusti greh, božji dar? A moram ga dajati otrokom po malem, da ne pomro od tega kamena.«

»Jaz sem pametnejši,« odvrne Gušetič, »jaz se hranim z žganjem. Ukral sem ga v Zagrebu, glad ne vpraša, kje mu je rastla moka. No, vi ste še srečni, a kje drugod bi se ljudje celo za otrobe poklali. Čujte,

čujte!« V tem trenutku zapoje v jutranjem zraku tanki glas mrtvaškega zvonca in kmalu nato pridejo mimo meje štirje kmetje, noseč s črnim suknjom pokrito mrtvaško krsto.

»Ej, koga nesete?« zakliče Gušetič.

»Bistričko; to je danes že tretja, a včeraj jih je bilo osem,« odgovori kmet.

»Kaj ji je bilo?«

»To, kar vsem,« odgovori kmet, »jesti ni imela. Včeraj ji je prinesel njen mož s Štajerskega hlebec kruha. Šel je ponj deset ur daleč. Ona ga je pojedla do zadnje drobtinice in padla mrtva na tla.«

»Na zdravje,« se nasmeje Gušetič, »dà, danes sta sita pri nas samo dva: Tahi na Susjedu in črv v grobu. Toda — tudi mi pridemo v goste. Z Bogom, botra Katarina! Dà, recite Jani, naj se varuje. Peter Bošnjak se suče okoli nje, kakor kragulj okoli piščeta. Vem, da je poštena, — toda Bošnjaku je bil za botra sam vrag, ako ne Tahi. Lahko se zgodi nesreča. Z Bogom!«

»Za Jano se ne bojim, boter! Z Bogom!« odvrne Katarina in gre v hišo.

* * *

V vas je priletel na konju Peter Bošnjak z dvema človekoma; vsak izmed njiju je vodil na vrvici tropo lovskih psov. Pred hišo starešine Ivana Horvata se je ustavil, a psi so začeli skakati, cviliti in lajati.

»Kje je starešina?« zakliče sluga na konju. Pred vrati se prikaže gospodar.

»Si-li nabral po vasi hrano za gosposke pse?« se zadere Peter.

»Za pet božjih ran!« sklene starešina roke. »Čemu vodite semkaj te pse, ko sami umiramo od lakote? Saj smo pokopali danes že tri.«

»Kaj me to briga?« se nasmeje sluga, »meni ni za vas, ampak za pse mojega gospodarja. Zapoved se glasi, da morate nahraniti pse, s čim, ne vprašam.«

»A kje naj vzamemo hrano, ko pa sami glojemo hrastovo skorjo?«

»Ej, saj poznam vas, pse. Vam li ne nosi vaš pop iz Zagreba kruha, ga vam li ne daje gospa Marta iz Mokric? Hrano za pse dajte!«

»Dà, župnik nam prinese nekaj kruha, da ga razdelim med bolnike.«

»Hrano daj! Naprej moža, v hišo!« zakriči Peter in ošvrkne rihtarja z bičem po obrazu. Moža udreta v hišo in prineseta čez nekaj časa iz nje košarico črnega kruha.

»Aha! Vidiš, lopov? Dajte sem košaro! Husa!« zakliče Peter in prelomivši vsak hlebček v dve polovici, ga prične metati med pse, ki so poskakovali besno okoli konja. »Husa! Naj vam dobro tekne! Trgajte se, jejte! Glejte, tudi pop vas je enkrat nahranil.«

Renčè se je trgala kopa psov za hlebček, stoka-joč si je zakrival starešina ranjeno lice. Nekoliko v stran pa je stalo vaško ljudstvo: žene, otroci, starci, suhi, bleđi, odprti ust. Njihove krvave oči so zijale v to pasje gostovanje, kakor da jim hočejo skočiti iz jamic. Psí renčè in zvečijo, mrtvaški zvon poje, a Peter kliče: »Husa! Husa!«

* * *

»Duhovni oče,« reče Gubec Babiču, sedeč za mizo v skromnem župnišču, dočim je stal Elija s

prekrižanimi rokami pri oknu, »tako ne gre več dalje. Ne, ne bo nas varala več gospoda s svojo pravico. Pravice ni več na svetu. Po vašem nasvetu smo čakali nekaj časa. Mera je polna do vrha. Dušo imamo na jeziku, kri nam je stopila v glavo, in ako ne vzdignemo v pravem času roke, nam izsesa ta stari krvoses na Susjedu še zadnjo kapljico, in roka nam postane preslaba, da bi mogla poriniti nož v Tahovo srce. Gospoda pravi, da nismo ljudje. Dobro. Dokazali jim bomo, da smo, da ima ono zavrženo kmečko srce v sebi kri, kakor velikaško; dokazati jim hočemo, da nismo zveri. Dà, duhovni oče, da veste, v imenu celega našega kraja se bo vzdignil kramp in motika nad Susjed. Ne zaradi krvi ampak zaradi pravice se bo uprl kmet, ne da pomori gospodo, ampak da si reši pošteno življenje.«

»Sinova,« reče župnik blago in položi roko na Gubčeve rame; »poslušajta, zakaj sem vaju pozval. Bodita potrpežljiva!«

»Potrpežljiva!« zakliče Elija. »A koliko časa, častiti gospod? Goli smo, ubogi. Ne vidite, kako pada ljudstvo od lakote? Gosposke žitnice so polne, mi glojemo skorjo in moramo hraniti gosposke pse, in ako pogine kaka psica, jo mora plačati kmet. Gosposka skladišča sena so natlačena, mi imamo komaj naročje sena, a mi moramo hraniti gosposko živino, in ako pogine kako živinče, je moramo plačati mi.«

»A čujte dalje,« prične Gubec, »kaj se je zgodilo pri nas. Tahu se je pokvarilo tisoč veder vina. Niti za jesih ni. Odvzel nam je naše dobro. Naenkrat je razglasil po celem kraju, da nam bo dal vina in da naj pridejo vaščani s sodi na Stubico; tisoč veder je

raztočil kmetom in zapovedal, da mora vsakdo plačati v osmih dneh za vsako vedro tri tolarje! Gospod, za mlako tri tolarje, ko ne stane dobro vino več ko enega. Kmetje, vsi divji, so razlili Tahovo mlakužo in ne plačajo. Toda prišli so Tahovi rablji. Za vino so odgnali iz hiše živino, konje, perutnino, vse, vse. Tako se plačuje Tahu. Nekatere vasi so se uprle. Ali zadel jih je bič, kol in vešala. Oh, zakaj molimo Boga? Zakaj nas je rodila mati? Čemu lazimo po tem svetu in služimo njemu, ki nam trga srce iz prsi? Ne, ne in stokrat ne! Ako ima pes zobe, mačka kremplje, krokar kljun, da se brani — imamo mi roke, trde kmečke roke, imamo več kakor pes, mačka in krokar, imamo razum kakor gospoda, imamo dušo in srce, kakor gospoda, imamo obraz po podobi božji, kakor gospoda, in naš kmečki rod je starejši od gosposkega, tudi naš praoče Adam je bil kmet. Nočemo kakor biki skrivaj pod sekiro. Trpeli smo, molili smo, obupovali smo, a mi smo tudi mislili in misleč tudi brusili sablje. Vsi bomo udarili na en mah, napravili bomo pogrom. Mi nočemo služiti temu hudiču, pogazili ga bomo, toda samo njega, mi smo ljudje, kristjani, mi iščemo miru, življenja. Potrkali smo pri sodniji, Tah nas je zato oropal; potrkali smo pri banu, Tah nas je zato postreljal; potrkali smo pri kralju, Tah nas zato obeša, sedaj — pri krvi Jezusovi — bomo potrkali z železno pestjo na vrata Boga. Saj menda ni tudi on izgubil srca?»

»Naj ti Bog odpusti radi teh besedi,« odvrne župnik s sklonjeno glavo, mirno, »ker je bil to vzklik ranjene duše. Vsaka tvoja bolečina najde odmev v mojem srcu, vsaka tvoja solza ima sestro v mojem

očesu. Tudi jaz sem se rodil pod kmečko streho, vaš sem in božji. Dà, mučeniki ste, sinovi moji; no, verujte, da božja pravica ne spi, s pazljivim očesom šteje človeška dela, in ko je mera polna do vrha, pride sodba preko noči in zora prinese rešitev. Ne maščujte se sami, Bog je pravičen maščevavec. On naj sodi. Kdo je trpel več kakor božji Sin, toda pred smrtjo je odpustil svojim sovražnikom. Ste-li pomislili, kaj bo z vami, z vašimi ženami, z vašimi otroci, z vsem ljudstvom, ako dvignete morilno orožje nad gospodo? Ste-li prešteli v mislih vse strahote?»

»Dà,« odvrne Gubec hladno, »strašno bo, toda slabše ne more biti kakor je sedaj. Premislili smo vse in se dogovorili vsi kmetje od Krapine pa do Jastrebarskega, in tudi narod preko Sotle pod bičem nemške gospode ne misli drugače. Gospoda še ne sluti ničesar, ker nosimo to tajno v svojem srcu. Mi nismo razbojniki, mi smo poštenjaki, toda Tahu ne maramo služiti, ampak vrniti se k stari gospodi. To je naš trdni sklep.«

»Pa naj se zruši nebo na nas,« doda Gregorič, »tako mora biti.«

»Naj bode tako,« reče stari duhovnik, »zato sem vaju pozval. A zgodi naj se brez krvi. Bil sem pri gospodu banu in škofu Draškoviču v Zagrebu in povedal sem mu, kakšne muke trpite. Biło mu je hudo. Obetal mi je, da bo pisal sam kraljevi svetlosti, in mi rekel, da izberite izmed svoje srede dva, ki naj gresta pred cesarja. Rekel mi je še, da pojde drugi gospod ban, knez Frankopan, na Dunaj in povedal bo kralju ustmeno za vse vaše gorje in ga bo prosil, da vas vrne pod stare gospodarje. Nare-

dite tako. Izberite dva moža in jaz bom napisal pismo kralju, da bo vse pravilno in jasno. Ako Bog dá, se izide vse brez krvi.«

Gubec se nekaj časa zamisli, nato pa reče:

»Bog daj, da se izteče vse brez krvi. Oh, kako jaz to želim. Kolikokrat sem čital knjigo večne pravice in ljubezni in se učil iz nje poštenja, pravice in vljudnosti. Moja duša se je očistila, moje srce se je izpremenilo. Prihajali so k meni trpini, obupani ljudje in rekli: ‚Koljimo, sekajmo!‘ — A jaz sem rekel: Potrpite, saj pravica ni umrla. Zastonj. Želim miru, a srce mi pravi, da napočijo krvavi dnevi. Gospoda nima duše. No, naj bo po vašem, toda samo vam na ljubo. Izbrali bomo ljudi, poslali jih bomo. Videli bomo, morda odgrne roka božja meglo izpred kraljevih oči, morda — toda, ako ne pomaga?« vzdigne Gubec glavo.

»Naj se zgodi božja volja,« odvrne župnik in prekriža roke.

»In naša osveta!« konča Elija, vzdignivši pest.

Botra se vrneti v Elijevo hišo, in že se je bil prikazal na nebu mesec, ko se poslovil Matija od Elije, da se vrne v svojo hišo. Pri odhodu mu reče pred hišnimi vrati:

»Tako bo najboljšo, boter! Midva sama ne greva. Ostati morava doma in paziti na ljudstvo, da ne odpade ali da ne pobesni in ne omadežuje svojih rok s krvjo nedolžnih ljudi. Jaz bi rekel, da pošljemo Matijo Bistriča odtod in Ivana Svrača iz Pušče. Ta dva imata zdravo pamet.«

»Dobro,« odvrne Elija, »toda počakajmo še nekaj dni; jutri grem v Žumberk, da izvem, ali se je vrnil moj brat s Turškega in ako nam je prinesel

vesti o Mogaiču. Že več kakor dva meseca ga ni doma. In bilo bi tudi dobro poizvedeti, kaj mislijo Uskoki. Potem se vrnem k Stepku Gregorijancu v Mokrice. Že trikrat mi je naročil, naj pridem k njemu.«

»Pojdi, pojdi, boter Elija,« reče Gubec, »in mi sporoči, kaj je. Poslal bom k tebi Pasanca, ker ni dobro, da zahajam k tebi. Tahovi ogleduhi bi lahko kaj slutili. Dà, toda predno greš, reci za gotovo Jani, naj se preseli z Jurkom semkaj k meni, ako je mogoče, precej drugi teden. Boljše bo za njiju. Saj si čul, kaj mi je rekla Kata. Tako, tako! Prosim te tudi to, da paziš na ljudstvo, da ne bo kradlo in požigalo. Mi iščemo pravice, zato ne smemo delati krivice in hudobije. A sedaj, lahko noč, boter!«

»Srečno, boter!« odzdravi Elija, in Gubec krene ravnim potom do reke Krapine, kjer prebrodi vodo in zavije proti Stubici.

XXV.

Silen jug je zapihal nad pokrajino, podeč po nebu temnomodre oblake. Bilo je mirno kakor v grobu, bilo je soparno, da je kar dušilo. In strnil se je oblak za oblakom, dokler ni postalo vse nebo kakor sivo zagrinjalo, izpod katerega ni bilo videti niti koščeka neba. Nato so pričeale kapati debele kaplje vedno gosteje in gosteje in nazadnje se je vllila ploha na zemljo. Listje je zadrhtelo, drevje je vzdignilo veje, potok je zašumel z belimi penami, gosi so izletele iz dvorišča, vzdigajoč glave in razprostirajoč peruti, a poredni otroci so stali vriskajoč s svojimi rumenimi glavicami pod kapom. Dve celi uri je lilo kakor iz škafa, nato pa so posijali solnčni

žarki, zlateč obronke sivih oblakov, in kapljice so padale vedno redkeje kakor zlato zrnje na zemljo. Skozi vrata Jurkove bajte je stopila Jana in držeč se za vrat pogledala proti nebu. Bila je živa kakor prej, le tistega razposajenega, brezskrbnega ognja prve mladosti nisi zapazil v njenih očeh, ampak neko tajno otožnost, a v koticah njenih polnih ustnic si zapazil neki sladkogineč nasmeh, ki pomenja globoko, neizkorenljivo boleost in silno gorje.

Pred hišo je prijahal oskrbnik iz Susjeda in rekel:

»Jana, gospoda zapoveduje, da pridete jutri zjutraj ve dekllice iz Brdovca, da okopljete koruzo pri reki Krapini.«

»Me devojke?« vpraša začudeno Jana.

»Dà, ker so moški leni, a iz vaše hiše itak ne more priti noben moški.«

»Jaz naj grem od slepega očeta?«

»Dà, tako se glasi zapoved.«

»Dobro, dobro, boter, pridem! Z Bogom!«

Oskrbnik odide, a dekllica gre v bajto in reče starcu:

»Oče! Jutri morate k Eliji v goste. Jaz moram na delo, a vi ne morete ostati cel dan v bajti.«

»Ti moraš? Kaj je to?« vpraša starec vzdignivši glavo in odpre ugasle oči.

»Dà, tako se glasi zapoved. Pa kaj zato? Jutri okopljemo, a pojutrišnjem se preseliva k Matiji.«

Starec skloni glavo in se zamisli.

»Jana, ali se je vrnil oni Nožina?«

»Ne vem, oče. Trikrat sem že vprašala pri Eliji, a še sedaj ga ni od Žumberka. Ne maram niti misliti,« nadaljuje dekllica in si otrne solzo. »Ah, oče,

leto za letom upam, a njega ni. S kako srečo sem — — — a molčiva rajši,« vzdihne Jana in si položi roko na srce. »Jurij, moj Jurij! Gledaš-li isto solnce, ki ga gledam jaz? Sedaj sem vse napredla, sedaj je vse gotovo, a svatovska srajca mi plesni v skrinji.«

»Toda, ako se Jurij ne vrne?« vpraša starec, »ne bi li — — —«

»Vzela drugega?« ga prekine Jana, »Petra, kaj ne? Ne, oče! Enemu sem prisegla, njegova bom, ali pa nobenega. Pa naj pridejo vsi angeli božji, ne pregovore me. Jaz ne prodajam srca.«

»Pa dobro, pa dobro,« potrdi starec z glavo, »pa naj bo po tvojem.«

* * *

Jutro je, lepo, jasno jutro. Sveže zelenje drhti pod kapljicami, ptice krožijo neprestano po zraku in človek diha z vso dušo, da se mu prsi napolnijo življenja.

Na njivi pri reki Krapini stoje med nizko zeleno koruzo vrste kmečkih deklic in kopljejo zemljo z motiko. Obleko imajo belo, rutice rdeče, kite padajo deklicam po hrbtu bele srajce; dvigajo se in zasajajo svetlo motiko v črno zemljo. Tudi Jana je med njimi, toda ona je bolj rdeča, bolj polna. Rokave ima zasukanane, deviška prsa se ji dvigajo, lahko in spretno vzdiguje in maha z motiko. Ženske zapoje, pesem se poizgubi polagoma po ravnini in odmeva zategnjeno od gore, toda Jana molči, Jana gleda v zemljo, kakor da je nema. Že je blizu poldneva. V tem hipu priletita od Susjeda sem dva kónjenika. Ženske vzdignejo glave.

P. n. naročnikom „Ljudske knjižnice“ v pojasnilo.

Z danes razposlanim 17. in 18. sešitkom „Ljudske knjižnice“ sta V. zvezek „Ljudske knjižnice“ in z njim povest „Zadnja kmečka vojska“ zaključena. Med izdajanjem tega zvezka so se mnogi naročniki pritožili, da jim „Ljud. knj.“ ne dohaja redno in, da se ne drži predpisanega 14 dnevnega roka. P. n. naročniki sicer zbog tega netočnega pošiljanja ne bodo nič materijelno oškodovani in so le slučajne razmere v trgovini vzrok, da nismo mogli biti dosledni z razpošiljevanjem. Pri našem podjetju so se namreč to leto izvršile mnogotere izpremembe; prodajalniški prostori so se pokazali vsled vedno rastočega prometa tako skrajno omejeni, da smo bili primorani tekom zadnjih mesecev povečati iste, kar je zahtevalo dvakratno seštevek in nam ni bilo mogoče vzdrževati reda.

P. n. naročniki naj nam blagovolijo toraj oprostiti ta nedostatek.

Ker so se pa pri izdajanju „Ljudske knjižnice“ v posameznih malih sešitkih po 20 vinarjev pojavile še mnogotere druge nepričakovane težkoče, naznanjamo, da moramo s prihodnjim zvezkom oziroma s prihodnjo povestjo program „Ljudske knjižnice“ v toliko izpremeniti, da ne bomo v prihodnje knjižnice izdajali nič več v malih sešitkih, temveč samo še v celotnih zvezkih oziroma v celotnih povestih. Ta način izdajanja ne bo samo nam mnogo olajšal poslovanja, temveč bo tudi ustregel naročnikom, ker bodo dobivali v roke celotne povesti in jim ne bode treba nestrpno pričakovati nadaljevanja.

V prihodnje bomo toraj vedno razpošiljali celotne povesti „Ljudske knjižnice“ z računom in bomo pridejali vsakemu posameznemu zvezku poštno-hranilnično položnico. Naročniki torej ne bodo odslej nič več naprej plačevali „Ljudske knjižnice“, temveč bodo šele po prejetju posameznih zvezkov pošiljali denar po položnici. **Doposlati pa morajo denar takoj po prejemu.** Kdor ne misli biti več naročnik „Ljudske knjižnice“, nam mora zvezek vrniti **takoj, ne da zavitek odpre** (treba je samo, da se vrne zvezek poštному uradu z opazko „Nazaj! ne sprejem!“).

Ker pa obseg posameznih zvezkov ne bo vedno enak, nam ni mogoče natančno določiti roka razpošiljanja „Ljudske knjižnice“, pač pa izidejo najmanj štirje zvezki na leto.

Naročnikom, ki so plačali po starih pravilih „Ljudske knjižnice“ do 20. sešitka, bomo znesek za dva sešitka (t. j. s poštnino vred 44 vin.) odbili pri računu za prihodnji zvezek „Ljudske knjižnice“. Ta zvezek bode obsegal iz domačega življenja zajeto, zanimivo in lepo povest „**Malo življenje**“, ki jo je spisal gimnazijski ravnatelj dr. Fran Detela.

Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

»Gospod gre,« zašepečejo vse naenkrat. Dà, na konju prijaha Tahì in za njim sluga Peter Bošnjak. Lice starčevo je blede, izpod čela mu žari dvoje ognjenih oči, obraz ima razoran, ustnice mu časih zatrepečejo kakor od bolečine. Jana privzdigne oko. Zapazi Petra. Zardi in zatrepeče, kakor da bi ji bil kdo porinil v srce razbeljen nož. Prične delati dalje. Gospod Tahì gre na konju od delavke do delavke in pride tudi do Jane. Peter pomežikne z očesom in pokaže s prstom na Jano. Tahì naježi obrvi, oko mu zažari in pokima.

»Ste-li čule,« izpregovori Tahì, »danes boste obedovale na Susjedu, ker vem, da doma nimate niti kruha. Pa ste tudi zaslužile.«

V tem zazvoni v Brdovcu poldne. Ženske vržejo proč motike in se prekrizajo.

»No, sedaj pojte na Susjed,« nadaljuje Tahì, »pridno ste delale. Toda iti morate vse, tako jaz hočem.«

Jani začne biti srce močnejše, toda tudi ona zadene motiko na rame in gre s pobešeno glavo za drugimi.

Po obedu se je bilo treba zopet vrniti na delo. Polagoma je odhajala vrsta belih kmetic skozi grajska vrata. Tudi Jana hoče iti. A v tem trenutku stopi pred njo močan sluga in reče:

»Počakaj malo, deklica.«

»Pojdi mi s pota,« odgovori deklica, »ne razumem šale; mudi se mi na delo.«

»Stoj, pravim!« reče zopet sluga in seže po nji, toda deklica odskoči in zamahnivši z motiko zakliče jezno:

»S pota, podlež, če ne jo dobiš z motiko.«

V tem trenutku ji izvije drugi sluga motiko in Peter Bošnjak zapre krohotaje grajska vrata.

»Pustite me, hudobneži!« zakriči deklica, drhteč od strahu.

»Ne boj se me, golobica,« se nasmeje Peter, »milostljivi gospodar vpraša po tebi.«

»Gospodar? Lažeš! Kaj hoče od mene gospodar?«

»Imam s teboj neki račun,« se zareži Peter in namigne slugam.

Kot bi trenil vržeta deklici čez glavo suktnjo, in prijemši jo okoli pasa jo nese sluga v gornji grad v stanovanje gospoda Taha. Z rokami na hrbtu ju pričakuje gospodar v prvi sobi. Oči mu plamté, ustnice se mu tresejo. Deklica stoka in se upira. Tah namigne. S kruto roko prične Peter ropati deklici obleko. Tah mahne z roko. Slugi gresta iz sobe, a deklica strga iz glave suktnjo. Temna rdečica ji zalije lice. Trepalnice ji drhte, ljuto se ji vrte oči in strmi odprtih ust. Kakor blisk skoči v kot. Težko dihajoč in s pobešeno glavo upira svoje steklene oči v Taha. In on? Nem stoji kakor okamenel. Obrvi se mu tresejo, nosnice se mu razširijo, oči se mu iskrijo in na čelu mu trepetata vsaka žila. Razkoračil je noge in prekrižal roki na hrbtu. Tiho je v sobi, ne čuje se drugega, kakor dihanje. A hipoma se zgane silovitež kakor ris in se zaleti s plamtečimi očmi v deklico. Jana vztrepeta, zakriči, vzdigne roko in udari zverino s pestjo v obraz. A on se ovije z rokami kakor s kleščami njenih nog in jo vzdigne kvišku.

»Na pomoč!« zakriči revica ter zasadi prste v starčeve lase in mu jih prične neusmiljeno ruvati, škripajoč z zobmi in vrteč z glavo; a njegove roke so kakor klešče.

»Ho! Ho!« se zakrohoče, »zastonj je tvoj trud!« Grozen krik se zasliši v gradu — — — — — a Peter Bošnjak reče na dvorišču svojemu tovarišu:

»Drmačič je kaj pametna glava; to se je rodilo v njegovi butici. Sedaj se bo gotovo omečila.«

* * *

Elija se je vrnil spota in sedi za mizo. V kotu čepi Jurko, gleda v tla in pričakuje v skrbeh Jane. Pred vrati stoji Kata in gleda v dolino, če morda ne gre deklica. Noč je, mesec sveti. Jug podi po nebu rumene oblake in pripogiba žvižga! oč veje. »Ha! Ha! Ha!« se zasliši grozen smeh skozi piskanje vetra. Za mejo skače ženska. Bosa je, razgaljena je. V vetru ji vihrajo temni lasje in bela srajca. Dviga roke in se krohoče. »Ha! Ha! Ha!« Dirja in dirja naravnost proti Elijevi hiši.

»Za rane božje!« zavpije Kata, se prekriža in zleti v sobo.

»Kaj je?« skoči Elija pokonci, a Jurko dvigne glavo. V veži se začujejo koraki in v sobo skoči razgaljena, bleda in prepadena — Jana. Sredi sobe obstoji. Telo ji drhti, oči ji plešejo in se vrte, kakor divje. Deklica nagne glavo, ploskne z rokama in se spusti v smeh:

»Ha, ha, ha! Jaz sem Arlandova Dora, Dora! Dora! Dora! Ha! Ha! Ha!« Zavrti se na eni nogi in se vrti in vrti ploskajoč — in pade kakor mrtva na tla.

Kata zakriči, Elija priskoči k deklici in Jurko stopi na noge, odpre svoje slepe oči in zastoka:

»Jana! Moja Jana! K'je si?« — — —

XXVI.

V sobo gospe Uršule prihiti Anka Konjska. Ne-
navadno vesela je.

»Mati!« reče tiho, »ravnokar je došel v Zagreb
sel iz Brezovice.«

»Kaj je?« prebledi Uršula in skoči kvišku.

»Gospod Ambrož je umrl,« odvrne Anka.

»Mrtev!« zašepeče Uršula in glava ji omahne
na prsi.

»Česar smo se bali že več ko mesec dni, se je
zgodilo, vročinska bolezen ga je umorila.«

»Anka!« povzame besedo Uršula in privzdigne
glavo, »moja najkrepkejša opora je šla v grob.«

»Dà,« potrdi gospa Konjska. »Mati! Gorje vam,
ako ne porabite prilike. Tahi je postal mehkejši,
Ambrož je mrtev, zgrabite trenotek, končajte vse v
krajšem času.«

»In moja prisega?« zadrhti mati.

»Vas ne veže več! Čez nekaj mesecev bo
minulo še tisto tretje leto, in razen tega se mi je
reklo, da Miliča ni več.«

»Je umrl?« se ustraši Uršula, »je-li mogoče?
Kdo ti je to rekel?«

»Alapičev zaupnik Drmačič. V skrbi za bodoč-
nost svoje sestre sem ga odpravila po drugi poti v
Turčijo. Prišel je v Banjaluko. Drmačič je izvedel od
očividca, da so pomorili, ko je bil upor, vse krščan-
ske sužnje in tudi Miliča in Mogajiča. Drmačič je bil
na Miličevem grobu. Roke imaš torej svobodne.«

»Kje je ta človek, kje?« reče Uršula nemirno.

»Naj ti ga privedem?«

»Pripelji ga!«

Konjska gre iz sobe in privede čez nekaj časa za roko Zofijo, za njima pa vstopi Drmačič ter se postavi pri vratih in motri z očesom sedaj Uršulo, sedaj Zofijo, ki se je vsedla k materi ter je plaho gledala raztrganega pisarja.

»Vaša milost,« se prikloni pisar, »blagovolili ste pozvati k sebi mene, nevrednega grešnika.«

»Dà,« reče Uršula, »in veš zakaj?«

»Vem,« odgovori krmežljivo Simon, »zaradi gospoda Miliča.«

»Miliča!« vzklikne Zofija in skoči na noge, a mati jo prime za roko in jo posadi zopet na stol.

»Kaj veš o njem?« vpraša Uršula.

»Ej, vse vem, a bilo bi boljše, da bi ne vedel ničesar,« pobesi Drmačič glavo; »akoravno sem potepuh, imam vendar v sebi nekaj krščanskega srca. Milič je bil zaslužnjen v Banjaluki.«

»Živ?« zadrhti radostno Zofija.

»Krući Turki,« nadaljuje Simon, »so mučili ubogo krščansko ljudstvo, da se Bogu usmili. Milič, ta plemenita duša, je gledal vse to na svoje oči. Na njegov nasvet so se zarotili kristjani, da jih napadejo neko noč vsi skupaj, Milič pa da jih bo vodil. Prokleta izdaja!« vdari pisar z nogo ob tla, dočim je izbuljila Zofija v njega svoje oči in se stresla kakor šiba.

»Dà,« nadaljuje z jokavim glasom Simon, »izdal jih je eden izmed njihove srede, kristjane so zaslužnili, a Miliču — —«

»Kaj je?« skoči Zofija in stegne obe roki proti pisarju.

»So odsekali glavo!« odvrne Simon mirno in pogleda deklico.

»Gorje!« zakriči obupno deklica in pade brez-zavestna v naročje svoje sestre.

»Kdo ti je to povedal?« vpraša ostro Uršula.

»Siromašen frater, ki je pokopal ostanke vrlega junaka.«

»Resnično?«

»Prisegam pri svojem odrešenju!« dvigne pisar tri prste.

»Idi!« mahne Uršula z roko in pristopi k Zofiji, ki jo je bila Anka položila na posteljo.

»Za sedaj je dosti, mati,« zašepeče Anka, »bodite pri nji, nezavest ji bo minila,« — obrnivši se nato k pisariju, reče: »Pojdi za menoj, dala ti bom pismo, da ga neseš gospodu Alapiču v Vukovino.«

* * *

Mali Simon Drmačič se vsede na vrbov štor ob Savi, da se pokrepča za pot v Vukovino. Nalahko izvleče iz žepa steklenico žganja in potegne parkrat iz nje. A s steklenico se mu izmuzne iz žepa tudi pismo ter pade na tla.

»Oho! Kmalu bi ga bil izgubil,« zamrmra pisar. »Na, tu stoj!« in postavi pismo na klobuk, ki je ležal zraven njega v travi.

Drmačič je bil danes zelo žejen, izpraznil je celo steklenico in pričel po svoji navadi filozofirati. Zakaj je Zofija zakričala, ko je slišala o Miličevi smrti? To je bil danes predmet Simonovega modrovanja. Gledajoč v zemljo, mu obstane pogled na pismu. Iz tega pisma bi se moglo izvedeti. Seže z roko po njem, a jo hitro umakne. Zamisli se. »Ej! Ali bi? Ali ne bi? Bi!« prične preštovati gumbe, razpečati hitro papir in prične čitati:

Egregie domine!

Da je Ambrož umrl, gotovo veste. Sedaj je ložje delati za ženitev Gabrijela Taha z mojo sestro, ki je že obveščena po Drmačiču o Miličevi smrti. Delajte Vi s svoje strani, in tudi Stepko bo delal. Tahi še dvomi. Povedati Vam moramo, da se kmetje okoli Susjeda silno vznemirjajo. To mi je nekega dne sporočil Stepko. Ne vznemirjajte se preveč radi tega, nevolja bo gotovo minula, upor bomo lahko zadušili, a za nas je to dobro zato, kér se bo stari volk omečil. Na podlagi tega delajte, kakor najbolje znate. Ko pokopljemo Ambroža, pojde moja mati v Mokrice k Stepku, da bo kopal od tam podkope proti Susjedu. Toliko v Vaše znanje s pozdravom in poklonom.

Vaša služabnica

A n a K o n j s k a
iz Konjščine.

»Oho!« skoči pisar na noge, »Tahi in Uršula sklemeta mir preko moje glave, in da tudi v bodoče sedi Tahi na Susjedu? Dobro, da vemo. Dal bom vkovati svoj tretji gumb v zlato. Ha! Ha! Ha!« se nasmeje, »tudi gospôda je torej lahko goljufiva? Bene! Sedaj se menjajo kažipoti.«

Pisar dene pismo v nedrije, se prepelje preko Save — in ne gre v Vukovino.

XXVII.

D drugega binkoštnega dne leta 1572. se je razprostrla tiha noč nad pokrajino, v kateri se je čulo samo pljuskanje Save, nad katero je drhtela slaba mesečina. Tik vode je stal oddaljen od Zaprešiča

med gostim valovjem lesen, zapuščen mlin. Pred več leti so bili ubili tu vojaški begunci mlinarja. Od tistega časa je ostal prazen in ljudje so se ga ogibali od daleč. Prazna, odprta okna zevajo v noč in šumeč se igra voda okoli lesene razvaline. Slabi mesečni žarki prodirajo skozi grmovje in vejevje v razbita okna. A v njem se premikajo prikazni, v njem se sliši šepetanje in skoro bi človek mislil, da se tu shajajo nočni duhovi. En streljaj od mlina leži pod grmom na videz prevrnjen panj, a včasih se premakne in vidiš, da leži tu človek in da vzdigne včasih prisluškujoč glavo. A v mlinu ne šepetajo duhovi, ampak živi ljudje. V sredi sedi na mlinskem kamnu Matija Gubec. Bled je in upadel, lice ima mračno, toda mirno, oko mu žari s čudnim plamenom. Zraven njega čepi na tleh Elija Gregorič, podpirajoč glavo ob kolena. Nem gleda pred-se. Pred Gubcem leži na trebuhu Gušetič ter se zlobno smeje.

Na prevaljenem sodu sedi divji, močen človek s podrezanimi lasmi, Ivan Svrač iz Pušče, a zraven njega stoji suh, majhen, rjavkast mož šiljastega nosa, Matija Bistrič iz Trstenika ob Sotli. V kotu se naslanja ob zid suh, visok človek s kapo iz kunovine, Ivan Turkovič iz Zaprešiča, a za Gubcem sloni plečat, rjavkast mož trdega obraza in živih oči, kmet Pasanec iz Stubice.

»Bratje!« izpregovori Matija Gubec mirno, »v tej tihi noči smo se zbrali kakor bratje in ljudje, da se pogovorimo. Vi vsi veste, kaj nas peče in boli, nas kmete Susjeda in Stubice. Osmo leto teče, odkar je Tahi izgnal s kruto roko in z goljufijo stare gospodarje, osem krvavih let je že, odkar bivamo na tej trdi, nemili zemlji kakor križani mučeniki. Mu-

čili smo se, a sad našega trpljenja je ugrabil Taht. znojili smo se, a znoj smo prelivali za Taha. On nam je pojel vse naše žito, ugrabil naše bore groše, našo živino, koval je za nas verige, ranil nas do krvi, razbijal naše glave, požigal hiše in pripravil vdove na beraško palico. Prišlo je nerodovitno leto, mi smo morali hraniti njegovo živino, prišla je lakota, hraniti smo morali njegove pse. Šli smo pred sodišče a za kmeta ni pravice, šli smo pred bana, a ban ne drži obljube, šli smo dvakrat pred samo kraljevo svetlost, da mu razodenemo svoje krvavo, ranjeno srce; rekli smo kralju, da smo rajši pod živim vragom, kakor pa pod Tahom. Kralj je poslal komisarja, poslal je mažarskega škofa, ta nas je izprašal pred enim mesecem, temu smo povedali vse naše solze in bridkosti. A kaj naredi škof? Našo tožbo izroči domači gospôdi, med katero je Taht prvi. Gospod škof je poslal jagnjeta k izpovedi k volku! In na vsakem zboru v Zagrebu je sklenila gospôda, naj nas preganja sodišče in obeša kakor razbojnike, naj nas izobči iz vsega krščanstva, da, gospôda je celo zapovedala, da moramo iti mi kmetje s Susjeda in Stubice gradit trdnjavo Ivanič, da moramo popustiti plug, ženo in otroke sedaj, ko nas je obiskovala nekoliko let toča, mraz, povodenj, lakota — sedaj, ko kliče zemlja po tako dolgem času naše žulje, da poberejo božji blagoslov. A to še ni vse! Prosto je rablju jemati žito, vino, živino, hišo, glavo — a nima pravice segati v naše srce, v naše poštenje, nima pravice kakor divja živina posiljevati naše žene, naša dekleta. To mu ne bo odpuščeno nikoli!« skoči Gubec na noge, lice mu zažari, a oči mu plamté s svetim ognjem.

»Nikoli!« se razvnamejo kmetje.

»Pojdite po vaseh,« nadaljuje Gubec, »in poslušajte jok osramočenih devic. Pokazali smo jih komisarju, a on se ni zmenil zanje. Poglejte Jano, edino oporo slepega Jurka, znorela je. Ne, nočemo, da postanemo živina, da se meša v naš kmečki drob prokleta Tahova kri. Zemlja nam odreka pokorščino, nebo se je zaprlo, za nas ni pravice! Na noge torej bratje, z eno dušo, enim srcem, eno pestjo!«

»Na noge!« zagrme kmetje.

»Prisezite, da razbijete krvniške verige!«

»Prisegamo!«

»Prisezite pri krvi Jezusovi, da boste pomagali drug drugemu kakor brat bratu, v sreči in v nesreči!«

»Prisegamo!«

»Prisezite, da se boste maščevali samo nad krivcem, da boste prizanesli drugim, da ne boste ubijali drugače kakor v boju, da boste mirovali, ko iztiramo Taha!«

»Prisegamo!« zakličejo soglasno kmetje in vsi vzdignejo roke.

V tem trenutku se začuje zategnjen žvižg. Kmetje skočijo na noge. Na Savinem bregu pristane velik čoln in na suho stopita mož in žena. Oba sta bila ogrnjena z dolgim plaščem. Kreneta v mlin. Mesec posveti skozi okno in v krogu kmetov sta stala Stepko Gregorijanec in Uršula Heningova.

»Zdravo, možje!« reče Stepko, »po dogovoru prihajam med vas z gospo Uršulo. Ste-li pripravljeni vzdigniti se nad Taha?«

»Smo,« odvrne Gubec.

»Izgnati ga in nazaj postaviti stare gospodarje?«

»Smo. Ves kraj od Stubice do Samobora, od Stenjeveca do Sotle.«

»Je to vaša trdna volja?«

»Trdna, tako mi pomagaj Bog,« reče Gubec in položi roko na srce. »Dokler bodete vi z nami, bomo mi z vami! Dokler bodete vi pošteni z nami, bomo mi pošteni z vami!«

»A kedaj se nameravate vzdigniti?« vpraša Uršula.

»Tega ne vemo še za gotovo,« odvrne Gubec: »treba se je dobro pripraviti, da se vzdignemo vsi naenkrat.«

»A kedaj pričnete?« vpraša Stepko.

»Ne vprašajte nas, gospod,« odvrne Elija, »to je naša stvar in dogovor. Zadostuje naj vam, da se zgodi.«

»Imate orožja?« vpraša Stepko.

»Imamo nekaj,« reče Gubec.

»Pošljem ga vam jaz,« reče tiho Uršula, »pa svinca in smodnika?«

»Malo.«

»Tu imate sto srebrnih tolarjev, kupite si ga,« reče Heningovica in izroči Gregoriču mošnjo. Toda ako prelomite dano besedo, ako se ne dvignete?«

»Ne bojte se,« se nasmehne Gubec, »sram nas je, da se nismo dvignili prej, toda ako se ne dvignemo, ne bi zaslužili, da smo ljudje.«

»Tako je prav,« reče Uršula, »ne vdajte se, ne odjenjajte! Pokončajte, zlomite, Tahi ne sme biti vaš

gospodar. Zaupajte v nas, od nas dobite vsako pomoč. Trdno upajte! Da vas prepričamo, sva prišla semkaj.«

»Toda molčite,« izpregovori Stepko, »ne omenjajte našega imena.«

»Samo, ako nam iztrgajo srce,« reče Gubec, »bi ga našli v njem.«

»Tahi naj pade!« poda Uršula roko Gubcu.

»Naj pade!« reče kmet in stisne plemiško desnico.

»Tako naj bo in Bog naj sodi,« konča Elija Gregorič.

Polagoma se prerivajoč skozi grmovje se vrneta oba do brega in čoln ju odnese zopet na drugo stran.

»Bratje,« izpregovori Gubec, »vi poznate vsak svoj kraj. Vem, da je vse ljudstvo kakor nabita puška, toda treba je še nagovora in dogovora. Hodite in delajte vsak v svoji vasi, toda ničesar se ne sme izvedeti. Vsak naj molči kakor grob. Ne hodite k slabotnežu ali malovrednežu, da nas ne izda.«

»Gubec,« se dvigne Pasanac, »ti si pametnejši od nas, ti si pravičnik, ti si učen človek. Vse ljudstvo je zapisalo tvoje ime v svoje srce. Mi zbiramo vojsko, a brez glave ne opravimo ničesar. Možje! Matija Gubec naj nas vodi, on naj bo naš glavar. Hočete?«

»Dà! Živio naš voditelj Gubec!« zakličejo vsi hkrati.

»Hočem! Vodil vas bom,« reče svečano Gubec. dvignivši roko, »vodil vas bom v boj za staro ljudsko pravdo, z vami bom do zadnjega dihla. Tako mi pomagaj Bog!«

»Ha, ha, ha!« se zasliši porogljiv smeh in pri vratih se pojavi v mesečini Drmačičev zaripli obraz.

»Izdajstvo! Drmačič!« skočijo kmetje in hipoma se zablišči deset bridkih nožev.

»To ste junaki! Potolcite me!« se nasmeje pisar, »sam sem. Izvohal sem bil vaš sestanek, šel sem za vašim sledom. Lahko bi bil vas izdal. Obesili bi vas. A nisem storil tega. Hočem postati vaš, da se osvetim staremu krvniku za težke rane in udarce. Za vsako rano naj občuti sto muk. Vaš sem, tako mi pomagaj Bog! A kaj nameravate? Vrniti se pod stare gospodarje? Bene! Od konja na osla? Dokler bo kaj gosposkega škrlata, bo tekla kmečka kri in prelivale se bodo kmečke solze. Doli z gospôdo! Vse podavite!«

»Molči,« reče Gubec, »nismo razbojniki.«

»Oj, oj, kmečki modrijan,« se nasmeje Drmačič, »veš-li ti, da sklepata Uršula in Taši preko vaših glava mir, da Zofija obiskuje Gabrijela, da bosta ostala na Susjedu Taši in Uršula?«

»Lažeš!« zakliče Gubec in prebledi, a kmetje se navale na Drmačiča.

»Beri, Gubec! Ti znaš brati,« reče pisar mirno in da kmetu Ankino pismo.

Kmetje prižgo luč. Gubec prične čitati in prebledi. Oči mu vzplamte in zakriči:

»Dà, Drmačič! Naš si. Res je, bratje! Stari gospodarji se vežejo z novim krvnikom proti nam. O hudobna gosposka hinavščina! Naš upor naj bo naperjen tej zvezi. Prokleti naj bosta izdajici, ki sta dala pred malo časa besedo, a sta nosila v srcu kačo. Na noge! Stran z gospôdo! Le ena naj bo! Naša svoboda!«

»Naša svoboda! Za njo hočemo živeti in umreti,« zakliče razjarjena družba kmetov, in pri tajinstvenem šumenju mlina, pri zlati mesečini si podado ti pogaženi branitelji božje pravice in človeškega dostojanstva svoje žuljave roke.

XXVIII.

Pri oknu mokriškega gradu sedi Zofija Heningovica. Zelo je upadla. Na belem, nežnem obrazu se ji vidijo modrikaste žilice. Lasje ji padajo nepočesani na ramena, motne oči ji gledajo v tla, samo včasih dvigne obraz in pogleda po divnem kraju, ki se je razprostiral pred njo in se izgubljal proti izhodu. Tedaj se prime z malo ročico za srce, na dolgih trepalnicah se ji zablešči solza in močnejše stisne blede ustnice. Gospa Uršula je prišla za njo, dokler ne okreva nevesta, ki ji je bila vest o strašni smrti Miličevi ranila srce. Za materjo je prišla tudi sestra in gospa Konjska, da dovrši svoj modri načrt. Po cele dneve sedi Zofija in gleda molče pred-se, a v dolgih nočeh moči svoje zglavje z vročimi solzami. Samo včasih gre s svojo sestro Marto na vrt, da si olajša svojo bol med vonjem gozdnega zelenja.

V sobi je tudi Uršula in gospa Anka.

»Draga hčerka,« izpregovori mati in pogladi z roko mračno čelo svoje hčere, »poslušaj me. Povedati ti moram nekaj zelo važnega. Ti si dobra in poslušna in upam, da se boš pokorila materini volji.«

»Govorite, mati,« odvrne deklica tiho, gladeč si z roko robove svoje gladke halje.

»Dokler sem imela le trohico upanja,« prične mati, »da se povrne tvoj zaročenec, ki ti ni usojen,

sem čakala mirno in se nisem hotela vtikati v zadeve tvojega srca, dasiravno sem izgubila že davno vsako upanje. Omenila sem ti enkrat, da bo treba misliti na možitev z drugim, toda ti si se razjezila in jaz sem umolknila. Danes je drugače, danes vemo, da krije nesrečnega mladeniča črna zemlja, in da se mrtvi ne vračajo iz groba.« — — — —

Gospa Uršula umolkne za nekaj časa. Zofiji se dvignejo močnejše prsi in devica prične stokati. Čez nekaj časa prične Uršula iznova:

»Dosti solza si prelila po svojem ran'kem ljubljencu.«

»Po svojem večnem ljubljencu,« zaječi Zofija.

»Dobro, po večnem! Ti veš, da je bil dober in blage narave, ti nočeš, vem, ljubiti v svojem življenju drugega — — —«

»Nikdar!« zastoka deklica.

»Toda ako bi mogel govoriti tvoj dragi, ki gleda z neba na nas, bi ti rekel: Poslušaj mater!«

»A kaj hočete od mene?« vpraša deklica začudeno.

»Da svojo večno ljubezen,« izpregovori Konjska, ki je doslej ležala molče za Zofijino mizo, »položiš na vzvišen, blagoslovljen oltar.«

»Ne razumem.«

»Da se omožiš,« reče mehko Anka.

»S kom?« vpraša tiho deklica.

»Z Gabrijelom Tahom,« odvrne mirno gospa Uršula.

»Z G — — —, z rabljevimi, zlodjevimi sinom?« skoči kvišku Zofija in prebledi kakor smrt, »ste-li prišli ob pamet?«

»Da, s Tahovimi sinom,« reče Uršula odločno.

»Jaz naj postanem sužnja neznanega, neljubljenega človeka, čigar oče je kruti sovražnik mojega naroda?«

»Dà,« reče Anka.

»Nikdar! Nikoli!« mahne Zofija z roko.

»Veš-li ti, sestra,« vpraša Anka, »koliko solznih noči je prebdela tvoja mati zaradi Tahovega nasilstva?«

»Vem.«

»Veš-li ti, sestra, koliko je pretrpelo ubogo ljudstvo zaradi Tahove hudobnosti, koliko vročih solza si prelila ti zavoljo njega?«

»Vem.«

»Hočeš-li, da se tvoja mati zopet veselo smehlja v miru na svojem imetju in posestvu?«

»Hočem, tako mi pomagaj Bog!«

»Hočeš-li, da izgine rabljeva kletev iz glave izmučenega ljudstva, da se posuše tvoje solze, da se blagoslavlja tisoč mater, žen, otrok in starcev? Hočeš, Zofija?«

»Hočem, toda kako — — —«, vpraša začudeno deklica.

»Vzemi Gabrijele Taha; ako to storiš, se izseli stari grozovitež iz tega kraja, tvoja mati dobi nazaj posestvo in ti boš prebivala pri nji s svojim možem. Od tvoje žrtve je odvisna naša rešitev.«

Molče, težko dihajoč je stala Zofija s pobešeno glavo sredi sobe.

»Ti dvomiš? Ne verjameš?« sili vanjo Anka.
»Dobro! Slišala boš.«

Gospa Koniska odpre vrata bližnje sobe in zakliče: »Vstopita, gospoda!«

V sobo stopita Stepko Gregorijanec in Gašper Alapič.

»Kdo vas pošilja, plemeniti gospod?« vpraša Anka.

»Franjo Tahí,« odvrne grbec.

»V kakšni zadevi?«

»Da javim gospej Uršuli, da ji povrne Tahí z odškodnino vse posestvo in se preseli iz tega kraja, ako vzame gospodična Zofija Heningovica gospodiča Gabrijela Taha.«

»Si-li čula, sestra,« reče Anka, »ali se boš še obotavljala?«

»Zofí'a, privôli! Radi matere!« doda Stepko.

»Zofíja! Moja hči!« zavpije Uršula, prijemši deklico za roko. »Ali ne ljubiš svoje matere?«

Deklica se prime z rokama za srce. Gledajoč v tla zavrti z glavo, razprostre roki in se spusti v glasen, obupen jok:

»Dà, dà, dà! Srce ste mi ranili, evo ga, pohodite ga! Vzela bom rabljevega sina, žrtvovala se za ubogi narod! Vzemite me! Ubijte me! Vzajem ga — toda sedaj me pustite —« in zleti obupno proti vratom. Tu sreča Marto.

• »Marta! Sestra! Dušica! Povedi me za seboj, na zrak, povedi me za rane bož'e — znorela bom!«

Sestri grešta na vrt. S solzami v očeh, z vzdihovanjem in plakanjem pove nevesta vse svoji sestri. a tudi Marti so tekle solze po licu. Prideta do mesta pred senčnico, kjer je bila stisnila nevesta prvokrat ženino roko, kjer ji je zacvetel na ustnicah prvi smeh ljubezni. Zofíja zavzdihne, položi svojo glavo na Martine prsi in reče:

»Nagibal se je že takrat dan, a tudi sedaj se že pomalem mrači. Tu sem stala jaz, tam on. Cvetje je cvetelo, ptice so pevale, nad nama se je smehljalno modro nebo. Govoril mi je, vsaka njegova beseda je bila za moje srce kakor rosna kapljica za rdečo rožo. Stisnil mi je roko. Oh, takrat se je odprlo pred menoj nebo. A sedaj? Sedaj se temni nebo, sedaj vene cvetje, tu stojim jaz, kače mi razjedajo srce, prodana sem, pogažena žrtev, a — kje je on? Oh, sestra!« zaječi Zofija in se vrže na Martine prsi, »nikoli več ga ne bom videla — nikoli več.«

Marta prime z obema rokama sestriino glavo, jo poljubi in grenke solze so padale kakor rosa na zlate lase Zofijine.

»Zberi se,« zašepeče hipoma Marta, »ču!, konjska kopita se bližajo semkaj.«

Zofija se obrne z glavo.

»Pojdiva v grad,« reče deklica.

»Glej,« odvrne Marta, »trije konjeniki stopajo raz konja. Vojaki so, ali kali. Sedaj gredo sem. Pojdiva stran.«

Z brzimi koraki pohitita sestri v grad v Uršulino sobo, kjer so se posvetovali gospod Alapič stara Heningovica, Anka in Stepko o ženitni pogodbi.

»Stepko!« reče Marta vstopivši, »neki vojški prihajajo sem.«

»Kakšni vojški — —?« vpraša Stepko, a komaj je bil izrekel gospodar te besede, se pojavijo pri vratih trije bradati, oboroženi ljudje, izmed katerih je bil eden oblečen po uskoško. Vsi domači se dvignejo začudeno.

»Hvaljen Jezus!« izpregovori prvi izmed prišlecev, bled, lep človek, z drhtečim glasom.

Zofija se zdrzne, kakor bi jo bila udarila strela. Stopi korak naprej, kri ji udari v obraz in prične omahovati in se tresti kakor šiba.

»Kdo ste?« vpraša ostro Stepko.

»Tomo Milič,« odvrne tujec.

Vsi ostrmé.

»Milič! Ti — ti —«, vzklikne Zofija kakor odrešena duša, »dà, dà, ti — ti — ti — ti, oh, dragec moj, oh, moj raj!«

Deklica zleti proti prišlecu, objame z obema rokama njegovo glavo, položi glavo na prsi junakove, a on ovije desnico okoli deklice in poljubivši jo na čelo reče svečano:

»Gospa Uršula! Tomo Milič je pripeljal Jurija Mogajiča, Tomo Milič je izpolnil vašo obljubo, Zofija je njegova.«

»Oh, dà, dà, tvoja,« zaplaka Zofija od veselja in se pririje močneje na njegovo srce, »ni sile, ki bi me odtrgala od tvojega srca. Daj,« nadaljuje prijemši ga z obema rokama za glavo, »da vidim, ali si ti? Oh, dà, si, pravi si, moj edini, moj ljubljeni,« in poljubi ga jokaje na obe očesi.

»Da ste mi zdravi, gospod Milič,« ga pozdravi Uršula hladno. »Kako zelo ste se spremenili, nisem vas izpoznala v prvem hipu. Dà, Zofija je vaša po moji prisegi. Zaslužili ste jo. Toda očitvidci so rekli, da ste poginili v Banjaluki, kaj ne, Anka?« se obrne Uršula proti hčeri, »a sedaj vidim, da so ti očitvidci lagali, kaj ne, Anka?«

»Dà, lagali so,« reče Anka in prebledi kakor smrt.

»Lagali so, plemenita gospa, da me oropajo tega zaklada, ki sem mu žrtvoval vse svoje življenje,

toda božja milost in junaštvo tega poštenega Uskoka jim je prekrižala hudobni račun. Ko ste me odposlali za mladim Mogajičem, sem se odpravil na pot, da ga odkupim. A turška nezvestoba je zaslužnjila tudi mene. Roboval sem, umiral — oh — dolgo časa; kar more človek doživeti na tem svetu, vse sem pretrpel. Minul je dan za dnevom, leto za letom, a za naju ni bilo odnikoder rešitve. Nekega dne mi reče frater, da je povpraševal po meni človek iz mojega kraja, a da ga je naenkrat zmanjkalo. Zakopan si, proklet si do groba, sem rekel sam pri sebi. Nekega jutra, mesec dni je od tega, mi da frater pisemce; pričnem čitati in se začudim. To noč da bova rešena jaz in Mogajič, pomoč da je blizu. Zmrači se. Postalo mi je tesno pri srcu. Vsi so pospali, le midva sva bdeła. Naenkrat zakriči okoli polnoči glas: Gori! Pomagajte!, in hipoma je bilo vse poslopje našega gospodarja bega v plamenu. Nato počí puška. Turki so komaj prišli k sebi, a že jih naskoči iz skrivališča hrabra četa — deset Uskokov, ki so sekali Turke in klicali nas po imenu. Skočila sva k njim in ko so se Turki branili pred ognjem, smo se mi umaknili srečno v goro in — a kaj bi vam mnogo pripovedoval — prišli smo semkaj. Glejte, ta junak, Marko Nožina, je vodil uskoško četo.«

Kakor okameneli so molčali vsi, nikomur ni šla beseda iz grla.

»A kje je gospod Ambrož?« vpraša Tomo.

»Umr!«, odvrne s pobešeno glavo Stepko.

»Umr! Oh, tudi to!« zaječi junak in se udari z dlanjo na čelo. »Kruta usoda, ki primeša s čašo radosti tudi kapljico grenkega pelina. Oh, moj oče, moj dobrotnik, zakaj ne morem objeti tudi tebe?«

»Mesto očeta vas pričakuje sin in njegova žena,« reče Marta iz srca in mu poda roko, »pojdite, gospod Milič, in tudi vi, pošteni ljudje, naši gostje ste, dokler vas je volja.«

»Hvala, gospa,« se pokloni Mogajič, »za to noč sprejmemo streho, a jutri zjutraj odrinemo, ker čakajo tudi nas draga srca.«

* * *

Na dvorišču se je poslovil Alapič od gospodarja, gospe Heningovice in Konjske.

»Hudo mi je pri srcu,« reče, »da banov načrt ni obrodil sadu, da se vračam praznih rok. Bog je hotel tako. Bojim se, da iz tega plamena ljubezni izbruhne grozen požar. Obvaruje naj nas Bog!«

»Oh, ko bi bila to vedela,« reče zamolklo Anka, »toda povejte mi, gospod Gašper, ali res niste prejeli nobenega pisma?«

»Ne, in raditega sem se zakasnil.«

»A kje je Drmačič?«

»Ne vem. Zmanjkalo ga je. Prišel bo hudobnež, ko bo lačen in žejen. A sedaj lahko noč, plemeniti gospe!«

Že se je zgubil v daljini topot Alapičevega konja, a še vedno je stala trojica na dvorišču.

»Slabo za nas, gospa tašča,« reče mračno Stepko, »a sedaj ne kaže družega, kakor še bolj podkuriti kmete.«

»Dà,« potrdi Uršula, »nerada dam deklico Miliču, toda moram. Za kmete skrbite vi, Anka!« nadaljuje, prijemši hčer za roko, »ti si premotila mater, ti si lagala z Miličevo smrtjo. Ti nimaš srca. Bog nas je kaznoval.«

* * *

Nočna svetloba je drhtela nad goro in dolino, nad grmom in deblom, razprostirajoč srebrno, vilino zagrinjalo čez ravnino, miglajoč kakor dragi kamen v valovih Save. Bilo je tiho, tiho, le na vrtnem grmu je peval slavec svojo nočno, ljubezensko pesmico. Tenko in tiho zapoje ptica, a vedno hitreje in hitreje, močnejše in močnejše, da je zadrhtela od milobe tudi gluha noč. Tako bije vedno močnejše in močnejše mlado srce po prvem plamenu ljubezni. Pri odprtem oknu sedi zopet Zofija. Zlata mesečina se igra na njenih laseh in seva na srečnem licu. A blaženi sijaj njenega očesa izliva neizmerno blaženstvo v oči mladega, bledega človeka, ki sedi pri nogah device. To je Milič. Beli prstki Zofijini so se zapletali drhteč v črnih laseh junakovih, na katere kane včasih svetla solza deklice.

»Zjutraj,« izpregovori deklica, »sem umirala od žalosti, a sedaj ginem od radosti. Moj Tomo, moje srce in moje življenje. Si-li to ti, si ti? V svojih rokah držim tvojo glavo, dà, dà, tvoja je. Ne bi je dala za celi svet. Oh, ta svet brez srca, brez duše! Prevarali so me, izdali so me, omožiti so me hoteli z drugim. Da si mrtev, so rekli. Oh, hvala ti Bog, živ je, živ! Skoro ne verjamem. Daj, da zaprem oči, sanjati hočem, da sem nesrečna, da si mrtev« — deklica zapre oči, a jih hitro odpre — »glej,« reče, »zbudila sem se, ti nisi mrtev, ti si tu, ti si moj — na veke moj! Sestra!« se obrne deklica k gospej Marti, ki je sedela bolj oddaljena v mraku in motrila mlada, srečna človeka, »sestra! Bog je vendar dober in predober. Od srca se mu zahvaljujem za vse svoje muke. Bi-li bila deležna danes tolikega veselja, ako ne bi bila pretrpela toliko muk?«

»Dà, dober je Bog!« odvrne Marta, »in pokazal je danes krutim dušam s čudežno močjo, da še biva pravica nad zvezdami.«

»Govori, pripoveduj,« reče nevesta zaročencu, »kaj si pretrpel, koliko gorja si prestal zaradi mene? Plakala bom, milo plakala, da ti poplačam svoj dolg.«

»Molčimo rajši,« zašepeče junak, ne trenivši z očesom od neveste, »pusti me, da gledam nem v tvoje lice, da se ga nagledam mesto onih let, ko te nisem videl. Zapustil sem te kot popje, a našel sem te kot razcvelo rožo. Ničesar nisem trpel, pozabil sem vse, sedaj šele pričnem živeti, ker gledam tebe, ker si moja. Ako se mi izgubiš izpred oči, bom oslepel, ako umreš, bom umrl za teboj, kakor dvojček za dvojčkom.«

»Oh, večno boš gledal,« vzklikne deklica.

Srečna deklica nasloni glavo na junakove prsi. Bajno je šumela reka, sladkejše je pel slavec na zeleni veji, močnejše se je lesketala v Savi mesečina, a v mraku je sedela Marta. Solza zatrepeta na njenem očesu in tiho zašepeče gospa: »Evo! Glej na nas, oče Ambrož, počivaj mirno. Tvoja želja se je izpolnila.«

XXIX.

Ljudje, ki so šli ob zori drugega dne iz Brdovca v Zaprešič, se niso malo čudili dvema jezdecema, ki sta dirjala po poti na malih turških konjih. Eden izmed njiju je bil, kolikor je bilo mogoče po obleki soditi, Uskok, drugi je bil bled in bradat, na sebi je imel turško obleko, samo po kučmi in po dolgih laseh si ga izpoznal, da je kristjan. Že sta prišla jahaje

molče vštric do sela. Kar srečata na poti deklico, kakih dvajset let staro, ki je nosila veliko čutaro.

»Bog te sprimi, deklica!« zakliče Uskok, potegnivši konja za uzde, »ali mi daš piti?«

»Dam!« odgovori deklica, pogledavši izpod oči vojaka in mu ponudi čutaro.

»Si-li Brdovčanka?« vpraša Mogajič in pridrži konja.

»Sem!«

»Veš-li,« nadaljuje Mogajič, »ali sta slepi Jurko in njegova hči Jana doma?«

Mladenka pogleda začudeno mladega junaka in reče:

»Ta dva ne stanujeta več v Brdovcu, že dolgo časa sta pri Matiji Gubcu v Stubici.«

»V Stubici?« se preplaši Mogajič.

»Seveda,« potrdi deklica.

»Marko!« reče svobodni kmet svojemu tovarišu, obrniva konje, pojdiva v Stubico.«

»Da bi te,« se nasmehne Uskok, »kako se ti mudi. Pojdiva v vas k botru Gregoriču, a popoldne greva k Gubcu.«

»Nočem, nazaj k Gubcu,« se upira Mogajič in obrne konja.

»Ej, pa naj bo po tvojem,« skomizne z rameni Uskok. »Z Bogom, deklica, in hvala!«

Hipoma oddirjata tovariša na iskrih konjih nazaj, dočim je gledala deklica začudeno za njima.

Ravno je zvonilo v Gornji Stubici poldne, ko prideta Mogajič in Nožina do vasi. Uskok je gledal, ne meneč se za svet, v konjevo grivo, a Mogajič je vzdigoval visoko glavo in opazoval vsak kotiček svojega domačega kraja, katerega niso videle nje-

gove oči že toliko let. Čudni spomini se mu bude v njegovi duši; jokal bi in se smejal. Naposled prideta do Gubčeve hiše.

»Stopiva s konja!« reče Mogajič, skoči s konja in ga priveže na kol ob meji. Isto stori tudi Nožina. Stopita na dvorišče. Žive duše ni videti. Šla sta mimo oreha dalje proti hiši. Mogaič obstane in pokaže s prstom proti hiši. Na velikem kamnu pred hišo je čepela mlada ženska. Roke je imela ovite okoli nog in podpirajoč glavo ob kolena, je gledala s steklenimi očmi v beli svet. Po čelu so ji padali razmršeni lasje, na porumenelih licih nisi zapazil niti iskricе čustva, iz otrplih oči nisi mogel brati njenih misli.

»Marko!« zašepeče Mogajič s strahom, »vidiš-li ono žensko?«

»Vidim, hvala Bogu!«

»Poznaš-li Jurkovo Jano?« nadaljuje svobodni kmet in prime tovariša za roko.

»Samo po imenu, po tvojem pripovedovanju.«

»Po'jdi, oj pojdi!« zadržti mladenič in vleče za seboj vojaka. Pristopi k ženski:

»Jana!« zakriči, prijemši se za glavo in izbuli oči, »Jana! Za Boga, ali si to ti?«

Ženska ne trene z očesom.

»Jana!« zakriči mladenič glasneje in položi svojo roko na njeno ramo, »Jana, jaz sem — jaz tvoj Jurij — dà, Jurij Mogajič.«

Ker se je je bil Jurij dotaknil z roko, se je vzdramila ženska, pokazala bele zobe, vprla svoje steklene oči v mladeniča in se zasmejala s krohotom:

»Ha! Ha! Ha! Stari gospod, okopavali smo koruzo in zvon poje! Cin! Cin! Čuj! Čuj! Ste-li prišli?«

Oko se zablišči deklici z divjim plamenom in skočivši kvišku, zakriči: »Kaj prihajaš zopet, prokleti volk, da piješ moje srce, mojo kri?« Silovito zagradi z roko Jurija za prsi in zaškrtnje z zobmi. »Ho! Ho! Ho! Čujte, svatje gredo poine, po Arlandovo Doro! Glej, glej,« zašepeče Jana in pokaže s prstom na drevesa po dvorišču, »vidiš-li svate, eden, dva, tri, glej, to je boter, to je starešina. Bog pomaga!, gospod! Tiho, tiho, srce spi, rahlo spi. Ne budite ga!«

Tresoč se umakne Jurij in se prime za Nožino, ki je bled motril deklico.

»Marko!« zašepeče svobodni kmet drhteč, »to je Jana, to je moja zaročenka!«

»Nesreče sin!« reče vojak, »ta ne potrebuje zaročenca, glej, kako ji sika bes iz oči; znorela je!«

»Znorela!« zavrisne mladenič jokaje in pritisne roki na oči. »Kristus, Bog! zakaj si me rešil reveža, da gledam to strahoto? Da vidim, kako se je izpremenila moja draga v nemo zver! Moja Jana! Kaj sem ti storil!« Žalujoč se vrže mladenič v zeleno travo, žalujoč pritiska čelo na črno zemljo. Deklica dvigne glavo, dvigne prst, izbuli oči in zašepeče vojaku:

»Čuj! Čuj! V gori tuli volk. Pozdravljen volk, pozdravljen! Dala ti bom njegovo srce, dala ti ga bom. Na, tu! Ga-li imaš, ga imaš? Stisni zobe! Jej, brat volk, jej! Oh, tudi on me je vgriznil tu, tu, močno, močno,« in položivši roko na srce, prične deklica plakati, milo plakati, kakor plakajo otroci.

Nem je stal Marko, glava mu klone na prsi, zagorelo lice se mu izpremeni od neizmerne tuge, na trepalnicah se mu zablišči solza.

»Kdo je tu božji?« zakliče od ceste sem glas. Uskok pogleda, Jurij poskoči, kakor bi ga udarila strela.

»Ujec! Ujec! Glejte svojega Jurija! Iz pekla je prišel v pekel!« Z razprostrtimi rokami se vrže opotekajoč se na prsa ujca Gubca, ki je prihitel na dvorišče, obstal, strmел in vzkliknil od radosti in žalosti ter privil mladeniča s svojimi železnimi rokami na svoja prsa in vzdihnil:

»Oh, Jurij! Moj sin! Dragi moj sin! Odkod te nosi Bog?« Jurij vzdigne glavo.

»Za pet ran Jezusovih, ne vprašujte, odgovorite, je-li to Jana, moja Jana?«

»Je,« potrdi žalostno kmet.

»A kdo je napravil iz moje Jane to Jano?«

»Tahi,« odvrne Gubec.

»Tahi!« zarjove mladenič, da se strese gora in kot bi trenil pograbi za puško.

»Stoj, mladenič!« ga prime kmet za roko, »poslušaj me in tudi ti, brat Marko, me poslušaj. Nepričakovano gorje je potrlo vajino srce, a moje je postalo trdo kakor kamen. Tahi je oskrunil siloma tvojo zaročenko, in mladenka je znorela. Prihajata o pravem času, o pravem času vaju je rešil Bog. Ozri se z očesom po vseh gorah, prehodi v mislih vse doline! V vsakem srcu gorijo tvoje rane! Ozri se dalje, kjer se modri za gorami nebo, na zapad pod Susjedom in Jastrebarskem, na sever pod Cesargradom in Krapino, vse ljudstvo čuti s teboj enake srčne bolečine! A ozri se dalje, kjer štrle ob Savi v nebo kranjski vrtovi, kjer stoka pod nemškim bičem štajerski kmet, povsodi, tako mi pomagaj Bog, iz vsake bajte, gleda Janino blazno oko, gleda in

plamti, a po kmečkih dušah šumi bobneči tok: ‚Dovolj je križev, dosti izdajstva! V kraj z gospodo! Ne samo Tahī, Tahī je kamen na tem rabeljskem vozu. Pokončajmo vse!‘ Bog se bo vzdignil, da sodi, kmečka roka nosi njegov meč. Izbili bomo iz vragovih rok to rjasto tehtnico, zažgali knjige njihovih krivih prerokov in napisali zakon z mečem, da bo vsak človek človek pred Bogom in pred svetom. Jana!« zakliče Gubec in vpre oko v deklico.

Deklica dvigne glavo, vpadla lica ji nalahko zarde, brezizrazen smeh se ji pojavi na odmrlem obrazu. Prekriža roke na prsih, pobesi glavo in pristopi ponižno k Gubcu.

»Kaj je Gabriel, angel moj,« reče in poljubi kmetu roko, »ti poješ tako lepo, oh, poj dalje. To mi je všeč, zelo všeč. Mislim, da imam zopet srce. Izgubila sem ga bila. Bila sem v gori, vidiš tam gori visoko, kjer je Bog. Iskala sem povsodi mojega srca. Nisem ga našla. Vprašala sem zvezde in rekle so mi: ‚Hči, našla ga boš.‘ Vprašala sem ptice, rekle so mi: ‚Hči, našla ga boš! Našla sem tebe, angel Gabriel. Oh, ti imaš pod svojo perutjo moje srcē. Oh, daj mi ga, prosim, daj! Da bije zopet kakor v onih starih, starih časih, ko še nisem bila Arlandova Dora.«

Gubec položi roko na glavo nesrečne deklice in reče mladeniču:

»Glej, ta blaznost tvoje nesrečne zaročenke je podžgala nas kmete k delu. Prisegli smo, da ne mirujemo prej, da ne maščujemo Jane, dokler ne maščujemo tudi tebe, in evo ti trdne obljube pri Bogu, da Matija Gubec ne bo miroval prej, dokler ne izpolni dane obljube. Naši bratje so pripravljene, vasi čakajo, še nekaj mesecev, potem naj pa napoči

sodba. Do tedaj pa miruj, ker nimaš pravice, da s svojo prerano osveto pokvariš osveto celega naroda. Jaz bom vodil ljudstvo, saj itak nimam nobenega razun tebe. Mati mi je umrla in tudi Jurka, Janinega očeta, smo pokopali.«

»Dobro,« reče Jurij potrto, »pokoren bom vaši zapovedi, ujec. Z vami bom potegnil meč, z vami, ako Bog da, umrl. Ničesar več nimam iskati na tem svetu, pomagal bom vsaj drugim.« Mladenič pristopi k Jani, poljubi jo na čelo in zašepče s solzami v očeh:

»Tebe in nobene druge več. Uničena si, naj se uničim tudi jaz!« Deklica ga pogleda z velikimi očmi.

»Brata,« reče Nožina, »ako marata, pojdem tudi jaz z vama, tudi jaz grem med svoje siromake, ki umirajo gladu, čakajoč plačila.«

»Vzprejmemo te, poštenjak!« ga pozdravi Gubec, »idimo v hišo, da se pogovorimo, da čujem tvoje muke, da pripravimo rešitev. Pusti deklico, Jurij. Postala bo itak mirna.«

Kmetje gredo v hišo, a Jana krene pojoč proti gozdu, da poišče svoje srce.

XXX.

Tik štajerskega brega Save, ravno nasproti trga Krško na Kranjskem, stoji na obronku gore mesto Videm, za mestom pa precej visok grič, na katerem se dviga proti nebu cerkvica svete Marjete. Na planoti tega griča, ki z njega vidiš na zapadu med gorami Krško in Savo, na vzhodu ravnino okoli

Brežic in dalje samoborsko goro, stoji na samem med smrekami precej velika hiša. Pri tleh je zidana klet, zgoraj pa močno leseno poslopje pod strmo začrnelo streho. Poslopje obdaja lesena lopa, v kateri vise v gostih vrstah rumeni koruzni storži. Bilo je na Vseh svetih dan leta 1572., a že je pihal po malem mrzel zrak. Nebo je bilo čmerno, močen, vlažen veter je podil po cesti porumenelo listje, in ako bi jenjal pihati, bi se vsul dež. V tem času je sedela kaj raznovrstna družba v stranski sobi te samotne hiše, katere je bil gospodar Nikolaj Krobot, plečat, majhen Štajerc, širokega rdečega obraza, a sloveč bogataš in veseljak. Tik gospodarja, ki je zaklenil za seboj vrata, je sedel Elija Gregorič, dalje Uskok Nožina, nasproti njemu pa troje zelo različnih ljudi. Jurij Planinec, čevljar iz Krškega, majhen, suh človeček šiljastega obraza in nosa, ki so mu njegove sive oči neprestano krožile v glavi; na glavi je imel klobuček, v ustih pa hud jeziček. Njegov sosed je bil srednje postave, rdeč, zalit in žilav. Vrh okrogle glave so mu štrleli kvišku trdi, črni lasje, imel je dolgo brado in njegove velike, okrogle oči so pogumno štrmele izpod bele polhovke. To je bil kovač Pavel Šterc iz Svetega Petra pri štajerskem Kunšperku. Tretji mož, Andrej Hribar, kožar iz Radeč pri Zidanem mostu na Kranjskem, je bil suh, dolg možakar, ki je vedno škilil v svoj zakrivljen nos in z vednim nasmehom skrival svoje tajne misli. V kotu pri peči pa je gledal Simon Drmačič neprestano v vrč, ki je stal pred njim na tleh, dočim je pegast, plavolas in debel človek — kramar Miklavž Doročič iz Metlike — grel stoje pri peči svoj hrbet.

Oljnata svetilka je slabo razsvetljevala sobo.

»Tako sem vam, bratje,« reče Elija, »povedal vse, kar nas peče in zakaj se dvignemo, in mislim, da vam na Kranjskem in Štajerskem ni mnogo boljše.«

»Vraga boljše,« zabučil čevljar, »čudim se, da si oskrbnik krškega gradu še ni naročil čevljev iz moje kože.«

»Nam je hudo, vam je hudo,« nadaljuje Elija, »batine padajo tokraj in onkraj Sotle in Save. Sosedje smo, bratje smo, govorimo skoro en jezik, enako nas mučijo, pa se še zajedno dvignimo. Naperjena ni vstaja samo proti enemu gospodarju — ampak vsem.«

»Malim in velikim pijavkam,« potrdi s pestjo čevljar.

»Vi ne potrebujete dosti naukov,« nadaljuje Gregorič, »vaši Brežičani in Metličani niso pokazali samo enkrat s cepcem v roki, da znajo krstiti po »stari pravdi«. No, povedati vam moram, kaj hočemo mi Hrvatje in kako hočemo. Povem vam to v imenu Gubca iz Stubice, ki je naš voditelj. V stubiškem in susjedskem okraju so vse vasi pripravljene, imamo puške, sulice, dosti smodnika in svinca, a dobra bo tudi sekira, ker nas je veliko. Vsaka hiša dá po enega moškega. Izbrali smo si tudi po vaših glavarje, ki so vam dobro znani, ker zahajate često k nam po trgovini. Gubec, Pasanec in Mogajič bodo vodili stubiško ljudstvo, jaz Brdovčane, Nikolaj Kupinič Susjedčane, Ivan Turkovič kmete iz Zaprešiča, Pavel Melinčevič ljudstvo iz Pušče, Ivan Karlovan Stenjevčane, Pavel Fratrič pa Stupničane. Ko napoči čas, zbere vsak glavar svojo četo in zgodilo se bo, kar bo napravil Bog. Toda samo teh bi bilo premalo. Hitro bi nas

zadavili. Z nami pojde tudi vse ljudstvo, ki kmetuje gospej Barbari Erdedijevi, ki jej tiči pod žensko kožo sam vrag. Jastrebarsko, Okič in plemiči Dragočani so naši, za ljudstvo okoli Cesargrada in Tuhlja pa se tudi ne bojim.«

»In se tudi ni treba,« izpregovori Nožina, »prihajam iz tega kraja. Ne le kmetje stopijo v našo sredo, ampak tudi malo plemstvo, ki mrzi Kegleviče. Vodil jih bo Gašper Benkovič, plemič iz Zaboka, a računar gospoda Seklja, Ivan Dolovčak iz Krapine, nam obeta tudi veliko pušk.«

»Za ljudi pod gospodo Zrinjsko okoli Ozlja ne bi jamčil, ker ta gospoda ne muči kmetov.«

»In tvoji Uskoki, Marko?« se oglasi iz kota Drmačič.

»So že napol moji, sokolič moj,« odvrne Uskok, »ne kmetujejo, Boga mi, a stradajo in umirajo ob plači, ki jim jo daje dežela.«

»Vidite, bratje,« nadaljuje Elija, »tako nameravamo mi; se hočete združiti z nami?«

»Pa kaj hočete vi, Hrvatje?« vpraša kovač.

»Bedak!« vdari čevljar s pestjo ob mizo, »pobiti vse, kar nosi gosposko suknjo.«

»Nikakor ne,« odmaje z glavo Elija. »Mi ne damo svoje krvi, a ne tirjamo krvi drugih, mi čuvamo svoje, a ne grabimo, kar ni naše. Enemu kralju služimo in nočemo drugega, kakor kralja, ne potrebujemo sto gospodarjev, ni nam treba tlake, desetine, mitnice, ne potrebujemo biča in klad, ampak enake pravice za vse ljudi, ki jih je ustvaril dobri Bog po svoji podobi. Vzdignemo se, a prej pridemo k vam v gore. Vi se združite z nami. Svobodni mi, svobodni vi. Ne bomo se razdelili v roparska

krdela, ne bomo plenili in požigali, ampak brat do brata, kmet do kmeta, trdna volja, trden red. Ko nam naraste vojska v naših gorah, se bo zbralo na tisoče svobodnih glav, in tedaj udarimo na Zagreb. Z metlo bomo pomeli brez sledu veliko gospodo, povzdignili cesarsko pravico, ki mora soditi vsem enako, in čuvali bomo sami mejo pred Turki, a ne bomo spravili polovico cesarskih cekinov v žep, kakor gospôda. Je tako prav, brat kovač?«

»Prav, brat Hrvat!« mu poda Pavel preko mize roko.

»Ej, tudi jaz bom sodil gospôdo,« se zagrozi kremežljavi črevljar, »vsak dan bo sedel kak malopridnež v kladi pred mojo hišo.«

»A kedaj pridete k nam?« vpraša Hribar, »kje se mislite dvigniti?«

»Naravnost nad Zagreb ne moremo,« tolmači Elija. »Bilo bi nas premalo. S Turčinom je mir in gospôda bi pripeljala lahko dosti izvežbane vojske. Kako torej? Prvi se dvignem jaz in pojdem proti Brežicam in Krškemu. Združili se bomo s tukajšnjim ljudstvom. Eni naj gredo od Krškega proti Kostanjevici, tu naj se združijo z Uskoki in z jastrebarsko četo in naj naskočijo Metliko in Novo mesto. Sam pojdem v Sevnico, odtod v Planino, Kunšperk, Pilštajn, in pri Sotli nas počakajo Lesargrajci. Gubec bo stal pri Zlatarju in Stubici, da nas varuje v sredini hrbta in da se vaša gospôda ne združi proti nam. Ko se pa z božjo pomočjo vsi ojačimo, se zberemo ob Savi pod Susjedom in udarimo od tam na Zagreb. Vi pa spravite pokonci ves kraj, koder gremo mi, pa pripravite ljudi tudi proti Ljubljani in morju, da boste dali opravka svoji gospôdi. Nič naj se ne piše,

da nam ne pridejo na sled. Kot znamenje naj nam bo petelinovo pero. Ne govorite glasno, molče brusite nože, a ko prinese v vas naš človek na klobuku petelinovo pero, tedaj potegnite nož, tedaj naj se dvigne ljudstvo. Vi, ki sedite tukaj, ste naši stari znanci in vemo, da mrzite gospôdo. Zato smo povabili ravno vas pod to častito streho, zato prihajamo mi Hrvatje k vam Štajercem in Kranjcem, da potrkamo na vaša vrata in vprašamo, hočete-li z nami za staro pravdo? Odgovorite, naj-li delamo z vami ali brez vas? Vzdigniti se moramo. Gospôda je poslala zopet svoje ljudi pred kralja, da jim da vojsko proti nam.«

»Hočemo!« skočijo na noge Slovenci, »za vašo pravdo, za našo pravdo! In proklet, kdor se izneveri,« doda kovač.

»Od Krškega preko leskovškega polja do Kostanjevice bom kuril jaz po vaseh,« se oglasi črevljar.

»Jaz hočem pridobiti Brežičane,« zakliče gospodar.

»Za Metliko jamčim jaz,« reče Doročič.

»Jaz pa za Boštanj in Radeče,« reče Hribar.

»Kar je pa gorskega kraja od Sotle do Laškega in Celja bom jaz podpihoval s svojim mehóm,« zagrmí kovač.

»A pred vsem, bratje,« reče Elija, »se polastite brodov na Savi, da odrežemo gospôdi prevoz.«

Drmačič je doslej poslušal mirno pogovor in potegnîl včasih iz vrča, a pri zadnjih besedah se dvignâ in izpregovori:

»Čujte, možje, pametno besedo. Mnogo nas bo, toda mi nismo, kar je vojska, in ljudstvo je, kakor veste, omahljivo kakor šiba na vetru. Lahko se

zgodi, da nas potolčejo. Zgrabimo gospôdo od spredaj in zadaj, za glavo in za rep.«

»Ne razumem,« reče kovač.

»Zavežimo se — — —« nadaljuje pisar.

»S kom?« zakliče črevljar.

»S Turčinom. Jaz sem pri njih nekoliko znan in vam rad opravim ta posel. Mi od zgoraj, Turki od spodaj.«

»Norec,« zakliče Elija, »da preženemo enega in pripeljemo drugega vruga? Da robujemo poganu? Si-li krščen?«

»Čuješ, pisar,« stopi Uskok pred pisarja in dvigne pesti, »da ti ne pride več ta satanska šala skozi tvoja poganska usta, ker ti sicer stisnem lobanjo med te dve pesti, da bo skočil iz nje mozeg. S Turčinom! Ne poznaš-li teh nevercev? Poberi se brez sledu!«

Pisar pobledi in skomigne z rameni, a ne reče ničesar.

»Ne, sami opravimo, bratje,« reče kovač dvignivši vrč, »sami, kakor pošteni ljudje za svojo svobodo. Iz tega vrča pijmo vsi kakor pravi bratje božji. Na naše zdravje, na našo srečo! Pomozi nam Bog!«

»Pomozi nam Bog!« se odzovejo vsi in vsak potegne iz vrča. Hipoma skočijo drug k drugemu, hipoma se objamejo in poljubijo.

»Razidimo se, bratje,« reče Elija, »pozno je že, a dan nas ne sme zalotiti tukaj. Lahko noč! A ko pride v vas petelinovo pero — — —«

»Tedaj vemo,« mu stisne kovač roko, »da je petelin pozdravil zoro naše pravice, naše svobode.«

»Bog daj, Amen!« konča Uskok.

XXXI.

Bilo je v pustni noči leta 1573. Zvezde so migljale na jasnem nebu kakor biseri, po gorah in dolinah se je lesketal v nočni svetlobi debeli sneg, čudovito se je bliščalo ivje na vejah in ledene sveče pod slamnatimi strehami vaških koč, v katerih so žarela mala okenca kakor rdeče oči, a nad strehami se je veselo vil beli dim. V brdovški krčmi gore luči, cvilijo male in brenče velike gosli, pijoč in skakajoč raja svet. Tudi v župnišču gori sveča. Pred župnikom kleči kmet Elija Gregorič. Izpovedal se je svojih grehov in prosi za blagoslov.

»Duhovni oče,« reče, »očistili ste me grehov, svojo ženo in otroke sem odpravil k Osvaldu v Pišec, tam so varni. Svoboden sem in močan. Sedaj naj napoči pravica. Blagoslovite me.«

»Blagoslovi naj te Bog,« odvrne starček s solzami v očeh. »Gospod, sodnik in pravični Bog naj vam blagoslovi pot. Bodite pravični, kakor je On. Idi, sinko, v miru, angelji naj te vsprejmejo pod svoje varstvo. Bog ve, ali te bodo še kedaj videle moje stare oči, a spremljal te bo moj duh in molitev. Z Bogom!«

Ne daleč od župnišča se sestane Elija z visokim človekom.

»Elija,« reče tujec, »prihajam od Gubca, pripeljal sem ti štirideset mož z dobrimi puškami.«

»Dobro. Postavi ljudi za krčmo, a na znamenje vderi. Je-li Gubec pripravil vse?«

»Ta hip se bo dvignil.«

»Torej pazi,« konča Elija in odide proti krčmi.

V belem dimu se je vrtel vaški svet ter pil. Svetloba luči je veselo trepetala nad glavami kmetov. Gosli cvilijo v kotu, vino teče, da je veselje, a sredi sobe se vrte plesavci. Za mizo nasproti vratom sede Gušetič, Nožina in Bistrič. Zadovoljno gleda Gušetič v kolo in pije, nem gleda pred-se Nožina, a pisar Drmačič se vije vriskajoč v veselem kolu. Veselo ljudstvo! Srečno ljudstvo! Ne boli ga nič. Tedaj vstopi Elija Gregorič. Na kučmi mu vihra petelinovo pero, čez ramena mu visi dolg plašč.

»Živijo Elija!« zagrmi razvneti svet. »Živijo in zdrav na veseli pust!«

»Veselitate se, bratje,« se nasmehne resno kmet in sede k Nožini.

Zopet zapoje gosli in zazvene čaše, a plesavci se vrte in vrte kakor da bi jih podil vrag.

»Juhu! Poskoči, dekle!« zakriči pisar poskakajoč kakor kozel, »niti lucifer nima v peklu lepše maškerade.«

Skozi vrata prileti deklica in zašepeče v strahu:

»S Susjeda gredo!«

Ljudstvo se vzdrami, ples obstane, gosli umolknejo. V sobo stopi Peter Bošnjak s štirimi oboroženimi tovariši.

»Dober večer, ljudje!« reče milostljivo, »no dajte! Veselite se! To je prav! Krčmar, tri vrče vina! Naj se pije, dokler imamo dušo!«

Kmetje molče. Tedaj obstane Petrovo oko na pisarju, ki gleda kakor maček v Tahovo slugo.

»Oj,« se nasmeje Peter, »katera voda pa je tebe prinesla, izprijeni malopridnež? Si-li pozabil, da rastejo tod vešala?«

»Prisel sem,« reče pisar hudomušno, vstopivši se pred Bošnjaka, »da povem tebi in tvojemu gospodarju, da so se mi rebra zacelila in da ima batina dva konca, vrv pa ne vpraša, je-li vrat kmečki ali velikaški.«

»Kaj, malopridnež,« poskoči Bošnjak togotno. »ti zmerjaš mojega gospodarja? Možje,« se obrne k tovarišem, »zvežite psa!«

Drmačič se umakne, oboroženi vstanejo, ljudstvo skoči mrmrajoč na noge, Bošnjak zažvižga in deset oboroženih slug se navali v sobo.

»Zvežite psa,« zakriči Bošnjak, »a vi kmečki malopridneži, se mi ne premaknete z mesta.«

V tem trenutku se dvigne Elija, razgali prsa, na katerih se je videl bel križ iz platna, vzdigne vrč in zagrmi z gromovitim glasom:

»Prišel je čas, bratje! Za svobodo in pravico naj se dvigne kramp in motika. Kmet je svoj gospodar naj pade Tahi! Na noge!«

»Na noge!« zaori ljudstvo in hipoma se zablešče v vsaki roki sablje in puške.

Bošnjak prebledi.

»Zvežite me!« se zakrohota Drmačič.

»Na noge! V imenu božjem!« zakliče Nožina in ustrelj skozi okno. Kot bi trenil, se navali v sobo štirideset kmetov s puškami, kot bi trenil so ležali Tahovi sluge zvezani na tleh. Puška za puško poka, cerkveni zvon poje glasneje in glasneje, iz daljine se odzivajo druge puške, drugi zvonovi, po celem širnem kraju vrvi narod pod orožje, po celem kraju grmi skozi pustno noč gromoviti vzklik: »V imenu božjem naj se dvigne kramp in motika za staro pravdo!«

XXXII.

»Kaj ste se za Boga prestrašili, sin?« vpraša Uršula Stepka, ki se je ravno vrnil iz Zagreba v Mokrice.

»Slaba je,« odvrne velikaš, hodeč nemirno gori in doli po sobi.

»Kakih novic prinašate? Kmetje se puntajo.«

»Dà, žalibog se puntajo,« reče velikaš, zroč v tla.

»Govorite, za Boga!«

»Vzeli so nam vajeti iz rok. Ne vem, kaj mislim. Kakor črni krokarji so prihajale z vseh strani slabe novice v banski dvor. Prokleta kmečka reka se razliva kakor hudournik po celem kraju. Ne puntajo se samo Tahovi podložniki pod Susjedom in v Stubici; tudi baničini kmetje na Cesargradu vzdignejo besne glave. Oskrbnik se jim je uprl, a kmetje so zapalili grad in odvezli topove, oskrbnik pa je izgubil glavo. Na okiški gori in okoli Kerestince se je dvignilo ljudstvo in razdejalo kerestinski dvor. Draganiško plemstvo gre s svojo zastavo v Jastrebarsko, da udari na banico. Krvnik Tah i je zaprl susjedska vrata in nameril topove. Misli, da se bo ohladila kmečka kri ob njegovem zidovju. A kmetje niso navalili na Susjed. Povsodi po sneženi ravnini vidite, kako se vije dolga vrsta razjarjenih kmetov kakor črna kača, kako se jim lesketa orožje, kakor oster trn. Povsodi se čuje zvonjenje zvonov, povsodi plamte Tahovi dvori. Dirjal sem skozi Stupnik. V vasi ni skoro moške duše. Vsi so se priklopili vojski, ker vojsko imajo. Krdelo se priklopi h krdelu in nastane četa, četa k četi in ustvarila se bo vojska. Vse se je spuntalo hipoma kakor strela.«

»Ne gredo nad Susjed, nad Taha? Kam gredo?«
vpraša Uršula.

»Kaj jaz vem! Na večerno stran gredo. Slišal sem, da so se navalili čez Sotlo na Štajersko.«

»Kaj hočejo Hrvatje ondi na Štajerskem? Saj tam ni Taha?«

»Kaj jaz vem!« udari Stepko srdito z nogo ob tla, — »a čujte, kaj je to? Zvonovi zvone. Slišite vpitje?« Stepko hiti k oknu, odpre ga: »V imenu božjem! To je pod mojim gospodstvom!«

V sobo plane drhteč mokriški oskrbnik.

»Gospodar!« reče, »slaba je! Vojska hrvaških kmetov stoji z Elijo Gregoričem pri Dubovi in gre proti Brežicam. Dva tisoč oboroženih ljudi. Štajerci se jim povsodi pridružujejo. A zlo je seglo tudi do nas. Naši Jeseničani so posekali mitnico in vzeli gosposki brod. Z Bregane so iztirali vaše oskrbnike in zvone z vsemi zvonovi. Po vaseh letajo konjeniki, moški se zbirajo pod orožjem in vpijejo, da nimajo več gospodarja, da gredo k Hrvatom v Dubovo.«

»Moj Bog!« lomi Uršula roke, »izgubljeni smo!«

»Oskrbnik!« reče Stepko prestrašen, »zaprite grajska vrata, namerite topove, zberite posadko; koliko mož imamo?«

Okoli štirideset.«

»Ne več?«

»Ne!«

»Počakajte! Nesli boste pismo gospodu uskoškemu oberstlajtnantu Jošku Turnu v Kostanjevico. Povejte mu, kaj je in mu recite, naj hitro pošlje tristo Uskokov in dve vreči smodnika. Dà, ali je Svrač v gradu?«

»Je!«

»Pošljite ga sem! A idite hitro!«

Oskrbnik odide in čez malo časa se pojavi pred gospodarjem kmet Ivan Svrač.

»Kaj želite, milost?« vpraša kmet hladno, motreč izpod očesa Stepka.

»Je-li vrag obsedel vaše kmečke glave? Kaj iščete na Štajerskem in na Kranjskem?« zakriči velikaš.

»Kaj jaz vem,« skomizgne kmet z rameni; »saj veste, da sem bil tu v službi.«

»A ti moraš vedeti, kaj nameravajo!«

»Povem vam, gospodar, da ne vem; vprašajte jih sami.«

»Ivan!« reče Stepko mehkeje, »vzemi konja in poleti v Dubovo k Eliji. Roti ga, naj se spomni našega dogovora, naj se vrne, naj udari na Susjed.«

»Dobro,« reče zategnjeno Ivan čez nekaj časa. »Ne vem, ali bo hotel.«

Po teh besedah se izmuzne kmet iz sobe.

»Jaz grem doli v vas, tašča, da ustavim kmete. Ne povejte Marti ničesar o tem, da se ne preplaši.«

»Nikar, Stepko, za Boga!« prosi Uršula.

»Mislite-li, da se Stepko Gregorijanec boji? Da vidimo! Z Bogom!«

Ura za uro je minevala in v smrtnem strahu je preštevala gospa Uršula minute, tolažeč svojo hčer. Že je bilo blizu noči. Naposled se vrne gospodar in pozove taščo k sebi.

»Kaj je?« vpraša Uršula svojega mračnega zeta.

»Se je vrnil oskrbnik?«

»Ne.«

»Vse narobe! Kuga naj jih podavi,« zaškriplje Stepko in skrči pest. »Poletel sem z desetimi možmi do broda. Na stotine kmetov se je gnjetlo ob Savi — vsi oboroženi, vsi kakor opremljeni za daljino pot. Po petdeset in petdeset se jih je prepeljavalo čez Savo. Zaklical sem jim, naj se ustavijo in kam da gredo? Ne odgovore mi ničesar. Vzpodbodem konja in poletim do broda, da prestrižem kmetom pot. — »Kam greste, malopridneži?« zakličem. »K svojim bratom,« mi odvrne star Jeseničan, »po svojo pravdo.« »Proti komu?« »Proti gospôdi.« »Ne veste-li, hudobneži, da sem jaz vaš gospod?« »Bili ste,« odgovori stari norec, »a sedaj je drug red. Ognite se s pota, ker se zgodi lahko nesreča!« reče starec in pokaže s prstom na stotine sulic, ki so bile vse naperjene proti meni. Obotavljal sem se nekaj časa, a med druhaljo se pojavi glasno mrmranje in gnječa me odtisne od brega.«

Uršula je komaj dihala.

»Se je vrnil Svrač?« zašepeče prepadena.

»Dà!«

»Kaj je odgovoril Elija?«

»Prepozno! Da se ne vrne. Da smo prevarali ljudstvo in se hoteli pomiriti s Tahom. Sedaj so se dvignili zoper vso gospôdo.«

»A kdo nas je izdal?« zadrhti Uršula.

»Oh, ko bi vedel!« dvigne Stepko pest; »poslal sem Svrača drugič in mu naročil, da ni govora o miru s Tahom, ker se je Zofija omožila z Miličem. Naj se vrnejo, ker jih dam drugače natakiniti na raženj.«

»In kaj je izvedel Svrač?«

»Da se ne vrnejo več,« odvrne Stepko s povešeno glavo.

»Nož se je obrnil proti nam,« se izvije vzdih Heningovici, »pomagaj nam Bog!«

* * *

Gašper Posinger, upravitelj grada v Brežicah, kar besni od togote. Z bobnom je dal poklicati v trdni grad vse meščane, da ga branijo pred hrvaškimi kmeti, katerih krdela se vale od Dubove. Deset jih je prišlo, drugi so odgovorili: »Nočemo!« Dne 3. svečana leta 1573. okoli poldne prileti na brežiški trg konjenik, kmet Šantalič. Ogrnjen je bil z obrnjenim ovčjim kožuhom, za klobukom mu vihra pero, v desnici ima sabljo, v levici pa belo zastavo.

»Oj ljudje Brežičani! Pošteni meščani!« zakliče kmet narodu, ki je priletel z vpitjem pred hišna vrata. »Čujte! Pošilja me k vam glavar Elija. Naša vojska gre semkaj, a ne bojte se je! Ne storimo ničesar hudega! Bratje smo in prijatelji! Nad gospôdo gremo. Nočemo davkov, nočemo mitnic, nočemo biča!«

»Nočemo biča!« zagrmi narod.

»Pa dobro,« nadaljuje Šantalič, »bodite naši, izročite nam mesto.«

»Hočemo! Vaši smo!« vpijejo Brežičani. V tem hipu skoči iz narodove srede debel človek, brežiški župan Jure in prične kričati na ves glas:

»Ubijte pijanega Hrvata! Ste-li slišali, pogan nas ščuje proti milostljivi gosposki. Ubijte ga, če ne, vas dam zapreti.«

Srdito dvigne župan pest, a na gradu počí gromovito top.

»Ha, ha! Doli z županom! Doli z licemercem!« besni narod. »O pravem času je prišel Hrvat! Sedaj bo konec gospôde in krvniških sužnjev,« se zakrohota Nikolaj Krobot in udari župana z dlanjo po trebuhu, da je na mestu poljubil zemljo.

»Brežičani,« dvigne Nikolaj cepec, »ste-li ljudje?«

»Smo.«

»Brežičani! Hočete-li, da vam še sedaj nemška gospôda bobna po hrbtu in koplje po mošnji?«

»Nočemo!«

»Doli z gospôdo! Naj pridejo Hrvatje! Je-li pravi bratje?«

»Naj pridejo Hrvatje!« vzkipi narod.

Čez eno uro pride bobnajoč in kličoč pod belo zastavo s črnim križem na konjih in peš dva tisoč hrvaških in štajerskih kmetov, na čelu jim Elija Gregorič. Nikolaj Krobot ima nagovor, Brežičani se udajo in rujno vino iz sodov debelega župana krsti vnovič staro pravdo; toda gromovito zakliče Gregorič: »Naprej, bratje, naprej! Dólga pot nas še čaka!«

* * *

Od Stare vasi do Vidma ropoče boben. Včasih počí puška in odmeva zamolklo po sneženi ravnini. Štajerke prilete na prag. Hrvatje gredo, nad gospôdo gredo. Jih je pa kakor listja in trave. Dólga, dólga vrsta. Ne vidiš ji ne konca ne kraja. Eni gazijo peš sneg, drugi jezdijo na konju. Čudni ljudje, brkati svatje. Eni imajo široke klobuke, drugi kučme, eni opanke, drugi črevlje, eni plašče, drugi obrnjene kožuhe, tretji pisane suknje iz debelega sukna, četrti

koce. Na brkih se jim dela ivje. Vsi gledajo veselo pred-se. Saj so svobodni. Nekateri nosijo puške, drugi sulice; eni sablje, drugi kose, tretji sekire, a dosti jih je bilo tudi s cepci in gorjačami. Vsak ima na prsih bel križ; sami pravijo, da so križarji, vsakemu vihra na klobuku ali kapi pero, a pred vsemi se vije bela zastava s črnim križem. Zraven nje jaha mirno zroč pred-se voditelj — Elija Gregorič. To je človek! Svobodno gleda, za pasom se mu bliščijo srebrni samokresi, ničesar se ne boji. Tudi štiri topove imajo na kolesih. Te so jim poslali Cesargrajci, in tudi deset dvocevk iz železa. Človeka je skoro strah. Toda vešelj so. Bobnajo, kakor da gredo na žegnanje, pokajo, kakor da gredo na ženitovanje, in pojo — čudno, čudno zategnjeno pesem, kakor da pojo »bile«. Pridejo do Vidma. Tu je treba počakati, tako pravi Elija. Vstopi, kakor veš in znaš, v hišo, v hlev, v žitnico, v cerkev, ali pa čakaj v snegu. Večer je, megleno in čmerno. Tam za Savo se blišče iz hišnih oken krškega trga sveče, gričevja se dvigajo strmo v meglo, suho vejevje štrli v zimski zrak, torba je polna snega. Toda kaj škoduje megla in sneg, da si le sam svoj. V Vidmu je toliko ljudstva, kakor da bi bil nasejal krompirja. Največja gnječa je pred hišo vaškega župana. Tu stoje topovi, tu je pri vratih prislonjena zastava. Vrata so odprta. Glavarji hodijo vun in noter, kakor da je to krčma.«

»Kaj čakamo za vruga tukaj,« vpraša pred vrati Pavel Fratrič, glavar stupniški, »kako kašo kuha zopet Elija?«

»Da, na mojo vero, kašo,« se nasmeje Ivan Karlovan, glavar stenjevški in diha v pesti, »za veliko gospôdo. Imela bo kaj jesti.«

V županovi veliki sobi je gorelo v peči. Kraj nje se je iztegnil po klopi Nožina. Na tleh leži njegova puška. V kotu sedi na tleh Matej Gušetič in reže hlebec, gledajoč Nikolaja Krobot, ki se pogovarja pri dolgi mizi z Nikolajem Kupiničem, a pri oknu šepeče mali pisar važne stvari Metličanu Doročiču. Čez nekaj časa stopi v sobo Ivan Svrač, moker in utrujen od pota.

»Oho! Ti, Svrač?« zakličejo vsi.

»Kje je Elija?« vpraša prišlec in seže po vrču.

»Tam v Krškem,« odgovori Gušetič. »Dogovarja se z meščani, naj se udajo in naj se priklopijo k nam.«

»Pasje vreme!« se otrese Svrač, »ne čutim več kosti.«

»A kaj si našel?« izpregovori pisar.

V tem se pojavi na pragu Elija, tik njega črevljar Jure Planinec in krojač Osvald, meščana iz Krškega.

»Pomozi Bog, bratje!« jih pozdravi Elija. »Sreča nam dobro služi. Lepo smo se dogovorili z meščani v Krškem. Naši so. Prisegli smo drug drugemu in evo, pošiljajo nam poštena človeka za poroštvo.«

»Duše mi,« se udari črevljar na prsa, »pošten sem. Skrivijo naj se vse moje pete, ako nisem pošten. Mika me napraviti par črevljev iz gosposke kože.«

»Ti si že došel, Svrač,« reče Elija, »kakšnih novic prinašaš?«

»Ni se treba bati ne Uskokov, ne od Zrinjskih konjenikov. Lahko gremo svobodno naprej.«

»Dobro,« reče Elija, »jutri zarano pojdemo čez Savo. Ti, Kupinič, vodi vojsko, s teboj pa naj gre Turkovič, Fratrič, Nikolaj Bartolič in Gregor Drvo-

delič. Tisoč ljudi naj gre z vami, vzemite pet velikih pušk in dva topova.«

»A ti, glavar?« vpraša Krapinič.

»Jaz grem dalje proti Sevnici in v gore nad Pilštajn, kjer nas čaka Šterc. Vi pojdite iz Krškega mimo Drenove v uskoške gore. Z druge strani pridejo tja Jastrebarčani, in od ondi udarite na Metliko, ki vas pričakuje. Dà, Drmačič, sedi in napiši pismo, da ga nese Nožina med Uskoke. Obljubili so, ne izneverijo se. Toda naj vidijo črno na belem, da jih kličemo v krog za brate.«

Drmačič sede in prične pisati pismo. Elija pa vrže od sebe kožuh in sede k mizi. V tem trenutku se oglasi zunaj glasen jok.

»Kaj je to?« skoči na noge glavar.

V sobo prileti Štajerka, jokaje.

»Dobri ljudje!« prične pripovedovati med jokom, »v mojo siromašno hišo je udrl vaš človek. Razbil mi je s sekiro skrinjo in mi vzal vse.«

»Kdo je bil to?« zakliče Elija.

»Tu je,« zakliče pri vratih Karlovan, vodeč za tilnik bledega kmeta.

»Kdo si?« ga vpraša Gubec.

»Štefan Šafarič,« zaječi kmet.

»Smo-li Turki, malopridnež? Smo se dvignili, da krademo? Obesite ga na drevo, tu pred hišo, da vidi vsaka razbojniška duša, kaj jo čaka.«

Kmet zakriči, a čez nekaj časa se je zibalo njegovo truplo na suhi jablani pred županovo hišo. V tej zmešnjavi se izmuzne iz sobe Ivan Svrač in izgine v noči.

»Kje je Svrač?« vpraša čez nekaj časa Gušetič, »veš-li ti, Elija, da je vzel Svrač županovi ženi v Brežicah deset cekinov?«

»Tudi on?« se razjari voditelj, »kje je, poiščite ga, tudi njega doleti isto, pa naj bo sin čigar hoče.«

Zaman je bilo iskanje, Svrač je izginil brez sledu.

»He! He!« se zasmee čevljar, »prebrisan je, konoplja mu smrdi.«

»Tu je pismo za Nožino,« reče pisar Eliji, »dobro bi bilo, da koj odrine.«

»Pa dobro, naj gre! Brat Marko, na noge! Na pot!«

Uskok skoči na noge, se pretegne, dene pismo v nedrije in vrže na ramo puško.

»Gonite me naravnost med volkove, a le! Mudi se in Bog bo pomagal. Nesel bom pismo med brate, naj ga jim prečita duhovnik, a jaz bom kriv, ako se ne zaiskri v nekaj dneh v Žužemberku kremen.«

»Reci bratom,« ga pouči Elija, »naj se spuste niz gore in naj pohite proti Krškemu.«

»Dobro, bom! Tudi jaz pridem, ako Bog dá, na junaško svatovščino. Z Bogom, Elija, dragi pobratim, naj te spremlja sreča na tvojem potu. Z Bogom, bratje in možje, na veselo svidenje.«

Uskok se poljubi z Elijo, gre iz hiše, zajaha konja in oddirja proti uskoškim goram.

Bilo je že pozno in vojska je že snivala, ko se sestaneta nedaleč od Save v megli dva človeka.

»Doročič,« zašepeče eden, »si ti?«

»Dà, Drmačič. Kaj je?«

»Ti greš jutri v Metliko?«

»Dà.«

»Si se-li premislil? Neumna kmečka glava je v najini torbi. Gospoda jo nam bo drago plačala, za past veva.«

»He! Res, jabolko je lepo, a najina prisega?«

»Razbojnik ne zasluži zvestobe. In pred postavo so to razbojniki. Torej?«

»Dobro. Toda kako?«

»Prav lahko. Napišem ti pismo. Nesel ga boš Alapiču v Jastrebarsko, kjer je tvoj brat. Ne hodi v Metliko. Jaz pojdem nekaj časa s teboj, rekel bom, da grem ogledovat kraj. Verjeli mi bodo.«

»A potem?«

»Se vrnem h kmetom.«

»Toda — —«

»Molči! Slišim ljudi. Ti tukaj, jaz tam. Jutri torej. Lahko noč!«

* * *

Napočil je jasen dan. Mlado solnce se je lesketalo na bledem zimskem nebu kakor žareča, rdeča kroglja, sneg in ivje se je lesketalo kakor steklo. Na štajerskem bregu Save stoji v vrstah kmečka vojska. Na kranjski obali se zbira ljudstvo, da vidi, kaj se bo zgodilo; tudi grajski upravitelj kuka iz trdnega gradu nad Krškim, ko je zaprl železna vrata. Čez nekaj časa odrine od kranjskega brega brod in pristane na štajerskem bregu. Tu je stal Elija, okoli njega pa kmečki glavarji. Z ganljivim glasom izpregovori Elija:

»Bratje! Zapustili smo svoje hiše in gremo za svojo svobodo. Prišli smo v ta kraj in našli smo svoje brate. Močni smo, pravična je naša pot. Tu se delimo na dve poti, a pojdemo proti skupnemu cilju.

Morebiti naletite vi ali mi na gosposko vojsko. Ne upade naj vam srce, pokažite, da ste junaki.« Voditelj sname kapo in reče, dvignivši oči: »Bog! Ti nas vidiš tu v tujini na mrazu! Bog! Ti veš, da hočemo dobro, da nas ne žene hudobno srce. Blagoslovi nas, Bog! Daj nam srečo! Z Bogom, bratje, na svidenje pod Susjedom! Z Bogom!«

»Elija,« pristopi k glavarju Kupinič in položi tri prste na svojo sabljo, »prisegam ti, da ne zapustim živ te sablje, da se bom bil, dokler bo v mojem srcu kapljica krvi. Z Bogom!«

Glavarja se objameta.

Četa za četo se prepelje na brodu čez Savo, a s prvim brodom pisar in Metličan. Ko je pristal zadnji brod pod Krškim, zakliče Elija svoji vojski:

»Naprej, ljudje, v imenu božjem, proti Sevnici! Z Bogom, bratje! Z Bogom!« zamahne s kučmo v zadnji pozdrav bratom na drugem bregu.

»Z Bogom!« se odzove od kranjske strani iz tisoč grl. Elijeva vojska je stopala dalje po štajerski zemlji proti večerni strani; dolgo je še pel med gorami ob Savi boben, dolgo se je razlegala v zategnjenih zvokih otožna hrvaška pesem.

* * *

Od Krškega dirjata proti selu Drenovcu na leskovškem polju dva jezdeca. Prvi je bil Metličan Doročič, drugi pa zakotni pisar Simon. Ko prideta do mesta, kjer se cepi pot v Bregano in v Kostanjevico, ustavi pisar konja in za njim Metličan.

»Tako,« reče Simon, »tu se morava ločiti. Ti kreni na vzhod proti Samoboru k Alapiču, jaz pa grem dalje svojo pot.«

»Kam?«

»Ne vprašuj, ampak izroči samo Alapiču pismo. Z Bogom in veliko sreče!« Ne počakavši niti odzdrava, spodbode Simon konja in oddirja brezobzirno proti jugu, dočim je krenil njegov tovariš proti Samoboru.

Že se je mračilo, ko je prišel Simon po napornem potu v kostanjeviške ulice. Dene konja v hlev, povpraša za stanovanje barona Joška Turna, podpolkovnika hrvaške krajine in kapitana Uskokov, ter se napoti naravnost k njemu. Pred hišo je stalo nekaj uskoških pešcev in krajiških strelcev. Simon se obrne do človeka velike postave, z dolgo črno brado in lasmi; oblečen je bil v siv naprsnik ter je gledal izpod širokega klobuka srepo v svet in se igral s prsti po svojem dolgem meču.

»Vaša milost,« se prikloni pisar, »je-li imenitni gospod baron Turn doma?«

»Je,« odvrne Črni Matijaž, vodja hrvaških strelcev, in premeri pisarja od nog do glave.

»Peljite me k njemu, prosim vas, in sicer takoj, moram mu povedati važnih vesti.«

»A kdo si ti?« ga vpraša črni junak.

»Zelo zaslužen človek in zvest gospodu baronu. Prosim vas, peljite me, ker je vsaka minuta zlata vredna.«

Častnik namigne pisarju in ga pelje po stopnicah do vrat Turnovega stanovanja. Pomudivši se nekaj časa pri zapovedniku pozove Matijaž Simona v sobo in ta vstopi.

Grajščak Turn, človek podolgastega, mračnega obraza in velikanskih brk, je sedel ogrnjen v plašč častnika vojaške krajine, za mizo, na kateri je ležal

klobuk, meč, pisma in mala svetilka. Gospod Turn je pisal ravno dolgo pismo, za njim pa je stal suh, plavolas krajiški častnik Lasser, glavar bihaški, prebirajoč sveženj listov. Poveljnik dvigne glavo.

»Kdo si, odkod?« vpraša Simona po hrvaško,

»Siromašen pisar iz Hrvaškega od Sotle.«

»Pa kaj hočeš od mene?«

»Jaz, gospod, ne iščem ničesar pri vas, vi morate iskati pri meni.«

»Jaz od tebe?« se nasmeje baron. »Da čujem.«

»Gotovo ste slišali,« prične Simon, »da so zašli hrvaški lis'aki v vaš kurnik.«

»Ti misliš hrvaške upornike? Vem vse,« se dvigne naglo Turn.

»To se pravi, slišali ste nekaj od strani, ker moški dosti glasno bobnajo, a tudi vaši Uskoki za hrbtom čudno žvrgole. Pazite. No, vi. oprostite, splošno ne veste nič, jaz pa vse. Kako, kedaj, kje, kam, vse vem, ker sem se bil vtihotapil v njihovo četo in torej vem za vse namere.«

»Ti si torej upornik?« reče Turn.

»Prosim vas, milost, pogledjte no moje suhe kosti. Jaz, pa upornik! Mislil sem, da lahko naredim gospodi uslugo. Zato sem se utihotapil med kmete.«

»Pa pripoveduj!« reče Turn, a Simon se nasmehne in odvrne:

»To se pravi, jaz sem siromak, a roka roko pere. Najprej mi obljubite pri svojem poštenju, da se mi ne zgodi nič hudega.«

»Naj bo. Trdna beseda! A da si opereš roke, ná, tu aro!« in pri tem vrže Turn na mizo mošnjo. Smeje jo vtakne pisar v žep, smeje se vzame iz nedrij pismo in ga dá baronu, rekoč:

»Tu sem vam vse natanko popisal, voditelje čete, kod in kam so namenjeni; berite, potem pa okrenite kar hočete, da jim bolje zaprete pot.«

Turn prične čitati, Drmačič pa se vsede in prične z nagnjeno glavo motriti barona, ki so mu oči z vedno večjo pozornostjo letale po vrstah. Naposled skoči in zakliče po nemški, da ga Drmačič ne razume :

»Berite, gospod Lasser! Tako mi pomagaj Bog, tu je treba zavihati rokave. To ni šala, to ni navaden kmečki pretep, to je več, kakor mi je pa javil Stepko Gregorijanec. Še danes mora iti sel k gosposkim stanovom v Ljubljano, da ponese moje pismo, naj se dvignejo domobranci, a drugi naj ponese vest upravitelju celjskega kraja. Še nocoj pojdem v Žužemberk s tridesetimi konjeniki, da mi vrag Nožina ne premoti ljudi. Nesem jim za enkrat tudi nekaj denarja, da jih vsaj na videz pomirim. Jutri se vrnem. Črni Matijaž naj bo pripravljen s svojimi sto strelci, a vi, glavlar, zberite svoje konjenike. Skrbel bom, da zberem kaj več Uskokov. Po mojem povratku udarim na Krško, ker ne smemo pustiti na noben način, da se razširi dalje kuga med kmečkim ljudstvom. Ban, grajščak Halek in drugi hrvaški stanovi gotovo kakor po navadi, ne delajo ničesar. A kam pojdeš ti?« vpraša Simona po hrvaško.

»Vrnem se h kmetom,« se zareži pisar.

»H kmetom? Kaj hočeš ondi?«

»To je pač dobro, da imate v sovražnikovem taboru svojega človeka. Pa bi vam ne bila draga Gregoričeva glava?«

»Seveda.«

»Koliko mi daste zanjo?«

»Petsto tolarjev.«

»Velja?«

»Velja!«

»Dobro. Lahko noč, milostljivi gospod,« se dvigne Simon, »moram hitro nazaj, da ne bodo slutili izdaje. Toda zaslužil sem malo več are.«

»Tu imaš petdeset tolarjev.«

»Hvala. Pomnite, da kmetje računajo na to, da bodo potegnili Uskoki ž njimi. To je dobro za prevaro. Lahko noč!« Izdajavec odide, a kmalu nato odjezdi baron Joško Turn proti žužemberškim goram.

XXXIII.

Ondi, kjer Sava, tekoč med štajerskim in kranjskim gričevjem, pri Vidmu izstopi iz soteske na ravno polje, stopi na kranjski strani nasproti Vidmu kakor krajec precej velika gorska grmada, presekana s sedli in klanci. Kjer se voda pri svojem ovinku dotika gorovja, je breg precej strm, skoro navpičen, in preostaja komaj toliko prostora, da se je prilepilo na obrežje malo trgovinsko mesto Krško. Na desni in levi edine ulice se dvigajo skromne hišice, starodavne cerkve. Lesene strehe so počrnele, okenca so majhna, majhen je tudi leseni podstrešek, in zdi se ti, da so se stisnila drobna piščeta h koklji, kakor da kroži nad njimi grabežljiva ptica. In kroži res, za Boga. Kakor jastreb leži vrh pečine trden grad nemških gospodarjev in se nagiba na slovensko mesto. Od Krškega proti izhodu in jugu se razprostira ravnina, sredi katere se vali Sava. proti Brežicam. Ob nji se vleče do Sotle štajersko gorovje, in s te strani vidiš na drugem kraju rav-

nine Uskoke, pod katerimi leži mesto Kostanjevica; ondi se vije reka Krka, hiteč proti Brežicam. Ako kreneš ob gori skozi Krško na jug, se dviga na bregu Turnovgrad, na planem pohlevno mestece Leskovec, a dalje na polju stoji Drnovo. Tu se cepi pot. Ena gre na jug čez brod do Kostanjevice, druga pa na zapad v Čatež in preko Mokric na Hrvaško.

Zjutraj dne 5. svečana 1537. je ležala nad tem sneženim krajem gosta, svetla megla. Še se je skrivalo solnce za meglo. Ni bila to suha, mrzla zima, ampak vlažen mraz, ki se zajeda do kosti. Izza meglene tančice so se kazali črni obrisi hiš, suho tenko šibovje in drevje, mrtva meja in kak trhel dimnik, a na štajerski strani je štrlel iz žoltosive, neprodinre pustinje vrh zvonika videmske cerkve. A pri vsem tem je bilo v Krškem živo, kakor da je žegnanje, kakor da je semenje, in brez števila črnih postav je hodilo v nejasni megli. Krško je uporniško. Kako tudi ne? Saj tu stoji hrvaška kmečka vojska, čakajoč bratov Uskokov, ki se danes pridružijo kmetom, kakor jih je obvestil Drmačič, ko se je vrnil iz Kostanjevice k Eliju. Turna, tako je rekel, so iztirali Žužemberčani in sedaj beži baron proti Novemu mestu. Vojska je napolnila vse hiše, a mesto je majhno. Po ulicah pa noter doli do Leskovca in Drnovega stoji vojska pod milim nebom. Tu počivajo kmetje, čakajo bratov. Nimajo skrbi, ne poznajo strahu. Čenu? Daleč naokoli ni nobene gosposke vojske. Glej, kako plapola veselo plamen! Okoli njega se je stajal sneg v velikem kolobarju do črne zemlje. Pri ognju čepi pastir, ogrnjen s plaščem iz sirka, z belo kučmo iz ovčje kože. Obraz njegov je zabuhel, lica rdeča in ubira dvojno piščal. Okoli ognja se pleše

»kolo«. Človek bi skoraj mislil, da je kresni večer. Hrvaški moški v pisani obleki imajo po strani klo-buk in delajo drobne korake. Nekateri mlajši se vrte s krepkimi Kranjicami. Dalje naprej leže, čepe in sede starejši možje in gledajo v kotle, ki vise nad ognjem, v raženj, na katerem se vrti jagnje; stari Kranjci v dolgih kožuhih in s polhovkami pa gledajo v ta krog in se čudijo in smejejo. So-li to sanje? Ne. Pij, brat! Čutara gre naokoli. Juhuhu! Danes je praznik, jutri je praznik, vsaki dan bo praznik, ni gospodarja, ni biča. Ogenj presketa, voda šumi, piščali piskajo, kolo se vrti, zemlja se trese. Ob strani leži na kupu orožje. Veselo, bratje, nobenih skrbi, nobenega strahu!

A poglej v vas! Kako tu kipi in vrvi. Glava pri glavi, junak pri junaku. Krdelo za krdelom prihaja v vas, to so Kranjci iz okolice. Pod brdom stoji velika gosposka šupa. Zidana je, a v njej je mračno, na sredi gori ogenj, ki greje in sveti. Pri ognju sede na slami glavarji in se na tihem posvetujejo. Kupinič sedi mirno, nepremično, Fratrič se razgovarja živahno, in tudi Turkovič, Drvodelič in Bartolič. Plamen igra na njihovih obrazih, plamen seva tudi dalje v polmrak, kjer se gnetejo možje, glasno buče okoli glavarjev. Plamen pada na temne, bradate obraze, na divje oči, na stisnjene pesti, na svetlo orožje in na bele križe. Plamen pada na gruče krških meščanov, ki gledajo v to divjo zmes, med njimi pa se suče mali črevljar Planinec, skakajoč in mahajoč okoli sebe. Oči se mu vrte v glavi, kučma na glavi. Znorel je pritlikavec.

»Ej!« zakliče črevljar in udari soseda krojača po rami. »To je življenje, to je gospodarstvo, kaj!

Čemu naj nam bo raj? Zahvali se sveti Rozaliji, rjasta igla, da si se rodil v tem času. Sedaj mi šivamo hlače, sedaj je kučma naša! Vse je naše do morja, čuješ, do morja! Nobenih davkov ni več, nobene plače, nobenih klad, ki bi nas vanje devali, nobene oblasti. Ješ in piješ, a za delo se ne vpraša.«

»A odkod hrana?« ga vpraša z nasmehom mlinar.

»Od gospôde, mlinski kamen moj!« odvrne črevljar in nadaljuje mlinarju: »Ej, napravil bom gospôdi račun. Pri mojem šilu, vrnili nam bodo ti gospodje vse naše žulje in vse ono, kar nam je storil hudega oče in ded. Zapomni si to, kozliček, pa obesi svoje niti na klin, ker danes se ne šiva, danes se para. Uh!« nadaljuje in si zaviše rokave, »čemu sedimo tu, kakor da molimo pokoro. Prsti me srbe. Tepel bi se rad, tepel!«

»Mir, bratje,« izpregovori z jasnim glasom Kupinič, dvignivši glavo.

Vsi umolknejo kakor zid.

»Evo, mi ljudski glavarji,« izpregovori Kupinič, »smo se dogovorili o našem poslu. Ali bi šli dalje v Žužemberk, ali pa naj počakamo tu? Dogovorili smo se, da počakamo. Slišali ste, da nam je javil Drmačič, da prideo Uskoki semkaj k nam. To bo tudi boljše. Nas je veliko, gora je strma, brez potov, sneg je pokrtil vse, in kje imajo tudi gorski siromaki za nas toliko hrane? Izsesali bi jih. Povedati vam moram tudi to, da je prišel iz Samobora naš brat Bistrič. Ta nam je sporočil, da pridejo Jastrebarčani in Okičani preko Mokric k nam. Ne smemo jih pustiti na cedilu. Zato počakajmo! Tako je boljše. Glejte, že davno je minula jutranja maša, a Uskokov

še ni. Ako jih do poldneva ne bo, pošljemo brata Bistriča proti Kostanjevici, da poizve, kaj je. Je-li tako prav?»

»Prav!« se odzovejo kmetje.

»A kako je pri vas, brat Andrej?» se obrne Kupinič k Hribarju, ki je stal za njim.

»Vsi od Boštanja pa do Radeč imajo nabite puške. Čakajo samo petelinovega peresa.«

»Dobro, brat Andrej,« nadaljuje Nikolaj. »Nesijim ga! Odidi takoj! Naj se dvignejo v imenu božjem!«

»Grem, glavar!« odvrne Hribar. »Z Bogom, bratje, in obilo sreče!«

»Vi pa, možje,« se obrne Kupinič k ljudstvu, ko je odšel Hribar, »ne izgublajte pameti, ne dvigajte glav preko reda, ne premaknite rok od sablje. Red in mir naj bo, ker plete sovražnik svoje mreže po vseh kotih.«

V tem trenutku se vrne črevljar med družbo, ki jo je bil zapustil, dvigajoč visoko velik nož, za njim pa prineseta dva kmeta na lesenem ražnju pečeno tele.

»Gospôda,« zakliče Planinec vstopivši se pred ogenj, potem ko sta položila kmeta tele na tla, »gospôda, ker danes smo mi gospôda. Hudo mi je, da čakamo, a vi ste veleli, da moramo. Dobro. Zato ne izgublajmo časa. Enajst je že odbilo in meščani so poslali nam glavarjem na čast to pečeno tele, da pokrepčamo svoj siromašni drob. Gosposko je, poglejte njegov gobček. Dokler nam ne nakloni sreča, da bomo bobnali s svojimi pestmi po gosposkih hrbtih, brusimo nož za to gosposko tele!«

»Brusimo! Brusimo!« zakličejo kmetje, dočim je črevljar silovito objemal in poljubljal glavarja Fratriča. Že sežejo kmetje po pečenem daru, a Platinec se razkorači in se zakrohota:

»Stojte! Mislite-li, da pojde ta pečeni velikaš brez vsake parade s tega sveta v naše globoke in široke želodce? Ne! Počakajte, da mu zapojem.«

Zasadivši nož med pečena rebra zapoje črevljar s tankim glasom:

»Magnifice, spectabilis domine! Circumdederunt me! Requiescat¹⁾ v želodcu. Amen!«

»Amen!« zakliče sto grl s krohotom in vse ljudstvo zahrumi od veselja in radosti.

»Amen!« zakliče črevljar s smehom, visoko vihteč nož.

Puška zagrmi. Zasliši se krik. Kaj je to? Ljudstvo se vzdrami. Glavarji skočijo na noge. Črevljar prebledi. Zopet počí puška, druga, tretja, deseta . . . »Vojska gre nad nas, vojska!« se sliši od zunaj. Kakor lev se dvigne Kupinič, oko se mu zaiskri in zamahnivši s sabljo zagrmi:

»Naprej, bratje! V imenu božjem!«

* * *

Skozi meglo plamti pri Leskovcu ogenj. Kmetje pijejo, ogenj prasketa, piščali godejo, »kolo« se vrti hitro, a vedno hitreje, hitreje! »Bodimo veseli! Daleč naokoli ni nobene gosposke voske in bratje pridejo! Veselo, ljudje! Svobodni smo! Veselo, bratje!«

Puška počí.

¹⁾ Veličastni, častiti gospod! Obdali so me! Naj počiva ..

»Joj! Bog pomagaj!« zakriči kolovodja, zgrabi se za srce in pade mrtev. Poči druga, tretja puška. Kaj je to? Kakor divji golobje se splaši ljudstvo. V megli se premikajo črne postave. Visoke kučme imajo. To so Uskoki. Veselo! Bratje prihajajo na pomoč.

»Stojte, bratje!« zakliče starec in se ustavi, »ne varajte se. Mi smo, vaši bra — — —« posveti se ogenj, kmet pade.

»Udri! Sekaj! Pali!« se zasliši divji krik, iz megle se vali četa za četo. To so Uskoki in hrvaški strelci, sredi njih na konju baron Joško Turn. Groza popade neoboroženo ljudstvo. Kakor divja živina beži proti Krškemu. Strel za strelom poka, kroglija za kroglijo žvižga, kmet za kmetom pada. Kmetje beže, a za njimi drvijo možje Uskoki. Sedaj dospe gneča do Krškega, sedaj se umika na pečine, ker je sneg na visoko nagromaden. Boben ropoče, v zvoniku poje zvon. Tu prileti iz vasi konjenik.

»Stojte, bratje! Branite se! Izdali so nas! Tolicite!« zagrmi jezdec, glavar Fratrič.

Ljudstvo obstane. Že plamte prve hiše Krškega od uskoške roke. Na klancu v mestu čakajo kmetje z napetimi puškami, z naperjenimi sulicami. S krikom drvi krdelo Uskokov proti njim. Sedaj so blizu, da jih napadajo. Grom zagrmi iz kmečkih pušk. Krdelo zadrhti, tupatam pade kateri, tupatam se pordeči sneg. »Naprej!« kriči Turn, z naprej nagnjeno glavo lete Uskoki in strelci. Sedaj so si blizu. Kakor hudournik hropejo Uskoki, a kmetje stojijo mirno. Zopet zagrmi in prve vrste pokosi smrt. Toda kakor mravlje se navale Uskoki, iz vasi privro

kmetje. Komaj počí katera puška, komaj slišiš kako stokanje, krik pretresa zrak. Sedaj so si drug pri drugem. Puška umolkne, handžar se zabliska, kosa ze zabliska, zobje zaškripljejo.

»Udri!« kriči hripavi glas Turnov.

»V imenu božjem!« grmi s konja Fratrič plamtečih oči in maha s sekiro. Sedaj zadene krdelo ob krdelo, prsa ob prsa, noga se oprijemlje noge, roka roke, pest grla. Na poti, za mejo in na bregu se vname krvavi boj. Četa se zaplete v četo, besni kup se strne s kupom v en krvav klopčič, pa se ruje, premetava, kriči, stoka, kolne, kolje in gine. Kakor blisk se sveti v megli nož, kakor kača sika po zraku kosa, na daleč frči sneg, na daleč se pozna v snegu krvavi sled. Turn besni in goni razbijajoč z mečem svoje čete v boj. Zastonj. Kmet se ne da; kjer stoji, tu pade; kjer stoji, tam kolje; ris se zagriže v risa, ris tlači risa. Zastonj! Zemlja poka, a ris ne more premakniti risa. Močnejše in močnejše poje cerkveni zvon, hitreje in hitreje ropoče boben. Naenkrat zapoje na severni strani mesta trobenta. Kaj je to? »Vraga!« zakliče Fratrič, »mi nimamo trobente.« Sedaj grme velike puške in pokajo male. Od severne strani se navali močna četa kranjskih konjenikov. Obšla je goro, da zgrabi kmete za hrbtom. Visoko se vije njihova zastava, strašno poje trobenta, na širokih klobukih jim vihrajo perjanice, po zraku se bliskajo meči, drve kakor vrage, na čelu jim kapitan Danilo Lasser iz Vildeneka. Proti njim se vrže Kupinič s tropo ljudi. Ljuto sekajo konjeniki kmete, a izza ograje in iz oken sipajo kmetje smrt med jezdece. Sredi mesta stoji star stolp. Tu sem se zateče Drvodelič s petnajstimi puškami.

»Vidiš-li onega pernatega vruga?« reče Der-
vodeliču Nikolaj, sin brdovškega kovača, pokazavši
na Lasserja. »Čakaj! Ta zajec je moj!« Pomeri pu-
ško in nagne glavo. Tresk! in Lasser se zgrudi
vznak, a besni konj ga vleče v stremenu po krvavem
snegu. Veseli vzkliki zaorijo med četo.

»Ej, sredi čela sem ga poškodil,« se nasmehne
sajasti sin kovačev, »streljajte dalje.« In znova se
je sipala iz stolpa smrt med konjenike. Tretjina jih
pade, sekira zvrne zastavonošo, kopje se zasadi v
trobentača. Toda sovražniki prodirajo dalje v
kmečki klopčič, sekajoč na desno in na levo. Kupi-
nič kosi na konju kakor znorel. Ranjen je na levi
roki, a ne zmeni se, ampak kosi dalje. A glej, četa
Uskokov se pojavi sredi vasi in se navali za hrbet.
Na skrivnem se je priplazila ob vodi za hiše in pro-
drila v mesto. »Pali!« kriče Uskoki, »Sekaj!« kličejo
konjeniki. Povsod besni boj. Ne čuješ drugega kakor
prasketanje, žvenket in vpitje. Še se drži pri vходу
Fratrich. Črni Matijaž vgnjezdi strelce v veliki hiši
ob poti. Odtod pali, da padajo kmetje v sneg kakor
snopje. Fratrich pobesni. »Razdenite hišo!« zakliče
in s sekirami se vržejo nad Matijaževo zavetje.
Močnejše zapoje trobenta za hrbtom. Gorje! Uskok
razkolje s kijem Fratrichu glavo. Konjeniki prodi-
rajo, navale se za hrbet. Kmetje so obkoljeni, stis-
njeni. Uskoki prodirajo v hiše. Mesto se zavije v
srašen plamen. »Palite topove!« zakliče Turn. Za-
bliska se, vsujejo debele kroglice in raztrgajo cele
gruče kmetov na kosce. Kmetje beže, a Uskoki drve
s krikom preko krvavih trupel za njimi in jih gonijo
z nožem v goreče hiše in v hladno Savo. Vse po-
pada ali se razprši, vse je pobito. Vidiš-li na gričku

zidano hišo? Iz okna gleda železna dvocevka. Tu se drži zadnje krdelce — petdeset ljudi s Kupiničem na čelu. Bled je in krvav, a stoji mirno pri puški. »Naskok! Udri!« zavpije Turn in divja tropa drvi po gričku navzgor. Zagrmi in dvajset Uskokov zaloti smrt, a v tem trenutku se navali Kupinič z mečem v roki in za njim cela četa.

»V imenu božjem! Za staro pravdo!« zakliče glavar. V tem hipu ga zadene kroglja, poklekne in deset nožev se zasadi v njegova junaška prsa. Niti eden od njegovih ni ostal živ. Vsi so ležali okoli voditelja pred gorečo hišo.

Turn je zmagal! Od divjega vpitja se stresa ozračje. Nastane razsajanje — grozno, zversko razsajanje. Hej, kako gonijo konjeniki kmete trumoma v Savo! In Uskok? Boben ga kliče k zbiranju. A on se ne zmeni, ima drugega posla. Gorje, kdor je imel hišo! Zgorela je. Kdor je imel živino — poklana je; kdor je imel otroka, zadavljen je; kdor je imel ženo — — —«

Poldne je že davno minulo. Zdrava Marija je. Z zvonika ječi zvon. Zvoni-li Zdravo Marijo? Zvoni-li k ognju ali k smrti? Mrak se spušča na pokrajino. Še drve po mestu vojaki in iščejo kakor volkovi plena in vlačijo iz hiš obupane žene. Tu stoji sredi snega črno pogorišče. Pred njim sedi mati in joka, ondi šviga še iz žitnice plamen. Nad mestom se vlači dim. Kamor ti seže oko, povsodi je sneg krvav. Za vsako ograjo in po potih leže bleda, krvava trupla; v rokah imajo nož ali puško, in tam, kjer je največji kup, leži tudi mali črevljjar. Polovica kmetov je poginila, malo jih je ubežalo. A dobro je mrtvim; gorje živim, ki so padli v Turnove

roke ter stoje privezani pri drevesih, med njimi glavariji Turkovič, Bartolič in Drvodelič. Gorje jim!

»Čakajte, psi,« jim zakliče Turn, »za vsako kapljico plemenite Lasserjeve krvi pade pasja kmečka glava!«

Tiho jim teko solze po licu, tiho teče Sava po sneženi poljani in nese s seboj na stotine mrtvih Hrvatov, nese jih nazaj v domovino. K materam, k otrokom?

Gospod Turn zbere vojsko pod cerkvijo.

»Voditelje kmečke golazni,« reče Matijažu, »pošljite jutri z močno stražo v Ljubljano. Vi ostanete tukaj s strelci, jaz pa pojdem, ko napoči zora, z ostalo vojsko doli na Hrvaško na pomoč gospej bannici. Toda čakajte,« konča podpolkovnik, »zaznamovati se morajo psi, ki so dvignili proti nam glave. Vsakemu odrežite nos in levo uho, in to znamenje naj nosi ostalim v strah.«

V megli vidiš celo vrsto kresov, okoli ognja čepe hrvaški pešci, kranjski konjeniki, in pijejo in prepevajo, pa plešejo »kolo«. Misliš, da je kresni večer. Skozi mrak slišiš grozni krik ubogih jetnikov, ki jih krvavo zaznamuje uskoški nož. Nad rdečim plamenom, nad sneženo planjavo pa kroži črni vran in krohota: »Ej, stara pravda! Ej, svoboda, kje si? Pod tujim gospodstvom za tujega gospodarja je ubil Hrvat Hrvata, Slovenec Slovenca, brat brata!« E, veseli se, črni vran! Tebi so ostala njihova srca! Pil boš njihove črne oči!

XXXIV.

Ko je dne 7. svečana 1573. odbilo v zvoniku sv. Štefana v Zagrebu poldne, so dospele mnogo-

brojne konjenske čete v mirni Zagreb, kjer je že prej mrgolelo banskih pešcev. Pred konjensko četo je jezdil na belcu Gašper Alapič, po smrti Frana Slunjskega namestnik banov, pod trdim oklepom in z železno čelado, na kateri je vihrala bela in modra perjanica. Gašper je bil bled in oslabel, konj in orožje blatno, a tudi konjenske čete so bile trudne, konji izmučeni. V nerednih tropah so dirjali za namestnikom modri svobodni kmeti Barbare Erdedijeve, zeleni suličarji z Zrinjsko zastavo in turopoljski plemiči, zadnja četa pa je gnala pred sebo tropo bosih, bledih, raztrganih, z vrvjo zvezanih kmetov. Konjenstvo pride po petrinjski cesti do trga Harmice; tu se razvrste v vrsto, zvezane kmete pa dočaka škofova straža in jih pelje v škofov dvorec. Ravno hoče Alapič prešteti četo, kar prileti od kapiteljskih vrat Ladislav Plovdin, glavar banskih huzarjev, ter reče, pozdravivši Alapiča:

»Mogočni gospod! Ko je čul prečastiti gospod ban, da ste dospeli v mesto, je zaukazal, da pridete takoj v njegov dvorec.«

»Dobro, gospod Ladislav! Takoj grem z vami,« odvrne Alapič leno, nato pa zakliče z ostrim glasom: »Junaki! Počakajte tukaj, dokler ne pride povelje od gospoda bana.« Alapič spodbode konja in zdirja proti kapiteljskim vratom.

V palači škofovega dvorca je sedel pri mizi zamišljen in žalosten škof Draškovič, premetaje pisma, zraven njega pa podban, dalje podnotar Petričević, veliki župan zagrebški in varaždinski, živahno se razgovarjajoč, a naokoli so stali glavarji razbojnikov, častniki banskih huzarjev in brkati voditelji Uskokov. Ko zarožljajo na pragu ostroge malega

Gašper'a, se vsi vzdramijo, škof pa se dvigne na noge, stopi proti vratom in stisne Alapiču obe roki.

»Zdrav, vitez šikloški in kerestinski,« ga pozdravi škof, »hvala vam, junak! Čul sem, da nam prinašate srečo. Sedite, trudni ste.«

»Boga mi, sem,« se pokloni Alapič, sname čelado in obriše s čela znoj. »Ni čudno, reverendissime,« nadaljuje, ko se je prisedel k banu, »da je včerajšnji dan zapisan v koledarju kot praznik. Rdeč je bil, na mojo vero.«

»Pripovedujte,« reče škof, »toda ne — pojdite v mojo sobo, vi pa, gospodje, čakajte tu mo'e nadaljno povelje.«

V banovi sobi odloži Gašper oklep in orožje, sede k peči in dočim je Draškovič po svoji navadi hodil gori in doli, prične Gašper, prekrižavši noge:

»To ni šala, reverendissime, po vseh krajih so vzkipeli kmetje kakor vrela voda. Dvigajo se nad nas. Da vam povem na kratko. Okič, Samobor, Jastrebarsko, Kerestinec in draganiški Kosturaši so napadli mojo sestro v tem trenutku, ko so se Brdovčani navalili preko Sotle. Kakor strela mi je došel ta glas. Sestra je mirila kmete, a zastonj. Prosila je Turna, naj ji pošl'e Uskokov iz Žužemberka, a Turn ji je odgovoril, da jih potrebuje sam, in da se tudi oni nekaj upirajo. Kmečki psi so ji zažgali Kerestinec. Dva tisoč se jih je zbralo z namenom, da pojdejo v uskoške gore. Zberem Turopoljce in sestrine svobodne kmete, vzamem od gospoda Zrinjskega konjenikov, pa hajd na pot. Bilo je lažje, kakor sem si mislil. Prvič ti hudobneži niso imeli pušk, drugič mi je pa pomagala izdaja. Neki Metličan, Matija Doročič, pride k meni s Kranjskega in mi izda vse, kaj

nameravajo. Imel je v kmečki vojski glavarja Nikolaja. Tega pridobi moja mošnja, a kmetje so mislili, da je njihov bog. Nikolaj je pregovoril kmete, naj ne gredo v gore, ampak čez Samobor po ravnem na Kranjsko. Jaz sem raztrobil, da grem nad Jastrebarsko, a krenem z vojsko v šumo pri Kerestincu. Včeraj zjutraj so prišli ondi mimo kmetje trumoma, kakor krave. Tedaj, reverendissime, napadejo moji konjeniki kakor vragi in udri po živini od spredaj in od zadaj, da jih je ležala cela ravnina. Tri ure smo mlatili po njih, šeststo smo jih posekali, a tudi nas je stalo to marsikako glavo, ker kmetje grizejo kakor psi. Nato sem bil v Mokricah; tu najdem Turna in njegovo četo, ki je prejšnji večer razbila upornike pri Krškem. Hotel nam je iti na pomoč, a nismo je potrebovali.«

»In Gregorijanec?« vpraša škof.

»Sedi v kaši, ki si jo je skuhal sam in se pri tem opekel. Prej je bil divji pes, sedaj pa maha z repom kakor prepeličar.«

»Hudobnež, on nam je provzročil kri v kraljevini. Pa Uskoki?«

»Sedaj so mirni. Bili so že na tem, da se priklopijo kmetom. A Turn je prišel o pravem času. Vrgel jim je nekoliko mošenj cekinov v žrelo, vjel je voditelja upora, Nožino, ki se je bil pobratil z Elijo; tri je obesil, enega duhovnika je dal ustreliti, in sedaj so mu Uskoki vdani. Toda še ni konec vražje neumnosti. Bati se moramo za Novo mesto, Metliko in Ozalj. Povsodi tja do Celja gori. Kras in Gorenjska se upirata, a tudi na Koroško je segla ta kuga. Goriška, tržaška in koroška gospôda nabira vojsko, na

Kranjskem in Štajerskem pa se dvigajo domobranci.«

»Vem,« reče škof jezno, »pisali so mi Štajerci, pa tudi cesar in nadvojvoda Karol. Dolžé me, da ničesar ne delam. Kolikokrat sem pisal, naj prepodi sodnija Taha, ki je kriv vse moritve. Nismo-li poslali h kralju Kegleviča in Brzaja, iščoč pomoči proti kmetom? In zopet nič. Rotil sem generala Vida Halлека in Auersperga, na nam dasta vojske. Ne damo, sta odgovorila, dokler ne pride cesarjeva zapoved. A zapovedi ni in skoro mislim, da je Nemcem ljubo, da nas koljejo kmetje. Pa sem potem jaz kriv, jaz? A čujte! Sedaj, ko teče toliko nedolžne krvi, ko vsa kraljevina plamti, ko se je upor razširil do Varaždina in Križevca, sedaj sem dobil cesarjevo pismo, naj izročim Heningovici polovico Susjeda in naj pripravim Taha do tega, da ji pusti za denar tudi drugo polovico. Je bilo treba zato celih devet let?«

»To je politična modrost,« se nasmeje Alapič. »Bogme, kruto mlatim po kmetih, moramo jih potolči do korenine, ker se dvigajo nad plemstvo; a srce me boli, ko vidim, kako izgublja obupni narod glave. Ako bi bilo več pravičnosti, bi vsega tega ne bilo.«

»Dà, domine Gašper, tudi jaz nisem človek iz kamena, a treba je izkoreniniti ta sturpeni plevel popolnoma, ker se gre za glave celega plemstva, ker je satanski duh obsedel kmete. Ko sem izprevidel, da nimamo pričakovati od Nemcev pomoči, sem pozval domobrano kraljevine Slavonije v Zagreb, zato sem pozval sem tudi vas. Vi morate voditi vojsko. V Zagrebu sem zbral pet tisoč izbrane vojske, razbojnikov, Uskokov, banskih huzarjev in

bombardirjev. Tudi vi ste privedli lepo četo. Pojdite v imenu božjem na pot in to koj jutri.«

»Jutri že?«

»Dà,« odgovori škof odločno. »Pri Stubici in Zlatarju se je zbralo šest tisoč kmetov; vodi jih Stubičan Matija Gubec. Vse ljudstvo čaka tja do Medmurja, toda ako se Elija Gregorič s Štaferskega združi z Gubcem, tedaj bo slaba za nas. To se mora preprečiti. Raditega ne tratite časa. Dokažimo, da sami lahko zatremo upornike, da smo tu mi gospodarji in da nam ni treba pomoči od Nemcev.«

»Bene, reverendissime, naj bo, kakor zapovedujete. Jutri krenem v Stubico, a šele opoldne. Naj se spočije vojska in tudi moje grešne kosti potrebujejo miru.«

Čez eno uro so trobile trobente in ropotali bobni po zagrebških ulicah. Iz škofovega dvorca prihite častniki k svojim četam in jim javijo, naj se vsak pripravi na jutrišnji dan, ker bo krenila vojska proti severu.

XXXV.

V kotlini med griči leži stubiška dolina. Na desni in levi se vleče gorovje, na levi strmejše, na desni pa prehaja polagoma proti dolini v gričevje. Vhod v dolino je pri stubiških toplicah širši, a čim dalje bolj se približuje gorovje in dolina se zožuje; za vasjo Gornjo Stubico, nad katero se vzpenja na gričku Tahov grad, pa se gorovje strne in dolina preneha. Sneg je pokrival pokrajino. Vse polno ga je bilo po belih, valovitih gričkih, po katerih so natrezene male hišice, polna so ga bila drevesa, polne strehe kmečkih hiš. V tej dolini, po teh gričkih je

taborila poleg cerkve sv. Petra Gubčeva vojska — šest tisoč kmečkih glav — pričakuječ Elijo Gregoriča in njegovo vojsko.

Zimska noč je, nebo je pokrito z oblaki, veter piše po dolini in po gorah, črn mrak pokriva zemljo. V mraku žare kakor iskre luči v kmečkih hišah, po dolini gore ognji kmetov, ki spijo stisnjeni v klopčič okoli ognjev s klonjenimi glavami. Včasih pride k ognju konjenik, da pregleda speče čete in izgine brzo v mraku, od časa do časa zmoti nočno tišino zategnjen vzklik straže: »Hoj!«, ki odmeva od gore. Na vršičku nasproti toplic stoji klet. Tu je prva straža; pred vrati stoji zasajen v zemljo visok kol s snopičem slame na vrhu, v kleti pa si mane glavar Andrej Pasanec roke nad ognjem in gleda v plamen; po tleh leže njegovi kmetje, pri odprtih vratih pa gleda kmet, ogrnjen s kožuhom in s puško v roki, v temno noč. Na zložnem gričku v podnožju gore, kjer je dolina najožja, stoji starinska cerkvica, okoli nje pa štrle iz snega leseni križi. To je pokopališče; odtod lahko pregledaš vso dolino. Sredi pokopališča vihra bela zastava s črnim križem, okoli pokopališča pa se dviguje nasip iz zemlje, za katerim stoje na kolesih štirje železni topovi. Vrata so odprta, v cerkvici gori luč. Po tleh je nastlan kup slame, na njem pa koc. Tu spi deklica. Svoje suhe roke ima pod glavo, bled, upal obraz pa ima obrnjen proti luči. To je Jana. Pri nji sedita dva človeka, eden postaren in siv, a dušo ima mlado, oko se mu iskri; mož sedi na kamnu. Na črnem klobuku mu vihra visoko pero, sveti se mu križ, na telovniku se mu blišče srebrne zapone, fin kožuh mu pada po ramenih, z rokami pa se opira na široko, s sre-

brom okovano sabljo. To je Gubec. Pred njim sedi na tleh mlad, bled človek, Mogajič; z rokama objema kolena in upira svoje oči v voditelja.

»Nobenega glasu ni od Elije,« izpregovori Gubec, »a rekel mi je, da mi sporoči vse. Ali ve, da so bili naši ljudje potolčeni pri Kerestincu? Slabo je. Izdajstvo! Dà! Kdo te izda najprej? Tvoj človek. Ali naj le,« dvigne kmet glavo, »še stojita Elija in Matija, in gospôda se trese. Vem to dobro. Mrzlica jih bo stresla, ko jim zakličemo, da smo ljudje.«

»Ujec,« reče Mogajič, »ti si moč, izvrsten mož, ti si vreden več kakor vsi grofje. Ljudstvo te ima za svetnika. Povem ti nekaj, česar ne slutiš. Glavarji so imeli posvetovanje.«

»Posvetovanje? Brez mene?«

»Brez tebe, zaradi tebe! Dogovorili so se, da te postavijo jutri za kralja. Ovenčali te bodo s krono, ti vladaj kmetom.«

»Glavarji so znoreli. Ali zasluži vsak poštenjak, da ga postavijo za kralja? Ni-li sto boljših od mene? Na svetu je samo eden kralj.«

»Kdo?«

»Bog! Njegovo je žezlo, njegova je oblast čez svet. Glavarji so znoreli, ti rečem. To jim reci v mojem imenu. Smo se li mar za to dvignili in postavili svoje glave v nevarnost, da se igramo župana in kralja? Potegnili smo meče, da moremo svobodno dihati, kakor drugi ljudje, da nam sme srce biti veselo po svoji volji; dvignili smo se na noge, da moremo svobodno nositi glavo po zemlji, da ne gledamo kakor sužnji v zemljo pred človekom, ki se je rodil iz slabšega drobu kakor pa mi. V božjih rokah je naša sreča in nesreča. Zaupam v Boga, da

nam podeli zmago. Toda ako tudi nad naše glave pride nesreča, krvi nismo prelili zastonj. Tisočletja so pretekla, a ljudje so blodili v poganski temi. Toda naposled je prišlo odrešenje, prišel je Božji Sin in naš učil, da mora ljubiti človek človeka kakor brat brata. Naj nas pogazijo gosposka kopita, naj se nam pritisne na čelo mučeniška krona, naša kri bo seme boljših časov, naša kri bo vpila do Boga in napočil bo dan, ko bode enaka pravica v palači, v bajti. A boriti se moramo; naj vidijo, da je tudi naša pest močna; boriti se moramo, ako tudi podležemo, ker se pošten človek ne briga samo za sebe, ampak tudi za one, ki pridejo za njim. Saj ne more vsak odtrgati sadu z dreveša, ki ga je zasadil. Žrtvujemo se, sinko, za vnuke in naših vnukov vnuke.«

Mladenič je poslušal s povešeno glavo voditeljeve besede, a v tem trenutku zagrmi v daljavi zamolklo puška. Gubec dvigne glavo, Mogajič leti pred vrata.

»Ujec,« zakliče, »pred Pasančevo stražnico je zaplapolala slama v znamenje nevarnosti. Naj-li vidim vojsko?«

»Počakaj,« reče Gubec, »da čujemo, kakšno poročilo da pride.«

Čez četrto ure prihiti k cerkvi Pasanec, z njim pa majhen, suh človek v kožuhi in kučmi, potegnjeni čez ušesa.

»Glavar,« prime Pasanec razvnet vodjo za roko, »evo, ta človek je prišel čez gore iz Zagreba in ti prinaša poročila.«

»Kaj prinašaš?« vpraša Matija, dvignivši se na noge.

»V Zagrebu je polno vojske,« zasope možiček in otrese led z brk. »Alapič je prišel včeraj iz Jastrebarskega in gre sedaj nad tebe. To noč je odšel iz Zagreba.«

»Ej, pa ga počakajmo v imenu božjem!« reče glavar. »Koliko jih je?«

»Bo jih čez pet tisoč.«

»Kakšnih?«

»Banovcev, svobodnjakov, huzarjev. Uskokov, in velikih topov.«

»Dobro,« pokima Gubec, »Jurij, zbudi vojsko!«

Mogajič ožge hipoma tresko in zleti k topu pri ograji — zabliska se skozi noč, grom zabobni čez griče. Naenkrat se vžge cela vrsta slamnatih povezokov po dolini in po brdih. Pri najbližji četi počí puška, a prvi četi se odzove druga, tretja, vedno več in več. Pastirski rog zapoje z zategnjenim zvokom skozi noč, bobni ropočejo po dolini. Pri nočnih ognjih se suče glava pri glavi kakor mravlje. Čimdalje bolj razločiš vpitje, črne postave dirjajo na konjih mimo ognjev. V gorski kotlini vre kakor temni valovi. Na pokopališču se zbira stubiška četa; možje so, ne posebno veliki, suhi, ostrih potez v obrazu, toda pravi junaki. Za pasom imajo sekire, v rokah puške. Vodi jih Pavel Brezovski, Stubičan. Sedaj pride tudi dvajset ljudi, postarnih, ali krepkih; to so kmetje iz raznih krajev, zaslužni banovi bombardirji. Vsak se vstopi k svojemu topu. V cerkvici sede na tleh okoli Gubca glavarji: Andrej Pasanec, Jurij Mogajič, Vinko Lepoič, plečat. ostrižen kmet z majhnimi očmi in smehljajočega obraza, Nikolaj Pozebec, lep mladenič modrih, živih oči, Gre-

gor Vagič, klicar iz Oroslavja in Pavel Brezovski iz Stubice.

»Bratje,« se dvigne Gubec, »gospôda gre nad nas. Vodi jih Gašper Alapič. Jutri bo tekla kri. Zavihati bo treba rokave. Dosti nas je, hvala Bogu, ne bo nas pokosil z enim udarcem. Ako Bog da, jih bomo mi. Pozval sem vas, da vam povem to, da dvignemo svoje roke prej, nego nas napade sovražnik. Ste-li spravili pokonci vse čete?«

»Dà, vse je na nogah, vse pod orožjem,« se oglasi Pasanec.

»Dobro, bratje,« nadaljuje Gubec, »sedaj se dogovorimo po bratovsko, kako da se razdelimo, kako udarimo, kako da se branimo.«

»Jaz menim,« zakliče Vagič in udari po široki sablji, »naj gremo vsi skupaj proti njemu.«

»Kje imaš pamet, Gregor?« odmaže Brezovski z glavo. »Hočeš-li prijeti divjega bika za roge, da te vrže na zemljo?«

»Kako pa misliš ti, voditelj,« vpraša Pozebec Gubca, »ti si najpametnejši. Naj govori Matija. Kaj ne, bratje?«

»Govôri!« zakličejo glavarji.

»Jaz mislim tako: Vojska gre od Jakovlja sem in mora mimo cerkve svetega Petra navzdol v stubiško dolino. Ustaviti je ne moremo, niti počakati je pod brdom. Mi zdolaj, oni zgoraj, to bi bilo slabo, odnesli bi nas kakor hudournik. Pri toplicah je dolina široka, tam jih ne smemo počakati. Oni imajo mnogo konjenikov, mi malo. Dobiti jih moramo med gorami v klešče, tu smo mi gospodarji. Tu se bodo oni gnetlji, konji se bodo motali, in mi po njih.«

»Dobro je tako,« potrdi Pasanec.

»Jaz mislim, naj se razdelimo tako: Pasanec ostane na vrhu pri Sv. Petru s svojimi strelci. Ko bo šla vojska po bregu navzdol, streljaj med nje, dokler moreš, potem se pa umakni k nam. Pri toplicah naj stoji Vagič in konjeniki. Zapleti se malo v boj, a ne neumno, potem se pa umikaj in jih izvabi med gričevje. Pozebec naj stoji po gričih na levi strani, jaz, Mogajič in Brezovski pa tu na desnih gričih, a Lepoič naj gre v mesto Stubico, kjer stoje za nasipi pri potoku velike puške. Ko se navali vojska za Vagičem in pride v klanec, sipajte vi iz gričev ogenj iz topov, a v mestu jih pozdravi ti, Lepoič. Mi se navalimo z gričev od obeh strani in stisnemo gosposke junake v svoji trdi pesti. Je prav tako, bratje?«

»Prav, voditelj,« pritrdijo vsi.

»Dan se dela, bratje!« se dvigne Gubec, »na noge! Čas je. Bog daj srečo!«

Glavarji gredo iz cerkve, na vzhodu se je belil dan, oblaki so se razgrnili, postalo je zelo mrzlo. Samo Mogajič ostane v cerkvi. Ugašujoč plamen igra na obrazu speče deklice. Junak poklekne, se skloni nad njo in zašepeče, poljubivši jo na čelo: »Danes je tvoj dan, moja Jana. Pomagaj nam Bog!« Otrnivši solzo stopi Jurij za drugimi.

»Z Bogom, Matija!« stisne Pasanec roko vodji, »grem na svoje mesto. Z Bogom, brat, na srečno svidenje!« V dolini pod gričem stoje razvrščene čete, po hribih straže, konjeniki, pešci s puškami, s kopji, četa pri četi, glava pri glavi, vsi gledajo nemo pred sé, toda resni, odločni možje so. Sedaj se prikaže na nebu rdeča kröglja — solnce. Visoko je vihrala v prvih solnčnih žarkih zastava s križem.

Jutranja svetloba je žarela na teh mračnih, bradatih obrazih, na svetlem orožju, jutranja svetloba se je razgrinjala nad glavami glavarjev, ki so stali na griču v krogu pod zastavo, a sredi njih Gubec, ki se mu je žarela v jutranjem solncu perjanica in se mu svetil srebrni križ na kapi. Njegova levica se je oprijemala kija, desnica mu je počivala na srcu, a njegovo resno, temno oko se je vpiralo v kmečko vojsko. Izpregovori glasno, da se je razlegalo preko kmečkih glav:

»Moji bratje! Evo, na vzhodu vzhaja solnce, krasen dan sije nad gorami in nas gleda tu pod sveto zastavo, gleda nas, to pogaženo hrvaško ljudstvo s puško in sabljo. Vprašuje nas: Čemu ste zapustili plug, ženo in otroke, čemu stojite v snegu in ledu? Oj, beli dan! Huda nadloga nas je prignala sem; kliče nas svoboda, sveta svoboda. Pošteni smo, ljudje smo. Raztrgali smo verige in skovali sablje; zlomili smo plug in skovali sulice. Pravica je zaspala. Mi jo dvigamo zopet, mi revni kmetje, in vpijemo, da se čuje do Boga: Svobode nam daj, pravice nam daj, o Bog, tudi mi imamo neumrjočo dušo in podobo božjo, tudi mi smo tvoji otroci. Za svobodo smo se dvignili, in vsak jo nosi v srcu, v roki. Gospôda gre nad nas, silna vojska se vali nad nas, da nam iztrga srce, da nam pogazi poštenje in kmalu se bo zasvetilo na onih vrhovih njihovo svetlo orožje. A ne bojte se bliskanja njihovih sabelj, z njimi je moč in surovost, z nami je pravica in Bog. Bodite junaki, dvignite čelo, danes naj se vidi, kaj velja kmečka pest, bodite junaki, trdno stojte na mestu, bijte kakor strela, da se bo videlo, kaj napravi svoboda iz sužnja. Bijte se slavno, ker se

bijete za ženo, za otroke, za mater in očeta, za sveto pravico. Zdaj velja: Živeti ali pa umreti. Bijte se, da zmagate, ker gorje, ako padete pod gosposki jarem. Niti vrag v peklu ne vé za tiste muke, ki si jih bo izmislila gospoda za vas. Vsaki dan vam bo prinesel novo prokletstvo, vsaka noč nove muke, in prosili boste Boga, naj se odpre pod vami zemlja, ki vas nosi. Zato se ne vdajmo živi do zadnje kapljice. Jaz vas bom vodil in prisegam vam pri tej sveti zastavi, da bom z vami, dokler bo v meni duša, da dam svoje življenje za sveto svobodo. Hočete?»

»Prisegamo!« zagrmí vzklík po dolini.

Tedaj skoči pred Gubca Vagič in zakliče, dvignivši sabljo:

»Matija! Bodi naš kralj!«

»Molčite!« zagrmí Gubec, »nočem biti družega kakor svoboden človek. A spomnimo se nebeškega kralja, k njemu povzdignimo svoja srca!«

Voditelj sname kapo in poklekne, pokleknejo glavarji, poklekne vse ljudstvo. Gubec reče:

»Pravični Bog! Milostljivi Bog! Glej, na trdi zemlji kleče pred teboj tvoji ubogi otroci. Iz globočine srca vpijemo k tebi: Usmili se nas, usliši nas, osvobodi nas. Odprto je pred teboj naše srce, ti vidiš, da smo pravični. Razprostri nad nas svoje milostljive roke, da bomo slavni pod tvojo zastavo. Osvobodi nas! Amen.«

»Amen!« zamrmra ljudstvo, »Amen!« zašepečejo blede ustnice Janine, ki je klečala s sklenjenimi rokami pri cerkvenih vratih in buljila v Matijo Gubca.

Na vzhodu počí puška, po vrhovih se zalesketajo gosposke sulice.

»Na noge, bratje!« skoči Gubec. »Gospodá gre! Dobro nam došla! Na noge! Za staro pravdo, za sveto svobodo v imenu božjem!«

* * *

Od Jakovlja sem hrumi čuden šum kakor morje, kakor nevihta. Tu se vali počasi vojska, premika se kakor črna kača po snegu. Blizu Sv. Petra se pojavi četa banskih huzarjev s sabljami v rokah. Počasi gredo naprej in gledajo na desno in levo. Dospo do pobočja strmega griča. Tu stoji klet. Enkrat, dvakrat, trikrat počí iz kleti, eden, dva trije konjeniki se zvale v sneg. A pride večja četa. Izza meje pri kleti se prikazujejo kmečke kučme. »Streljaj!« kliče Pasanec, svinčena toča leti med huzarje in jih pobije drugega za drugim. Huzarji se umaknejo. »Čujte!« reče Pasanec, »boben ropoče, to so pešci, ste li pripravili vse?« »Smo!« Z bobnanjem se pojavi na cesti močna četa sivih »haramij«. ¹⁾ Iz kleti grme puške, prve vrste razbojnikov se zvale v sneg. »Naskok!« zakliče poročnik vojakom in z vpitjem se prično vzpenjati pešci na grič, a z vrha poka, poka in poka, vojak za vojakom se skotali kakor žoga po snegu. »Naskok!« zakliče poročnik in se zgrudi ranjen. »Naskok!« vzdihva v snegu. Vnovič napadejo vojaki. Vse je tiho. »Ha! Gotovo psi nimajo smodnika. Oj! Oj!« Vzpno se na grič, v klet. Razbijejo zaprta vrata. Glej, kmetje beže. Tu iz kleti je dober cilj. Klet se napolni z vojaki. Zagrmí, orjaški plamen švigne proti nebu, roke, noge, glave, orožje vojakov pada na krvavi

¹⁾ Razbojnikov, v banovi službi.

sneg kakor dež. Pasanec jih je pognal v zrak s podkopom. Strah in groza se polasti vojske. »Naprej!« zakriči Alapič, priletevši na konju do prvih čet. Vojska se pomakne dalje. Kakor črna reka so se valili po bregu navzdol, konjeniki počasi naprej po cesti, pešci držeč pred seboj puške v redkih četah, zadaj pa topovi, ki so jih vlekli voli, a držali ivanjski bombardirji. Sedaj se razgrne vojska po polju pri toplicah pred vhodom v dolino.

»Ustavite čete!« zakliče Alapič poveljnikom; »v vrsto, za toplicami stoji močna četa kmetov na polju. Moramo biti oprezni.« Trobentač pri Alapiču zatrobi. V kratkem času se zbero poveljniki čet okoli vojskovodje.

»Gospodje,« reče, »prosim vas, pazite na svoje čete, da se ne osramotimo. Kmetje so besni in dobro oboroženi. Poslušajte me: Pešci, razbojniki in Uskoki naj se postavijo v sredo, na desnem in levem krilu konjeniki, na desni vi, gospod Plovdin, z banksimi huzarji, na levi gospod Arbanas s Turopoljci in gospod Farkašič z Zrinjskimi suličarji; topovi naj slede zadaj. Pehota naj stopa naravnost naprej, konjeniki naj pa navale od strani. Sedaj naj vojska počije dve uri — potem pa, kar bo naklonil Bog. Postavite medtem prednje straže, gospodje!«

* * *

Bilo je okoli devete ure predpoldne, dne 9. svečana 1573., ko zaropočejo bobni in zatrobijo trobente po vrstah domobrane. »V vrsto! Opresno!« se oglašajo povelja častnikov, ki stoje z dvignjeno sabljo pred vsako četo. Kakor srebrno klasje so se

svetile vrste kmečkih pušk in sulic v zimski svetlobi. Veselo so vihrale perjanice konjenikov. Alapičev trobentač zatrobi, za njim zatrobijo vse trobente, zastavonoša dvigne bansko zastavo, za njim dvignejo vse druge čete svoje zastavice.

»Naprej!« zapove Alapič in naprej je stopala vojska, razprostirajoč se vedno bolj in bolj, preteč stisniti v klešče Vagiča. Že pokajo puške pri prednjih stražah. Izza dreves merijo kmetje na konjenike. Na levi leti skozi grmovje in trnje gospod Arbanas s Turopoljci, da prime Vagiča od desne strani. Veselo so leteli naprej modri plemiči, toda v pogubo. Izza sneženega okopa je grmelo na nje smrtno gromenje in konjeniki se umaknejo glavni vojski. Živahneje napade Plovdin; banski huzarji švignejo kakor strela v levo krilo kmetov, toda na pol pota se vrže proti njim četa kmečkih konjenikov. Grozovito zadene četa ob četo, skoro se zapleteta, a kmalu se izmotajo banovci in sekajo vse križem po kmečkih konjenikih, ki popadajo mrtvi v sneg. Močneje poje boben, pogosteje trobi trobenta. Že pokajo tudi puške. Vagič se umiče vedno hitreje in hitreje, rekel bi skoro, da beži proti vhodu. »Hura!« Za njim drvi Plovdin. Že se gnjete Vagičeva četa proti vhodu v dolino. Huzarji so blizu, ali kot bi trenil se obrne kmečka četa in vsuje iz pušk ogenj med huzarje, s strmega griča pa strelja Pozebec iz dveh topov debele kroglice v banski kup. A Plovdin se ne zmeni za to, huzarji padajo kakor snopje, a kljub temu sekajo in tišče naprej, a njim na čelu poveljnik. »Naprej, junaki! Udrite po kmečkih psih!« zapove kapitan in zamahne po Vagiču, a nov grom iz kmečkih pušk razrahlja četo in kroglja zadene junaka

Plovčina v prsa, da izdihne pod kopiti lastne čete. Glasno zavpijejo kmetje, videč, da je padel huzarski kapitan in konjeniki obstoje za hip.

Alapič, jahajoč sredi gostih čet pehote, zardi od togote. Oko se mu zaiskri, ustnice se mu tresejo. Iztrga zastavonoši bansko zastavo, zamahne z mečem in zakliče:

»Naprej! Udrite, bojzljivci! Sramota! Junaki ste, pa se bojite teh beračev, teh navadnih požigavcev, ki so zapustili plug, da postanejo sužnji. Naprej, suličarji! Naprej, Uskoki!« Nad ozko dolino je prisijalo solnce, nadaleč se je blisketal sneg, dnevna svetloba se je odbijala na orožju mnogobrojnega pisanega roja, ki se je v kotlini ruval, premetaval. gibal in krvavel na življenje in smrt. Kakor nevihta pridrve z nastavljenimi sulicami zeleni zrinjski konjeniki, metajoč pred seboj kmečka krdela, a izza vsake jame, izza vsakega grma, izza vsakega drevesa se bliska strel za strelom in zvali v sneg po enega konjenika. V brzem teku prilete v dolino temni Uskoki s klobuki. Plašči so jim rdeli kakor divji mak. Vodi jih Strahinič. S hribov okoli zagrmi top za topom, kroglja se zakadi v kup, ki se za kratko razprši, pa zopet stisne. Pridejo do lesene kočice ob cesti. Trikrat napadejo, trikrat jih vržejo nazaj, a v četrtič pokrije množica kočice kakor mravlje in podavi vse kmete. Počasi korakajo v gostih vrstah haramije s povešenimi puškami. Modri Turopoljci tišče za njimi ob strani na konjih. Pri ovinku ceste zraven gozdička se vržejo na plemiče kmečki konjeniki in hipoma se zakrešejo sablje navskriž kakor ognjene kače, a kiji padajo kakor grom na trpežne ščite. V gozdičku kleči za vsakim drevesom

kmet, meri in izproži, izproži in meri, konji se vzpenjajo, konjeniki padajo. V dolini kipi povsodi valovito morje glav, nad glavami se lesketa orožje kakor srebrna pena nad valovi. Sedaj je stopila vsa banska vojska v dolino. Alapič kriči, Alapič priganja: »Naprej, naprej!« Banovci pridejo do polovice klanca. Že so blizu mesta Stubice. Vagičevi se razgrnejo brzo na levo in desno in pred gosto bansko vojsko se prikažejo za potokom visoki nasipi iz zemlje, na katerih stoji Lepoič z desetimi topovi in 2000 kmeti. Deset bliskov se zablisne, deset gromov zagrmi, beli, ognjeni dim puhne po zemlji, male puške prasketajo, strele sikajo. Prva uskoška četa je en mrtev, krvav kup, vrste haramij obstanejo, konjeniki, zapleteni v divji voz, se umikajo. »Bombardirji naprej!« zarjove Alapič. Izza goste vrtnice ograde bruha ena železna cev za drugo ogenj v okope in odnaša z nasipa kmečke glave. Dim se strne na bojišču v ogromen oblak, v katerem razločiš samo počrnele, krvave ljudi, kako palijo in divjajo. »Naskok!« zapove Alapič. Pehota se zakadi v nasip, se plazi po zemlji, vzpenja se po lestvah in se oprijemlje z nohti po pobočjih z desne in leve v strani banovcev; od cerkve se vsujejo Stubičani, pred njimi na konju Gubec in Mogajič.

»V imenu božjem! Za staro pravdo!« se razlega glas voditeljev. Kakor risi se vržejo Stubičani na haramije. Sekira se bliska in kolje, puške pokajo, iz Gubčevega očesa lete strele, Gubčev kij siplje grom, zraven njega pa kosi Mogajič kakor angel smrti. Ena četa razbojnikov je obkoljena od kmetov. Hoče prodreti. »Razsekajte kmečki plevel!« zakliče banski glavar in prodre naprej, a Mogajičev samo-

kres ga zvrne na zemljo; kmečki obroč se zožuje, bije, kolje in seka in kmalu ni bilo več čete haramij, ampak kup trupel. — »Odduška! Odduška je treba!« kliče Alapič, ki mu je počrnel od dima obraz in odbila kroglja perjanico. »Otroci, naskok! Vsi naskok! Stisnili nas bodo prokleti kmetje.« Za hip utihnejo vsi, a naenkrat zaropčejo bobni in zatrobijo trobente po celi vojski, in kakor pljuske razburkano morje ob trdno obrežje, tako se vrže gosta vojska na stubiški nasip. Podivjali so, znoreli so, pozabili so, da se tu deli smrt. Kroglja za kroglo udarja izza nasipa v gnječo, kamenje se kotali raz vrh, drobi glave in mečka kosti. Zastonj, sovražniki se vzpenjajo vedno višje. Sekira kolje glave, nož para rebra, mrtveci padajo vznak nazaj, a zopet kriče in vpijejo, zopet se vzpenjajo in plezajo eden drugemu po hrbtu, živi se mešajo z mrtveci. Oj! prvi Uskok je skočil na nasip! Zabliska se nož, Uskok opoteče in strmoglavi vznak navzdol. Vzpne se na vrh drugi, tretji. Bog! Topovi umolknejo. Cela reka se navali na nasip. Kmetje beže in pomečejo proč orožje. Beže! Lepoič, nesrečni bojzlivec, jim je zaklical od strahu: »Bežimo!« Izdajavec, strahopetnež, Bog naj ga ubije!

»Zmaga!« zakliče Alapič, »sedaj imamo odduška.« Kakor široka reka se vlije vojska preko nasipa v mesto, kolje, seka ter se raztegne v širjavo.

»Junaki, obrnite se,« zagrmí poveljnik, »sedaj navalimo mi v klanec.« Vojska naskoči v gostih krdelih kakor severna burja, in razpršeni kmetje prhnejo izpod nje kakor suho listje. Tu in tam se še brani junaška četa, a močne sulice Zrinjskih so zlomile to malo krdelce. Stubičani se bijejo še vedno

kakor znoreli, okoli njih se dviga cel nasip mrtvecev. Dvakrat vdarijo nadnje pod Alapičem, dvakrat jih odbijejo — a navale se v tretjič. S plamtečim očesom kliče Mogajič: »Bratje, ne udajmo se!« in prebode častnika, a med padcem izproži ranjenec samokres in zadene junaka v prsa. Mogajič se skloni in pade. Stubičani podivjajo in odbijejo četrti naskok. Tedaj dvigne Gubec bledega, ranjenega mladeniča, zajaha konja in zakliče tovarišu Pasancu:

»Drži se, brat! Koj se povrnem. Spraviti moram mladeniča na varen kraj.«

Hitro zdirja navzgor proti cerkvici in nese Jurija noter. A Jane ni bilo tu. Gubec položi mladeniča na zemljo in mu odpne suknjo. Z junaških prs mu je tekla rdeča kri. Gubec poklekne in se skloni nad Jurijem. Mladenič odpre motne oči.

»Ujec!« zašepeče, »peče, peče.«

»Čakaj, sinko,« vzdihne voditelj solznih oči, »da ti zavežem rano.«

»Pusti, naj teče kri; tu ni pomoči,« se nasmehne Jurij, »to je seme za svobodo naših vnukov. A kje je Jana, moja Jana?« dvigne ranjenec glavo.

»Ne vem, ne vem, sinko,« reče Matija, ozrši se naokoli, »ni je.«

»Ah, poljubi jo mesto mene! Pazi nanjo, prosim te! Zadela nas je nesreča. Oh, Lepoič, Lepoič! A čuj pokanje v dolini, še se bijejo naši.«

»Še vedno,« se skloni Gubec z glavo nad mladeniča, »to je zadnji vzdih naše svobode, zadnji! Bog!« — — —

»Zakaj, oh zakaj — — ujec — peče — —« mladenič se strese, stisne Gubcu roko, oči mu vztrepečejo in stegne se mrtev.

Gubec si pokrije obraz z rokama in zajoka, zajoka kakor dete, klečeč zraven mrtvega junaka.

Vedno bolj se je bližal cerkvi krik in vik. Stubičani so se umikali navzgor po griču, bijoč se in streljajoč, od vseh strani so vrvele okoli hriba gruče vojakov. Kmetje so prišli do ograje pokopališča in se branili besno. Pasanec je bil na umikanju ranjen in vjet. Sedaj niso imeli vodje, ne smodnika, ne svinca; dve tretjini jih je padlo. Uskoki so se zaletavali vanje kakor gladni volkovi, v rokah se jim je bliskal nož. Zgrabila sta se na pokopališču sekira in nož; po grobovih je divjal boj, človek pri človeku, pest pri pesti, glava pri glavi, duša pri duši, a po gričih teče rdeča kri, kakor da bi cvetele rože v snegu. Še cerkvena vrata branijo Stubičani. Tu stoje v krogu, mahajo okoli sebe s sekirami in kosé uskoške glave. »Strahopetneži,« kriči Alapič, »udrite, pobijte jih!«

»Stojte!« se oglasi v cerkvi glas in na prag stopi voditelj Gubec, držeč v vsaki roki samokres. Kmetom omahne orožje, omahne tudi vojakom.

»Si-li ti poveljnik?« vpraša Gubec Alapiča, ki je začuden gledal v ta nenavadni pojav.

»Sem.«

»Čuj me! Daj tem ljudem Stubičanom svobodo in življenje, da ne umro po neumnem, ker imajo žene in otroke, v povračilo za to pa ti izdam, kje se je skrila Matija Gubec, začetnik, poglavar upora.«

»Če mi izdaš kmečkega kralja,« vzklikne radostno Gašper, »naj bo, dam jim svobodo in pomiloščenje, ako mi izročiš Gubca.«

»Prisezi pri krvi Odrešenikovi!«

»Prisegam pri krvi Odrešenikovi,« dvigne Alapič tri prste.

»Tu sem, vzemi me,« reče voditelj mirno in vrže proč puško, »ker Gubec sem — jaz.«

»Ti?« prebledi namestnik banov.

»Dà, jaz začetnik upora, poglavar vojske, jaz, branitelj svobode.«

»Ali veš, kaj te čaka?« ga vpraša Alapič.

»Vem,« odgovori Gubec, »pojdiva, pelji me, kamor hočeš.«

»Peljite ga v stubiški grad, a te kmete branite pred vsako nezgodo.«

»Z Bogom, bratje!« se obrne Gubec k zadnjim junakom svoje čete, ki so klečali solznih oči okoli njega. »Vstanite, samo pred Bogom se pripogiba koleno. Propali smo, Bog je hotel tako. Jaz bom umrl, a vi živite, vrnite se med svoje, da ne izgine naš rod. Ne obupajte, Bog bo pomagal, prišel bo dan svete svobode. Blagoslavljam vas in odpustite mi. Za nekaj vas prošim: vam zapuščam Jano, ubogo siroto, skrbite zanjo. Hočete?«

»Hočemo! Hočemo!« odvrnejo s povešenimi glavami in solznih oči kmetje, poljubljajoč roke svojega voditelja.

»Z Bogom, bratje! Z Bogom, svoboda! Z Bogom, moja zibelka, moj rojstni kraj!« zakliče Gubec, ločivši se od kmetov. »Gospod poveljnik, tu me imaš, pelji me!«

* * *

Nad stubiško dolino se razliva po vrhovih bleda mesečina; kamor ti seže oko, se blišči sneg kakor biseri, širom doline cveto po snegu krvave rože

smrti. Šest ur se je ruvala v tej dolini svoboda in sila, šest ur se je lesketala tu prva iskrica zavesti hrvaškega naroda in ugasnila je. Hrvatje so odvzeli hrvaško svobodo. Kakor pokošeni z enim mahljajem kose, leže dolge vrste bledih, mrtvih junakov, istega obraza, istih potez, istega rodu, različne obleke, a istega prokletstva. Z bledo mesečino se meša rdeči požar gorečih vasi, iz katerih nosijo Uskoki svoj plen, v noč se razlega vpitje obupnih žena, a drevje ob poti nosi sredi zime čuden sad, na vsaki veji visi od mraza otrpel kmet, ki ga je obesil Uskok. Na gradu v Stubici je veselo. Gospod Alapič časti častnike. Počrnelega obraza sedi grbec sredi pijane družbe, polni čaše, prepeva pesmi, kriči in vpije, slaveč z rujnim vinom propast kmečke svobode. Gospod Alapič časti svoje častnike z rujnim vinom, s sladko pečenko, z belim kruhom in s kmečkimi deklicami, ki so jih privlekli Uskoki siloma v grad. Vino teče, oči se iskre, pesmi done, a pogažena nedolžnost ljudstva vpije obupno do Boga iz svetlih oken stubiškega gradu. Na pokopališču spijo mrtvi junaki, a ena duša živi. Na pragu cerkvice sedi bleda Jana, v naročju ji počiva mrtvo telo neusojenega ji zaročenca. Deklica ga poljublja, objema in mu gladi lase in mu šepeče s solznimi očmi v uho: »Moj! Moj! Moj!«

Eno okno v stolpu stubiškega gradu je temno. Trdne železne mreže se oprijemlje dvoje močnih rok, vkovanih v verige, a za njima gleda bled obraz v to pusto mrtvaško polje. To je Gubec. Čuje gospodske pesmi in smeh, kmečko vpitje in jok. Solza zatrepeta na njegovem očesu in dvignivši svoje oči k zvezdicam, zašepeče v noč:

»Oj, ve srečne zlate zvezde! Tisočletja že gledate na svet, tisočletja se bo še oziral vaš pogled po svetu. Oj, srečne ste zvezde, ker moje strto srce mi pravi, da boste gledale tudi svoboden, srečen hrvaški narod moj.«

XXXVI.

Medtem ko se je zbirala gospoda, da zatre kmečki upor, se je dvigalo ob Savi na štajerski strani mesto za mestom. Navdušenje je vzbudilo slovensko kri, povodenj se je razlila z mogočnimi valovi. Kmetje v Blanci so se vzdignili, v Rajhenburgu ni ostalo gospôdi družega, kakor trdo grajsko zidovje, pri Sevnici je stala na polju Elijeva vojska, Boštanj na Kranjskem je gorel s plamenom, Andrej Hribar je prinesel petelinovo pero v Radeče, kmetje grofa Lamberga pa so se s svojim županom na čelu oborožili. Zastonj jih je rotil grajski oskrbnik Janko Gvedič, naj ostanejo zvesti, naj branijo grad. Meščanje in kmetje so krenili proti Zidanem mostu in Laškemu in zapodili Gvediča, ki je priletel za njimi, nazaj. 6. svečana je prodrlo 500 Elijevih ljudi do štajerske Loke ob Savi. Množica je vdrla v dvorec župnika Jakoba Kekelja na Slapu, razbila kleti in odnesla vino. Vseh gosposkih brodov so se polastile kmečke čete. Trumoma se je zbiralo ljudstvo, da se pridruži Hrvatom. »Ni več davkov, ne mitnice, ne tlake, ne gospôde, svoji smo!« kliče povsodi kmečko ljudstvo in plaho so se stiskali najemniki nemških baronov. Še silovitejše pa je zavrelo med kmeti po smrečju štajerskih strmin na severu Save. Kozje, Pilštajn, Planina, Pišec, Kun-

šperk se strnejo v junaški krog, že se trese od strahu trdni celjski grad. Krepki kovač Pavel Šterc je dvignil v Planini sveto zastavo svobode in iz tisoč grl je zagrmel po slovenskih gorah in dolinah gromoviti klic: »Svoboda v imenu božjem!« in razjarjeno ljudstvo se je vrglo nad svoje trinoge. Iz male kovačnice v Planini so se vsule iskre proti nebu in kot bi trenil, se je vnel celi kraj. Ljudstvo od Svetega Jurja na Gorah vodita Gašper Martin in Jožef Skomin, pod gradom Herburgom je zbral svoje čete Jurij Zupan, na Bizeljskem zapoveduje do Save Krištof Pustak, v Pišecah pa zbira kmete Filip Viserič. Vsi so siti suženjstva, kakor gorski potoki so se zbrali vsi pod kovačevo zastavo, kličejo: »Prišla je stara pravda! Hrvatje gredo, z brati Hrvati pojdemo vsi!« Od začudenja so zatrepetale tanke jelke, med skalovjem se je preplašil od strahu orel, stari kristalni snežniki so se zalesketali živejše pod davnim jarmom, ker bilo je kakor da hoče odnesti burja vsa kamenita gosposka gnjezda, bilo je, kakor da hoče napočiti ista doba, ko je zdrobil Ljudevit Posavski Franke, bilo je, kakor da hočejo zasijati dnevi Samove krone, ker daleč za sneženim gorovjem, daleč iz temnega zelenja jelkine dobrove se je razlegal čarobni vzklik: Svoboda!

* * *

Pobožnih redovnikov v samostanu Sv. Jurija na Štajerskem se je polastil opoldne dne 5. svečana 1573. grozen strah. Bilo je poldne in bratje redovniki so sedeli za dolgo mizo v svoji obednici, krepčajoč se z zlato kapljico ljutomerčana in z življenjem svetih

očetov, ki jih je bral pobožen brat, sedeč pri veliki gorki peči. V tem hipu prileti brat vratar bled kakor zid in izusti:

»Bratje! Kmetje iz Planine gredo nad nas! Reši nas Bog sovražne sile!«

Opat, ki mu je padel iz roke nož, dene na svojo glavo črno čepico ter stopa počasi doli k samostanskim vratom, pred katerimi je bilo slišati zamolkel hrum, in pokuka skozi odprtino v vratih. Tolpa kmetov se je gnetlja z orožjem pod samostanom, njim na čelu mračen, sajast orjak. Klobuk ima po strani, na njem vihra petelinovo pero; krepko njegovo telo je odeto z oprsnikom iz črnega žameta, na prsni ima bel platnen križ, ob boku mu visi sablja, za pasom ima zataknjen samokres, na rami ima železen båt. Zraven njega bobna silovito bobnar, oblečen v raztrgan plašč domobranske vojske, na glavi ima širok klobuk, a za njim se dviga nad glavami cel gozd sekir, kôš, sabelj in pušk. Tedaj stopi orjak na kamen in zakliče:

»Bratje! Pred sto leti so dvigali vaši dedje svoje pesti proti gosposkim gradovom in jim govorili: »Čujte, mi nismo psi, akoravno nismo gospôda. Dajte nam staro pravdo!« A gospôda se je smejala in podavila vaše dede. A danes je drugače. Danes ne dvigamo pesti, danes dvigamo železni båt, ker prišel je k nam v goste Hrvat, naš brat. Ako ste babe, pomečite proč puške in pokleknite pred gosposki bič. Ako pa ste ljudje, raztrgajte verige, brusite sablje, zlomite gosposki bič!«

»Zlomimo bič! Dvignimo båt!« se je razlegalo po gorah in okoli samostana.

»Dobro! Odprite!« zakliče vodja Pavel Šterc in udari z batom po vratih. Drhteč stopi opat vun.

»Kaj želite, otroci?«

»Nič hudega,« odvrne kovač, »nočemo vdirati v vaš posvečeni dom, niti požigati vaših pristav. Varni ste pred nami. Prišli smo, da dvignemo narod po gorah. Naj postane svoj, naj postane človek. Tako veli tudi gospod Bog, kaj ne? Dosti je davkov in plače, dosti nemega robstva. Sedaj lomimo z gospôdo pogačo! Ako ste ljudje božji, ako ste naše krvi, stopite na prižnico in zakličite na vse štiri strani sveta: »Bog hoče, da je narod prost.« A da veste, prišli smo k Svetemu Jurju, ker smo lačni in žejni. Velika je vaša kuhinja, široka vaša klet, vse je dar božji. Ne ropamo, ampak prosimo. Dajte miloščino ljudstvu, ki se odpravlja na pot v Planino, odkoder sem prišel. Tja pridejo tudi Hrvatje.«

In opat je res delil miloščino in ni rekel nič, kmetje pa so leže pred Svetim Jurjem točili samostansko vino in prepevali: »Zlomimo bič, dvignimo bät, z nami pojde Hrvat, naš brat.« Daleč se je razlegala pesem pred hišo, tihe molitve so šepetali redovniki v hiši. Tedaj dvigne kovač bät, silovito zabobna raztrgani bobnar, nato pa reče Pavel Šterc:

»Z Bogom, otroci! Moram iti naprej. Sledite mi jutri v Planino.«

* * *

V štajerski vasi Planini, nedaleč od Kozjega, hrumi narod v nizki, široki sobi vaše krčme, sredi katere je visela od stropa svetilka. Sami Slovenci, visoki ljudje v dolgih kožuhih, dolgih resnih obrazov pod kučmami. Iz vrčev pijejo vino, tolčejo s

pestmi po mizah in čakajo voditelja kovača, ki je šel, da vzdrami kraj pri Sv. Jurju, a med njimi je tudi Jožef Skomin, suh, košččen človek. Nizka in temna je soba, svetloba je slaba, komaj razločiš, kako se premikajo glave. Tu stopi na prag slaboten človek z rokami v žepu, po obleki bi sodil, da je Hrvat.

»Dober večer, bratje!« pozdravi tujec kmete.
»Je-li tukaj Pavel Šterc?«

»Ni ga,« odvrne Skomin, »odšel je na Gore. A vrne se kmalu. Ti si Hrvat, prisedi semkaj.«

Slabotnež sede zraven glavarja in potegne iz polnega vrča.

»Sem,« odvrne človeče, »pisar Drmačič, Hrvat iz Elijeve vojske.«

»Pride-li Elija k nam?«

»Ne vem,« skomizgne z rameni pisar.

»Kako ne veš? Saj nam je sporočil.«

»Hm! Dà! Sporočil!« potrdi Drmačič.

»No, in? A čemu si prišel ti?«

»Bežim.«

»Zakaj? Govôri!«

»Nočem! Zaklali bi me.«

»Govôri! Ničesar se ti ne zgodi,« reče Skomin.

»Smem govoriti svobodno? Mož beseda?«

»Mož beseda, govôri!«

»Bežim, ker nisem hotel, da visim. Dà, dà! Strmite! Vi ste se dvignili nad gospôdo? Kaj ne? Za nas Hrvate?«

»Dà,« zakličejo kmetje soglasno.

»To ste junaki! Kje ste kupili svoje kože, da jih prodajate za družega tako poceni? Jaz ne bi storil tega. Nisem neumen. Zato bežim. Smrdi mi tudi mr-

hovina. Krokarije je dosti, dosti je tudi vislic. V Krškem so.«

»Kaj je v Krškem?« vzdignejo kmetje glave.

»Vprašajte krokarije! Ti so se gostili. Turn je potolkel in povetil vse kmete.«

»Povetil!« se ustraši mrmrajoč ljudstvo.

»Lažeš, hudobnež!« zgrabi Skomin pisarja za prsa.

»No, pa dobro! Z Bogom!« se vzdigne Simon.

»Pusti ga, naj govori!« zahrume kmetje.

»Dà, ne samo povetil,« nadaljuje Simon stoje, »polovico jih je odnesla Sava.«

»Je-li to resnica?!«

»Resnica, naj ne vidim nebes! Koliko se je prej govoričilo! Uskoki bodo pomagali! Seveda! Ravno narobe, dà! Ste-li kaj slišali o Nožini?«

»Smo,« reče Skomin, »to je pošten človek.«

»Če je on pošten, sem jaz grof. Ha, ha! Pošten človek! Je-li to pošteno, ako kdo priseže, pa prelomi prisego? Je-li pošteno, če ti kdo reče, da bo delal s teboj, pa se gosti s tvojim sovražnikom? Je-li to pošteno, da je izdal Nožina baronu Turnu vse naše namene, da ga je vodil zoper Krško, da je dal poklati narod kakor živino, da je — oh, jokati moram, ako pomislim, kako so podavili Uskoki vse naše brate in zažgali mesto.«

»Zažgali?« prebledi Skomin in se prime za glavo, medtem ko se je slišalo mrmranje med kmeti.

»Ni družega ko prah in pepel,« zakriči pisar in oči se mu zaiskre. »Isto se bo zgodilo z vami. Povetil vas bo, utopil vas bo. Bene! Zakaj niste mirni? Toda vi zaupate. V koga? Brežičani in Metličani so

se potajili. V Elijevo vojsko? V Elijo, ki sedi pri polni skledi in bo privalil z lačno druhaljo v vaš kraj, da vas bo izsesal. Bene! Kje imate pamet?»

»Jezik za zobmi, pes!« zakriči Skomin in dvigne pest nad Drmačiča. Toda kakor mačka se prekotali pisar čez mizo in se postavi sredi sobe. Dvajset pesti se vzdigne s krikom zoper Skomina.

»Pusti ga, da govori! Da čujemo! Resnico govori.«

Nato se prično kmetje pri vratih polagoma izgubljeni iz sobe.

»Nočem molčati,« se nasmeje drzno Drmačič in dene roke v bok. »Vse vam povem. Koga čaka Elija? Koga vaš dragi vodja Šterc? Prijatelja! Turčina!«

»Turčina!« zakriči v strahu ljudstvo.

»Dà. Naše poglavarje je podkupil Turčin z zlatom. Pogan že pleni za Sotlo, požiga in zasušnjuje gospoda in kmeta. Ogoljufani ste. Turčin bo pojedel gospôdo, ona pa vas, a Pavel, Elija in Gubec bodo odnesli krvavo zlato. A? Kaj pravite na to? Zato nosite svoje glave v torbi, zato prodajate svojo kožo? Turčin bo prišel in Planina bo, kar je Konjščina, hlod ne bo ostal na hlodu.«

Srd se polasti ljudi, Skomin prebledi in vztrepeče kakor šiba, dvigne vrč in ga vrže v pisarja, a ta se ogne in črepinje se vsujejo po tleh.

»Izdajavec! Ubijte ga!«

»Ne! Ne!« zagrmje kmetje. »On je naš, naš! Za denar ste nas prodali poganu.«

V tem hrupu stopi med vrata kovač, povrnivši se od Sv. Jurja.

»Za Boga! Kaj je, bratje? Ali si ti, Simon? Kje je Elija?«

Pisar zapiči svoje oči v kovača. Hipoma se vzdrami, pokaže s prstom na Šterca in zakriči:

»To je pravi antikrist! Pobijte ga!«

»Potolčimo hudobneža!« zakričé kmetje.

»Ste-li znoreli?« prebledi kovač in se umakne za korak.

»Spametovali smo se,« se nasmeje s krohotom pisar, »zgrabite ga!«

Kakor volkovi se vržejo kmetje na voditelja. S pestjo odbije Šterc prvega in družega, a pisar se mu zaleti pod noge. Kovač se zaplete in pade, besni kmetje pa na njega in prično povezavati kričečega vodjo z jermeni.

»Tako je prav!« zaploska Simon, »a sedaj peljite Turčina na trdni grad Planino pred gospoda upravitelja Siebenreicherja. Ta vam bo pripravil večerjo, njemu pa verige.«

Psovaje in suvaje je vlekla podivjana druhal kmetov Šterca na gosposki grad, Drmačič pa je izginil v noč.

XXXVII.

Na zapadu trga Sevnice se dvigajo pod goro, ki je pokrita z gostimi smrekovimi gozdovi, nevisoki, zložni griči. Pod enim izmed teh gričev stoji na štirih stebrih šiljasta, lesena streha, pod njo pa surovo izdelan kip Matere Božje, ki ji prebada srce sedem mečev. Po ti planjavi se je bila razširila kmečka vojska, a pod starinskim kipom je sedel voditelj Elija Gregorič, podpirajoč svojo glavo z leht-

mi, dočim se je Gušetič naslanjal na steber in gledal v tla.

»A kje je ta Drmačič?« izpregovori nevoljno Elija, »predvčerajšnjim sem ga poslal v Planino, naj javi Štercu moj prihod in naj mi sporoči, je-li vse pripravljeno. Solnce je že visoko, a njega še ni.«

»Zakaj nisi poslal mene?« vpraša Gušetič.

»Ker ti takoj vzkipi kri, a pri tej stvari je treba miru in pameti,« odgovori voditelj.

»Pa tudi poštenja,« doda kmet, »zaupaš ti li popolnoma Drmačiču? Preveč divji je, pa tudi lakomen.«

»Zaupam mu,« reče Elija. »Kaj ga je privedlo k nam? Dokler se ne osveti Tahu, nam ostane zvest. Potem pa — dalje ga ne potrebujemo več.«

»Ej, dobro,« se nasmehne Gušetič, »to je tvoja reč, ti si voditelj, a pazi, da te ne prevari, kakor oni hudobnež Nožina.«

»Dà, Nožina!« se udari z dlanjo ob čelo. »Ah, dal bi bil za njega desno roko. Sprejel sem ga pod streho, pobratil sem se ž njim, a on, Bog ga ubij, ne pridobi Uskokov, on jih odvrne od nas, on izda naše brate Turnu. To je hudo. Na jugu smo propali, kakor da nam je odsekana desna roka. Kranjci se bodo preplašili, naših je polovica poginila, Uskoki so nam na potu, a Jastrebarčanom je zaprta pot. Tam za Savo ne bo sreče. Toda, ako Bog da, bo tukaj. Odtod pojdemo v štajerske gore. Tam nas čaka Šterc s svojim ljudstvom. V njem bije srce celega naroda, on je dvignil narod na noge. Pavel pojde z nami čez Sotlo proti Stubici, kjer nas čaka Matija. Videl boš, Gušetič, kako bomo pretresli svet.«

»A kaj čakamo tu?« vpraša Gušetič, »in izgubljam čas; čemu čakamo Drmačiča, ki spi morda v kaki krčmi. Saj imamo v naši krčmi Štajerce, ki poznajo pot, in poznaš jo tudi ti od prej. Dvignimo se proti Planini. Med gorami je naš hrbet varnejši, nego tu pri Savi. Dvignimo se takoj! Hočeš-li, Elija?«

»Prav govoriš,« potrdi glavar, »saj itak vemo, da se je dvignil celi kraj. Idi, reci glavarjem, da krenemo proti severu.«

Kmalu nato so zapeli bobni pri Sevnici, čete se razvrste okoli voditelja, zastava zaplapola, vojska se pomakne, kričeč, kakor stoglava kača in kmalu se izgubi med zasneženimi gorami štajerske strani.

* * *

Nad gorami se rdeči nebo, na zapadu tone sonce, sipajoč poslednje svoje žarke po grdi pustinji gorskega snega skozi vitka debela zelenih jelk. Počasi se vije vojska po visokem snegu po strmi poti, drsajoč se navzdol, ter se premika s povešenimi glavami skozi gorske vasi. A kje so ljudje? Nihče jih ne čaka. Vsa vrata so zaprta, samo tupatam se vije skozi okno kak mračen, radoveden obraz. Nikjer ni človeka, nikjer pozdrava, nikjer veselega vzklika. Med prijatelji? Med tujci? Tako je vzdramil Pavel Šterc kmete? Dospó na vrh samotnega griča. Tu stoji cerkvica, okoli nje pa gozdiček. Truma je opešala, ne more dalje. Odpočiti si morajo. Vedno boli se mrači. Čete zakurijo semtertje ogenj. Bili so blizu vasi Podgorja. Tedaj pridirja od severa na konju kmečki človek.

»Kje je Elija, vaš vodja?« vpraša.

Povedejo ga pred poglavarja.

»Kdo si?« ga vpraša Elija.

»Glavar Skomin, mož za staro pravdo.«

»Kaj prinašaš?«

»Slabe novice. Ako verujete v Boga, pojdite v Planino. Ne izgubite časa! Bog ubij vašega poslanca! Pregovoril je ljudstvo. Rekel je, da ste izdajavci in da ste prodali to zemljo Turčinu.«

»Mi?« skoči Elija besen na noge.

»Zdaj pa imaš svojega angeljčka, Elija?« se nasmeje Gušetič.

»Pridite, Hrvatje,« roti Skomin, »ljudstvo se je razšlo, Pavla Šterca so izročili kmetje Nemcem v roke.«

»Pavla!« zaječi Elija. »Naprej, otroci! V Planino, da rešimo Pavla. Drugače smo izgubljeni. Ah, orokleta kača, zakaj sem te redil!«

Hipoma se dvigne vojska. Bila je že temna noč, ko se začuje pri Planini hrup. Ljudstvo se preplaši. V daljavi so se spuščala navzdol po belih gričih cela krdela Hrvatov, ki se bližajo mestu, noseč mesto luči plamteče smrekove veje. Prične se svitati. Pod trdni grad prileti Elija s 40 konjeniki in zahteva, naj Siebenreicher izroči vjetega Pavla. A izza trdnega zidovja se nasmeje Nemeč.

»Iščite vašega Pavla na celjskem gradu, kamor sem ga poslal sinoči pod varstvom straže.«

»Naprej, bratje!« zakliče obupno solznih oči Elija, »proti Pilštajnu, Klancu na Hrvaško, da nas Nemci ne odrežejo od Gubca. Naprej, ker gre od Celja nemška vojska.«

»A kar je gosposkega, zapalite!« zakliče jim Gušetič.

* * *

Sedaj plamte baklje. A to niso jelkove veje. Gosposke pristave, žitnice, gosposke kleti gore z živim plamenom in svetijo hrvaški vojski od Planine do Kozjega, od Kozjega do Pilštajna in dalje ob Sotli proti Sv. Petru. Že so pri Sotli, že vidijo hrvaške gore.

»Napre!, bratje!« škriplje z zbobmi Elija, dirjajoč na konju, »Gubec nas čaka, tu v tujem kraju ne smemo iskati rešitve. Lejte jo, hrvaško zemljo!«

Vodja leta, bodri, vzpodbuja, in komaj dihajoč se rine vojska skozi globoki sneg. Od napora padajo ljudje. Nihče ne povrašuje po njih. Umoril jih bo mraz, poklali jih bodo Nemci, požrli jih bodo krockarji. Velikih pušk ni za njimi zaradi klancev, zaradi snega. »Naprej, evo Hrvaško!« kliče voditelj, kliče njegov tovariš Gušetič. Niso več daleč od Svetega Petra, blizu meje. Tu leži med griči dolina, v njo krene zmrznjena vojska. Nema je, nevoljna, godrnja in mrmra. A Elija jih tolaži in vzpodbuja. »Samo malo časa še, pa smo na Hrvaškem. Samo oni hrib še prehodimo, kjer je vhod v dolino.« Ljudstvo krene navzgor proti vhodu v dolino. A glej, ondi na gorskem klancu se je nekaj zalesketalo. Ali se ne leskečejo meči? Ne trobi-li trobenta? Dà, dà! Strela naj jih ubije! To je vojska glavarja Jurija Schrattenbacha, to so celjski oklopniki. Kmetie se vzdramijo in vztrepečejo. Prekasno. S trobentanjem in z divjim vpitjem drvi železna sila navzdol po griču proti lačnim, ubogim kmetom in jih napade kakor grom.

A glej tam za hrbtom družega sovražnika! Grof Ditrichstein vodi silno četo najemnikov na konjih nad onemogle kmete. Najemniki nastavijo sulice in jih zabadajo kričeč v kmečka srca. Okoli in okoli sovražniki. Kmetje so stisnjeni na kup. Nimajo konj, nimajo topov, lačni so, žejni so, zapustile so jih moči.

»V imenu božjem, tam so hirvaške gore!« kliče v daljavi Elijev glas in Šantalič dvigne visoko sveto zastavo s križem. Obupno se upre ljudstvo, obupno dvignejo še enkrat onemogle roke, puška počí, sablja seče, kôsa kosi. Razbijanje, pokanje, žvenket pretresa ozračje. Ha! Glej, prva četa se je prerila skozi, Elijeva četa, sedaj se hoče druga — napadala je, umaknila se je, zopet je napadala — ah, ne more, ne more naprej. Stisnjeni so na kup. Schrattenbach seka in tolče, Ditrichstein prebada in kolje. Visoko se dvigajo na konjih železni ljudje, z višine pobijajo gole in lačne pešce. Volkovi, volkovi koljejo stisnjeno čredo, ker kratka je sablja, slaba je kosa, prazna je puška. Zastonj, zastonj, a voditelj? Ni ga nikjer! Pometali so od sebe puške in sablje, pometali kose in cepce in bežali, bežali. Kam? Nikjer rešitve, nikjer odduška. — Krik in vpitje je napolnilo dolino, kri pobarvala sneg, na široko je kosila smrt. Ni več Elijeve vojske, ampak polno polje mrtvecev in petsto ubogih jetnikov, ki jih pelje z velikim zmago-slavjem glavar Jurij Schrattenbach v Celje, med glušnjivim trobentanjem trobentačev, pod zeleno zastavo štajerske dežele.

Doli pri Sotli ležita v mesečini dva človeka, dva oborožena hrvaška kmeta, Gregorič in Gušetič. Prečila sta se skozi, bežita in gazita globoki sneg. Konja jim padeta, Gušetič omahne v sneg na štor.

»Ne morem naprej, ne morem.«

»Samo nekaj časa, nekaj časa še,« šepeče Elija. »Glej vas, ne vidiš-li luči? Napni svoje moči! Nočem, da me vjamejo živega.«

»Ne morem.«

»Slabotnež! In jaz? Rana me skeli na desni roki, znorel bi, a pojdiva dalje. Dvigni se!«

Gušetič se dvigne in polagoma rijoč se skozi sneg prispeta oba do prve hiše zraven cerkve.

»Ostaniva tu,« reče Elija, »to je župnišče.«

»Kaj hočeva tu? Pobili naju bodo. Odpočiva se kje v senu, potem pa idiva preko Sotle na Hrvaško. Brodarja poznam.«

»Nočem,« odvrne Elija, »jaz moram v Pišece, da vidim še enkrat svojo ženo in otroke.«

»Neumnost! Kako?«

»Čakaj!« zašepeče voditelj in udari s sabljo po vratih. Pri oknu se prikaže župnik.

»Starček,« zakliče Elija, »odpri hlev, daj nama konja.«

»Kdo sta?«

»Dobra človeka v nesreči.«

»Poberita se,« odvrne župnik, »razbojnika sta.«

»Duhovnik! Daj konja,« zakliče Elija, »drugače ti zapaliva hišo. Nisem pogan, a Nemci naju preganjajo. Daj nama konja, hrvaška križarja sva. Vrneva ti jih, tako mi pomagaj Bog!«

Drhteč pride starec k bratom, da Eliji ključ in reče:

»Tam je hlev! Vzemita!«

»Hvala ti, duhovnik!« odvrne Elija. »Čez šest dni ti jih vrneva. Hvala ti! Rešil si življenje dvema poštenjakoma.«

Visoko je stal na nebu mesec in gledal, kako dirjata v zimski noči dva človeka ob Sotli.

XXXVIII.

K vratarju mokriškega gradu je prišel tisto popoldne star frančiškanski menih in vprašal, je-li doma gospod Stepko Gregorijanec. Vrtar mu je potrdil. S počasnimi koraki je stopal srebrnoglavi starček v zgornje nadstropje, nalahko potrkal na vrata in vstopil, kakor da mu je to davno že vse znano. V mali sobi je sedel za mizo gospodar, premetajoč z nemirno roko pisma. Na nenavadni pozdrav se Stepko vzdrami.

»Hvaljen Jezus!« ga pozdravi frančiškan.

»Na veke!« odzdravi Stepko, »Kaj želiš, sveti oče?«

»Prinašam ti pozdrav, gospod Gregorijanec,«

»Od koga?«

»Od dveh mrtvecev.«

»Mrtvecev? — —« se začudi gospodar in se dvigne na noge.

»Sedi, poslušaj,« mahne z roko sivolasi starček, in Stepko ga sluša. »Ti me ne poznaš, kaj ne? Jaz sem brat Bonaventura iz samostana svetega Frančiška v Zagrebu. Prej sem se imenoval drugače, imenoval sem se Ivan Babič.«

»Župnik brdovski?« se dvigne Stepko ves začuden, prijemši se za naslonjalo stola.

»Dà, sinko, pogodil si. Bil sem župnik brdovski. Rekli so, da sem se pregrešil, da sem dvignil kmete. Naj bo. Zaprli so me za nekaj časa v samostan, a jaz sem ostal v njem na veke, da delam pokoro za grehe. Sedaj se imenujem brat Bonaventura. Prihajam k tebi. Prinašam ti pozdrav dveh mrtvih, od tvojega očeta Ambroža in od Matije Gubca, kmečk^okega kralja.«

»Ne razumem te,« odvrne Stepko in povesi oči.

»Razumel me boš, poslušaj! Tvoj oče je bil na smrtni postelji. Ni bilo sina, ne sinahe, a bil sem jaz. Starec je poklical mene, svojega prijatelja, da ga tolažim v zadnjih urah njegovega življenja. Še sedaj se dobro spominjam. Ležal je v postelji, držeč blagoslovljeno svečo. Ob postelji sem klečal jaz in molil. Bilo je mirno in tiho v sobi. Komaj, da si čul dihanje. Tedaj se dvigne starec. Obraz mu je plamtel, oči so se mu iskriale. Zdelo se mi je, da vidim pred seboj svetnika. Reče mi: »Stari moj prijatelj, služabnik božji! Poslušaj, kaj ti povem. Imam od prve žene Veronike sina, imenuje se Stepko, gotovo ga poznaš. Vroče krvi je, prevroče. — Kakor vidim, bom moral kmalu umreti, zapustiti otroke. Baltazar, mlajši sin, je slaboten, od njega ne pričakujem ne potomcev, ne slave svojega rodu. A na starejšega pazi, prosim te. Iz njega bo lahko danes ali jutri cel človek. Hudo bi mi bilo, ako bi se pogreznil v greh. Prilike ima dovolj, slabi časi so dandanes. Tvoje oko naj ga spremlja, ker tebe je navdahn^ol sveti Duh, tebi je očitno vsako srce. Oh, moj oče, tebi ga izročim v varstvo, in kadar se pregreši, kadar pade v največji greh, pojdi k njemu in mu zakliči: »Stoj! Zabredel si v greh. Izpreobrni se!« Vzemi njegovo srce in ga

povzdigni k Bogu. Povej mu tudi to, naj se vedno zaveda, da je plemič, a naj ne pozabi, da je njegov rod iz ljudstva. Ljudstvo je naša moč, brez njega smo mi velikaši ničla, oblaki v zraku, ki jih veter goni semtertja. A mi smo krivični. Davimo, tlačimo ljudstvo, v njegovem srcu se zaredi strupen plevel — mržnja. Oh,' nadaljuje starček s proroškim glasom, 'prišel bo nesrečni dan, vso domovino bo poplavila kri. Kosa ne bo kosila trave, ampak glave, kmečki cepec bo mrtvaški bät. Oh, blagor meni, mirno bom čakal v tihem grobu na glas Gospodove trobente, a moj sin bo živel. Reci mu, naj ne omadežu'e duše, naj nosi srce takšno, kakoršno sem ga nosil jaz, ker gospoda je list, ki zeleni, pa tudi ovene, pošteno blago, srce je cvet, ki cvete neovenelo od veka do veka. ker ga rosi solza božjega očesa.' Tako je govoril tvoj oče, trudna glava se je spuščala polagoma na vzglavje, na obrazu se mu je pojavil nasmeh, zora večnega blaženstva, a jaz sem mu prisegel, da bom storil, kar mi je naročil. Evo, danes prihajam k tebi, vpijoči glas iz očetovega groba, prišel sem, ker si padel v največji greh, da ti zakličem: Stoj! Zabredel si v greh! Izpreobrne se!»

»Jaz, da sem pal v največji greh!« prebledi Štepano in skoči proti bratu, a starček zamahne z roko in Gregorijanec omahne.

»Dà,« nadaljuje stavec. »Poslušaj strahovito dogodbo. Teden dni je od tega. Bila je ravno sobota in klečal sem v svoji sobi in molil. Tedaj pride od sodišča poslanec in mi reče, da me kliče človek, naj ga pripravim na smrt. Šel sem za njim, noseč nebeško hrano, izpremenjeno telo božjega Sina.

Prideva v mesto, v mračno hišo, v temno ječo. Tu je sedel na kamnu človek, vkovan na rokah in nogah s težkimi verigami. Slabo je gorela svetilka, drhteč je prasketal ogenj in jetnik je gledal srpo v svečo. Komaj vstopim, poklekne jetnik pred me in izpregovori s prekrižanimi rokami na prsih:

»Jutri, oče, bom umrl. Tako je odločil Bog. Naj bo. Slava mu, pravično bom umrl in Bog je pravičen, upam, da pridem k njemu. Oprosti mi, duhovni oče, da sem pozval tebe v tem trenutku, ko mi nudijo zadnjo krvavo čašo. Tebe sem hotel imeti pri sebi v zadnjem grenkem trenutku, ker leži moje srce pred teboj kakor odprta knjiga. Čitaj in sodi, ali sem kriv. A to srce, ki mi s svojim bitjem šteje zadnje trenutke, to srce mi šepetlje: Grešnik si, vsi ljudje so grešniki, a po nedolžnem izgubiš glavo, ker si iskal pravico, a krivica te bo ubila. Dà,« je rekel jetnik in skočil na noge, da so mu zarožljale verige, »Bog je obdaril mojo dušo s perotmi, da poletim proti zvezdam, Bog mi je dal mehko srce, da občutim vsako solzo, vsak vzdihljaj ljudstva, iz katerega sem izšel. Ljubim to ljudstvo, ki me je rodilo, ljubim prsi, ki so me dojile, a to je moja smrt, Ko se je čaša napolnila do vrha s solzami, ko je iz vzdihljajev nastala nevihta, tedaj sem dvignil ljudstvo na svoja krila, tedaj smo dvignili pesti nad lažljivo gosposko pravico. Propadli smo. Ubilo nas je zaupanje, pogubilo nas je izdajstvo lastnih ljudi. Prerano smo se vzdignili. Ni še prirasla mladika do stebela. A čas gre kakor večni tok, izza gostega mraka bodočih dni mi miglja zvezda, rešitev mojega ljudstva. Izravnala bo večna roka vse sinove človeštva, in kar bo enemu pravično, ne bo drugemu krivično.

Oh, naj imajo moja glavo, naj me mučijo. Dà, lažnjiva bajka bo pripovedovala svetu, da sem bil hudobnež, izmeček človeškega rodu, a potem, ko prodre solnce pravice, bo rekla vsaka poštena duša: Poštenjak je bil, slava njegovemu spominu! No, pustiva svet, proti nebu se mi dviga duša,« je nadaljeval jetnik in pokleknil, »oče, pripravi mi pot do nebes, očisti mi dušo. Izpovem se ti vseh grehov. Sovražil sem v istini gospodo z razlogi, a tudi gospôda so moji bratje, ljudje, a sovraštvo je greh. Bog naj odpusti meni in njim. Sovražil sem pred vsem enega, Stepka Gregorijanca. On je prvi razvnel kmeta, on ga je podkupoval, on ga je hrabil, on mu je stisnil v roko nož, on je prisegel kmetu, on ga je prevaril, izdal, krivoprisežnik je, zaradi njega teče kmečka kri, zaradi njega izgubim glavo brez sodbe. Brez sodbe, oče! Ako stopim namreč pred sodišče, naj-si bo tudi gosposko, bi povedal gospodi resnico, naštel bi celo število njihovih grehov. Tega se boje, zato me ubijajo tiho in ničesar ne pišejo, da ne pride njihova sramota črno na belem v roke bodočih časov. No, ko bo razpršil veter moj prah na vse strani sveta, pojdi ti, oče, k Stepku Gregorijancu, pozdravi ga v mojem imenu in mu reci, da mu iz srca odpuščam, odpuščam, da nas je zapustil, prevaril, da je prelomil svojo prisego — —«

»Vseh svojih grehov se mi je izpovedal jetnik s skesanim srcem, in jaz sem ga odvezal, pokrepčal z nebeško hrano in molil z njim na kolenih celo noč. Prišla je nedelja. V jutranjem zraku se je razlegal glas cerkvenih zvonov, a med zvonjenjem se je slišalo, kakor da joka mrtvaški zvonec. V ječo je stopila straža in ječar je zaklical: »Pojdimo! Čas je!«

Še enkrat je pokleknil jetnik, še enkrat sem položil nanj svoje roke. V sredi med četo oboroženih vojakov smo stopili iz hiše. Na trgu pred cerkvijo svetega Marka se je gnetla množica, glava pri glavi, a radovednost je gledala tudi iz oken in s streh. Pred nama je stopal mestni sodnik z žezlom, zraven naju ob straneh dve vrsti mestnih stražarjev, z nama vklenjen kmet Pasanec, za nama pa rabelj v rdeči obleki in njegovi tovariši. Ponosno je dvigal moj jetnik glavo in gledal po radovednih glavah ljudstva, ki se je stiskalo in šepetalo:

»Glejte, to je Gubec, to je kmečki kralj!« Sredi trga je stal oder, obdan od banovcev, sredi odra ogenj in kolo. Dospeli smo tja. Tedaj stopi pred narod sodnik, dvigne žezlo in zakliče:

»Poslušaj, narod! Tu stoji Matija Gubec, stubiški kmet, razbojnik, hudobnež, požigavec, čigar hudobna roka se je dvignila nad božje in človeške postave, nad kralja in posvetno gosposko. To je pa Andrej Pasanec, tovariš hudobneža Gubca in sam hudobnež. Pasanec bo prej polomljen na kolesu in bo izgubil glavo, Matija Gubec pa, čigar hlapčevska duša se je drznila igrati se kralja, naj prejme kraljevsko čast, naj bo ovenčan z razbeljeno krono na razbeljenem stolu in bodi razsekan na četvero.«

Gubec je prebledel in zatrepetal, stisnil zobe in pogledal po ljudstvu. Ljudstvo je zadrhtelo; a sodnik je vrgel zlomljeno belo palico jetnikoma pred noge in zaklical:

»Rabelj! Tvoja sta, prični!«

Pasanec je poljubil Gubca, pokleknil pred mene in zapičil svoj pogled v tla, a komaj sem ga blagoslovil, že ga zgrabijo rablji in ga ovijejo hipoma

okoli kolesa, iz katerega so štrleli ostri žebli. Rabelj zamahne visoko kij in razbije kmetu vsako kost na rokah in na nogah na dvoje. Pri vsakem udarcu je pretresel ozračje grozen vsklik, ki se je izvil iz višnjevih ustnic kmetovih. Hitro so ga sneli s kolesa, in ko so padle na tla polomljene kosti ubogega kmeta, je popadel rabljev pomočnik Pasanca za lase, rabelj je zamahnil z mečem in pokazal ljudstvu krvavo glavo.

Medtem je stal Gubec nem in bled kakor zid in gledal po ljudstvu, samo pri vsakem kriku svojega tovariša mu je vztrepetala solza v očesu.

»Oče, sedaj je vrsta na meni,« je zašepetal, ko je padlo krvavo truplo tovariševo na zemljo. »Bog mi pomagaj! Bog pomagaj ljudstvu!« Rabelj je pristopil, a Gubec mu je zamahnil z roko: »Strani, da odmolim. Blagoslovi me oče!«

Pokleknil je na tla, se prekrižal in rekel glasno:

»Bog! Ohrabri me, pokrepčaj me! Ne dopusti, da s telesom umre tudi duh. Za pravico in svobodo sem se dvignil, za njo umrem. Odpuščam vsem — i Tahu i Gregorijancu. Blagoslovi me, oče!«

Položil sem roko na njegovo glavo, a bilo mi je, kakor da se hoče odpreti zemlja.

»Sinko, pojdi v miru, grehi so ti odpuščeni,« sem mu rekel.

»Amen,« je vzdihnil jetnik, rabelj ga je pograbil in pričel trgati z njega obleko. Siloma ga je pritisnil na stol iz razbeljenega železa. Obraz mu je zardel in zadrhtel. Pristopil je rabelj z razbeljenimi kleščami in ga pričel ščipati po rokah, po nogah in po razgaljenih prsah. Vsakokrat, kadar ga je uščipnil, mu je zazijala krvava rana, telo mu je zadrhtelo, na čelu

se mu je nabral gost znoj, a iz prsi se mu je izvil zamolkel vzklik. Naposled je vzel rabelj s kleščami iz ognja razbeljeno železno krono.

»Na, kralj, krono!« je zakričal rabelj in spustil žareče železo na Gubčevo glavo. Koža mu je počila, kri mu je zabrizgnila, bele ustnice so mu zadrhtele, smrtna bledica mu je pokrila obraz; še enkrat me je pogledal kakor ranjena zver in zašepetal:

»Z Bogom, oče!« nato so se mu pa pričele oči vrteti in vrteti. — — Pobegnil sem. V meni je vzkipela kri. Na čelo mi je stopil znoj, mravljinci so mi zagomazeli po životu. Pobegnil sem kakor pijan, kakor znorel, kakor divji. Pokleknil sem pred Boga, da bi molil. Nisem mogel. Padel sem v svoji izbi na tla — jokal sem, jokal od mraka do zore. Oh, Bog! Čemu si dopustil, da sem doživel ta dan, ki mi je raztrgal srce, uničil živce, zastrupil dušo, čemu si dopustil, da me je zadel njegov zadnji pogled, to umirajoče krvavo oko, ki mi bo žgalo srce, dokler bom živ? Si-li poslušal, Stepko, to krvavo dogodbo? Pojmiš-li strah in grozo strašnega trenutka? Čuj! Od kmečkega kralja ti prinašam pozdrav, odpuščenje, ti, strahopetna duša. Pobesi oči od sramu, ti mali velikaš. Poglej na našo bedno domovino, preštej samotna pogorišča in trepetaj; preštej krvava trupla in drhti; preštej jokajoče matere in žene in gini od strahu. Tega si kriv ti, hudobni krivopri-sežnik, ti in tvoj rabelj Tahu. Vajinih stopinj se drži kri, nad vajinimi glavami visi prokletstvo. Na kolena, siloviti gospod, ostudni grešnik! Kesaj se podnevi in ponoči, ker tvoji grehi so brezštevni, kakor pesek v morju, kakor kapljice v dežju. Podari svoje trdo srce ljudstvu, obvezuj njegove rane, leči

jih z obvezami, skrbi, da boš vreden božje podobe, ki jo imaš na sebi! Angela imaš poleg sebe, svojo ženo. Pod njeno varstvo se zateci. Kesaj se! Prej, predno mine eno leto, se vrnem iz svoje svete samote k tebi, da te rešim ali pa prekolnem na veke.«

Brat Bonaventura gre iz sobe, Gregorijanec pa ostane sam, klečeč, bled, s pobešeno glavo in sklenjenimi rokami sredi svoje mračne sobe; dolgo je klečal in trepetal od strahu, ker je gledalo iz mraka v njegovo srce umirajoče oko kmečkega kralja.

XXXIX.

Pri Pišecah stoji pod brdom visoka lesena hiša z lopo. To je hiša gospodarja Osvalda. Noč je, temno je, komaj vidiš, kako plava mesec za črnimi oblaki. Pod lopo ob cesti stoji oborožen hrvaški kmet in drži dva konja. To je Gušetič. Na stopnicah lope stoji drugi Hrvat, krepak človek z orožjem v roki — Elija. Roko ima ovito okoli ženske postave, ki se nagiba k njemu iz lope, držeč v roki dete, poleg nje pa stoji deček.

»Žena, dušica!« vzdihla Elija, »dà, vse je propadlo, vse. Gubec je umrl. Brata so mi obesili v Brežicah, Tahi nam je upepelil hišo. Sam sem komaj odnesel glavo. Izdal nas je prokleti hudobnež Drmačič, izdal nas je Nožina. Tu ne morem živeti. Bežati moram, preganjajo me, sicer je po meni. Ne brigam se zase, pač pa za tebe, Kata, za te nedolžne otroke. Grem proti Turčiji. Ondi divja boj. Nihče me ne pozna ondi. Ko si ondi kaj pridobim, bom bežal k Benečanom. Nà, vzemi to možnjo zlata, varuj jo!«

»Elija! Moj soprog!« je plakala v strahu žena, »brez tebe naj ostanem tu — brez tebe, moje življenje, jaz uboga sirota? Kaj naj rečem otrokom, ko me vprašajo po očetu? Oh, ostani, za Boga, umrla bom. A ne, ne, beži za Boga! Lahko te vjamemo, ubijejo te, o nesrečna mati, zakaj si me rodila?«

»Z Bogom!« zašepeče Elija, »z Bogom,« in poljubi mlado dete, prime dečka za glavo in pritisne svoje ustnice na nedolžno čelo, objame ženo, objema jo dolgo, dolgo in pristrčno, kakor da jo objema za leto dni.

»Z Bogom!« se mu izvije glas med jokom in Elija se odtrga od Kate. »Z Bogom, do svidenja, dušica!«

»Z Bogom — z Bogom!« stoka Kata v noč in pritisne k sebi močnejše svoje dete, ko sta oba jezdeca že izginila v temi.

* * *

Zopet je noč. Pri gradu Jasenovcu hitita po poti dva oborožena pešca — Gregorič in Gušetič. Konja sta pustila pri plemiču Rozaliču, svojemu znancu v Zagorju, naj jih vrne štajerskemu župniku, ker ko sta jahala na konju, se je oziralo vsako oko za njima. Hitro stopata, gledata pred se, ne govorita nič. Daleč v stran se ogibata vasij, ki se svetijo iz daljine, bojita se, da ju izpoznajo Uskoki, katerih je tu dosti.

»Elija,« reče Gušetič, »nisi-li lačen?«

»Sem, a ne menim se za to.«

»A jaz se menim; lačen sem in žejen. Drob mi gori.«

»Počakaj, nisva več daleč od meje, ondi se lahko naješ do sitega na turški račun.«

»Toda prej lahko umrem tu od lakote.«

»Si-li baba? Ne veš-li, da naju zalezujejo? Napni svoje moči.«

»Ne morem. Nisem baba, a nisem pa tudi nebeška tica, ki jo hrani Bog na svoj račun.«

»A kaj hočeš? Da jim prideva v pest?«

»Nočem. Poslušaj me. Tam za gozdom stoji samotna krčma. Poznam jo od prejšnjih časov. Zloglasna je, brlog razbojnikov. Zaviva tja. Napijva se, preskrbiva se, naspiva se do dneva, in zopet bom pri moči.«

Elija se je obotavljal nekaj časa, nato pa reče:

»Pojdiva, naj bo po tvojem, samo, da naju ne zaloti nesreča.«

»Kak vrag te je obsedel,« se nasmeje Gušetič, »jesti in piti vendar ni nesreča.«

Oba kmeta kreneta s poti in stopita hitreje. Mesec je stal visoko na nebu in v daljavi se je razločilo od neba suho grmovje gozda, med drevesi pa rdeča iskrica, luč iz krčme. Tu kreneta čez polje in izgineta kmalu med drevjem.

Čez četrto ure prijezdijo konjeniki. Štirje so bili, Uskoki na konjih, eden s širokim klobukom, podoben častniku, poleg njega pa je jezdil majhen človek, ki je bil potegnjen klobuk na čelo, da mu ni bilo videti obraza. Četa se ustavi sredi pota.

»Obrnimo se!« reče nevoljno častnik, »kaj nas mučiš tu sredi blata in snega? Pusti Elijo, tega ne vjame niti sam vrag. Bog vé, kje je. Gotovo je kje na Turškem zaslužjen. Glej, tu hodimo, se vlačimo in lazimo kakor medvedje pod tvojim vodstvom, pa ni nič. Obrnimo se.«

»Ne, gospod poročnik,« se upira človeče, »dosti napora nas je stalo, da smo jima prišli na sled in pri Pišecah, kjer stanuje njegova žena, bi ju bili kmalu zasačili. Ne more biti dolgo, kar sta šla tam mimo, sedaj hodita peš. Dobro veste za zapoved Turnovo. Moramo ju vjeti. Počakajte malo,« nadaljuje in razjaše konja, »da pogledam. Evo v snegu dvoje moških sledov! To sta ta dva! Glejte, tu sta zavila na polje,« nagne človeče glavo. »Ostanite nekaj časa tu in podržite mi konja. Sam grem po sledu, da vidim, kje se konča.«

»Pojdi, vrag naj te nosi,« zamrmra poročnik in se močneje zavije v plašč, »a ti, Jovan, podrži med tem konja tega lopova.«

Človeče se oddalji po polju proti gozdu, gledajoč vedno v tla, konjeniki pa stoje na cesti, žvižgajo skozi zobe pesmico in gledajo za njim. Čez četrto ure se je videlo, kako hiti mala postava od gozda preko polja.

»Hâ, glejte ga!« reče Jovan, »škoda, da si ni zlomil mejpotoma vratu. Pravi ogleduh je.«

Človeče dospe.

»Evo,« zakliče, »dober nos imam. V krčmi za gozdom pijeta.«

»Resnica?« vpraša častnik.

»Živa, gola resnica,« potrdi mali. »Videl sem ju od zunaj skozi okno. Pojdimo! Pri gozdu pustite svoje konje, da ne bosta slišala hudobneža našega hrupa.« Četnica poleti preko polja do gozda. Tu privežejo konje za drevesa, in eden ostane pri njih za stražo. Kmalu nato dospo do krčme.

»Obkolimo ju,« reče mali.

Uskoki in častnik se postavijo na široko okoli samotne hiše. Mali potegne častnika za roko in ga vodi potihoma k oknu.

»Poglejte, gospod! Za mizo sedita in jesta. Oni brkati je Elija. Ta naj ostane živ, drugi je Gušetič, tega lahko ubijete za šalo.«

Oba sta sedela obrnjena s hrbtom proti oknu. Steklo zazveni, okno počí in v sobo vstrelí puška. Oba kmeta skočita na noge, zgrabita puške in jih namerita iz okna, pred katerim sta stala za drevesi dva Uskoka.

»Kdo si, vrag?« zakriči Elija in izproži puško, a Uskoki odgovore s puško, a brez kroglice. Streljalo se je in streljalo, a med tem pokanjem se odpro za hrbtom kmetov potihó vrata in kakor risi se vržejo Uskoki in častnik nad kmeta. Bil je kratek boj. Kmalu sta ležala kmeta zvezana na rokah in nogah na blatnih tleh krčme, dočim je krčmar hladnokrvno točil vino častniku in njegovi četi.

»A kdo mi bo plačal vino, ki sta ga izpila ta hudobneža?« vpraša krčmar.

»Jaz!« se nasmeje Drmačič, stopivši na prag, potem ko je videl, da sta kmeta zvezana. »Jaz plačam za svojega prijatelja Elijo. Dober večer, boter, kako je? Od Sevnice se že nisva videla.«

»Pes!« zaškriplje Elija.

»Ej, brat,« se vstopi pisar smeje se pred njega, »hudo mi je za tvojo drago glavo, a še bolj bi mi bilo žal onih petsto tolarjev, ki mi jih je obljubil zanjó gospod Turn.« Nato se vsede k Jovanu.

»Tu imaš plačo!« vrže častnik polno možnjo tolarjev vohunu, ki prične preštévati svetle novce in reče naposled s smehom:

»Celih petsto! Prav. Draga glava. Kaj ne, Jovan? Nà, tu imaš tolar!«

»Judež!« zamrmra Jovan, odmaknivši se od malega pisarja. »Ne glej v moj pošteni obraz.«

XL.

V začetku leta 1573. se je končala vsaj napol skoro deset let trajajoča ljuta pravda, ki je veljala hrvaški narod toliko solzâ, toliko krvi. Počasna pravica, omadeževana s podkupljevanjem in prijateljstvom, je izrekla svojo besedo šele, ko je zavrela cela kraljevina, ko so se sodniki že sami zgražali nad posledicami svoje krivice. Šele ko je zakričal grozni vzklik obupnega srca, strtega od divjega Taha, ko je pred očmi ljudstva zazijala sramotna propast, ko je dremal zakon in red in se dvignila zavest kmetov, da pokonča protinaravni greh, nepravičnosti plemstva, šele tedaj so zapustili plemiči stranko Ferenca Taha, ki je samoval sredi splošnega meteža krute duše, togotnega srca, uvelega telesa, tuleč od mučne bolesti na trdnem Susjedu, kakor onemogel volk sredi svoje jame. Žolč mu je kipel, bil je divji, ko je gledal z visokega stolpa, kako se povsod naokoli dviga proti nebu plamen kmečkega srda, — a še bolj divji, ko mu je javil ban, kaj je izreklo sodišče, kako zahteva kralj pod ostro pret-njo nemilosti, da se vrne Heningovici polovica imetja, oni Heningovici, ki je bila z njim boj na življenje in smrt, ki je ranila v srce oholega plemenitaša s tem, da je obetala svojo hčer njegovemu sinu, a jo pozneje omožila z malim, neimovitim plemenitašem. Komisarji so pripeljali Uršulo zopet na grad Susjed. Visoko je dvigala ohola vdova svoj glas, ko

je stopila v grad, iz katerega jo je bila izgnala krivica, a Tahi je čepel s sklonjeno glavo pri svojem ognjišču, strmel srpo v gladka kamenita tla in škripal od togote. Dva sovražnika sta stanovala pod eno streho, dvoje divjih duš v enem peklu. Še enkrat je stopil Tahi v javnost. 18. svečana leta 1573., malo dni po Gubčevi smrti, je imel v Zagrebu deželni zbor kraljevine Dalmacije, Hrvaške in Slavonije sejo, in ko se je plemstvo razvnelo, je prišel naenkrat v zbor beloglav, grbast starec, rumenega, upadlega obraza, hodeč po bergljah, opirajoč se na svojega sina — Tahi. Hrup je potihnil za hip — samo tiho šepetanje se je slišalo po posvetovalnici. Starec se je vstopil pred vzvišeni stol bana Draškoviča, ki je gladeč svojo brado upiral ljuto vanj svoje žareče oči. Dvignivši desnico, izpregovori Tahi z drhtečim glasom:

»Mogočni, prečastiti gospod ban! Slavni stanovni in redovi kraljevine! Pred vaše obličje prihaja slab, onemogel starec, pred vas, ki ste vrhovno sodišče v tej deželi in tirjam od vas pravico. Zaslužil sem, da me branite, ker sem služil zvesto trem kraljem, ker mi je ta moja roka oslabela, mahajoč s sabljo v obrambo domovine. Preštejte vse ljute boje, v vsakem je tekla Tahova kri. Sedaj sem suho steblo. Ne želim družega, kakor da preživim zadnje dneve svojega burnega življenja mirno pod svojo streho, da mirno umrem. A sovražniki mi ne puste. Sekiro dvigajo nad ta suhi, veli hlod — nad mene. Ne morem mnogo govoriti. Slab sem. Saj veste, česa vas prosim. Ko so zlobne duše naščuvale proti meni divjost zverskih kmetov, so uvedli komisarji siloma gospo Uršulo Heningovo na polovico mojega posestva, mojega, pravim, ker sem ga kupil za svoj

denar. To je krivica, ostudna krivica. Ni bilo dosti, da so me oplenili, požgali, odrli, da je moji glavi pretela smrt. Še deliti moram z njimi. To je krivica, pravim,« zavrti starec jezno z glavo, »jaz ne pripoznam komisarjev, pripoznam samo vaše sodišče. Bodite pravični, vrnite mi mojo last. Protestiram proti sili, pa naj si bo tudi kraljeva!«

Starec dvigne glavo in pogleda z motnimi očmi bana.

»Slavna gospôda!« plane srdito Stepko Gregorijanec, ki je sedel doslej s povešeno glavo v kotu, in skoči na noge. »Slavna gospôda! Pričati moram za svojo taščo, gospo Heningovo. Kaj? Tako daleč smo? Ali zakon in sodnije nimajo več veljave v tej deželi? Ali je razbojniku svobodno, jemati tuje? Ni bilo-li dosti krvi in bede? Ali naj je bo še več? Sodišče je izreklo pravico, zapovedal je kralj, komisarji so izvršili. Kdo se sme ustavljati kralju? Posestvo Susjed in Stubica je dedščina Heningovega rodu, a tuj hudobnež se je vtihotapil v mirno gnezdo, odvezel ga je razbojniško. Mrcvaril in davil je kruto ta kraj, da je seglo vpitje do Boga. Bili ste priča krvavih dogodb, veste, da je kmečka besnost pretela zatreti pravice plemstva. A kdo je tega kriv, kdo? Tahi! Dà, on! In sedaj, ko je padlo v domačem boju toliko mož, ko je polovica naše zemlje krvava puščava, ko se je dremajoča pravica prebudila po tako dolgem času, sedaj zahteva provzročitelj vsega zla svoje pravice. Kje ima ta človek dušo? Kje ima obraz? Sramota! Greh! On ne pripozna komisarjev sedaj, ko so storili prav, a priznal jih je, ko so napravili krivico, ko so mu izročili proti vsej pravici pclovico posestva. In on je smel stopiti čez ta po-

svečeni prag? Sme stati pred banom? Kje ima poštenje?»

»Stoj!« zakriči drhteč Tahī in dvigne oči kakor tiger in pokaže zobe, »brzdaj svoj strupeni jezik! Kdo je vzrok, da so se uprli kmetje? Kdo jih je podkupil? Ti. Ne prosim tebe, prosim vse plemstvo za svoje pravice, ki jih je kralj potrdil s svojo roko. Ti pa popravi rajše, kar si se pregrešil, vrni svojemu bratu Baltazarju dedščino, ki si jo ukradel slabotnežu, dā, ukradel, ti, njegov brat, njegov oskrbnik.«

»Laže, Tahī laže!« pobesni Stepko, vzdigajoč pesti, »zastavil sem Medvedgrad, da bi popravil naše finance.«

»Gospodje,« zakliče Tahī, »ugovarjam proti sili, dajte mi pravico. Dajte!«

Starec ošine s pogledom celi zbor, ki je molče poslušal prepir te dvojice.

»Pravico mi dajte!« škriplje starec.

A ono plemstvo, ki je nekđaj kakor noro kimalo na vsak Tahov migljaj, ono plemstvo, ki mu je bil Tahī nekđaj vladar in bog, to plemstvo je zdaj molčalo. Mraz je spreletel starčevo dušo, glava mu je klonila. Tedaj reče ban:

»Gospod Tahī! Kralj in sodišče sta izrekla svojo besedo in tako bo tudi. Povem vam še, kaj mi je sporočil kralj. Heningovica naj vam vrne denar, ki ste ga dali Batorju, a vi zapustite Susjed, to je kraljev nasvet in moj.«

»Nikoli!« zakriči Tahī in dvigne kakor zadet od strele svojo glavo, »nikdar, pa naj je rekel tudi kralj. Na Susjedu hočem umreti, ste-li čuli? Pojdiva, sinko, pojdiva! Tu ni življenja, ni pravice. Pojdiva, da jih ne vidim, teh strupenih kač.«

Opirajoč se na sina stopa Taši iz zбора, a ko pride do vrat, se oglasi med gluhim molkom kakor iz groba glas gospoda Vurnoviča:

»To je zadoščenje za Ambroža Gregorijanca!«

Kakor da ga je pičila kača, se je stresel Taši in se zgrudil v naročje svojega sina.

XLI.

»Kaj je rekel ban?« je vprašala Uršula željno svojega zeta Stepka, ki je dojezdil iz Zagreba na Susjed.

»Taši noče,« odgovori velikaš nevoljno tašči, ki je sedela pri oknu in za katero je stala zvesta služkinja Lolička, češajoč gospejine lase. »Ban mu je ponudil v svojem imenu, da preskrbi ves denar, ki ga je izplačal Batorju, in naj se izseli odtod. Toda Taši noče, kakor ga je tudi potrla kruta bol.«

»Znebiti se ga moram, tako ali tako,« odvrne ježno Uršula. »Samo, da vem — — —«

»Gospa,« zašepeče Lolička, »ste-li pozabili na moje besede, na mojo osveto, ki si jo je moj Drmačič tako lepo izmislil?«

»Preveč grozno je,« zamahne Uršula.

»Pustite me,« se nasmehne Lolička, »osvetim se. Za vas bo to dobro. Nora deklica, ki so jo našli ljudje na poti, še vedno biva v gradu. Moram se maščevati za take krute rane. Dobro sem si pogledala sliko, pripravila sem vse. Dovolite mi, da storim. Prosim vas,« se skloni ženska k stari vdovi.

»Moram prej vedeti, kaj poreče na to Stepko,« reče vdova in nagne glavo k zetu in mu zašepeče nekaj besed. Stepkovo oko se zaiskri.

»Divno je,« skoči na noge velikaš, »dà, sem za to.«

»Dobro,« reče Uršula Lolički, »stôri, kar hočeš. Jas si umijem roke.

Služkinja pokima z nasmehom in odide.

* * *

Dne 4. velikega srpana leta 1573. je sijala lepa, jasna noč nad pokrajino. Zlata mesečina je trepetala čarobno na vrhovih zelenega gozda, nad srebrnimi valovi Save. Daleč na koncu razgleda se je dvigala v jasnem, modrikastem nebu temna gora. Bajen, čaroben mir je razgrinjal svoje mreže nad zemljo, a iz duše pisanega cvetja je vel po zraku prijeten vonj. Bilo je že pozno, ves človeški rod je že snival sladke sanje — le en človek je bdel, Ferenc Tahí. Mesečina je sipala svoje žarke skozi krasno mrežo zelenega bršljana skozi visoko okno susjedskega gradu, na koncu, kjer je stanoval Ferenc Tahí. Čudovito se je lesketala svetloba v steklenih ploščah odprtega okna, čudovito na gladkih, kamenitih sobnih tleh, po katerih se je videla črna senca bršljanovih listov; svetloba je drhtela dalje na starinski sliki Arlandove Dore, svetloba je padala na upali, bradati obraz sivega starca, ki je ležal na postelji, mesečina se je tudi lesketala na svitem orožju, ki je viselo nad starčevo glavo. Na postelji je ležal Tahí sam. Mišice na rumenem licu so mu zdrhtele od časa do časa, v motnih očeh, plamtečih od mesečine, si bral grozno bolečino. Držeč na prsih prekrizane roke vzdihne včasih iz vse duše, včasih stisne ustnice in čelo se mu zmračí. Privezan je na posteljo. Protin leze kakor kača po njegovih ko-

steh in ga ščiplje in ščiplje, da bi znorel. Leži in molči, molči in trpi, in gleda v krasno, tiho noč, v starinsko sliko, in zdi se mu, da se slika reži, da kaže s prstom v temni kot, v katerem čepi bleda, krvava grdoba, noseč na glavi žarečo krono.

Tiho je. Hipoma zaškripljejo vrata — nekaj zašumi.

Tahi privzdigne glavo. Pri vratih stoji v senci črna, nejasna postava. Premika se. To je živo bitje. Tahi zamiži z očmi, a jih zopet odpre, telo se mu trese od lahkega drhtenja. Kri mu vre, lobanja mu hoče počiti, a od groze se mu ježi koža. Sedaj zaškriplje po tleh korak. Črna postava stopa naprej. Tahi otrpne od groze. Sedaj — sedaj stopi postava iz mraka, mesečina ji posije v obraz. Ženska je, oblečena v črno haljo, na temnih laseh se ji blišči zlata krona, na vratu se ji lesketa svetel biser. Lice ima bledo in rumeno, kakor da se je dvignila iz groba. Ustnice ima blede in napol odprte, okoli njih drhti grozen smeh. Rjavkaste oči se ji iskre semtertje kakor divji ogenj nad močvirjem. Počasi stopa naprej, počasi in tiho, glavo je nagnila naprej, razprostrla suhe prste, pa leze in leze.

»Jezus!« zarjove Tahi in plane kvišku; »prikažen, kdo si? Si-li Dora — si-li Jana?«

Ledeni znoj pokrije njegovo čelo, oči hočejo skočiti iz njega.

Ženska se zdrami kakor iz sna, pogleda sliko, zapazi Taha in zakriči kakor zavrženec iz pekla:

»Jaz — jaz — ha! ha! — jaz, Dora in Jana — a ti — ti si Tahi — oh! Tahi — ubijavec mojega življenja. — Tu — tu je bilo. — Ha, ha, ha! Vesêli se, Arlandova Dora.«

Visoko se vzpne znorela Jana, temne punčice v očeh se ji razširijo na široko in plamte trikrat hujše, njeno bedasto, uvelo lice ji zadrhti od sto krčevitih trepetljajev, beli prsti se ji skrivijo v mesečini kakor kremplji divje zveri. Kakor strela se je vrgla na Taha.

»Daj mi srce — da ga pojem — daj mi življenje, da se prebudim! Daj! Daj! Daj!« rjove Jana s krohotnim smehom.

Tahi napne vse moči. Opre se obupno in seže po puški nad svojo glavo. Že jo hoče zgrabiti — že —

»Joj!« zakriči od bolečine in pade nazaj. Ne more. Nad njegovo glavo se skloni ženska. Njene ognjene oči bulijo vanj, ostri nohtovi mu groze. Zamolklo stokanje se izvije iz njegovih prsi. Stisne se, pritisne se —. Sedaj zaškriplje ženska, njeni ledeni prsti se dotaknejo njegovega vratu. Zarjove, strese se in stegne se — mrtev. Še trepeče leden znoj na čelu mrtveca, a Jana skače krohotaje se v mesečini in vpije:

»Tu ga imaš, Arlandova Dora! Tu ga imaš!« Skakaje se vzpne blaznica na okno, a hipoma izgine in iz globočine zaori krohoten krik.

Zjutraj so našli v postelji truplo Tahovo, pod oknom pa ostanke znorele Jane v obleki Arlandove Dore.

Tako se je maščevala Lolička.

XLII.

Poražen je bil hrvaški narod, zatrt slovenski narod, zatrt je bil plamenček začetka človeške zavesti, ki je dvigala izpod jarma tisočletne goljufije,

izpod rabljevega meča svoje roke k nebu, naj se Bog usmili najnesrečnejših svojih otrok, one zavesti, ki se je dvignila na noge kakor velikan, da stre z železnimi pestmi predsodke stoletij. A prezgodaj je zasiljala ta pomlad svetu, mraz je zamoril prve mladike svobode, ki je izginila v malo dneh z zemlje kakor sanje, pustivši za seboj samo krvavi sled resnice. Kmet se je dvignil in padel, dvignil se je kakor človek, padel kot junak in moral je pasti, ker se je nad tiste dve, tri pedi hrvaške in slovenske zemlje ob Savi in Sotli, kjer so se drznili ljudje reči celemu svetu, da so vsi Adamovi sinovi enakopravni, dvignila vojska in plemstvo celega cesarstva. Veliko je bilo gosposko razsajanje, strašna gosposka osveta. V Zagrebu, Celju, Ljubljani so bile napolnjene ječe s kmeti, v Zagrebu, Celju in Ljubljani je obsojala človeška besnost pod krinko svete pravice telesa kmetov v krvave muke, da jim iztrga iz duše zadnjo iskrico skrivnosti, a iz drhtečih ust se je glasilo kakor iz ene duše, vpitje: »Hoteli smo biti ljudje, hoteli smo biti svobodni.«

Na celjskem gradu je izgubil glavo Pavel Šterc, v ječi zagrebškega škofa sta hirala Pozebec in Lepoič. Tudi Pozebec je bil obglavljen na morišču, a Lepoiča je rešila bojazljivost, ker je pri Stubici prvi zapustil kmečko vojsko. Cesar ga je pomilostil na prošnjo Jurija Draškoviča. Elijo Gregoriča in Gušetiča je pripeljala vojska v Zagreb, kjer je bila hitra roka banskega sodišča zamašila Gubcu usta na veke, da se ne bi izvedelo za zverstvo plemenitašev. A drugače je bilo usojeno Eliji. Njega in njegovega tovariša je poklical cesar pred sodišče dunajskega mesta. Tu je natezala nemška gospoda

ude ubogima kmetoma, tu so ju stiskali s krutim škripcem, a tudi nemška gospoda je čula iz ust napol mrtvih hrvaških kmetov:

»Hoteli smo biti ljudje, svobodni.«

Ko je bilo napisano črno na belem vse trinoštvo plemenitašev, ko je nezmotljiva roka, ki bilježi sodbo sveta, vtisnila večni pečat na gosposko čelo, so pahnili Elijo in njegovega tovariša zdrobljenih kosti od cesarskega prestola in ju poslali nazaj v Zagreb. Minulo je leto po Tahovi smrti. Gušetič je umrl v ječi za mučeniškimi ranami, a Elija je ostal zdrav in kot zadnja žrtev kmečkega upora je padla njegova glava na trgu svetega Marka pod rabljevimi mečem; cesar je namreč prepovedal hujše muke, pa tudi gospoda je bila začela obžalovati svoje prejšnje divjanje. Ni zastonj tekla kmečka kri, plemič je občutil to trdo pest, zamislil se je nekoliko v človeško zavest in kmet ni več trpel zverskih muk.

Mala četica je še stokala v ljubljanski ječi, hrvaški kmetje Bistrič, Svrač, Drvodelič, Bartolič, Turkovič in Uskok Marko Nožina, ki ga je bil vjel Joško Turn. A tisto noč, predno bi bili morali biti obešeni, jim je rekel Nožina:

»Bratje! Jutri nas bodo obesili. Umrli bomo sramotno. Bolje je, da poginemo danes, da pademo junaško. Ni mi mnogo do življenja, a pošten človek sem in obljubil sem Eliji, da bom skrbel za njegovo ženo in otroke. To me peče, ne mogel bi mirno umreti. Straža je slaba, a eden izmed stražarjev je naš človek, ki bo napajal ponoči druge z vinom. Udrimo iz ječe, potem pa, kar nam nakloni Bog in sreča junaška.«

»Udrimo, Marko!«

Zjutraj zgodaj najde gospoda razvaljena vrata, zlomljene okove in na tleh zvezanega stražarja. Hrvatje so srečno pobegnili v strah kranjske gospode, ki jo je nadvojvoda Karol nemilo počastil zaradi pijane straže.

Tudi susjedska pravda, vzrok krvave vstaje, se je naposled končala. Uršula se je pobotala z rabljevimi otroci, izplačala Gabrijelu Tahu, sodniku banskega stola, 40.000 forintov in dobila celo posestvo.

XLIII.

V Klanjcu je bilo žegnanje. Pisani svet je mrgolel semtertje, hrvaški kmetje, štajerski kmetje; vse se je zabavalo, pilo, vpilo in se šalilo. Kmečkega upora se ni spominjal nihče več, davno je že minul. Največ ljudstva se je gnjetlo okoli slepca iz vojaške Krajine v raztrgani suknji. Mirno je sedel na tleh črni, bradati mož in vlekel lok po cvilečih goslih in prepeval s hripavim grlom junaške pesmi, kako je padel Nikolaj Zrinjski, kako se je proslavil kraljevič Marko. Čudno se je razlegala pesem, čudno je kimala slepcu glava, gosli so cvilile in denar je padal v slepčevo kapo.

»Tega človeka sem videl nekje v svojem življenju,« reče majhen, po kmečko napravljen rjavec svojemu sosedu v krogu pred slepcem. »Ne vem kje, izpoznati ga tudi ne morem, ker mu pokriva obraz siva brada. Ah, že vem,« nadaljuje, a takrat še ni bil slep. No, z Bogom, boter! Večernice so minule, oditi moram. Dolgo pot imam do svoje vasi, steza gre čez gore in čaka me žena.«

»Eh, ne šali se, sosed! Žena te čaka? Dà, imaš jo, hvala Bogu, tri leta je od tega, kar si jo odvedel iz službe gospe Heningove, in bila je že takrat vdova. Gotovo nista več otročja. Tudi tebe je že marsikak veter prepihal po svetu.«

»Molči,« reče mali mož, »bilo je, a je minulo. Hiša mi dobro stoji. Z majhnim denarjem, s 500 tolarji sem si vredil gospodarstvo in sem, hvala Bogu, svoj človek. Z Bogom!«

Na prve besede malega moža se strese slepec nalahko, lok mu teče mirneje in nateguje ušesa proti strani, kjer je stal možiček. Naenkrate zatakne lok za strune, pograbi kapo in reče ljudstvu:

»Hvala vam, bratje, za denar, za usmiljeni dar, Gospod naj vam nikoli ne odvzame vida. Lahko noč!«

Slepec se prerije skozi ljudstvo in krene tipaje pred seboj s palico, proti gori.

Močno se je že mračilo, ko dospe majhni rjavi kmet, gredoč z brzimi koraki, na vrh ozke steze, ob kateri se je razprostiral na desni strani gost gozd, na levi pa je zijal globok prepad. Prišedši na vrh zapazi možiček človeka, ki sedi pod hrastom in nekaj je — pogleda bližje. To je bil oni slepec. Kmet se strese, ko izpozna davno znani mu obraz slepčev, a se hitro zavé, ko se spomni, da je človek slep in hoče mimo njega na drugo stran hriba.

»Stoj!« zagrmí naenkrate slepec.

Kmeta strese ta znani obraz, da obstane nehote. Hoče dalje, a Krajišnik skoči pred njega in vpre divje svoje, za čudo jasne oči v kmeta.

»Zdravo, Simon Drmačič! Drago mi je, da se po tako dolgem času zopet snideva. Dolgo sem te

iskal in našel sem te, hvala Bogu. Me-li poznaš, boter?« reče Krajišnik in vdari kmeta po rami. Kmet ne zine besedice, ampak gleda bled v zemljo.

»Ne poznaš me?« zakliče Krajišnik, »ej, slab spomin imaš. Povem ti. Se-li spominjaš Uskoka Marka Nožine, kaj?«

»Spominjam se,« reče Drmačič drhteč.

»Drago mi je, da te ni zapustil spomin,« nadaljuje v šali Marko. »Pojdi, sedi k meni, moram ti povedati nekaj besed,« in prijemši kmeta za roko, ga pelje k hrastu in ga potisne poleg sebe na tla, nato pa izpregovori mirno:

»Gotovo nisi pozabil, kako so se takrat dvignili kmetje ob Savi nad gospodo. Tu si bil ti, bil sem tudi jaz. Zadnjikrat sva se videła v Vidmu, kaj ne? Nesel sem pismo med Uskoke, naj se dvignejo tudi oni. Vse je bilo dobro, bratje so bili pripravljeni, da se dvignejo, a ko stopim nekega jutra pred svoja vrata, me počaka četa vojakov, me zgrabi, vklene in povede v ječo v Ljubljano. Pri tej stvari je bila izdaja. Neki znanec izmed straže, ki me je spremljala, mi pove, da je bil v Kostanjevici pri podpolkovniku neki slaboten kmetiški človek. Iz pripovedovanja sem izpoznal, da si bil ti. Kaj ne?«

Drmačič ne reče ničesar.

»Si bil ti?« zakriči Nožina in izvleče iz nedrij samokres.

»Dà,« zašepeče Drmačič s pobešeno glavo.

»Ej, vidiš, da sem uganil. Poslušaj naprej. V ljubljanski luknji sem sedel ob suhem kruhu in ob hladni vodi kakor pes. Nisem vedel, kako spremlja sreča brate. Tedaj pripel'ejo nekega dne v verigah celo četo kmetov in izvedel sem, da je Turn potolkel

pri Krškem Kupiniča in Drvodelič mi reče, da je bila pri tem izdaja. Čuješ-li, izdaja. Tedaj se je pričela hujša muka. Vsaki dan so nas vlačili pred sodišče, natezali so nam roke in noge, krivili so nam ude v škripcih, glej, še sedaj se mi poznajo na roki sledovi! Hoteli so nas obesiti. Za sebe nisem dosti maral. A izvedel sem, da je moj pobratim Eli'a potolčen in vjet. Moja žena in otroci imajo zavetje pri sorodnikih, a ne tako Elijevi. Bilo mi je hudo. Sklenili smo, da uderemo iz ječe. Sreča nam je bila mila, vdrli smo iz nje in pobegnili. Ločil sem se od drugih in blodil po gorah in gozdovih kakor vojk. Iskal sem Elijevo rodovino. Tedaj sem izvedel v gorski krčmi, da si ti v Planini odvrnil od nas ljudstvo in izročil Pavla Šterca v gosposke roke, izvedel sem pozneje v tem kraju, kako si izdajstvo pri Krškem napisal na moj račun. Govori, je-li tako, kaj?« zakriči Marko plamtečih oči in napne samokres.

»Dà,« vzdihne kmet drhteč.

»Vidiš, da govorim resnico. Podnevi sem spal v grmu, ponoči sem pa hodil in iskal Elijeve otroke. Pridem do Osvaldove hiše v Pišecah. Osvalda je pregnala gospoda, ker je dal zavetje upornikovim otrokom. Kata je umrla, a otroci so prosjačili po kraju. Poiskal sem jih ter jih peljal k plemiču Miliču v goro pod Okičem. Rešil sem ga nekoč iz turškega suženjstva. Rekel sem mu, naj se izkaže hvaležnega in naj vzprejme Elijeve otroke. Vzprejel jih je, hvala Bogu. Hotel sem videti še svoje. Krenil sem v naše gore. Ponoči sem prišel v vas. Zvedel sem, da so pod dobrim varstvom, pri stricu duhovniku. Vzel sem slovo od njih — oh — tako jih nisem bil poljubil nikdar. Stric duhovnik mi pove, kako mu je pravil

Jovan Kovačevič, da je bil Gregorič vjet pri Jase-
novcu in da je dobil zato neki Drmačič 500 tolarjev.
Je-li tako, povej!« zakliče Uskok, pokaže svoje bele
zobe in nastavi samokres na Simonova prsa.

»Dà — dà!« trepeče kmet, kakor da ga trese
mrzlica.

»Ej, vidiš, boter,« skoči Uskok na noge, »ti si
kriv, da sem jaz še sedaj živ. Da ni tebe, bi se izročil
sodišču, da mi odbijejo glavo. Ne! sem rekel. Marko
mora poiskati Simona. A kako? Na solnce ne smeš,
ker te takoj obsodijo na vislice. Tedaj se domislim
pametne stvari. Pustil sem, da mi pokrije brada
obraz, zaprl sem oči, kakor da sem slep, vzel sem
javorove gosli, da pojem ljudstvu po sejmi in
žegnanjih. Siromašen slepec v cunjah, kdo se zmeni
zanj, kdo bi ga izpoznal, saj je upor že davno minul!
Hodil sem z goslimi od kraja do kraja, od vasi do
vasi, da poiščem tebe — čuješ-li, tebe.«

Uskok umolkne. Mesec je stal visoko nad
nasprotnim hribom in čudno so odsevali žarki v
temnih očeh, na temnem obrazu Krajišnikovem, a
še bolj čudno na licih kmeta, ki se je bil stisnil pod
hrastom.

»Izvedel sem, da si v tem kraju, da si imovit
kmet, da si se oženil. Hočeš uživati mir, je-li? Od
krvavega plačila? Prišel sem semkaj. Danes sem
izpoznal v gruči tvoj glas, odprl sem nalahko oči,
izpoznal sem te in evo, pričakal sem te tu, boter,
da obračunava.«

Krajišnik zapiči svoje črne oči v kmeta, kateri
komaj diha.

»Ej, boter, kaj meniš?« se nasmije Marko.

»Dam ti sto tolarjev! Pusti me!« zašepeče kmet.

»Premalo.«

»Dam ti jih dvesto.«

»Premalo.«

»Polovico svoje imetja,« zadrhti Simon.

»Premalo, premalo,« zagrmí Krajišnik, »ako mi daš tudi cesarstvo, bi bilo premalo. Glavo daj, dušo daj, zalega, za vse one solze, za vso ono kri, ki je bila prelita zaradi tvojega izdajstva. Glavo daj!« zaškriplje Krajišnik, dvigne s pestmi kmeta na noge, ga pelje do roba prepada, v katerem je šumel skozi noč gorski potok.

»Poglej v to globočino. Strma je stena, kakor odsekana. Trideset sežnjevi meri do dna, a doli je kamen in skala. Dobra postelja, kaj ne? Tudi jaz sem zaspan. Umrli je moj pobratim, a jaz sem preganjana zver, suha veča, odsekana od debla svojih dragih, od vsega sveta. Miru potrebujem. Skačem dobro in tudi ti imaš lahke noge. Kaj meniš?«

Leden znoj stopi kmetu na čelo, ustnice mu zadrhte, pogled mu uhaja na desno in levo, kakor da išče izhoda. Simon se umakne za korak, vpre se z levo nogo — a v tem trenutku dvigne Uskok glavo in roke, ovije jih okoli Drmačiča kakor železo in na glavo se prekucneta oba v črno globočino. Obupen krik pretrese ozračje, obupen krik odmeva od gozdnatega vrha — in vse utihne, samo v globočini je peval gorski potok šumeč smrtno pesem, samo mesec je stal nad hribom in gledal v krvave valove potoka.

XLIV.

Kakor pisani, zlatokrili metulj je prišla v deželo pomlad. Iz mlade zelene gore se vzpenjajo srebrne žice po mehkem mahu v dolino, kakor sramežljive device mole v svet glavice prijetno dišečega cvetja, vesela jata ptic leta od meje na mejo, z grma na grm, a gozd v gori je živ, zelen, solnčno zlato drhti od miline po vrhah starih hrastov in zapleta svoje čarobne žarke med pomladele veje. Daleč od sveta, v podnožju okiške gore stoji na griču star, lesen dvorec, domovanje plemiča Miliča. Ob hiši se vzpenja do strehe zelen rožin grm, a po njem rdi brezštevila stolistih rož. Na stari, počrneli strehi raste mah, na nji stoji strelovod, ki varuje hišo pred strelo. Izpod strehe izteza lastovica pojoč svoj rado-vedni vrat, a zlate čebele letajo iz čebelnjaka trumoma od rože do rože, po starih lipah pred dvorcem, po belem in rožnatem cvetju sadnega drevja, ki se razprostira navzdol po gričku okoli dvorca, a doli pod gričem stoji pod leseno streho vodnjak, okoli katerega se ovija bršljan. Vse je tako čisto in lično, tako milo in ljubko in ko pogledaš v mala okenca dvorca, na katerih se lesketa dnevna svetloba, izza katerih gledajo bele zavese, se ti smeje srce, a tudi one visoke jablane, ki se pozlačene od solnca dvigajo okoli posestva, drhte od radosti in prigibljejo prijazno svoje glave proti dvorcu. Večer je, tih, jasen večer. Gora se temni, nebo žari. Pred dvorcem sedi na kameniti klopi krepak, postaren človek, a k njemu se je privila lepa žena v najboljših letih in milo gleda v dva vitka mladeniča, ki sedita na tleh pred njo, ljubko gleda v mladega, lepega duhevnika, ki stoji pred njima s pobešeno glavo. Sta-

rec zapre veliko knjigo, ki mu je ležala na kolenih in izpregovori duhovniku tako-le:

»Sinko! Evo, čital sem ti burne dogodke krvavega kmečkega upora. S svojo roko sem jih zapisal, kakor so mi jih povedali očividci, ker sam nisem videl te žalosti. Ko je izbruhnila nesreča, sem se zatekel s svojo ženo v ta gorski kotiček, da si ne omažeujem rok z nedolžno kmečko krvjo. V tej knjigi je zapisano tudi ime Elije Gregoriča, tvojega očeta, ki je izgubil glavo. Ne jokaj, bil je pošten človek. Prečital sem ti vse šele sedaj, ko si svoj človek, ker si dober in pameten, ker si služabnik božji, da boš vedel, kako je bilo, kako bi moralo biti. Ne jokaj; odkar je prinesel Uskok vas troje otrok v mojo hišo, sem vam bil jaz oče, a ta moja žena vaša mati. Tvoja brata sta poštena, srečna kmeta, svobodna človeka, katerim sem jaz dal hišo in sveta zraven mojega posestva. Ti si hotel biti duhovnik, da vse svoje življenje moliš za dušo svojega očeta, svoje matere. Prav je tako, a to ni vse. V tvoji desnici gori luč resnice, nad tvojo glavo visi moč svetega Duha, iz tvojih ust prihaja zlata mana nauka o ljubezni, ki nas uči, da smo vsi ljudje bratje po Bogu. Oh, pojdi med ljudstvo, iz katerega si se rodil, in ga dvigni na noge, kakor usmiljeni samaritan, odpri temu zapuščenemu cvetju dušo, naj se njegov prijetni vonj razširi po svetu, pusti, da pada na srce našega naroda rosa božje ljubezni, ljudske blaginje in vrline. Ako ima trdo skorjo, ako njegove veje niso vpogljive, ako se zaraste bodljivo trnje, vedi, da ni tak od narave. Tvoj oče je padel, padlo je na stotine drugih, a iz njihove krvi poganja novo seme. Že sedaj pojemam kruta sila trinoštva, a prišel bo po dolgih, ne-

srečnih letih dan, ko bo popravil Bog, kar so se pregrešili ljudje, ko bo dvigal kmet svobodno svoje čelo, kakor plemič. Tvoj oče je slutil kakor v sanjah novo dobo in hotel jo je doživeti. Bilo je pre-zgodaj. A ti pojdi in pripravljaj ta dan z vročo molitvijo, z močjo ljubezni. Vidva pa, sinova,« se obrne plemič k svojima sinovoma, »ne pozabita, da sta človeka, da so vsi ljudje bratje, pomnita, da je samo oni pravi plemič, v katerem bije plemenio srce, da vrline dedove niso zmožne oprati napak vnukov. Bodita blaga in dobra. Kratka je pot od zibelke do groba, samo ena pot dobrote je za plemiča in kmeta, a v raji sedita cesar in berač enako za božjo mizo. Imejta srce za ljudstvo, kakor ga imam jaz.«

V očesu mladega duhovnika se zalesketa solza, poklekne in poljubi starca, poljubi gospejino roko.

»Dà, prisegam vama,« vzklikne in položi roko na srce, »da bom apostelj ljubezni, da bom sejal v človeška srca zlato seme bratstva, da bodo hodili za stopinjami Abelovimi, da se ne izpremeni ne bogataš ne kmet v Kajne, zadnji vzdihljev v mojem življenju bo molitev za srečo vašo in vašega rodu.«

Tedaj skočita na noge mlada plemiča in objameta mladega duhovnika z vzklikom:

»»Objemi naju, blagoslovi naju, brat!« a gospej Zofiji zatrepeta v očesu zlata solza.

Tih večer je bil, milo je gledalo zahajajoče solnce pošteni dvorec in dobre ljudi, tiho je bilo, samo prijeten vonj cvetja je vel po zraku. V tem zakroka na bližnjem drevesu krokar, a mladi plemič skoči, potegne izza pasa puško in pomeri. Poči, črna ptica pade mrtva na tla in v nočnem miru si čul samo pesem lovca, ki pozdravlja iz loga zlate zvezde na nebu.

XLV.

Sredi Stubice stoji stara cerkev, v njej pa pod obokom na levi strani velika kamenita plošča. To je grob nekega plemenitaša. Dà. Na kamnu stoji pod trdnim oklepom iz kamna izklesana debela človeška postava. Dolgo brado ima, dolge brke, čudne rdeče lase, debele ustnice, debel nos. Nagni glavo in čitaj: »Tu počiva Ferenc Tahí, tu gospa Helena.« Slavna človeka. Saj pravi kamen, da se je proslavil za Ogrsko pod tremi kralji, a sovražil je hrvaški narod. — »Bil je zaslužen, pošten, srečen,« — tako pravi kamen. Oh, ne daj Bog nikomur take sreče! Ko pokrije noč gorsko dolino, se stresejo kosti sredi groba, iz kamna skoči prokleta senca in beži iz cerkve, saj stoka dovolj celi dan pod težkim kamenitim jarmom in v hiši božji, ki ni zanj, dovolj gazi po njegovih kosteh kmečka noga, dovolj buče skozi zidovje orglje kakor trobente poslednje sodbe. Da bi mogel vsaj izbrisati svoje ime na kamnu, da bi ga mogel izbrisati iz človeškega spomina! Ne! Naj se blišči to proketo ime do sodnega dneva, naj govori ta kamen s peklenskim posmehom o »slavi, vrlini in poštenju«. In senca beži iz cerkve v noč. A gorje! Ob vsakem kupu se mu spotaknejo noge, vsake stopinje se drži kmečka solza. Na kamnu pred cerkvijo sedeč joka senca, joka celo črno noč. Glej, na vzhodu se beli dan, po vrhovih trepeta zarja. Še enkrat dvigne senca glavo, da pogleda brdo nad mestom, da gleda svoj ponosni grad. Groza ga strese. Ni ga več kamenitega gradu. Po vrhu, kjer je nekdanj vihrala ponosno zastava gospoda Taha, stopa za plugom kmet in prepeva veselo jutranjo

pesem. Plemenitašev duh se strese in se pogrezne v grob, pod prokleti kamen, a svobodna pesem se razlega dalje, dalje po zeleni gori, kjer se razliva krasna rdečica probujene zore, kjer klijejo na nebu rože iz mučeniške krvi hrvaškega in slovenskega ljudstva, ki ga je pogazila ohola besnost v povojih zlate svobode. Cvéti, rdeča roža, cvéti, sveta cvetka, vij se nad grobom bednih ljudi, ki so dvignili meč zoper goljufijo in laži, ki so dvignili meč za zakon svete prirode, cvéti, ker se je rodil mladi dan in čista rosa pada v srce ljudstva, rosa blaginje in bratske ljubezni. Ti pa, mladi hrvaški in slovenski junak, utrgaj to cvetko, deni jo za klobuk in se postavi z njo pred vekom in svetom.

Im. Lell.

L 30

Ljudski izobrazbi!

Poleg povesti „**Zadnja kmečka vojska**“, ki jo nudimo stem slovenskemu ljudstvu kot 5. zvezek „Ljudske knjižnice“ in ki nam tako lepo popisuje življenje in trpljenje naših pradedov in njih boje za pravice kmečkega stanu, smo izdali v Ljudski knjižnici tudi sledeče povesti :

1. zvezek : **Znamenje štirih**. Londonska povest. (Conan Doyle.) K —60.

2. zvezek : **Darovana**. Zgodovinska povest iz dobe slovanskih apostolov. (Dostál) K —60.

3. zvezek : I. **Jernač Zmagovač**. Povest. (Sienkiewicz-Virant.) — II. **Med plazovi**. Povest tirolskega gorskega župnika (Achleitner.) K —60.

4. zvezek : **Malo življenje**. Povest. (Dr. Fr. Detela.) K 1.—

6. zvezek : **Gozdarjev sin**. Povest. (Fr. S. Finžgar.) K —20.

7. zvezek : **Prihajač**. Povest. (Dr. Fr. Detela.) K —90.

8. zvezek : I. **Pasjeglavci**. Zgodovinska povest (A. Jirasek.)

— II. **Legende iz Kristusovega življenja**. K 2·20.

V „Ljudski knjižnici“ izdamo na leto po navadi samo dve lepi, za naše ljudstvo zanimivi in podučni povesti za prav nizko ceno. Ker ima „Ljudska knjižnica“ namen v lepi obliki vzgajati, blažiti in razveseljevati naše ljudstvo, ter tako širiti pravo omiko, prosimo čitatelje, kateri so povest „Zadnja kmečka vojska“ z zanimanjem brali, da nam naznanijo, če želijo, da jih zapišemo med naročnike na „Ljudsko knjižnico“ in jim potem dopošliemo vsako povest takoj, ko bo izšla; denar pa nam bodo poslali po položnici, katero bomo vsakemu zvezku pridejali. Kdor se oglasi kot naročnik na „Ljudsko knjižnico“ še ni zavezan, da bi moral ostati vedno naročnik; kakor hitro bo kdo odrekel naročnino ali nam kak zvezek vrnil, ga bomo črtali in vrst naročnikov in mu ne bomo dalje pošiljali. Kdor želi postati naročnik na „Ljudsko knjižnico“ naj se oglasi, za mal denar bo dobival od časa do časa lepe knjige, ki ga bodo razveseljevale in njegovega duha izobrazile.

Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

008155 ■

00000076400

